

MAGYARORSZÁG  
P É N Z Ü G Y E I

I. FERDINÁND URALKODÁSA ALATT.

1526—64.

IRTA

D<sup>r</sup> ACSÁDY IGNÁCZ

A M. TUD. AKADEMIA LEV. TAGJA.

KIADJA

A MAGYAR TUD. AKADEMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

---

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1888.





## B E V E Z E T É S.

Nem csupán fegyverrel és szellemi erővel vívják a nemzetek önfentartási küzdelmeiket. A hadviselés egyik fő élettere a pénz s az egészséges honvédelmi szervezetnek tápláló forrása az adórendszer, mely a közszükségletek célirányos kielégítéséről gondoskodik. Az a kétszázados tusa, melyet a magyarság a mohácsi vész után legszentebb nemzeti kincsei, Európa és a nyugoti polgárosodás védelme érdekében a törökkel folytatott, nem csupán fiainak patakokban omló vérét igényelte szakadatlanul. A hosszú háború óriási pénzbeli terheket rótt reá s fölemésztette vagyona, munkája, gazdasági tevékenysége csaknem összes gyümölcseit. E súlyos pénzbeli terheket részletezni, a magyar államháztartás képét rajzolni, az egyes jövedelmi ágakat, valamint a szervezetet megismertetni, mely az adók kivetését, behajtását, a fölmerült szükségletekre való fordítását teljesítette, célja a jelen munkának, mely a mohácsi vészre közvetlenül következő harmincznyolcz esztendő, I. Ferdinánd király uralkodását öleli föl.

E kor pénzügyi és adózási állapotainak megvilágítását nem csupán a régi emberöltők iránti kegyelet kívánja. Nem egyedül azon tanuságot nyújtja, hogy az az önfeláldozó szellem, mely a csatatéren annyi hősnek hazafiúi vértanúságára vezetett, más alakban ugyan, de szintén tiszteletet gerjesztő módon érvényesült a honvédelem igényelte anyagi eszközök előteremtésében; hanem fényt áraszt az egész időszak politikai, gazdasági és polgárosodási viszonyaira. Nincs olyan fontosabb nyilvános esemény, nincs a nemzetnek olyan osztálya, a társadalomnak rétege, melyre az adóügy története élénk, részben új világosságot nem derítenc. A hatalmas főúrtól a szegény zsellérig minden népelem szerepel benne s egymásra utaltságuk,

nemzeti összetartozandóságuk az adóügyben a rendi szétszaggatottság daczára is látható kifejezést nyer. A nép nagy tömegei, a nemesi kiváltság bástyáin kívül álló rétegek, mint activ tényezők, főleg az adóügyben lépnek be nemzeti történetírásunk keretébe. Itt övék a főszerep, mert reájok hárult a közterhek oroszlánrésze. Leginkább ők szolgáltatták a honvédelem költségeit s az adótörténet javarészában az ő történetők.

Munkám anyagát majdnem egészen azon egykorú emlékekből merítettem, melyek az országos levéltárban, a nemzeti muzeumban, a közös pénzügyminisztériumban, de másutt is, például a kecskeméti Jerney-gyűjteményben<sup>1)</sup> rengeteg mennyiségben maradtak reánk, s a történetírás céljaira még eddig igen kevésbé értékesítették. A források kimerithetetlen gazdagsága méltán fölkeltheti a történészben ereje elégtelenségének érzetét. Mindazt részleteiben földolgozni, mit a sokféle forrás: összeírás, zárszámadás, kimutatás, vizsgálati jelentés, rendelet, szabályzat, utasítás — egy már sokat irni szerető korszak tiszteletre méltó hagyatéka — tartalmaz, egy ember nem lesz képes soha. Habár több esztendőn át teljes buzgommal kutattam a roppant anyaghalmazban, feladatomat csak részben oldhattam meg. Töretlen úton járok és munkám első kísérlet a mohácsi vész utáni magyar államháztartás megvilágítására. Szükségképen maradt tehát benne fogyatékos, töredékszerű, mely kiegészítést igényel. De nagy vonásokban mégis elég teljes, mindenesetre pedig hű és hiteles, mert közvetlenül a hivatalos egykorú anyagból alkotott képet ad közjövödelmeinkről s tájékozást nyújt multunk sok olyan fontos mozzanatáról, melyre eddig sűrű homály nehezedett.

Az író feladatának szabatos megjelölése lényegesen megkönnyíti a feladat megoldását. Célomul azt tűztem ki, hogy a Habsburg-házi koronás királyok, ez úttal pedig az I. Ferdinánd uralma alatti Magyarország adóügyi viszonyait földeritsem. Nem terjeszkedem ki tehát sem a közvetlen török kormányzat alá vetett országrészre, sem János király birtó-

---

<sup>1)</sup> *Thaly* Kálmán kitűnő tudósunk ismertette először behatóan e kéziratgyűjtemény huszonöt vaskos kötetét. Századok, 1877.

kaira s a későbbi Erdélyre, mert mindezek nemzetközileg különvált területet alkottak. De mellőzöm a kapcsolt részeket is, az akkori szlapon-horvát vármegyéket, melyek adóügyi tekintetben némi, bár zavaros önállósággal rendelkeztek s a legtöbbször a saját gyűléseiken szavazták meg az adót,<sup>1)</sup> sőt közjövödelmeik kezelése is el volt vonva a legfőbb magyar pénzügyi hatóságtól. Megtörtént azonban, hogy a horvát-szlapon részekre is a magyar országgyűlés vetette ki az adót, mely a magyar kamaránál számoltatott el. Ez esetekben őket sem mellőzöm, de máskülönben nem akartam feladatomnak úgy is sokféle nehézségeit a kapcsolt részek adóügyének behatóbb taglalásával szaporítani. Csupán a szűkebb értelemben vett Magyarország – a Habsburg-uralom alatti magyar vármegyék – államháztartásának viszonyaival foglalkozom tehát, ezeket azonban minden irányban földeríteni igyekszem s főleg a pénzügyi szervezet fejlődését kísérem figyelemmel. De sem a közjog, sem a közigazgatás történetét nem írom s az említett intézményeket első sorban gyakorlati szempontokból vizsgálom. Végül nem írok közgazdaságtörténetet sem, habár az átvizsgált anyag ehhez, valamint a nemzet egész culturéletéhez végtelen sok érdekest nyújtott. Bármí csábító lett volna reám ez anyagból minél többet meríteni, minden kitéréstől tartózkodva, lehetőleg feladatomban keretében igyekeztem maradni, hogy annál behatóbban foglalkozhassam ama komoly problémákkal, melyek valóban tárgyamhoz tartoznak.

Az adóügyet nem szakítom ki az állami és socialis szervezettel való összefüggéséből, s figyelemmel kísérem viszonyát a nemzeti vagyonhoz, a rendi társadalom minden rétegéhez, valamint befolyását ama providentialis hivatásra, melyet a magyarság a törökkel vívott százados harcokban teljesített. Az adótörténet világításában ismerjük meg igazán, minő szerények voltak az anyagi és pénzbeli segélyeszközök, melyekkel nemzetünk ama válságos időkben rendelkezett. A külföld is

---

<sup>1)</sup> *Fraknoi* Vilmos Magyar Orsz. Em. I.—IV. (I. Ferdinánd kora) közli a horvát-tót-országi gyűlések törvényeit is. Kinyomatott kútfőműveink közt e nagy munka nyújtja kitünő történeti bevezetéseiben, valamint országgyűlési actáiban a leggazdagabb anyagot az adótörténethez.

járult ugyan a fölszaporodott költségekhez, hisz a magyarság nem csupán önmagát, hanem az egyetemes Európát és polgárosodását védelmezte. Katonailag és pénzügyileg egyaránt egész nemzetközi jelleget öltöttek Magyarország küzdelmei a törökkel. De a mint megmaradását hazánk leginkább a saját fiai katonai erényeinek köszöni, akkép a háborúk óriási költségeinek igen tetemes részét is csak maga teremtette elő. Ezt annál nagyobb nyomatékkal kell hangsúlyoznunk, mert ugyancsak az adótörténet mondja meg, minő rettentően romboló befolyással volt e háborúk korszaka a nemzet adózó, vagyis munkás rétegeire. Elevenen, áttekinthetően, számokban kifejezve, lép itt elénk a szenvedések egész özöne, melyet a mohácsi vész Magyarországra zuditott s mely ép azon osztályokat sújtotta leginkább, a melyekre az adózás terhe nehezedett.

A roppant számanyag felhasználásánál figyelmem kellett reá, hogy a tengernyi szám és nyers adat egészen el ne árasza előadásomat. Bármi közvetlenül szól a számok rengetegéből a multak szelleme a jelenhez és bármi becsesek a számszerű adatok, a szövegbe csupán annyit vettem belőlök, mennyi az egyes kérdések megvilágításához mulhatatlanul szükségesnek látszott. Minden egyebet táblázatos kimutatásokba foglaltam, melyek, a mennyire forrásaim engedték, évről-évre feltüntetik az egyes bevételi ágak pénzbeli eredményeit s általában mindazt, mi az államháztartásnak vagy az adógépezet működésének ismeretét előmozdítja. Sokféle gyűjteményből, töméntelen szétszórt számadásból állítottam össze e táblázatokat, melyekben a régi Magyarország állami és társadalmi állapotainak nem egy jellemző és tanulságos vonása tükröződik vissza.

---

## I.

### Az államháztartás a mohácsi vész előtt.

A királyi hatalom megalkotásának pillanatában szület-  
tek meg mindenütt a királyi közjövödelmek. A rendelkezésére  
bocsátott anyagi eszközök nagyságát azon feladatok terje-  
delme és fontossága határozta meg, a melyek gondozása a  
királyra ruháztatott. A hol ő benne nyert az állam egész  
hatalma és felsége megtestesülést, ott ellátása is bőségesen  
történt. A hol viszont a király csupán a primus inter pares  
színvonalán maradt, ott azon financialis erő nem öltött nagyobb  
arányokat, mint a melyet részére az uralkodó elemek juttattak.  
A mint a királyi hatalom szilárdult, a mint jogköre terjedt  
és feladatai szaporodtak, növekedtek különböző alakban és  
jogczimek alatt ama pénzbeli segélyeszközök is, melyek hi-  
vatása teljesítését lehetővé tették.

A királyság Magyarországon létrejött pillanatától  
kezdve jó ideig nem feudális, hanem közhatalmi természetű <sup>1)</sup>  
volt s szélesebb jogkörrel rendelkezett, mint ama kor más  
ilyen intézményei. A magyar királyság nem a nemzeti genius  
alkotása, nem a magyar népszellem szükségszerű és sajátos  
terméke volt. Egy hatalmas egyéniség, Szent István, a saját  
bölcsességéből, de tisztán saját erejére támaszkodva, teremtette  
meg. A királyság receptio útján került hozzánk s azok a  
politikai fejlemények és képződések, melyek a külföldön sok-  
szorosan korlátolták jogkörének bővülését, nálunk nem létez-  
tek. Szent István csak azon institutiókat plántálta át a saját  
birodalmába, melyek a korona hatalmának szilárdulását elő-

---

<sup>1)</sup> *Hajnik Imre*: Egyetemes európai jogtörténet, I. 153. l.

mozdithatták, nem pedig azokat, melyek az uralkodónak jogait és tekintélyét gátak közé szoríthatták volna. Mihelyt megtörte a nemzetségek és a pogányság reakcióját, mi sem akadályozta abban, hogy erős királyságot teremtsen, a mi egyjelentőségű azzal, hogy anyagi ellátásáról busásan, jövedelmei kezeléséről pedig czélszerűen gondoskodják.

A feudális, hűbéri államrend alapját azonban mégis Szent István rakta le hazánkban. Intézményeit, sőt embereit is nagyobbára nyugatról, tehát a feudális világból vette. Idővel azután az Európaszerte uralkodó világnézetek, a politikai és jogi fogalmak áramlata az egyház közvetítésével, valamint a katonai és kereskedelmi érintkezés száz más melléksatornáján egyre nagyobb mértékben hatolt el hozzánk s elősegítette a közelet fokozatos feudálisálását. Végül a rendiség Magyarországon szintén diadalra vergődött s közintézményei a középkor általános elméleteinek megfelelően alakultak át. Ugyanez történt az állampénzügyi rendszerrel, melynek alapjai a királysággal egy időben tétettek le s mely lényegében fennállott mindaddig, míg Magyarország köz- és társadalmi élete a rendiségen nyugodott. A királyi jövedelmek egyes ágai változtak és szaporodtak, kezelésük módja időnként reform alá vétetett és a közgazdasági életben beállt forradalmak erős befolyást gyakoroltak az egész pénzügyi szervezetre; új bevételi források nyitattak, a közszükségletekről való gondoskodás külső formái sokban módosultak. De lényegét, elvi tartalmát vagyis közjogi s financia-politikai természetét tekintve, az adóügy változatlan maradt sok száz esztendőn keresztül, mindaddig,<sup>1)</sup> míg az egész magyar államszervezet alapjában át nem alakult, a mi nálunk csak 1848-ban történt.

Minthogy a rendiség külföldről hatolt be hozzánk, régi adótörténetünk igen sok rokon vonást, hasonlatosságot, analogiát nyújt más nemzetek középkori pénzügyi viszonyaival. A király jövedelmi forrásai, habár nevők a legtöbbször más, lényegileg ugyanazok Magyarországon, mint a nyugaton s a jövedelmek kezelésének módja sokban szintén azonos. Ez

<sup>1)</sup> A magyar adóügy nyolczszázados történetének vázlata a Szent István társulat encyclopoediájában található. I. kötet. Adó.

utóbbi tekintetben főleg Franciaországban és Flandriában korán jelentékeny reformok történtek,<sup>1)</sup> melyek hatásai azonban nálunk csak a XVI. század óta észlelhetők.

A királyság első századaiban az államháztartás leginkább a földbirtokon nyugodott. A király volt az ország legnagyobb földbirtokos ura s főleg uradalmaiból fedezte szükségleteit épen úgy, mint akármelyik más nagybirtokos. A király magánkiadásai és a kormányzat, az államigazgatás költségei összeolvadtak.<sup>2)</sup> Egyikről sem volt köteles számot adni senkinek, de viszont az, hogy jövedelmeiből birja-e fedezni az időnkint fölmerülő szükségletet, szintén az ő egyedüli gondja maradt. A nemzet kiutalványozta neki azt, a mit háztartása ellátására elegendőnek vélt s nem sokat törődött azzal, képes-e boldogulni, ki tud-e jönni e jövedelmeiből a király. Mintlogy Szent István a saját hatalomteljéből teremtetten meg a királyságot, a dolog természetéből következett, hogy jövedelmeiről is a leghatályosabban és a legbőségesebben gondoskodott. Az ország aránytalanul nagy része közvetve vagy közvetlenül királyi birtok lett, melynek jövedelme a korona honvédelmi és másnemű, birói, közigazgatási, udvari szükségleteire szolgált. A földbirtok jövedelme azonban még sem volt elegendő, mert ha a katonát lehetett is jószággal és terménynyel fizetni, az udvartartás és a királyság külső fénye, diplomáciai érintkezések, csupán külföldön termelt fogyasztási cikkek s más effélék szükségessé tették olyan jövedelmek nyitását is, melyek megfelelő készpénzt juttatnak a kincstárnak. A várjóságok hoztak ugyan készpénzjövedelmet, de a legtöbb pénz más forrásokból került elő. Ezek a királyi haszonvételek voltak. Számuk idővel nagyra nőtt s rendes körülmények közt gazdag

<sup>1)</sup> Ezekről bővebben *Adler*: Die Organ. der Centralverwaltung unter Kaiser Maximilian I. — *Fellner*: Zur Geschichte der oest. Centralverwaltung. Mittheil. 1887.

<sup>2)</sup> *Hajnik* Imre: A magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. A 168. lapon találóan írja: A királyi kincstár jövedelmei nem annyira az országnak, mint inkább a királyságnak képezték jövedelmét s ép azért kezelésök a magánháztartás jellegét tünteti elő. — Ez a közjövödelmek egyik jellemző alapvonása az egész középkoron át. Erről bővebben *Schantz* Finanzarchiv. *Stein* cikke: Finanzlehre des XVII. Jahrhunderts.

jövedelmet hoztak. Ide tartoztak a só- és ércbányászat, a pénzverés, a határvám vagy harminczad, a belföldi vám, a birság, az uratlan vagy elkobzott vagyon s sok más efféle apró jövedelem. A közjövedelmek egy harmadik csoportját tette azon honlakosok díja, kik nyílt vagy zárt helyeken némi kiváltságos állást élveztek s a királyban tisztelték legfőbb védnöküket vagy földesurokat. Ilyenek voltak az előbb a várszerkezetből, utóbb a nemesi közösségből többé-kevésbé kizárt elemek, a király idegen vendégei vagyis a városok nagyobbára német lakói, a szászok, kúnok, székelyek, oláhok, zsidók, szóval mindazok, kik a rendiség teljes megszilárdulása után sem kerültek magánföldesuri hatalom alá, de személyes nemességet sem nyertek. Mindnyájan a király közvetlen védelme alatt maradtak, s azért neki külön formában, mindegyik a maga módja szerint bizonyos évi díjat fizettek. Ezt a fizetést bérnek — census — nevezték. Egészben a királyság készpénz-bevétele az Árpádok alatt már tetemes lehetett s III. Béla korában, egykoru följegyzések szerint,<sup>1)</sup> csupán hét bevételi forrásból 176.000 girát tett, mely összeg abszolút és relativ értékét körülbelül 72 millió o. é. forintra számítják. Értelmes gazdálkodás mellett tehát a királyi hatalom mindenestre megfeleltethetett összes reá háruló feladatainak, s a kincstár szükségleteiről való bő gondoskodás nagyban elősegítette, hogy a magyar állam a keletről és nyugatról jövő támadásoknak nemcsak sikeresen ellenállott, hanem határait és hatalmi körét mindinkább kiterjesztette, sőt döntőleg vethette latba kardját európai jelentőségű küzdelmekben.

<sup>1)</sup> Az okmány *Fejér Codex Dipl. II.* Főtételeit *Kerékgyártó* Árpád: A műveltség fejlődése Magyarországon I. 374 következőkben állítja össze. Bevétel: a pénzverésből 60.000, a sóból 16.000, a vámokból 30.000, az erdélyi szászoktól 15.000, a 72 várispánságból 25.000, a szlavoniai hercegtől 10.000, a főispánok évi adományából 10.000 gira. Egy gira, *Horváth Mihály* szerint, 24 forint, a pénz relativ értéke pedig *Cibrario* szerint tizenhétszer oly nagy volt, mint ma. Így számítja ki a 72 milliót *Thallóczy Lajos* a *Kamara Hasznában*. De itt valami hiba foroghat fenn. Valószínű, hogy vagy az okmány van rosszul másolva, vagy egy gira nem tett 24 frtot. Mert teljes lehetetlen, hogy például az erdélyi szászok akkor olyan évi adót fizettek volna, mely ma mintegy 6 millió forintnak felelne meg.



A királyi vagy helyesebben az állami jövedelmek központi kezelése az udvartartás egyik főtisztjére, a tárnokmesterre, a mint néha nevezik, főkamárásra bízott. Természetes, hogy a tárnok személyesen nem kezelhetett minden jövedelmet s ép oly kevéssé eszközölhette maga a kifizetéseket. A tárnok csak feje volt annak a központi hatóságnak, mely a kezelést végezte. E hivatalt, mely minden más európai uralkodó udvarában is létezett, a középkor legrégibb idejétől kezdve rendszeren kamarának (*camera regia*, *chambre des comptes*) nevezték. Ez elnevezés előfordul nálunk is, de főleg azon alantás, exponált hatóságokra alkalmazva, melyek az ország egyes pontjain bizonyos királyi jövedelmeket, a fémbányászatot, a pénzverést, a sóbányászatot vezették és kezelték. Sókamarák, bányakamarák a legrégibb időktől fogva működtek hazánkban, de a legfőbb központi pénzügyi hatóságot, noha fejét többször nevezik *summus camerarius*nak, sem az Árpádok, sem a vegyes házi királyok alatt hivatalosan nem mondták királyi kamarának.<sup>1)</sup> E legfőbb központi hivatalt, mely az akkori viszonyokhoz mérten a pénzügyminisztérium teendőit végezte, előbb *thavernicatus*nak, utóbb *thesaurarius*nak, kincstartóságnak nevezték.

A központi hatósághoz a bevételek számtalan kéz hozzájárulásával jutottak el az ország különböző vidékeiről. Voltak már az Árpádok idején specialis pénzügyi tisztek, a vidéki kamarák alkalmazottai, továbbá a vámosok, pénzbeváltók, sőtisztek. De rendelkezésre állott az egész úgynevezett várszerkezet, mely katonailag organisálva akkor kizárólag királyi közeg volt s nem csupán a honvédelem, hanem a polgári igazgatás céljaira is szolgált. Minden egyes tisztviselője, a várispántól a tizedesig, hozzájárult a királyi jövedelmek behajtásához. Csak így volt lehetséges, hogy a számtalan kisebb-nagyobb jövedelmi forrás pénzben vagy természetben a királyi szükségletek számára értékesíthetővé váljék. A királyi bevé-

<sup>1)</sup> *Thurnschwamb* János, ki e dolgokról alaposan tájékozva volt, írja: (*Engel*: I. 193.) So haben die ungrischen Könige *nie* eine Cammer gehabt, sondern allein einen Schatzmeister, den selben haben sie auch also genandt auf ungrisch kintstartó, derselbè hat alle Einkommen und Ausgaben verwaltet.

telek rendkívül bonyodalmas, köz- és magánjogi természetű szolgálmányokból álló rendszere csakis akképen felelhetett meg céljának, hogy lényegileg a katonai-közigazgatási várszerkezetre támaszkodott, mely a lakosság legtöbb rétegét felölelte.

A mint a várszerkezet megbomlott, a királyi jövedelmek régi rendszere is hanyatlásnak indult, s habár közjogi jellege érintetlen maradt, külsőleg sok változást szenvedett, mert új elemek kezdtek benne előtérbe lépni. A várjóságok és királyi allodiumok eladományozásával a kincstári jövedelmek lényegesen csökkentek, másrészt pedig az államérdek újabb terheket rótt a királyságra. A hiány fedezésére új bevételek nyitattak a rendek által megszavazott önkéntes adományokban, rendkívüli készpénz- és — kivételesen — terményadókban, melyek jogi természete már lényegesen különbözik a király másnemű, fentebb jelzett bevételeitől. Mindenkor a rendek önkéntes hozzájárulásától függtek s állandóan rendkívüli, kivételes jelleggel bírtak, még ha nem is specialis célra, hanem a király általános szükségleteire szavaztattak meg. Saját hatalomtelje alapján a király a rendiség megszilárdulása óta soha és sehol sem vethetett ki adót. Ezt a jogot az uralkodó osztályok mindenütt és mindenkor magoknak tartották fenn, s hogy e jogot századok folyamán át meg tudták oltalmazni, ennek az a természetes magyarázata, hogy a király nem rendelkezett olyan közigazgatási apparatussal, mely az önkényesen kivetett adókat behajthatta volna. A rendek végezték a helyi közigazgatást és az adóbehajtást, s a mit meg nem szavaztak, azt természetesen be sem hajtották.

Hazánkban ugyanez történt, de csak azóta, mióta a várszerkezet széthullott s a régi királyi katonai-közigazgatási szervezet helyére a vármegyében zárt renddé tömörült földbirtokos nemesség lépett. Léteztek-e már az Árpádok első két századában olyan közadók, melyek a társadalom szélesebb köreire s nem például csupán a szászokra, a zsidókra terjedtek ki, kiknek adója a bér (census) jellegével bir s kevésbbé az államjogi, mint inkább a földesúri viszonyból, tehát magánjogi alapból eredt, szedtek-e már akkor *országos*, közadót, az még nincsen kiderítve. De ha szedtek, azt a korona valószínűleg még

a saját hatalmából vetette ki és hajtotta be. Tehette, mert megvolt a behajtáshoz szükséges gépezet a várszerkezetben, mely kizárólag az ő befolyása alatt állt s az ő parancsait hajtotta végre.

A várszerkezet megdőltével, a rendiség megszilárdulásával ez a lehetőség megszűnt. Az országos adóügy nálunk azóta egészen ugyanazon közjogi jelleget öltötte, mint a középkor más államaiban. Közadót csupán a rendek megszavazásával lehetett behajtani, még pedig csupán olyan összegben, minőt ők önkéntesen megajánlottak. Ezzel tehát nagyon élesen megkülönböztetett két fő csoportra oszlik a király jövedelme. Az első csoportba tartozik mind az, mi a régi jövedelmekből megmaradt, az ingatlan birtok, a harminczad és vám, bányászat és pénzverés, só és a különböző (városi, székel, szász, zsidó sat.) bér, birság, illeték s más kisebb hagyományos haszonvétel. Ezek bármikor a király rendelkezésére állottak, minden más törvényhozási tényező beleszólása nélkül s azért századokon át *rendes* jövedelmeknek nevezettek. A második csoportba viszont azok tartoztak, melyeket a rendek önkéntesen szavaztak meg s nagyobbára be is hajtottak a királynak. Ez utóbbiak tehát az országgyűlés beleegyezése nélkül nem voltak értékesíthetők s ennél fogva a *rendkívüli* bevételek nevét viselték. Ez a rendes és rendkívüli királyi jövedelmek között való különbség a régi állam jogi és pénzügytani elméletében.

A rendkívüli segélyek vagy adók akkor kezdtek divatba jönni, mikor az állam fokozódó szükségletei a királyi kincstár domianialis és másnemű rendes jövedelmeiből nem nyertek többé fedezetet. A király ekkor a rendek jóindulatára apelált. A középkori felfogás szerint virtualis joga ily kérelem emelésére nem volt; ép úgy nem volt a rendek kötelessége e kérelmet, akár sürgős szükség esetén is, teljesíteni. Ha időnkint mégis megtették, ez részint a felség személye iránti tekintetből, részint többé-kevésbé értékes ellenengedmények fejében történt, s a király gyakran volt kénytelen uralkodói jogai rovására kötni alkut a rendekkel. De bármi körülmények közt szavazták meg az adót, azt a rendek mindenkor önkéntesen tették. Az ország önkéntes ajándéka — donum gratui-

tum -- volt az adó még akkor is, midőn megszavazása már állandó lett s nem csupán hosszabb időközökben fordult elő. Egész Európában uralkodó volt az elv, hogy a rendek nem tulajdonképeni adót, hanem ajándékot -- don gratuit -- segélyt -- subsidium -- szavaznak meg. Ez adó állandó közjogi jellemvonása maradt, hogy sine consensu ordinum behajtani nem lehetett, hogy nemes ember általában nem fizette, hanem a földműves jobbágyság specialis terhe volt, s végül, hogy hováfordításáról a király ép oly kevéssé adott számot, mint rendes budgetének tételeiről.<sup>1)</sup>

Ez a rendkívüli segély, mely a régi közjövödelmek között legközelebb áll a modern egyenes állami adó fogalmához, Franciaországban már a XII. században előfordult.<sup>2)</sup> De akkor még kivételesen; időnként szavazták meg, a mint a király felmerülő szükségletei igényelték; mihelyt a szükséglet megszűnt, megszűnt az adó is s századokig tartott, míg az egyenes adó állandósíttatott. Csak a XV. században, az állandó hadsereg megalkotásával, melynek ellátása biztos és mindig nyitva levő forrásokat igényelt, sikerült a királynak ez adót is állandósítani. Neve taille -- Angliában tallage -- volt, s e név a latin taleából -- magyarul rovás -- származott. Az adószedő ugyanis akkor még nem tudott írni s rovásba vette az adóköteleseket. Egy-egy vesszőn vagy pálczán bizonyos bevágásokat, rovást tett s ezzel jegyezte meg az adóköteles nevét, valamint tartozását. A pálczát két darabra vágta; az egyiket maga őrizte, a másikat az adózónál hagyta s a fizetések nyugtázása, illetve az egész ügylet lebonyolítása a két pálczika összeillesztése szerint történt.<sup>3)</sup>

Voltak a külföldön utóbb másféle adók is. Így szerepelt például Bajorországban<sup>4)</sup> már a XIV. században az általános vagyonadó, mikor a rendek minden vagyonnak -- mert csupán ezt, nem pedig a jövedelmet tekintették az adóképeség megítélésének helyes mértékeül -- egy huszadát vagyis

<sup>1)</sup> A középkori adóelméletről *Stein* idézett cikkében szól.

<sup>2)</sup> *Noel*: Étude historique sur l'organisation financière en France.

<sup>3)</sup> *Noel* idézett műve, 100. lap.

<sup>4)</sup> *Vocke*: Beiträge zur Gesch. der Einkommensteuer. Zeitsch. für die ges. Staatsw. 1864.

5<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-át szavazták meg s ez adó csakhamar állandóvá is lett. Másutt harminczad, hatvanad sat. részt ajánlottak föl a vagyonból s utóbb az európai adóügy meglehetősen változatosá lett.

Hazánkban a királyság ezen rendkívüli jövedelmei a XIV. század óta már határozottan kidomborodva lépnek előtérbe. A várszerkezetnek rendi szerkezetté való átváltozása, a királyi javak eladományozása s az új közjogi és társadalmi viszonyok, melyek a vegyesházi királyok alatt kifejlődtek, a *kincstár régi jövedelmeit nagyon megapasztották, másrészt* pedig azon kiváló politikai szerep, melyet a magyar birodalom Európában játszott, lényegesen fokozta szükségleteit. Kielégítésükre nálunk is közadókhoz kezdtek folyamodni. Régi államtartásunkban ilyen kettő szerepel: a kamara haszna <sup>1)</sup> (*lucrum camerae*) és a rovás-adó vagy egyszerűen rovás <sup>2)</sup> — *talea, dica, contributio, tributum*, Mátyás király óta rendszeresen *subsidium*.

A kamara haszna azonban csak részben tartozik ide, mert a királyi pénzverés és beváltás jogából fejlődött s lassankint kivetkőzött azon jellegből, melyet a rendek által megszavazott önkéntes segély viselt. A király ősi felségjogai közé tartozott a saját verdéből forgalomba jutó nemes ércpénzt minden egyes évben visszaváltani, még pedig úgy, hogy a jó pénzt egyre rosszabb — vagy könnyebb, azaz csekélyebb ezüst tartalmu — pénzzel cserélte be. E beváltás annál több nyereséget hozott a kincstárnak, minél rosszabb pénzt bocsátott ez forgalomba. Tette is; idővel a pénz teljesen megromlott s csupán képzeleti értékűvé vált, mint a mai államjegy. Noha a pénzt kényszerárfolyammal látták el, a pénzrontás a belföldi forgalmat súlyosan károsította. Tarthatatlanná vált azonban a gazdálkodás akkor, mikor Magyarország természeti kincseinek megfelelőbb szerepet kezdett játszani a nemzetközi kereskedelemben. A külföldre nem terjedt ki a kényszerárfolyam, ott a magyar pénzt csak roppant agióval fogadták el s a rossz

<sup>1)</sup> *Thallóczy* Lajos: A kamara haszna című nagy műve.

<sup>2)</sup> *Thurnschwamb* is így, németül pedig *Anschnitt*nek nevezi. Mind a két elnevezés annak bizonyítéka, hogy ez adó lényegileg azonos a táilleal.

valuta a nép anyagi jólétét nagyon érzékenyen csorbitotta. A bajon segitendő, a rendek megváltották a királytól a pénzbevéltás ezen jogát. Az a megegyezés létesült, hogy a felség lemond az országot károsító nyereségről s mindig jó pénzt fog forgalomban tartani. Kárpótlásul viszont a rendek külön egyenes adót szavaztak meg neki, melynek jövedelme kiegyenlíthette a pénzbevéltás régi szokásának eltörléséből származó veszteséget. Ez adó a kamara haszna volt, mely állandó jelleget öltött s mint egykor a pénzbevéltásból folyó jövedelem, melynek pótlására szolgált, úgy maga is a rendek megszavazása nélkül hajtatott be évenként a jobbágylakosságtól bizonyos összegben, melynek magasságát azonban sokszor a rendek állapították meg. Ez az adó sokáig fennmaradt s csak a XVI. század derekán olvadt össze az akkor már csaknem minden évben megszavazott rovással. Behajtására a vidéken levő királyi kamarák vagy pénzverdék vezetése alatt külön gépezet működött s a jövedelem a pénzverő tisztek közvetítésével jutott a központi kincstárnokszákhoz.

De igazán rendkívüli adó nálunk csupán a rovás volt, mely, mint neve is mutatja, a francia taillenak átültetése hazánkba, hol csakhamar szintén meggyökerezett s azon fő formává lett, melyben a magánföldsúri hatalom alatt álló úgynevezett jobbágyosztály közvetlen pénzbeli áldozattal járult az állam szükségleteinek fedezéséhez. Ez adó jogi természetére vonatkozik mind az, a mit fentebb a középkori adókról mondtunk. Csak a rendek szavazhatták meg, mert az ő közvetítésök nélkül behajtani nem is lehetett. E közjogi elv, mely a rendiség belső lényegéből folyt, nem szenvedett hazánkban sérelmet valami háromszáz éven át — 1671-ig — csupán Hunyadi Mátyás király alatt. Ez a királyi lángelme, a hatalmas politikai és katonai organisator, függetlenné tudta magát tenni a rendek befolyásától. A mint megteremtette az állandó hadsereget, akkép gondoskodott a vele járó költségek állandó fedezéséről s behajtotta az adót, még ha nem volt megszavazva, sőt behajtott adót egy évben többször is. A rendek, noha magok nem adóztak, folyton zúgolódtak jogaik megsértése miatt, de hasztalanul. Az adóért, melyet a nép nagy tömegein megvett, a király adott az országnak bő kárpótlást minden irány-

ban, mert szerzett neki nemcsak katonai dicsőséget, hanem belnyugalmat, jogbiztosságot, igazságot is. Mátyás király államrendje már a renaissance és humanismus legnemesebb eszméitől vala áthatva s a régihez képest messzemenő haladást képviselt. A nagy uralkodó a nemzet legfőbb szellemi és anyagi érdekeit vette gondviselésébe; elősegítette vagyoni gyarapodását a munka és a munkás elemek hathatós védelmével. A nép jólléte pedig csak másodsorban függ az adó nagyságától; a közbátorság, a személy- és vagyónbiztosság, az igazság kiszolgáltatása sokkal érzékenyebben befolyásolják azt. Mint-hogy Mátyás ezeket tudta biztosítani, a nép szívébe foglalta a nagy uralkodót s halálakor, midőn a rendi reactió halomra döntötte mindazt, a mit ő teremtett, midőn az ország újra zürzavarba hanyatlott, sohajtozva mondotta, hogy ismét szívesen fizetne négyszer annyi adót, csak a nagy király támadna fel koporsójából s az ország újra élvezhetné az ő kormányzatának áldásait.

Hunyadi Mátyásban érte el a nemzeti királyság creje és tekintélye delelőpontját. Utána a rohamos hanyatlás következett. A rendek a gyámoltalan Jagellók alatt visszaszerezték összes régi jogaikat az állampénzügyek terén, sőt olyan igényeket emeltek, melyek a középkor alkotmánytanával és hagyományos szellemével rideg ellentétben álltak. Egész Európában elvül volt elfogadva s százados gyakorlatban szentesítve, hogy a rendeknek nincs joguk megszámloltatni a királyt vagy jövedelmei kezelőit, kik nem rendi, hanem királyi közegek. A középkor egész pénzügytana és elmélete csupán a bevételekre és pedig nem az ország, nem az állam, hanem a király, a kincstár bevételeire szorítkozott. Kiadásokról soha sincs szó, mert rólok az uralkodó nem tartozott számot adni. De a XVI. század első két tizedében, midőn Európa új eszméktől forrongott s az egyházban és az államban, a nemesség és a parasztság körében egyaránt kísérletek tétettek a középkori világrend felforgatására, a pénzügyek terén is radicalis tanok nyilvánultak.

A magyar nemesség, főleg midőn a parasztlázadást vérbe fojtotta, diadalát a királyi hatalom lehető megbénítására igyekezett használni. Számadást kívánt a kincstártól, külön-

seget tett az ország és a király jövedelmei közt s ebbeli igényeinek a törvény szentesítését is meg tudta szerezni. Ez 1518-ban a bácsi országgyűlésen történt. Ide vonatkozó végzése nagy elvi jelentőségű s homlokegyenest ellenkezik a középkor egész államjogi felfogásával s pénzügyi elméleteivel. A rendek az állam és az udvartartás budgetjét külön választották s így az állam pénzügyei és a királyi civillista közt határt vontak. Az udvar számára kiszakították a közjövödelmek egy részét, melynek kezelését a király kincstárnokánál hagyták, míg a nagyobbik részt magokhoz ragadták s gondozását két általok választott kincstartóra ruházták. Ez a rendi túlkapás egyik legfeltűnőbb actusa — természetesen a XVI. század szempontjából, — sőt egyenesen forradalmi eszme, mely a lázongó németországi nemesség köréből hatolt át hozzánk, de mint akkor még sehol, úgy nálunk sem birt meggyökerezni. Noha később az ide vonatkozó törvény megújított, gyakorlati eredményre még sem vezetett.<sup>1)</sup> Mint a nemesség összes ilyen mozgalmainak, melyek ugyanazon forrásból fakadtak, mint a nemesség által akkor Ausztriában és Németország más részeiben a központi hatalom ellen indított támadások, úgy ez eszmének is gyászos véget vetett a mohácsi csapás s az adóügy Magyarországon még századokig a régi, hagyományos keretben mozgott, melyben öszhangban maradt a rendiség többi intézményeivel és az államszervezet szellemével.

Az adót a rendek Magyarországon őstől fogva nem fix összegben szokták megszavazni. Nem arra hatalmazták fel a királyt, hogy egy év lefolyása alatt az adókötelesektől ugyanannyi százezer forintot szedjen be, a mennyi előzetes számítások szerint valamely fölmerült szükséglet kielégítésére megkívántatónak látszott. A rendek csak ritkán vették figyelembe a tényleg fenforgó szükségletet. Gyakran takarékoskodtak, szűkmarkúak maradtak, a mi kevésbbé az adózók iránti kimélet, mint inkább a jobbágy és földesúr közti viszony természet-

<sup>1)</sup> A később szereplő országos kincstartók egészen más állást foglaltak el, mint a bácsi országgyűlés végzéseiben contemplált kincstartók, kiknek az volt hivatásuk, hogy állandóan és a királytól függetlenül kezeljék a közjövödelmek jelentékeny részét.



szerű folyománya volt. A földesúr a jobbágy személye, munkája, vagyona egyedüli urának tekintette magát s nem szívesen tűrte, hogy e munka egy részének termékét bárki más, akár a király, akár az állam ragadja magához. A rendiség szükségképeni következménye volt tehát az adómegajánlás körüli hosszú alkudozás és fösvénykedés, mely néha kártékonyan érintette a honvédelem legfontosabb érdekeit, de nem csupán nálunk, hanem a rendileg szervezett Európa minden államában gyakori volt.

A király, minthogy az adót nem határozott összegben szavazták meg, egész biztosan sohasem tudhatta tehát, mennyit fog a megszavazott adó jövedelmezni? Csak hozzávetőleges számítást tehetett, mert az adókulcs, melyre a megszavazás fektetve volt, maga is bizonytalan maradt. A rendek ugyanis akkép szavazták meg az adót, hogy kijelentették, hogy az általok meghatározott adókulcs szerint a király egy fél vagy egész forintot hajthat be a jobbágyságtól. Ilyen adókulcskép említetik törvényeinkben a *jobbágytelek* (sessio), a *ház* (domus), a *füst* (fumus vel caminus) és leggyakrabban a *kapu* (porta). Mindnyájan közeli rokonságban állanak s a középkori földesúri és birtokviszonyokon nyugodtak. Minthogy az adó kizárólag a magánföldesúri hatalom alatt álló és földműveléssel foglalkozó jobbágy-osztályt terhelte, kivetésére szintén az az alap látszott a legcélszerűbbnek, melyen a jobbágy földesúri tartozásait törlesztette. E fizetés pedig jobbágytelek, néhol ház vagy füst szerint történt. A rendek tehát úgy szavazták meg az adót, hogy felhatalmazták a királyt, hogy minden telek, esetleg ház vagy kapu után bizonyos összeget, mely a mohácsi vész előtt rendszeren egy forint vagy még kevesebb volt, szedhet a törvényesen kitűzött határidőben.

A telek, ház, füst és porta jogi definitiója törvényeinkben nem elég világos. Gyakran összezavarják, fölcserélik e kifejezéseket a régiek, kik műszavaik használatában egyáltalán nem voltak következetesek. A füst a Dráván túli részekben állandó adókulcs maradt s fogalma ott, úgy látszik, teljesen összeolvadt a jobbágytelekével. De fordul elő a magyar anyaországban is, csak hogy itt ugyanazon értelemben, mint a ház, melyben egy jobbágy- vagy zsellércsalád lakik. Franciaországban a

füst<sup>1)</sup> a család, Németországban a ház<sup>2)</sup> fogalmát personificalta s úgy látszik nálunk is a házzal lőn azonos. Mikor a rendek füstök vagy házak szerint szavazták meg az adót, ez legbővebben jövedelmezett, mert fizetett minden lakott ház, akár tartozott hozzá mezőgazdaságra szánt külső terület, akár nem. Ellenben a telek után való megszavazáskor mindig csak azon ház adózott, a melyhez a belsőségen kívül külsőség vagyis meghatározott mennyiségű szántóföld, rét, legelő tartozott. Ilyen pedig jóval kevesebb volt, mint ház, mert a zsellérházhoz a legtöbb helyt semmiféle külsőség nem járult. 1475-ben a rendek világosan jelezték a kettő közötti különbséget, midőn kimondták, hogy az adó ne füstök, hanem egész jobbágytelkes porták után vettessék ki.

A jobbágytelekkel egy ideig teljesen azonos volt a kapu vagy porta, mely leggyakrabban használtatott adókulcsul, kétségekivül azért, mert összeírása a legkevesebb gyakorlati nehézséggel járt. Adó alá eső kapunak vétetett eleinte minden olyan jobbágyudvarnak a kapuja, melyen egy rakodott szénás szekér ki és bejárhatott s így az ilyen nagy kapukat az, ki az összeírással meg volt bizva, igen könnyen megláthatta és «rovalba vehette»,<sup>3)</sup> a mint a régiek mondták. Azért ez szolgált leggyakrabban az adómegszavazás alapjául, ámbár a portalis rendszer teljes kifejlődése után, még 1522-ben és 1523-ban<sup>4)</sup> is visszatértek a füstökhöz.

<sup>1)</sup> *Moreau de Jonnés*: État economique et social de la France című művében a füstöt ezt írja: Un feu ou foyer dans ce temps, on personne n'avait dix a vingt cheminées dans sa demeure, comme il advient maintenant, signifié la famille reunie en cercle autour de l'âtre, gisant dans la terre, au milieu de la chaumière.

<sup>2)</sup> *Janssen*: Geschichte des deutschen Volkes, I. 286.—7. Szerinte a füst a házak építésmódjából következett. A szász parasztság házaiban a tüzhely körülbelül az épület közepén állt: a paraszttasszony a tüzhely mögött ülve, áttekinthette az egész házat; vigyázhatott onnan a gyermekeire és a cselédekre, a lovakra és a tehenekre; őrizhette a pinczét, padlást és az éléskamrát. A tüzhely mögötti hely volt a legelőkelőbb a házban; a tüzhelyen egész nap égett, éjjel pedig parázslott a tüz s csak a házi gazda halálakor oltották ki a gyász jeléül.

<sup>3)</sup> Így nevezi az összeírást egy 1660-ki levél. *Lukács*: Nyiregyháza tört. I. 107.

<sup>4)</sup> *Kovachich*: Suppl. ad Vest. Comitiorum.

A porta fogalma sokféle változáson ment át. A XV-dik században egy porta a legtöbbször azonosnak vétetett egy egész jobbágYTELEKKEL, akár lakott a telken egy, akár több jobbágycsalád. Néha azonban külön vettek egy portának minden családot, mely egy egész jobbágYTELKEN gazdálkodott, s ha egy egész telken több család ült, ez az egy telek több porta után, ha viszont egy család több telket birt, mindegyikért külön egy-egy porta adóját fizette.<sup>1)</sup> A portális adóKIVETÉS rendszere túlélte a mohácsi vészt is, habár a porta fogalma a jobbágyLAKOSSÁG elszegényedése következtében lényeges változáson ment át.

A portális adózás keretéből a föld népének csak azon része hagyatott ki, a mely nem tisztán mezőgazdasággal foglalkozott, melyet tehát telkei arányában megadóztatni nem lehetett. Ide számítottak a molnárok, a falusi kézművesek, a szénégetők, pásztorkodással foglalkozók, a napszámosok és mind azok, kik a földesúr udvarában vagy majorsági földjein mint kocsisok, vadászok, cselédek szolgáltak. Ezek vagy egyesek közülök csak akkor fizettek, ha a törvény külön kimondotta vagy ha az adót füstök szerint hajtották be. Máskülönben össze sem írták őket; ép úgy kimaradtak az összeírásból a nagyon szegény jobbágyok, kiknek ingósága három — néha hat — forintot sem ért, míg az ujonnan épített házak jobbágyLAKÓI három évi adómentességet élveztek. Mindezen, részint törvényen, részint szokásjogon alapuló kivételek a mohácsi vész után is csak részben és lassankint szűntek meg.

Azon években, mikor az országgyűlés rovást szavazott meg, az adóKÖTELESEKET minden egyes vármegyében hivatalosan összeírták. Ezt és az adóbehajtást a királyi rovó (dicator regius) eszközölte, ki mint a kincstár képviselője szerepelt a megyében s ennek kiküldötteivel végezte feladatát. Bejárta az összes falvakat, mindenütt a birónál volt szállva, ki ellátása költségeiért adómentességet élvezett s működése eredményéről kimerítő számadást tett a kincstárnak. Nem volt népszerű ember,<sup>2)</sup> de hogy feladatának meg birt felelni, ha erőteljes

<sup>1)</sup> 1467: t.-cz. IV. czikk. *Kovachich* id. művében.

<sup>2)</sup> *Thurnschwamb* a rovót ungarischer Pauernschindernek nevezi.

egyénség ült a trónon, bizonyítja azon tény, hogy a dicatori intézmény s általában az akkori közigazgatás segélyével Mátyás király országgyűlésileg meg nem ajánlott vagyis önkényesen kivetett adókat is képes volt behajtatni, míg utódai már a törvényesen megszavazott adónak sem igen juthattak birtokába. A dicatori intézmény szintén ősi adórendszerünk örökségeként jutott át a későbbi időkre.

Mint az Árpádok alatt a várszerkezet, úgy később a vármegye és birtokos nemesség sokban segédkezett a királyi rovónak az adó behajtásában. Sőt néha költségkimelés céljából a dicatori intézmény egyszerűen mellőztetett s minden földesúr maga szedte be jobbágyaitól az adót, hogy a kincstárnak átszolgáltassa. A XV. században azon nemesek, kik törvény szerint birtokaik arányában háboru esetén legalább ötven lovast tartoztak kiállítani, már azt a jogot is megnyerték, hogy a saját jobbágyaiktól nem csak behajtsák a királyi adót, hanem azt a magok végbeli katonáinak ellátására fordíthassák.<sup>1)</sup>

A dicator összeírta ugyan az egész adóköteles jobbágy-lakosságot,<sup>2)</sup> de csupán a közép- és kisbirtokos nemesek jobbágysági adóját hajtotta maga be, még pedig tizenöt nap alatt az összeírás befejezésétől számítva. A ki ez időben nem fizetett, azt a megye útján megbírságotlák. A megyei tisztviselők — az alispán, szolgabírák, jegyző — külön díjat kaptak az összeírásban és behajtásban való közreműködésükért.

<sup>1)</sup> Ezt a jogot nem veszi figyelembe Engel Gesch. I. az 1494—5. évi számadásokhoz tett megjegyzéseiben. Azt hiszi, hogy az 1494-re kivetett 206.579½ frtból 91.265½ frt elengedtetett vagy behajtatlan maradt. Ez tévedés. A restant inexacti rovat alatt van ugyan egy csekély összeg, mely be nem hajtott, de a többit az urak hajtották be, csak hogy magoknak tartották s nem adták át a kincstartónak, mire törvényes joguk volt.

<sup>2)</sup> A porták legrégebbi részletes összeírása 1422-ből maradt reánk. Ez Csongrád megyére vonatkozik. Orsz. Lev. Dica XIII. 1427-ből már több van és pedig Torna és Ung vármegyék összeírása. Dica 46. kötet. (Rá írva circa 1427.) *Thallóczy* id. műve közli Abauj, Gömör és Közép-Szolnok vármegyék összeírását ugyanez évből, Gömörét 1431-ből. *Engel* id. művében közli az összes megyék összeírását 1494-ből és 1495-ből. Lásd a III. számú mellékletet.

Az adón kívül az Árpádok korából fenmaradt úgynevezett rendes királyi jövedelmek szolgálták a kincstár bevételeinek gyarapítására. E bevételek közül sok elvesztette régi jelentőségét, sok pedig előbb nem ismert fontosságra vergődött, míg némelyik állandóan bőségesen jövedelmezett. Első sorban a városok nyújtottak jelentékeny pénzbeli támogatást, főleg a XV. században, a királynak. Fizették a rendes bért<sup>1)</sup> — census regius — királyi földesuroknak s fizettek rendkívüli járulékképpen különböző taksákat. A vámok és bányák — főleg a só — szintén dús összeget hoztak, ellenben a nagy jószágok elvesztették tulnyomó szerepüket a királyi és állami háztartásban. A várszerkezet megszűnte a királyi jövedelmeket általában feltűnő arányokban csökkentette, s III. Béla jövedelmeihez képest a későbbi magyar királyok igen szegényeknek mutatkoznak. Ha Béla király jövedelmei, mai pénzértékre átszámítva, nem is tettek hetvenkét milliót, kétszáz évvel később uralkodó utóda, V. László, hozzá képest minden esetre szűk anyagi segélyforrásokra volt utalva.

1453-ban a király jövedelmét 264.000 akkori forintra számították. Itt nincs ugyan minden jövedelem felvéve, de a Béla korára vonatkozó kimutatás szintén csak a főbbeket említi. Még ha huszonegyszeresre is teszszük a mai és régi pénzérték közti különbséget,<sup>2)</sup> akkor sem hozhatunk ki többet László budgetjéből valami öt és fél millió o. é. forintnál.

Kétségtelen, hogy a királyi jövedelmek nagysága mindig és minden középkori államban a király egyéniségétől függött. Gyenge, tehetetlen uralkodó alatt a közjövedelmek elkallódtak s részint adomány, részint elzálogosítás czimén, részint egyszerűen erőszakos foglalás útján a hatalmas főurak kezébe jutottak, a behajtott rendes és rendkívüli adók pedig ama

<sup>1)</sup> *Hein* kézirati krónikája szerint N. M. fizetett adót 1412-ben a 13 szepesi város: 1. Béla 13 márka 12 neszizget; 2. Leibicz 13 m. 7 n.; 3. Ruszkinócz (Rissdorf) 8 m. 13 n.; 4. Purzldorf 15 m. 16 n.; 5. Menhárd 15 m. 13 n.; 6. Matheócz 12 m. 13 n.; 7. Szepes-Szombat 4 márka 1 lat; 8. Filet 13 márka 1 verdung; 9. Poprád 8 m. 5 n.; 10. Strázsa (Michlsdorf) 8 m. 1 verdung 1 quint; 11. Neudorf 28 márka minus 4 neszizg; 12. Szepes-Váralja 22 m. minus 5 neszizg; 13. Szepes-Olaszi 14 márka és 3 neszizg.

<sup>2)</sup> *Salamon* Ferencz: Budapest tört. III.

hosszú uton, melyet a távoli vidékekről a központig sok közvetítő kezén át tettek, egészen vagy részben elpárologtak. Így történt azután, hogy míg a nem kiváltságolt osztályok folyton siralmas panaszra fakadtak megterhelhetetőségük miatt, az állam legsürgősebb szükségletei sem találtak fedezetet.

A XV. század folyamán, midőn Hunyadi Mátyás kivételével gyöngé uralkodók ültek a királyi trónon, a kincstár jövedelmei, az államháztartás viszonyai a legtöbbször kedvezőtlenül alakultak s kártékonyan befolyásolták a magyar állam külpolitikáját éppen azon időben, midőn a mohamedánság megfészkelte magát a Balkán félszigeten. Mátyás erélyes egyénisége azonban a kincstár állapotát is gyorsan megjavította.

Hatalmas eszköz volt kezében az állandó hadsereg, mely rendezett állami pénzügyeket, bő jövedelmi forrásokat s értékesítésekben szabályszerűen működő gépezetet föltételez, de viszont akkor maga is egyik kezessége volt az államháztartás rendezett voltának. E haderőre támaszkodva tudta a király a rendi hozzájárulás nélkül kivetett adókat behajtani. Ez a királyi hatalomnak legnagyobb erőpróbája a rendi államszervezetben, melyre még kétszáz évvel később Lipót király az idegen hadseregek segélyével sem bizonyult képesnek.

Mátyás nem is volt többé oly szegény király, mint előde; kincstárából dús fedezetet nyertek szükségletei. Mint dicsőséges uralkodásának többi mozzanatai, akképen államháztartásának viszonyai sincsenek még kellően földerítve, de jövedelmeit összeségökben megközelítőleg két millió arany forintra (mai absolut aranyérték szerint  $5\frac{1}{2}$  forint) becsülik.<sup>1)</sup> Magának az anyaországnak rendes bevételei és adójövedelme — ez utóbbi Mátyás korában kezdett gyakrabban szerepelni — mindenesetre elérték a 800.000 (ma 2·2 millió forint absolut érték) arany forintot.<sup>2)</sup> Ebből az adó maga, mikor portánként

<sup>1)</sup> Csánki Dezső: I. Mátyás udvara.

<sup>2)</sup> Ez összeget nem csak Bon Alajos velencei követ említi. Még 1497-ben is úgy számították, hogy az előző három évben, vagyis azon időben, midőn Mátyás király reformjai még nagyobbára fennállottak, 2.400.000 vagyis évenként 800.000 frtnak kellett volna a kincstárba befolynia. *Kovachich*: Suppl. II.

szedték s egy forintos volt a rovás, átlag 200.000,<sup>1)</sup> mikor füstönként szedték, jóval több, legalább is 300.000 arany forintot hozott, mert füst vagy ház természetesen sokkal több volt az országban, mint porta. Mátyás király, kinek trónja főleg az alsóbb osztályokra támaszkodott s ki a régi feudális urak hatalmának megtörésére új aristocratiát teremtett, melyből könnyen nemzeti aristocratia válhatott volna, némileg democraticus irányzatát a közadózás terén is érvényesítette. Alatta a kis-nemesség, mely egykor megválasztotta, jelentékeny pozitív befolyást nyert az államéletre, s ennek megfelelően a király a szegény vagy egytelkes nemesek adómentességét is lehetőleg tiszteletben tartotta.

De Mátyás halálával a rendi visszahatás megdőntötte az új államszervezetet s a pénzügyekben csakhamar beállott az a zűrzavar, mely egy ideig csupán a királyi hatalom elijesztő hanyatlásának jele volt, később azonban a nemzetélet és az állam teljes felbomlásával olvadt össze s egyik közvetlen okozójává lett a mohácsi catastrophának. Ismerjük azon közszükséglet fő tételeit, melyeket déli határaink védelme<sup>2)</sup> igényelt. Ez maga megközelítette a másfél-százezer forintot, mihez még az udvartartás, a diplomatia s sok egyéb katonai és polgári kiadás járult legalább hasonló összegben. A 300.000 forintnyi mindenesetre minimális szükséglettel szemben még olyankor is hiányzott a fedezet, mikor a rendek külön egy forintos rovást szavaztak meg. Az összes bevétel, melyet a kincstár rendes és rendkívüli forrásokból kapott, 1494-ben csak 177.305<sup>1</sup>/<sub>2</sub> forintra rugott, míg a kiadás 196.944 forintot tett.<sup>3)</sup> Itt is mintegy 20.000 forint volt a deficit, pedig az államszükségletek nagy része egyáltalán nem fedeztetett, mert nem volt miből. Olyan évben, midőn adót sem szavaztak meg a rendek, a király jövedelme leszállt egész 60.000 forintig, sőt a rendkívüli adójövedelem nélkül már 1494-ben alig ötven, a következő évben alig húszezer forintot tett. Ez összeg csekély-

<sup>1)</sup> Körülbelül ennyi volt a porták száma az egész XV-dik század folyamán. Ennyit említenek Zsigmond idejében s 1494-ben és 1495-ben a kincstárnoki számadások.

<sup>2)</sup> Két salariatus. *Kovachich*: Suppl. II.

<sup>3)</sup> *Engel* I. id. m. 182.

ségében az államélet megrendítő hanyatlása teljesen visszatükröződik. A hol a királyi hatalmat olyan gyarló segélyforrásokra utalják, mint Magyarországon II. Ulászló korában, ki a hagyomány szerint a saját bevételeiből néha asztalát sem láthatta el, ott ama nagy nemzeti eszmények, melyeknek törvényes és természetes gondviselője a korona, előbb-utóbb belső vagy külső ellenségnek esnek áldozatul.

A király és kincstára elszegényedését nem az okozta, hogy az országgyűlés rendkívüli adókkal nem járult a közszükségletekhez. Tulságos bőkezűséggel e téren sem lehet ugyan vádolni, de azért más egyében kívül szavazott meg elég sok subsidiumot, már azért is, mert egy része törvényszerűen az urakat illette katonatartás céljából. A baj onnan származott, hogy a király képtelen volt átöröklött, ősi rendes bevételeit megőrizni és kiaknázni. E jövedelmi források egy része, sőt nagyobb része, a mindenhatóvá lett főurak kezére került, részint erőszakos foglalás, részint a király adománya vagy elnézése, leginkább pedig elzálogosítás következtében. A kincstartó, hogy a legsürgetőbb szükségleteket kielégítse, hol kényszerűségből, hol könnyelműségből, mindenféle hitelművelet tárgyává tette a király rendes bevételeit, a bányákat, uradalmakat, sőt a harminczadokat és a városokat is. Nagyobb kölcsönök biztosításául évek hosszú sorára összes jövedelmöket lekötötte a hitelezőknek. Épen a legértékesebb bevételi források jutottak így magánkézre <sup>1)</sup> s a későbbi törvény azon *határozatának, hogy e javak a királynak visszaadassanak, csak* lassan és kevésbé lett foganatja. Egyes jövedelmek azonban mindenesetre visszakerültek s már 1524-ben <sup>2)</sup> a király évi rendes bevételeit 189.709 forintra irányozták elő, melylyel szemben a szükséglet — még pedig nem is a teljes — 242.408 forintot <sup>3)</sup> tett. A hiány fedezésére 1523-ban egy forintos rovás is volt kivetve, melynek egy negyede a királyt illette, három negyede pedig hadfogadásra ment. Ez utóbbiból azonban igen

<sup>1)</sup> Az elzálogosított királyi javak és jövedelmek egy részének összeírása. *Kovachich*: Suppl. II. 425—6.

<sup>2)</sup> *Fraknoi*: II. Lajos udvara. Az előirányzatot részben *Kovachich* Suppl. II., egészen *Schedius* Zeitschrift III. 100—103. lapon közli.

<sup>3)</sup> *Fraknoi*: II. Lajos udvara, 27. lap.



csekély összeg, valami negyvenezer <sup>1)</sup> forint, folyt be, annak jeléül, hogy az elharapózó anarchia az adóbehajtó gépezet működését teljesen megbénította.

Ugyanakkor, mikor a bomlás általánossá lett, igyekeztek különböző részről az adóügyi szervezeten többé-kevésbé igazolt reformkísérleteket tenni. Az országgyűlés az adó megszavazásánál a porta helyett visszatért a fűsthöz, mint adóalaphoz. Hogy a behajtás költségeit lehetőleg mérsékelje, mellőzte a régi adóügyi gépezetet, mely a rovóból s a megyei tisztviselőkből alakult, s a földesurakra bízta, hogy az adót jobbágyiktól beszedjék s közvetlenül a kincstárnoknak szolgáltatásuk be. Ezzel azonban csak azt érte el, hogy a földesurak az adót megfizettették ugyan a jobbágygyal, de magoknak tartották s a kincstár ép oly üres maradt, mint előbb. Ugyanez időtájt viszont a király tanácsosai elhatározták, hogy jövőre minden év várható jövedelmeiről és kiadásairól szabatos költségelőirányzat készíttessék. Kétségkívül azért tervezték ezt, hogy a kiadások szigorúan a praeliminare keretéhez alkalmazkodjanak. Az előirányzatok el is készültek, de minthogy a remélt jövedelmek nem folytak be, a reform ismét csak meddő maradt, s a nemzeti királyság utolsó éveinek pénzügyi gazdálkodása ép oly zürzavaros volt, mint maga az egész államélet.

Sajátságos jelenség, hogy ugyanakkor, midőn a nemesség háborgásai a közhatalmat teljesen megbénították s a közönséges, rég szokásban levő kincstári jövedelmek behajtására is képtelenné tették, idegen mintára nálunk is egészen új és szertelenül bonyolult adókkal akarták a király pénzbajait orvosolni. Próbát tettek fogyasztási és eladási adóval, fejadóval, valami személyes kereseti adófélével, az egyházak ingó kincseinek lefoglalásával, de minden számottevő siker nélkül, mert hiányzott az a közigazgatási gépezet, mely e jövedelmek pontos behajtásának nehéz feladatát megoldhatta volna. E kísérletekből sok teher, sok áldozat hárult az érdekeltekre, de az üres kincstárt nem töltötték meg, és szegényen, külállamok pénzségélyére utalva élte le végnapjait a nemzeti királyság.

<sup>1)</sup> A kimutatás. *Kovachich* : Suppl. II.

## II.

**I. Ferdinánd pénzügyi politikája.**

A mint I. Ferdinánd Magyarország királyának megválasztatott, ismételve ünnepélyes fogadást tőn, hogy a magyar nemzet régi alkotmányát, kiváltságait, jogait és szokásait tiszteletben fogja tartani. Az államháztartás terén ez ígéretét nem is szegte meg. Az adóügyi szervezetet, a melyet trónra léptekor talált, elvi alapjában nem érintette, s ez irányban kormányzata sem új elméletet, sem új gyakorlatot nem képviselt. Ugyanazon jogalapon állott, mint közvetlen elődei s nem követelt az országtól mást, mint amazok. Hatalma körét nem törekedett annyira kiterjeszteni, mint Hunyadi Mátyás tette, de a korona törvényes jogait nyomatékosabban, több erővel és sikerrel tudta érvényesíteni, mint a két Jagelló.

Máskülönbén adóügyi politikája egészen azon középkori keretben mozgott, melyet a rendiség világa Európaszerte megteremtett s mely a magyar alkotmány és közjog betűjének valamint szellemének tökéletesen megfelelt. Pénzügyi viszály egyetlen egy sem támadt a király és a nemzet közt, mert mind a ketten az átöröklött, az ősrégi jogalapra helyezkedtek. A rendek nem ujitották meg azon II. Lajos idejébeli kísérletöket hogy magokhoz ragadják a közjövedelmeknek nem csupán némi ellenőrzését, hanem kezelését is, s ekképen pénzügyileg mintegy gyámság alá helyezték az uralkodót. Viszont a király sem próbálkozott önkényes adók behozatalával vagy olyan segélyforrások nyitásával, a minőkkel a királyi hatalom előbb nem rendelkezett.

Ferdinánd pénzügyi politikája lényegesen conservatív volt s a meglevő fentartására, egyszersmind azonban busásabb kiaknázására, intensivebb értékesítésére irányult, s e célzt a pénzügyi szervezet tökéletesbitésével, közegei működésének pontosabbá, szabatosabbá tételével igyekezett elérni. E tevékenységében szintén lehetőleg ragaszkodott a fennállóhoz ; azt igyekezett javítani, fejleszteni, hatékonyabb szolgáltatásokra

képessé tenni. Uralkodása e tekintetben emlékezetes marad történetünkben, habár nagy elvi jelentőségű, radikális szellemű újítások nem is fűződnek nevéhez. Adóügyünk, pénzügyi adminisztrációnk a mohácsi vész után is a régi nemzeti királyság alkotta alapokon fejlődött elméleti irányában és gyakorlati működésében tovább. De éppen azért, mivel Ferdinánd király reformjai csupán a fennálló szervezet tökéletesbítését vették célba, a legtöbb téren igen nevezetes gyakorlati eredményre vezettek.

A régi elemeket az új király olyan gépezetté tudta összeilleszteni, mely — szem előtt tartva az iszonyu rázkódásokat, melyeken a magyar állam átment, a területi viszonyok teljes felforgatását, az örökös háborúkat s mind azt a végtelen szenvedést, melyet a nemzetre hoztak, — kétségkívül meglepő sikerrel dolgozott az állam pénzügyi viszonyainak rendezése és segélyforrásainak gyarapítása körül.

A királyi jövedelmek I. Ferdinánd alatt is megtartották régi közjogi természetüket s egykori dualistikus csoportosításukat. Az egyik csoport, az, melyet ezután is a királyság rendes jövedelmének neveztek, a kivetés, behajtás, elszámolás tekintetében kizárólag a király hatásköre alatt állott, ki e célból új központi hatóságot alkotott, az ország minden vármegyéjébe szertenyülő hivatalnokhálózatot pedig a kor szellemének s a változott viszonyoknak megfelelően szervezte. A második csoportba folyton a rendkívüli jövedelmek, az adók tartoztak, melyek azért neveztettek így, mert megszavazásuk ekkor is az országgyűléstől függött, mely kivételesen ugyan, de néha mégis a saját bizalmi férfiakra ruházta a befolyó rovás-jövedelem kezelésének jogát.

Az első csoport a királyság szilárdulásának, a második viszont a rendi alkotmány és hatalom, az uralkodó osztályok kiváltságai fenmaradásának egyik legfőbb tényezője volt. Ferdinánd nem tűrte ugyan, hogy a rendek befolyásukat az adóügy terén túlságosan kiterjesszék, de viszont régi jogait sem csorbitotta, s még kevésbbé vállalkozott merész újításokra, noha különben a XVI. század a legbizarrabb pénzügyi kombinációk és experimentációk kora volt Európaszerte, sőt a mohácsi vész előtti néhány esztendőben nálunk is.

A királyi hatalom szükségleteit az Európaszerte dúló háborúk mindenütt óriási arányokban fokozták s a régi kincstári jövedelmek sehol sem elégitették ki többé az igényeket. Mindenütt új forrásokat, új adótárgyakat, új adónemeket kerestek. Néhol a megadóztatott cikkek sorát a végtelenig szaporították s tized, huszad, harminczad, negyvened, hatvanad czimén rendkívüli terhekkel sújtották a kereskedelmi forgalmat.<sup>1)</sup> Másutt meg a legkülönbözőbb használati és fogyasztási adókkal próbáltak szerencsét, behoztak lottót,<sup>2)</sup> furcsánál furcsább illetéket s az adórendszer mindenütt a legbonyolultabbá vált. Noha mind ezekre nálunk is volt már praecedens, Ferdinánd nem tett velök újabb próbát, hanem tanult a II. Lajos idejébeli keserű tapasztalatokból, s régi, lehető leg egyszerűbb alakjában kérte az adót, olyanban, mely a még fejletlen administratio szolgáltatási képességét meg nem haladta. Nehézkesebb műveletektől, bonyodalmasabb adónemek behozatalától, minő például az örökös tartományokban általános elterjedt borfogyasztási adó volt, melynek Magyarországra való átültetését idegen tanácsosai ismételve ajánlották önként elállott.

Egészben pénzügyi politikája nem extensiv, hanem intensív irányzatot követett; nem arra törekedett, hogy névleg minél több új bevételi forrással rendelkezzen, hanem arra, hogy a létezőből minél bővebben merithessen a roppantul felhalmozódott állami szükségletek fedezésére. Hogy mennyire a régi jövedelmi forrásokra támaszkodott Ferdinánd egész államháztartása, a legszembetűnőbben kitűnik akkor, ha az uralkodása első éveiben általa kincstári jövedelmekül megjelölt forrásokat szembe állítjuk azon bevételi ágakkal, a melyekkel már az Árpádházi királyok<sup>3)</sup> rendelkeztek. A rendes jövedelmek csoportjában akkor is, a mohácsi vész után is, szerepeltek a királyi uradalmak és várjóságek, a só- és érczbányászat, a pénzverés, a vám és harminczad, az üreseedésben levő egyházi javak időközi jövedelmei, a városok adója, a rendes census s a különböző rendkívüli városi adók, melyek

<sup>1)</sup> *Gindely*: Geschichte der böhmischen Finanzen.

<sup>2)</sup> *Clamageran*: Histoire des Impôts en France, II.

<sup>3)</sup> Részletesen felsorolja *Kerékgyártó* Á. id. műve, I. 374—419.

I. Ferdinánd alatt *taxa extraordinaria* névvel egygyé foglaltattak, más osztályok, főleg a zsidók *censusa* s a különböző kisebb királyi haszonvétel, *birság*, *háramlás* s más apró jövedelmi ág.

Épen úgy létezett már legalább a XIV. század óta a két legfőbb rendkívüli bevétel: az állandó kamara haszna s az időnkint megszavazott rovás. Csakhogy e jövedelmek közül egyik-másik a gazdasági viszonyok változtával s más körülmények következtében olyan fontosságra tett szert, minőre régebben nem vergődhetett, míg ellenben némelyek teljesen elvesztették egykori jelentőségöket. De sem ez, sem amaz nem azért történt, mert a királyság az egyiket szándékosan elhanyagolta, a másikat meg tulságosan kiaknáztta volna. A pénzügyi segélyforrások is változandók, s a közgazdasági viszonyok átalakulása azokat is szükségképen és ellenállhatatlanul befolyásolja.

Ferdinánd király pénzügyi rendszerében különösen a rovás-adó lép előtérbe s fontossága nem csupán abban nyilvánul, hogy addig szokatlan magas tételekben szavaztatik meg, és így a kincstári összjövedelem igen nagy százalékat teszi, de még inkább abban, hogy már nem kivételesen, hanem úgy szólván évről-évre előfordul, s inkább azok az évek tartoznak a kivételek közé, melyekre az országgyűlés adósegélyt nem ajánl meg a királynak. A gyakori megajánlással a rovás-adó pénzügyi és gazdasági tekintetben kivetkőzött tehát rendkívüli jellegéből, mert majdnem rendes évi adóvá alakult át. Csakhogy közjogilag ekkor is megtartotta az ősi jellegét s mindig a király rendkívüli bevételei csoportjához számíttatott. Az azonban, hogy megszavazása oly gyakorivá lett, viszont a másik, részben vele rokon természetű, adóra, a kamara hasznára gyakorolt döntő befolyást. Régebben is csak azon években hajtották be a kamara hasznát, mikor rovás nem volt megszavazva; ellenben ha volt rovás, ebbe már betudta az országgyűlés a kamara hasznát s ilyenkor az utóbbit különbe sem szedték. Mikor tehát a rovás megszavazása állandóvá kezdett válni, a kamara hasznát néha éveken át nem vették igénybe, s így ez adónem mint önálló jövedelmi forrás I. Ferdinánd alatt már igen keveset hozott a kincstárnak, később pedig végképen megszűnt vagy is inkább összeolvadt a rovás-

sal. Hasonló átalakulás történt a városoknál, hol a rendkívüli taxa idővel mindinkább háttérbe szorította a régi főadót, a censust. Mind ez azonban nem valami magasröptű pénzügyi politika öntudatosan elért eredménye, hanem a közviszonyok változásainak természetszerű folyománya volt.

Mennyire ragaszkodott I. Ferdinánd a tényleg fennállóhoz, s pénzügyi tekintetben mennyire a nemzeti királyok nyomdokain haladt, bizonyítja eljárása a pénzrendszer terén. Megtartotta azt a pénzlábat, a melyet trónraléptekor az országban talált.<sup>1)</sup> Uralkodása idején is fenmaradt a száz dénárból álló magyar forint. Ez a forint azonban csak képzeleti érték volt, csak számítási alapul szolgált, mert olyan pénzdarabot, a mely száz dénár értéket képviselt volna, a mohácsi vész után többé nem vertek. Vertek aranyat, mely száz dénárnál többet ért, vertek tallért,<sup>2)</sup> mely száz dénárnál előbb kevesebbet, utóbb többet ért, vertek különböző kisebb darabokban dénárokat de magyar forintot nem vertek többé. Mindazonáltal ez a magyar forint maradt hivatalosan valamint a kereskedelmi és üzleti életben a pénzláb alapja, s ez a száz dénáros magyar forint értendő mindenütt, a hol fejtegetéseimben forintról szó van. E magyar forint, ezüst tartalmát tekintve, mai osztrák valutában — Belházy János pénzügyminiszteri min. tanácsos úr számításai szerint, ki sok évi tanulmányainak ez időszakra vonatkozó eredményeit hálára kötelező szíveséggel engedte felhasználnom — I. Ferdinánd alatt következő abszolút értéket képviselt:

1527—1546-ban = 2 frt 64.<sub>39</sub> o. é. kr.

1547—1564-ben = 2 frt 53.<sub>47</sub> o. é. kr.

Ez azonban a magyar forintnak csupán abszolút értéke, vagyis azt mondja meg, hogy régebben száz dénárban annyi volt az ezüsttartalom, a mennyi ma 2 frt 64 kr., illetve 2 frt 53 o. ért. krajczárt ér. Csakhogy a pénz régi vásárlási képessége ezzel még nincs kifejezve. A gabnaárakat véve alapul,

<sup>1)</sup> A mohácsi vész utáni pénzviszonyokkal és értékekkel kimerítően foglalkozom a *Nemzetgazd.* Szemle 1888. áprilisi füzetében.

<sup>2)</sup> *Newald*: Oest. Münzwesen unter Ferdinand I. bőven ismerteti a magyar pénzverő házakban vert különböző pénzeket.

1527—546-ban egy magyar forinton valami *tizenkétszer*, 1546—64-ben valami *tízszor* annyi gabonát lehetett venni, mint ma s így a pénz absolut és relativ értéke tizenkétszer, illetve tízszor oly nagy volt, mint jelenleg.<sup>1)</sup>

I. Ferdinánd pénzügyi politikájának conserváló iránya tehát a pénzrendszer terén is nyilatkozott. De még nagyobb mértékben érvényesült az a pénzügyi közigazgatás újjáalakításában. Bármennyire megbontotta a mohácsi vész azt is, Ferdinánd nem alkotott helyére valami idegenszerűt, hanem a régi alapokon építette föl s igyekezete csupán oda irányult, hogy czélszerűbb szervezéssel emelje hivatásának színvonalára. E törekvés harmincznyolcz évi uralkodása egész folyamán észlelhető. Bármilyen kevéssé kedvezett a kor, melyben élt, akár csak a kisebb reformok létesítésének; bármilyen nehezen ment a kellő emberanyag kiszemelése, buzgó, tanult, kötelességérzettől áthatott tisztikar nevelése és fegyelmezése, Ferdinánd soha sem feledkezett meg e czéljáról s következetesen fáradozott valósításán. Buzgólkodását, minden nehézség daczára, bámulatos siker kísérte s uralkodása végső éveiben a pénzügyi közigazgatás minden ágában az üdvös haladás meglepő jelenségeivel találkozunk. A közjövödelmek vezetése és elszámolása a központban kifogástalan szabatossággal, az akkori igényeknek teljesen megfelelő alakban történt. Az exponált vidéki hivatalok ügykezelése a kincstár érdekeinek megfelelőbb tétetett. Az államjavak gazdasági igazgatása szigorúbb ellenőrzésnek vettetett alá, a pénzverésnél és a bányászatnál a helyi hivatalok, melyeket szakavatott személyzettel és korszerű utasításokkal láttak el, nagy technikai javításokat léptettek életbe s itt is, valamint a többi jövedelmi ágaknál, a pontos kezelés és számvitel követeléseai kellően szem előtt tartattak.

Vaskézzel és ernyedetlenül dolgozott a királyi hatalom a rend és fegyelem meghonosításán, valamint a megrögzött visszaélések kiirtásán, és habár ez nem mindig sikerült, a haladás a II. Lajos idejéhez képest szembeszökő maradt.

<sup>1)</sup> A relativ értéket a gabonaárak alapján fentemlített tanulmányomban igyekeztem legalább megközelítőleg kideríteni. A részletes számítások Nemzetgazd. Szemle 1888. ápril füzet.

Bármi zürzavarossá alakult az ország általános helyzete, bármennyire gyöngítették a nép adóképességét s a közintézmények működését a hosszas háborúk, a pénzügyek reformjában elért siker évtizedről évtizedre nagyobb lett s a javított gépezet a hatvanas években már dicséretes pontossággal működött. Benne tétettek le a modern állam első alapjai Magyarországon; a pénzügyi administratio öltött először állami, részben általános nemzeti jelleget a rendiség világában. Nehezen ment az újjáépítés és kiegészítés munkája; a kedvezőtlen körülmények, a kor uralkodó eszméi és világnézete, a kiváltságos osztályok ellenkező törekvései és külön érdekei szüntelen új meg új akadályokat emeltek s a gépezetnek nem is minden alkatrésze működött egyenlő pontossággal és haszonnal. Az erősödő királyi hatalom nem hirt minden hiányt orvosolni, de legalább céltudatosan és rendithetetlen következetességgel fáradozott azon, hogy a pénzügyi szervezetet fejlessze, egységesítse s vezetését egy kézben összpontosítsa.

Mert Ferdinánd nem csupán a szervezet vidéki, exponált közegeit igyekezett reorganizálni, hanem mindjárt eleinte teremtett oly központi hatóságot, a mely hivatva volt az ország minden részében szerteszét nyúló pénzügyi közigazgatás összes elemeit a maga vezetése alá vonni. E hatóság a királyi kamara, az egyetlen pénzügyi-közigazgatási alkotás, mely habár szintén régi magyar alapokon nyugodott s a kincstartóság intézményéhez simult, külső alakját tekintve, mégis újnak s előbb nem létezőnek mondható. Kamarájok a nemzeti királyoknak is volt, csak hogy ez alatt nem azon udvari központi főközeget értették, mely, mint a külföldön, az uralkodó udvari és állami kiadásait eszközölte s bevételeit kezelte, hanem értették — mint már jeleztem — azon exponált többféle helyi hatóságot, mely a bányászat, a pénzverés, a só s némely más rendes jövedelem kezelését az ország különböző részein végezte.

De a mohácsi vész után hazánkban is királyi kamara lépett a királyi kincstartóság helyére s itt I. Ferdinánd nem csupán mint conservatív reformer, hanem mint újitó jelenkezik. A királyi kamarának ő a megalkotója; a különböző vidéki kamarákat, a mennyiben a mohácsi vész után fennmaradtak, csupán fentartotta és javította, de a királyi kamarát



teljesen ő hozta létre, még pedig az osztrák és cseh tartományokban működő olyan intézmények mintájára, a melyek oda Flandriából és Franciaországból ültetettek át. A magyar királyi kamara ügymenete, hatásköre az örökös tartományoké szerint szabályoztatott s legelső királyi utasítása — ügykezelési szabályai — csaknem szóról-szóra azonos volt a cseh kamarának adott utasítással. Tisztán pénzügyi szempontokból vizsgálva a két országos kamara rendtartásának azonosságát, ez a középkori kincstári jövedelmeknek Európaszerte nagyon közeli rokonságában leli természetes magyarázatát. A közjövödelmek mindenütt közös talajból, a rendiség világából fakadtak s habár tényleges alakulatuk már sokféle eltérést mutatott, pénzügyi természetök közt állandóan fenmaradt a külső és belső hasonlatosság.

Mindazonáltal ama tény, hogy a magyar és cseh kamarák azonos utasítást kaphattak, más tekintetben is figyelmet érdemel. A magyar kamarát I. Ferdinánd közjogilag nem teljesen önálló és független, csupán a magyar királynak közvetlenül alárendelt intézménykép alkotta meg. Minthogy a középkor jogi elmélete a király összes jövedelmeit, bárhonnan származtak, a saját magánbevételeinek tekintette s az állami és udvari háztartás közti lényeges különbség még sehol sem jutott tudatra, az uralkodó természetszerűen egyedül a *célszerűség* s nem a közjog szerint szabályozta jövedelmeinek kezelését.

Ezt tette I. Ferdinánd is. Bécsben teremtett olyan legfőbb központi közeget, melybe, mint egy nagy medenczébe, összes országainak és tartományainak közjövödelmei összefolytak. E központi főközeg, az udvari kamara alatt négy országos kamara állott, mert Ferdinánd messze terjedő birtokai politikai és közigazgatási tekintetben négy csoportra oszlottak és pedig a magyar korona, a cseh korona országaira, Felső-Ausztriára, mely alatt akkor Tirolt s a Habsburgház délnémet és elzászi birtokait, végül Alsó-Ausztriára, mely alatt az Ennsen inneni és túli tartományt, Stájerit, Karintiát és Krajnát értették.<sup>1)</sup> Mindegyik csoport pénzügyeit egy-egy

<sup>1)</sup> *Rosenthal*: Die Behördenorganisation I. Ferdinand, 15. lap.

országos kamara vezette s ezek egyike volt a magyar kamara előbb Budán, csakhamar Pozsonyban. Ferdinánd magyarországi alkotása tehát kezdettől fogva egy idegen, bécsi hatóság főfelügyelete alá volt rendelve. Ebben kételkedni nem lehet. De bizonyos az is, hogy e függési viszony a Ferdinánd idejébeli államjogi és politikai köztudattal nem ellenkezett s hogy a királyt eljárásában nem vezették magas szárnyalású centralisáló tervek, minőket modern írók tulajdonitanak neki. Intézkedése a középkori államjövodelmek elméletében gyökerezett s mint ilyet, mint a czélszerűségnek, a gyakorlati szükségletnek megfelelőt, a magyar országgyűlés hallgatólag el is ismerte.

Egyetlen egyszer sem kifogásolta ezen, ma oly sérelmesnek látszó kapcsolatot s a függési viszonyból közjogi viszályok és összeütközések csak utóbb, csak akkor keletkeztek, midőn az idők változtával a közjövodelmek jogi természetéről való felfogás is átalakult s a pénzügyi függetlenség az állami önállóság egyik lényeges attributumának ismertett el.

De ha Ferdinánd azzal, hogy a magyar kamarát megalkotta, s beillesztette azon szervezetbe, mely összes jövodelmeinek kezelésére szolgált, nem sértette az akkori magyar rendi közvélemény jogérzetét, pénzügyi politikájának egy másik mozzanata már kihivta a kortársak ellenmondását is. Ferdinánd király financz-administratív törekvése öszpontosító volt ugyan, csakhogy nem e szó modern politikai értelmében, hanem annyiban, hogy a királyi jövodelmek kezelésével megbízott s az országban szanaszét működő közegek lehetőleg közvetlen kapcsolatba hozassanak a legfőbb pénzügyi hatósággal. Ilyen értelemben az öszpontosítás erős niséusa Ferdinánd minden pénzügyi intézkedésében félre nem érthető módon nyilatkozik. De hogy még ezen centralisáló törekvés is mennyire nem volt tervszerű és következetes, az kitűnik abból, hogy a király maga megbontotta a magyar pénzügyi adminisztráció egységét. Számos magyarországi pénzügyi tisztséget és hivatalt kivont a pozsonyi kamara főfelügyelete alól s idegen hatóságok alá helyezett, mi nagyon kevésbé felelhet meg az öszpontosítás mindenféle, akár régi, akár új elméletének.

Egyik hivatalt az alsó-ausztriai kamara, a másikat a stájerországi katonai parancsnokok kezelésére bízta. E mellett azonban egyre öregbítette a pozsonyi kamara hatalmát, úgy, hogy intézkedéseiben politikai következetesség nincs, a mi kétségtelenné teszi, hogy nem előre megállapított terv, hanem a kényszerűség sugallta némely magyar hivatalnak kivételét a magyar kamara hatásköréből.

A kor közjogi felfogásával azonban ez az eljárás már határozottan ellenkezett. Abban, hogy a király a magyar kamarát saját udvari kamarája alá helyezte, országgyűléseink nem láttak kifogásolni valót, mert a királyi jövedelmek természetéből kifolyónak találták. Sokan még emlékezhettek reá, hogy Hunyadi Mátyás király alatt is hasonló volt a viszony, csak hogy megfordított irányban. Alsó-Ausztria állott pénzügyileg a magyar kincstartóság alatt, noha az illető ország nem volt formalisan a magyar államterületbe bekebelezve s adózási viszonyait sem a magyar országgyűlés szabályozta.

Ha tehát immár Ferdinánd a magyar kamarát az udvari alá helyezte, azt szintén a dolog természetéből következőnek vették. Ellenben az már a rendiség jogérzetét is érzékenyen sértette, hogy a király a haza területén működő némely magyar pénzügyi közegeket kivonta a hazai központ felügyelete alól s közvetlenül idegen vezetés alá helyezte. Ezzel a magyar szent korona területe, mely közjogilag a legtarkább szint öltötte, mert egyes részeiben a szultán, az erdélyi fejedelem, a lengyel király, a velencei köztársaság és Ausztria főhercege (nyugaton néhány uradalom, vár és Kőszeg városa Mátyás király halála óta egész a XVII. század derekáig Ausztriához tartozott) gyakoroltak felségjogokat, a pénzügyi administratio szempontjából is elvesztette egységét.

A Dráván túli vármegyék nem állottak a magyar kamara főnhatósága alatt s csak kivételesen fizettek neki némely évben rovás-adót. A magyar bányászat és pénzverés teljesen a magyar harminczadügy jelentékeny részében elvonattak a pozsonyi kamara kezéből s a magyar államjog és államérdek hátrányára idegen hatóságokra bízattak, melyek ekképen közvetlenül beavatkoztak Magyarország belügyeibe. A rendek több ízben sürgették e sérelem orvoslását s azon gyakran

kifejezett kívánságukat, hogy a király magyarországi jövedelmei ne vándoroljanak külföldre, főleg ez a visszasság sugallta. De felszólalásuk sikertelen maradt. Ferdinánd pénzügyi politikájának ez egyedüli sérelmes mozzanata, mely éppen úgy ellenkezett e politika conservatív irányzatával, mint összpontosító hajlamaival, de a kincstár érdekeivel is. Mikor a király a pénzügyi administratio egységét ekképen széttepte, maga gördített új akadályokat a különben lényegesen javított közigazgatási gépezet egyöntetű működése elé.

### III.

#### Az adóterület és változásai.

A mohácsi vész századokra szétbontotta a magyar korona régi birtokállományát s azt az államterületet, melyen II. Lajos uralkodott, egyik közvetlen utóda sem tudta egyesíteni. I. Ferdinándnak e cél érdekében kifejtett erőfeszítései sikertelenek maradtak s még az is sok időt igényelt, hogy uralma nagyobb területen egyáltalán megszilárdulhasson.

A pozsonyi országgyűlésen, mely 1526 december havában Magyarország királyának megválasztotta, igen kevés magyar vármegye képviseltette magát. Pedig azon időben még az anyaország,<sup>1)</sup> Erdélyen és a régi Szlavonián<sup>2)</sup> kívül, legalább ötvenhárom vármegyét számlált, melyek egy része soha sem, más része csak néha került az új király hatalmába. Birodalmát eleinte csupán a Pozsony körüli határszél keskeny

<sup>1)</sup> Hány vármegyéből állt hazánk a mohácsi vész idején, arra nézve nagyon eltérők az adatok. 1525 augusztus havi jelentésében Vincenzo *Guidato* velencei ügynök azt írja, hogy az ország most 52 vármegyére oszlik, de régebben 72-ből állott. (Quellen und Forschungen, 137. lap.) *Verbóczy* 63 vármegyét sorol fel. (Corpus Juris.) János király 1530-ki budai országgyűlésén 53 vármegye volt képviselve. *Fraknói*: M. Orsz. Eml. I. Az 1549-ki országgyűlésre a király 57 vármegye számára küldött a kamarához meghívót. Orsz. Lev. Mon. II.

<sup>2)</sup> Szlavonia alatt mindig a mai Horvátországot értem, a mint a régi okiratok következetesen és félremagyarázást nem tűrő módon nevezik Varasd, Kőrös és Zágráb vármegyék területét.

vonala alkotta s csak karddal tudott az 1527. év folyamán nagyobb területen érvényt szerezni választásadta uralkodói jogának. Ősszel már ott ült Buda várában s akkor látott utóljára királyi koronázást az ősi Székes-Fejérvár. Egy pillanatig valószínűnek mutatkozott, hogy ismét megkerül a nemzet legszentebb kincse, az államegység. A török még keveset tartott meg az anyaország déli részeiből, János király Lengyelországba húzódott, Erdély meghódolt s a mohácsi catastropha daczára ismét egynek látszott Magyarország. De mindez csalfa remény, hiú ábránd volt. Ferdinánd hódításai hamar összeomlottak, János király visszatért s vele jött a török, hogy nem sokára állandóan itt maradjon. Ferdinánd uralma ismét szűkebb területre szorult, hatalmi köre folyton változott s a változásokat élénken visszatükrözi az adóügyi földrajz, mely megmondja, hogy időnkint mely vármegyék járultak a Habsburgházi király kormányzata költségeinek fedezéséhez. E hozzájárulásban nyert kifejezést azon tény hogy elismerték a királyt és meghódoltak felsőbbségének.

Az adóügyi földrajz megmondja azonban azt is, hogy a meghódolás csak lassan történt s már 1529-ben, midőn a török egész Bécsig nyomult, annyira megingott Ferdinánd uralma, hogy nagyobb arányú szilárdulása egy teljes évtizedet vett igénybe, sőt a váradi béke után is nagyon ingadozó alapon nyugodott János király elhunytáig.

Az adóstatisztika az 1527—36-ki évekből fölötte hézagos s az adóbehajtó gépezet nagyon fogyatékosan működött. De ebben is csak igazolást nyer a föltevés, hogy Ferdinánd uralma még nem vert mélyebb gyökeret s a király nem tehetett hatékony intézkedéseket a közjvedelmi források kiaknázásának biztosítására, noha óriási mértékben felszaporodott szükségletekről kellett gondoskodnia. Uralkodása első tizedében csak azon magyar területet mondhatta magáénak, a melyet fegyveres csapatai közvetlenül megszállva tartottak. Azon időből csak egyes vármegyék szerepelnek az adóstatistikában s ha számuk nem is teljes,<sup>1)</sup> lényegesen nagyobb

<sup>1)</sup> V. számú melléklet. A kimutatás azonban nem teljes. Csak azon megyéket állítottam össze, a melyekről adatokat találtam.

Ferdinánd király területe alig lehetett, mert a hol adót behajtani nem tudott, ott uralma minden esetre csak névleges volt s csupán egyes várak közvetlen közelére szorítkozhatott.

Csak 1537-ben észlelhető a királyi hatalom lényegesebb szilárdulása s azóta kezdődött a rendes adózás oly területen, mely már egész országnak — bár kis országnak, a régi magyar államterület egy darabjának — nevezhető. Akkor már tizenhét vármegye szerepel az adólajstromban. A felvidékiek nincsenek közöttük, mert ott Ferdinánd uralma csak egyes főurakra támaszkodott s még mindig bizonytalan maradt.

Két évvel később, 1539-ben, az adózó vármegyék száma már huszonnyolcra emelkedett, csakhogy az északkeleti tiz vármegyéből ekkor is rendetlenül folyt be a jövedelem, négy vármegyét pedig hatalmaskodó főurak: Árvát Kosztka Miklós, Veszprémet, Somogyot, Zalát Török Bálint vonták ki az adózás alól.<sup>1)</sup>

A következő 1540-ki évben a viszonyok még kedvezőtlenebbekké váltak. A felvidéki tiz vármegyéből Ung egészen, a többi kilencz nagy részben János király vagy hivei hatalmába került. Kosztka és Török rakoncátlanságát nem sikerült megfékezni, sőt a királyi uralom magvát tevő tizennégy nyugatészaki vármegye közül Győrben belmozgalmak miatt szünetelt az adózás, úgy hogy a valóságban csupán 13 vármegye járult közvetlenül a király szükségleteihez.<sup>2)</sup> Javulás mutatkozott a következő (1541) évben. A tizennégy vármegye megszorodott Nógráddal, a tiz felvidéki Ugocsával és Hevessel, mert számos felvidéki úr csatlakozott a királyhoz s az országgyűlésileg megszavazott adónak legalább egy részét behajtotta. Árvában töretlen maradt ugyan a Kosztka ereje, de Török Bálint az uralma alatt álló három (Fejérel négy) vármegyében, Perényi Péter átpártolása után, már elvesztette kizárólagos befolyását. Veszprémből és Fejérből,

<sup>1)</sup> Az adózó megyék voltak: Nyitra, Bars, Sopron, Turóc, Esztergom, Zólyom, Trencsén, Hont, Pozsony, Vas, Mosony, Komárom, Liptó, Győr, Veszprém, Zala, Somogy, de ez utóbbi három csak részben. A felső, északkeleti megyék: Gömör, Borsod, Sáros, Zemplén, Bereg, Torna, Abauj, Szepes, Ung, Máramaros. N. M. F. Lat. 920.

<sup>2)</sup> N. M. Fel. L. 1008. II.

sőt Tolnából és Soltból is folyt be Perényi közvetítésével némi jövedelem, míg Pest és Pilis vármegyékben Roggendorff Vilmos, a Budát hasztalan ostromló német hadvezér,<sup>1)</sup> hajtott be egyetmást s így 1541-ben a Ferdinándnak adózó terület lényegesen kiterjedt. János király halála tehát adóügyi és politikai tekintetben egyaránt éreztette hatásait.

Csakhogy még ugyanazon évben Szulejman hadjárata, mely Budával együtt az ország déli részeit állandóan török uralomnak vetette alá,<sup>2)</sup> ismét nagy változásokat idézett elő a király birtokviszonyaiban. Új adózókul jelentkeznek a keleti részekben Kraszna és Szatmár két járása, délnyugaton Baranya és Somogy, ellenben hiányoznak Esztergom, Komárom, Nógrád, Vas, Veszprém, Heves, Abauj, Torna, Máramaros, Ung és Borsod, Pest, Pilis, Solt vármegyék, úgy hogy akkor összesen csupán 23 vármegye járult közvetlen fizetéssel a közterhekhez. Az említettek közül Fejér vármegye ezúttal adózott utóljára Ferdinándnak, míg Tolna és Baranya adóügyi kapcsolata a koronához ez időtől fogva egyre lazább, bizonytalanabb alakot öltött, de végképen még sem szakadt meg Ferdinánd egész uralkodása idején.

Négy évvel később, 1546-ban, azonban újra kibővült a királyi terület. Árva végre megszabadult Kosztka önkénykedésétől, a régi vármegyék csoportjában Komárom, Esztergom, Vas, Nógrád szabályszerűen adóztak, a felvidéken a király tekintélye öregbedett s hatalma Hevesre, Szabolcsra és Közép-Szolnokra is kiterjedt, úgy hogy ez évben már legalább 35 vármegye járult a kincstár szükségleteihez. Csakhogy ugyanekkor kezdett sűrűbben feltűnni egy új jelenség, mely az adóügy szempontjából a legnagyobb figyelmet igényli. Ez a töröknek való többé-kevésbbé önkéntes behódolás tüneténye.

Ama vidékek, a melyek a török támadásoknak közvetlenül ki voltak téve, s Ferdinánd király hadai által kellő védelemben nem részesültek, pénzen, adófizetés árán igyekeztek magoknak az ellenségtől némi kiméletet vásárolni. Ez a behódolás egészen más természetű, mint azok a szövethetések

<sup>1)</sup> N. M. Fol. L. 1008. II.

<sup>2)</sup> A török uralom terjedéséről *Salamon* Ferencz: Magyarország a török hódítás korában, II. kiadás. VI. fejezet.

voltak, melyek a kiváltságos osztályok egyes előkelő tagjai, a hatalmas olygarchák s a török közt létesültek.

Azok a főurak, kik a félhold védelme alá helyezkedtek, elszakadtak a királytól s viszonyuk a szultánhoz államjogi jelleget nyert. Minthogy akkor a vallásos ellentétek még nem öltöttek éles alakot, főleg politikai érdekek vezettek egyes főurakat az ozmánok táborába. Ilyen tekintetek azonban a politikai jogok élvezetéből kizárt alsó népet nem befolyásolhatták. Egyedül a kénytelenség, az önfentartás ösztöne sugallta neki, hogy behódolással — a mi adófizetésben nyert látható kifejezést — biztosítsa magát és megmaradását a török sáska-hadak pusztításai ellen. Díjat fizetett a szomszédos török uraknak és vezéreknak, önként odaadta nekik munkája gyümölcsének egy részét, hogy a másik részt megtarthassa. Így a köznép behódolása, legalább eleinte, inkább magánjogi természetű volt s a földesúr s a jobbágy közti viszonyoknak felelt meg. Az idők folyamán e viszony természetesen megváltozott s sok helyen államjogi alakot nyert. A behódoltak néhol megszűntek a magyar király alattvalói lenni. Ez ott történt leginkább, hol a török uralom terjeszkedésével a határok a király hátrányára változtak. Ama falvak, melyek eleinte a határszélhez tartoztak, a mint a török előbbre nyomult s új hódoltatásokat tett, egyszerűen török alattvalókká lettek s nem adóztak többé a magyar királynak, kinek hatalma már nem ért el hozzájuk. Viszont előfordult, hogy közvetlen török uralom alatt álló vidékek önként küldtek adót vagy legalább ajándékot, és pedig állandóan, a királynak, hogy ezzel ha nem is oltalmát, de kiméletét és jó indulatát biztosítsák.

Ez azonban csak későbbi idők fejleménye. I. Ferdinánd alatt a behódolás a compromissum, a tényekkel való megalkuvás jellegét viselte, melyet a király is elismerni kényszerült, minthogy a maga erejével csakugyan nem tudta a határszálen lakó alattvalóit megvédeni. De ha nem nyújtott nekik kellő oltalmat, s ennek következtében arra kényszerítette őket, hogy egy idegen államtól ők magok vásárolják meg azt, a rendes adót sem követelhetne tőlök. Kivételes helyzetöknek megfelelően, a behódolt lakosoknak kivételes adókedvezményeket kellett tehát nyújtani. Ez meg is történt s az illetők immár a



rendes állami adónak csupán felét fizették. Az adókötelesek összeírásánál a hódoltak és hódolatlanok vagyis szabad helységek közt ezután mindig különbség tétetett.

E fontos esemény számokban kifejezve először 1549-ben jelenkezik s végig kíséri hazánk egész pénzügyi történetét a török világban. Az említett évben is 35 vármegye — Abauj Zápolyáék kezében volt ugyan, de Baranyából folyt be valami — adózott a kincstárnak, csakhogy már a királyi területnek teljes tíz százaléka (összeírtak 48.412<sup>1</sup>/<sub>2</sub> hódolatlan és 5.334<sup>1</sup>/<sub>2</sub> hódolt portát)<sup>1)</sup> a töröknek szintén adózott, vagy más szóval mindkét államnál, a töröknél és a magyarnál, keresett támaszt, oltalmat.

A hódoltság fokozatos terjedése csupán a királyi terület egy részében, a Dunántúli és inneni megyékben, követhető nyomon évről-évre.<sup>2)</sup> Az e körbe eső tizenhatsz vármegye<sup>3)</sup> közül nem kevesebb mint kilencz tartozott a hódoltság kötelekébe s bennök a hódolt porták száma, mely 1549-ben még csak 3.302<sup>3</sup>/<sub>4</sub>-et tett, 1564-ben egész 5.620-ra emelkedett.

Esztergom 1549-ben már teljesen behódolt s ez állapotban maradt mindvégig. Veszprémben a terület egy csekély, Nógrádban<sup>4)</sup> igen nagy része még szabad volt, de 1564-ben mindkét vármegye már teljesen behódolt. Komáromnak körülbelül fele volt szabad 1549-ben s itt 1564-ig a hódoltság, habár terjedt is, de nem nagy mértékben. Ellenben Bars egész fele, Hont csaknem egészen, Zala jelentékeny részében behódolt s Nyitrában is nagy mérveket öltött a hódolás. Csak Zólyom tesz ez időben örvendetes kivételt. 1559-ben néhány falut a török behódoltatott, de 1564-ben többé nincs nyoma a hódoltságnak. A hódolt és hódolatlan porták közti arányt a legjobban megvilágítja a következő táblázat:

<sup>1)</sup> Az összeírás a közös pénzügyminisztériumban, Bécs.

<sup>2)</sup> XXVIII. számú melléklet.

<sup>3)</sup> E megyék következők: Árva, Turóc, Liptó, Trencsén, Pozsony, Mosony, Sopron, Vas, Zólyom, Komárom, Győr, Esztergom, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Veszprém, Zala. Az utolsó kilencz vármegye már 1549-ben a hódoltság körébe tartozott.

<sup>4)</sup> Nógrád megye török adózási viszonyairól *Velics-Kammerer* M. kincstári defterek I. 131—132. lap.

Megye	1549		1564	
	hódolatlan	hódolt	hódolatlan	hódolt
	p o r t a		p o r t a	
Komárom	260	265	290	320
Győr	201	37	210	139
Esztergom	—	157	—	223 <sup>1/2</sup>
Nyitra	4.634	20	4.183	409
Bars	1.156	426	647	617
Hont	947	1.186	21	1.412
Nógrád	1.223	549	—	705
Veszprém	88	635	—	1.114
Zala	5.200	126	2.792	678

A porták jelentékeny apadása, mely 1564-ben a legtöbb vármegyénél észlelhető, a török pusztításainak következménye s érthetően megmondja, hogy a behódolás csak végszükség esetén történt, midőn a lakosok folytonosan zaklatva, egyáltalában nem bírtak másképp segíteni magokon.

A végszükség joga és eszköze volt tehát a behódolás, legalább a török uralom első idejében, midőn a magyarság még olthatatlan ellenszenvvel nézte az idegen hódítót, ki szülőföldét egyre nagyobb nyomorúságba döntötte. De midőn a törvény a török részről erőszakosan, ijesztéssel és fegyveres kézzel eszközölt hódoltatás tényét adóügyi tekintetben jogi következményekkel bírónak nyilvánította, ezzel hallgatólag elismerte a magyar királyság képtelenségét a megmaradt országrész határszéleinek megvédelmezésére. Csakugyan minden jel arra vall, hogy 1550 után a nemzet, épen úgy, mint maga a király, nem igen bizott többé a hadi vállalatok sikerében s lemondott a reményről, hogy egyhamar megtörheti az ozmánok hatalmát és visszaszerezheti az elvesztett vármegyéket. A kedvezmény, melyet a határszéli lakosság, a hódolt vidékek az adózásban nyertek, annak kifejezése volt, hogy az ország bele-törődött azon gondolatba, hogy a török uralom magyar földön állandó marad.

Az állam egységének és összetartozandóságának eszméje ez időben már elméletileg is elejtetett, mert míg 1549-ben még ötvenhét, 1553-ban már csupán harmincznyolcz vármegye

(a fentemlitettekén kívül még csak Békés és Zaránd) hivatott meg az országgyűlésre.<sup>1)</sup>

Ezzel a királyi kormány szorosan a tényleges viszonyokhoz alkalmazkodott, minek messzemenő katonai és politikai következményei voltak. A nagy aspirációk, a nemzeti revindicáció eszménye helyét a megmaradt birtokállomány megtartásának gondolata foglalta el. Elejtették a magasabb szárnyalású kezdeményezéseket a politikában, valamint a hadviselésben. A védelem lett a jelszó, nem pedig támadó, hódító hadjáratok indítása. Minden offenzíva a töröknek engedtetett át, ki azt teljes erélylyel magához ragadta s uralmának terjesztésével a királyi kincstár mindennemű jövedelmeit érzékenyen csorbitotta. Különösen az adójövedelem apadása tartott természetszerűen lépést az államterület csökkenésével.

1550-ben Abaujjal együtt 34 vármegye adózott rendesen, míg Külső-Szolnok, Csongrád, Solt és Pest vármegyék egyes falvaiból<sup>2)</sup> elvétele szintén folyt be valami. 1552-ben a vármegyék száma felszökött harminczhatra, sőt Zaránddal 37-re, de már ugyanazon adó második részletének behajtása négy megyében lehetetlenné vált. 1553-ban a legteljesebb a szám; akkor 42, sőt a három szlapon vármegyével 45 szerepel a sorozatban, csak hogy három magyar vármegyéből semmi sem folyt be. Ez a szám a következő évben is megmaradt s 1555-ben sem szenvedett nagyobb változást. De már 1556-ban, főleg Izabella királyné és János Zsigmond hazajötté, harminczra csökkentette az adózó megyék számát s noha 1559-ben 32 vármegyétől vártak adót, tényleg csupán 27 adózott, sőt 1564-ben, Szlavoniával együtt, csak harminczból folyt be rendesen az adó, míg az északkeleti megyék egy része és pedig Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Kraszna, Közép-Szolnok és Bereg teljesen,<sup>3)</sup> néhány pedig egyes részeiben János Zsigmondnak adózott.

Igy tehát Ferdinánd király egész hosszas uralkodása idején folyton változtak a területi viszonyok egyrészt a török

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Monumenta, III.

<sup>2)</sup> Nem. M. Dicacsomag, I.

<sup>3)</sup> *Pesty* Ferencz jelentése a kamarához 1565. január 20-án. — Orsz. Lev.

másrészt Erdély irányában. A határszél állhatatlansága a pénzügyi közigazgatás szilárdulását igen nagy mértékben hátráltatta, mert nem csak a direct adó rendes behajtását nehezíté, hanem gyakori változásokat idézett elő a harminczad-hivatalok elhelyezésében.

Határai és birtokállománya biztosítására Ferdinánd király belső honvédelmi vonalat emelt. Ez a végvárrendszer kiváló katonai jelentősége mellett a közjövödelmek tekintetében is igen nagy jelentőségre vergődött nemcsak azzal, hogy védte a mögötte fekvő terület lakosságát és anyagi lételét, s biztosította az egyes várakhoz tartozó nagy uradalmak jövedelmét, mely elveszett, ha az illető vár az ellenség kezére jutott. Ép oly fontos hivatást teljesítettek egyes végvárak azzal, hogy az adózás terén is fentartották olyan vármegyék kapcsolatát a szent koronával, melyek az ellenség torkában feküdtek, sőt tényleg már török uralom alá kerültek. A mig Sziget Ferdinánd királyé volt, nemcsak védte Zala és Somogy nagy részét, hanem Tolna és Baranya vármegyék több járásában is biztosította az adóbehajtást. A két vármegye még 1564-ben is előfordul a magyar király adólajstromaiban. Hasonló szerep jutott Egernek a Duna-Tisza-közben. Hat vármegye adója volt fentartására deputálva s e hat vármegye — Heves, Borsod, Szolnok, Pest, Solt és Csongrád, ez utóbbi három közelebb eső részeiben — többé-kevésbbé Ferdinándé maradt, mig Eger várát a magáénak mondotta. Várad, Temesvár és Lippa messze vidékeket biztosított a király számára a Temesközben s mikor e várak elvesztek, Gyula lett az, mely egész a Marosig fentartotta a magyar király uralmát. Hozzá is hat vármegye tartozott<sup>1)</sup> s mig tornyai a király zászlaja lengett, a hat vármegye, noha némelyekben már akkor megszűnt a megyei szervezet, s sem szolgabirája, sem más tisztviselője nem volt, noha mindnyájan iszonyuan elpusztultak, az adózás útján állandó kapcsolatban maradt a magyar anyországgal.

<sup>1)</sup> Királyi leiratok (Orsz. Lev. Ben. Res.) e területet sex Cottus Gyulae vicinos, vagy Gyulae adnexae-nek szokták nevezni. E megyék Békés, Szolnok, Zaránd, Arad, Csongrád és Csanád, természetesen csak azon részeikben, melyek Gyulához közelebb estek.

Sőt a gyulai vitézek néha Torontálba is elszáguldottak és emlékeztették a népet, hogy még mindig van magyar király, a ki alattvalóinak tekinti őket. Ezen már nem csupán behódolt, hanem a békeszerződésekben is formálisan a törököknek átengedett területek és a magyar állam között a kapcsolatot az adózás tartotta fenn.

Azon megyék, hol az adót legalább időnkint be lehetett hajtani, nem voltak végkép elveszve a magyarságra, habár a török legsúlyosabb jármát nyögték. Ott mindig élt a szívekben a közös mult emléke és az újra egyesülés reménye. Mindez csak akkor veszett ki, midőn a királynak való adózás fonala is kettészakadt. Sajátságos és mélyen megrendítő jelenség hogy ez adózás teljesen csak akkor szűnt meg, midőn a török, járom alá került vármegyék magyar lakossága végleg elpusztult s helyére idegen bevándorlók ültek. A hol megmaradt a magyarság, ott még a legtávolabbi vidékekről is küldött, ha nem épen adót, de legalább rendes évi ajándékot a magyar királynak. Így fejezték ki a nemzetnek a háborúk viharja által elszakított fiai ragaszkodásukat a közös hazához és királya szent koronájához.

#### IV.

### A királyi kamara.

Czélszerű kezelés nélkül az államkincstár ép oly kevésbé értékesítheti jövedelmeit, mint a magánember, s mihelyt Ferdinánd választásadta uralkodói jogát nagyobb területen érvényre birta juttatni, nyomban olyan legfőbb központi pénzügyi hatóság alkotására gondolt, mely a régi alkotmány értelmében a koronát megillető közjöveldmi forrásokat adminisztrálja s a fölmerülő kincstári szükségletek kielégítésére fordítsa.

E törekvésében a király a rendek ohajával találkozott, kik a saját részökről fölhívták, elevenítse föl az eddigi kincstartóságot vagyis szervezzék a kincstartó vezetése alatt olyan közhivatalt, melynek tisztviselőit maga nevezi ki, s mely

a királyi bevételek és kiadások körüli teendőket végezze.<sup>1)</sup> Különbséget udvari és állami jövedelmek, civillista és budget közt nem tett az országgyűlés, mely a magyar király korlátlan felségjogai közé tartozónak ismerte el a központi hatóság megalkotását, hivatalnokai kinevezését, valamint ügyköre és belső kezelése szabályozását.

Mikor a rendek e felszólítást a királyhoz intézték — 1528 január — neki már megvoltak a maga határozott szándékai és tervei. Ezek értelmében jövedelmei kezelésére megalkotta a magyar királyi kamarát s székhelyéül az ország fővárosát, az akkor birtokában levő ősi Buda várát tűzte ki. Az új intézmény egyik láncszeme volt annak a nagy organisationnak, a melyet Ferdinánd összes országaiból származó közjövodelmeinek kezelésére létesített. Hatásköre kiterjedt az egész Magyarországra, a mennyiben az a királynak meghódolt. Fölfelé azonban nem volt független, mert az alárendeltség bizonyos viszonyába helyeztetett Ferdinánd legfőbb központi pénzügyi hatóságával, az úgynevezett udvari kamarával s azért ügykezelése, sőt nagyban összeállítása is, megfelelt az örökös és a cseh tartományokban ugyanakkor alakított országos kamaráknak, melyek hasonló módon, mint a magyar, voltak a bécsi udvari kamarával kapcsolatba hozva.

Ferdinánd a magyar országgyűlés ohajait a kincstartóság ügyében sem mellőzte. Az új kamara elnökének a kincstartói czimet adta s elnök-kincstartóvá Gerendy Miklós erdélyi püspököt nevezte ki. Mellette mint kamarai tanácsos — később a tanácsosokat egyszerűen kamarásoknak hívták — négy kinevezett tag: Nádasdy István,<sup>2)</sup> Pemflinger István, Sybrik Oszvárd, Török István, utóbb Reichersdorffler György működött,<sup>3)</sup> kétség kívül néhány kisebb rangú hivatalnokkal. A király tehát egészen az országgyűlés felhívásának értelmében

<sup>1)</sup> *Fraknoi*: M. O. E. I. 198.

<sup>2)</sup> Istvának nevezik Oberleitner és mindazok, kik utána indulnak. De valószínűleg Nádasdy Tamásról van szó.

<sup>3)</sup> *Oberleitner*: Oesterreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I. Archiv für Oest. G. XXII. Oberleitner adatait használja *Tanárky* Gedeon: Ausztria pénzügyi történetéből I. Ferdinánd alatt. Budapesti Közlöny, 1867, 2556 s köv. lapokon.

oldotta meg a kérdést. Megvolt a kincstartó s a hozzá szükséges kinevezett tisztikar, s hogy az egész hatóság kamarának neveztetett, az annál kevésbbé lehetett kifogás tárgya, mert e név nálunk sem volt ismeretlen. Mindig fennállott több ilyen nevű hatóság s különben is a kamara szónak a kincstárra való alkalmazása, mint a *lucrum camerae* s sok egyéb bizonyítja, hazánkban sem volt szokatlan.

Az új kamara 1528 január 8-án nyerte állandó szervezetét azon terjedelmes utasításban, melyben teendőit és ügymenetét a felség szabályozta.<sup>1)</sup> A kamarának kötelességévé tétetett megvizsgálni a kincstárt II. Ulászló és II. Lajos idejéből terhelő adósságokat s azután a hitelezőkkel az adósság elengedése vagy a fizetési határidő meghosszabbítása iránt alkudozni; a kincstár érdekeit érintő mindenféle kiváltságokat megvizsgálni, az elzálogosított arany, ezüst és sóbányák, vármok, harminczadok visszaváltásáról, a bányászat és a koronajóságok jövedelmeinek fokozásáról javaslatokat készíteni, a bányabér, halászat, tized s minden más királyi jog és haszonvétel kezeléséről gondoskodni, a pénzverésre szigorúan ügyelni a kincstartó számadásait évenként megvizsgálni s az alája rendelt tisztviselőknek megfelelő utasítást adni.

E széles hatáskörrel felruházott testület 1528—29-ben mindaddig, míg ez év őszén a török hadak az országot el nem özönlötték s a fővároshoz nem közeledtek, mi szeptember elején történt, állandóan Budán működött,<sup>2)</sup> mert az 1528-ki országgyűlés arra is felkérte Ferdinándot, hogy onnan vezesse a magyar állam kormányzatát. Csakhogy az új intézmény még csecsemő-korát élte s a zűrzavaros viszonyok közt széles hatáskörének legkisebb részét sem tudta teljesíteni. Elnöke Gerendy püspök alig hogy elfoglalta állását, elutazott Budáról s egy

<sup>1)</sup> Ez utasítás fenmaradt, de még közzétéve nincs. *Rosenthal* idézett művében azt mondja, hogy az okmány csaknem szóról-szóra meg egyezik a prágai kamarához intézett, melyet közöl is. A magyar utasítás tartalmát egyébiránt bő kivonatban adja *Oberleitner* és *Thalóczy* id. m.

<sup>2)</sup> Ezt számos okmány bizonyítja. *Schuller* cikke *Reichersdorffer*-ről *Archiv f. ö. G.* XXI. Továbbá *Buchholtz*: *Geschichte Ferdinands I.* a III. kötetben.

énél tovább volt onnan távol.<sup>1)</sup> A megszavazott rovás-adóból igen kevés folyt be, a rendes bevételek szintén elmaradtak s a legsürgetőbb kiadásokat sem volt miből fedezni. Pedig mindenfelől pénzt kértek a kamarától, mely végre nem tudott magán másképp segíteni, mint hogy a budai polgárokat sarcolta meg, vagy mint maga mondja «kifosztotta». Kölcsönöket szedett s mikor készpénzt nem kaphatott többé, kölcsön címén mindenféle árucikket vett át tőlök. Végre azonban már létele második évében ez a segélyforrás is kiapadt; senki sem akart, nem is tudott többé hitelezni.<sup>2)</sup> Ilyképen a pénzhíánytól teljesen megbénítva, a fiatal intézmény folyton a halállal vívódott s Szulejmán hadjáratának vihara könnyedén el is söpörte.

A következő két évben egyáltalában nem volt központi pénzügyi főhatóság az országban. A budai kamara nem költözött át más helyre, midőn Buda elveszett; a fővárossal elpusztult ő is s 1530-ban a rendek már mint nem létezőről tesznek róla említést.<sup>3)</sup> A közjövédelmeket ama kis területen, mely a királyé volt, a katonai parancsnokok szedték be s fordították szükségleteikre, míg a határhoz közel eső harminczad-hivatalok közvetlenül az alsó-ausztriai kamarának szolgáltatták át bevételeiket s az adóügy terén általában anarchicus állapotok fejlődtek.

Megszüntetésök elengedhetetlen előfeltétele a pénzügyi közigazgatás újjászervezése volt, s Ferdinánd király 1531-ben ismét behatóan foglalkozott ez ügygyel. Ez év június havában Prágába hívatta Zalaházy Tamás egri püspököt, Thurzó Elek országbirót s több más előkelő magyar hívét, hogy az ország állapotáról tanácskozzék velök. A kincstár ügye is szóba

<sup>1)</sup> A kamara ezt 1529 márczius 10-én jelenti a királynak. *Buchholtz* id. műve.

<sup>2)</sup> A kamara maga következőleg rajzolja a helyzetet 1529 márczius 10-én a királyhoz intézett levelében: Minden rendű és rangu embertől, kikről tudtuk, hogy módosak, kölcsönt vettünk, vagyis kölcsön címén a legtöbbektől kényszer útján pénzüket és árúikat elszedtük, hogy ne mondjuk elraboltuk s nincs többé remény, hogy még valamit kölcsön vehetnénk. — Ápril 6-án ugyan ezt írja *Reichersdorffer*.

<sup>3)</sup> Felterjesztésükben mondják: *per camerarios, dum erat camera. Fraknoi* I. 274.



került s az összegyűlt magyarok azt ajánlották a királynak, szervezzen Magyarországbán kamarát, melynek székhelye Pozsony, elnöke Pemflinger István legyen.<sup>1)</sup> E jó tanácsot Ferdinánd sietett követni s a magyar királyi kamara, a melyet ez uttal szerzett, lett az az intézmény, mely túlélte alkotóját s háromszáz évnél tovább maradt a magyar pénzügyi igazgatás legfelső foruma; mely évről-évre jobban szilárdulva, még Ferdinánd uralkodása idején kimagasló tekintélyre, túlnyomó befolyásra vergődött az államélet minden ágában. Kifogyhatatlan életerő, hatalmas erély rejtett benne. Valami másfél évtizedig az ő lételét is megkeserítették a kezdet nehézségei. Eleinte gyöngye volt, mint a fiatal csemete. Idővel azonban erős, terebélyes fává nőtte ki magát s mélyen lebocsátva gyökereit az államélet talajába, lombozatával a közügyek széles mezejét befödte. A politika, a közigazgatás, az igazságügy és törvényhozás, a gazdasági élet többé-kevésbé az ő befolyása alá került s voltak idők, midőn a kamara intézményében az államélet összes szálai egybefolytak.

A királyi hatalomnak ő volt legerélyesebb, legcéltudatosabb, legjelentékenyebb képviselője Magyarországbán olyankor is, midőn a nádorság — akkor főleg a rendiség képviselője — szünetelt s királyi helytartóság vezette az ügyeket. Bátrabban és sikeresebben működött mindezeknél a kamara a királyi hatalom szilárdításán s Ferdinánd sokáig ingadozó trónjának megerősítéséhez a kamara többel járult, mint bármely más, nem katonai intézmény.

Csakhoggy akkor, mikor 1531 július 21-én Budweisban kelt rendeletével Ferdinánd Pozsonyba, mely a királyi Magyarország kormányzatának törvényes székhelye és középontja lett, telepítette a kamarát, az még a későbbi hatalmas intézménynek csak gyöngye csirája volt. Nem azért, mintha hatásköre szűkre vonatott volna, hanem azért, mert az előző két évi interregnumban a kincstári jövedelmek kezelésében elijesztő zűrzavar kapott lábra s a király rendes jövedelmei, minthogy sokáig úgy szólván gazdátlanok voltak, a legkülönbözőbb hatóságok és hatalmasak kezébe kerültek.

<sup>1)</sup> *Buchholtz* id. műve, IV, 247.

Az egyiket a várak parancsnokai, a másikat az alsó-ausztriai kamara, a harmadikat egy-egy főúr, a ki a királytól járó fizetését nem kaphatta meg vagy néha ilyen jogczim nélkül is birtokba vette. E chaosba rendet hozni a legnagyobb akadályokkal járt s csak évek hosszú során vált lehetségessé. Az új kamara tagjainak kinevezésére vonatkozó fentebbi keletű okmány s a hozzá fűzött kimérintő utasítás<sup>1)</sup> Pemflinger István, Sybrik Oszvöld, Serényi Ferencz és Pichler Farkas tanácsosokat una cum Alberto literato secretario nostro küldte ki a királyi jövedelmek kezelésére.<sup>2)</sup> Sajátszerű azonban, hogy a király az illetőket nem kamarásoknak, hanem coadministratores-nek, magát az elnököt, Pemflinger Istvánt, sem kamaraelnöknek vagy kincstartónak, hanem főnöknek, az új hatóságot pedig nem kamarának, hanem administrationnak (Pemflingert kinevezi in superiorem et superintendentem supradictae administrationes) nevezi.<sup>3)</sup>

Névleg tehát az új intézmény nem volt még kamara s rendeleteiben s leveleiben eleinte maga is ritkán használja e czimet (aláírása a legtöbbször így hangzik: Sacrae R. Mattis Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Consilarii et Proventuum Regni Hung. administratores). De azért általában már kamarának nevezte a közvélemény, habár ő maga csak később — 1542 óta már mindenesetre kivétel nélkül — használja kiadványaiban e nevet, a mikor is okmányait következőleg jegyezte: Sacrae R. Mattis Camerae praefectus et consilarii. Maga az országgyűlés egyáltalán nem folyt be az új intézmény szervezésébe, a mint az 1528-ki országgyűlés már elismerte volt, hogy az kizárólag a király felségjogai közé tartozik. Lételeéről az 1535-ki országgyűlés a XXIX. tv.-cikkkben<sup>4)</sup> vesz először tudomást s a király kamarájának nevezi. Az egykorúak az új alkotást a régi magyar kincstartóság javított

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Ben. Res.

<sup>2)</sup> Per nos deputati administratores proventuum nostrorum in Regno Hungariae.

<sup>3)</sup> A kamara akkori szervezete kétség kívül a bécsi udvari kamara mintájára történt, mely akkor egy elnökből, kit szintén superintendensnek neveztek, s négy tanácsosból állt. *Rosenthal* id. műve.

<sup>4)</sup> Nem pedig az 1542: XVI. és XLV. t.-cz.-hez, mint némely író állítja.

kiadásának tekintették, mely immár a változott viszonyoknak megfelelő átalakítást és bővítést nyert.

Az 1531 július 21-ki utasítás főleg a rendes királyi jövedelmek <sup>1)</sup> szabályszerű kezelését, elszámolását, a kiadások és bevételek minden tételének pontos lajstromozását jelöli ki az új főhatóság legelső feladatának. De hatáskörét már jóval kiterjeszté az 1528-kival szemben, a mennyiben nem csak reá bízta a kincstári érdekek per útján való megvédését, melynek alapján a kamara, intézményének keretébe vonatott a *causarum regalium directoratus*, hanem a mi még nevezetesebb, katonai-adminisztratív teendőket is ruházott reá, kötelességévé téve ügyelni a végvárak állapotára, gondoskodni némely katonai szükségletről, különösen az erődítmények jó karba helyezéséről s a rongált falak kijavításáról. Az 1528-ki szabályzat mind e teendőket még kivonta a magyar kamara ügykezeléséből s egyenesen az alsó-ausztriai kamarára ruházta. A hatáskör e kibővítésével a király a belső ügymenetet is rendezte. A kamara, mint társas testület, mindig ülésileg intézte el az ügyeket. Az elnök hívta össze a tagokat, kik kötelesek voltak pontosan megjelenni. Minden egyes ügyet az elnök referált s távolléte idejére helyettest nevezett ki. A kamara kebelében külön számvevőség rendszeresített, melynek fejévé Serényi Pétert nevezte ki a király. Az ügyiratok két példányban készültek s vezérelvül szolgált, hogy minden ügy a legnagyobb rendben s a kincstár minél nagyobb hasznára intéztessék el.

E széles hatáskör betöltése azonban igen nagy nehézséggel járt s a zürzavart, mely a pénzügyekben lábra kapott, csak nehezen lehetett megszüntetni. Fennállása első évében a kamara csupán az üres nevet viselte.<sup>2)</sup> Pénz nem folyt be

<sup>1)</sup> Deinde iisdem administratoribus proventuum nostrorum in Hungaria injungimus, ut quaecunque auri, argenti et aliorumve metallorum minerae salium fodinae, officia, vectigalia, tricesimae, thelonia seu mutae, piscationes et id genus proventuum, nec non etiam quaecunque bonorum spiritualium, ut sunt episcopatum, abbatiarum et praelaturarum, quorum administratio in manibus nostris nunc existit stb. kezeljék.  
— Orsz. L. Ben. R.

<sup>2)</sup> Ezt írja a királyi helytartó 1531 decz. 17-én. *Buchholtz*, IV.

hozzá, mert az adók — a rendkívüli jövedelmek — szanaszét voltak deputálva, a rendes jövedelmek kezelése, főleg a pozsonyi s sok más harminczad, az alsó-ausztriai kamarára volt ruházva. Ez állapot megszüntetését a kamara és a királyi helytartó egyaránt sürgette s lassan-lassan volt is a törekvésnek sikere. Eleinte azonban a kamara jövedelmei még a saját szükségleteit sem fedezték, s megesett, hogy Pemflinger István főnöki fizetésének egy részét a szomszédos megyéktől a rovás-adóból volt kénytelen fölvenni, a mi különben a kamarásokkal is megtörtént.<sup>1)</sup>

Pénzforgalma éveken át jelentéktelen maradt,<sup>2)</sup> mert a városoktól eleinte semmi jövedelem sem folyt be (ezt az 1535: XXXIV. t.-cz. mondja), az 1535-ki országgyűlés azon törvényét pedig, mely szigorúan elrendeli, hogy a rovás-adó közvetlenül a kamarához fizetessék s súlyos büntetés terhe alatt senki se merjen a saját vagy mások javára adót beszedni, sem birták végrehajtani. A tények legalább azt bizonyítják, hogy a rovás-adó beszedésének öszpontosítása a kamaránál még évek multán sem sikerült, s a nagybirtokos urak — részben a várparancsnokok is — a régi szokásnak megfelelően, nemcsak magok szedték be az adót, de a magok javain még az adókötelesek összeírását sem engedték meg, hogy a kamara ellenőrzést se gyakorolhasson eljárásuk felett. Ez állapot, melyről alantabb még kimerítően szólunk, mert régi adóügyünk egyik igen nevezetes mozzanata, csak a királyi hatalom lényeges megszilárdulásával szűnt meg, mi pénzügyileg, számokban kifejezést nyerő módon, csak 1548 után történt. Akkor a pénzügyi intézmények nevezetes reformon mentek át, mely kiterjedt magára a királyi kamarára is.

Az új rendtartás, melyet a király 1548 december 12-én Pozsonyban kiadott,<sup>3)</sup> a magyar királyi kamara magna chartája s alapvető fontossággal bír, mert nemcsak a belső ügykezelést veti reform alá, hanem tisztázza ez intézmény viszonyát a többi országos hatóságokhoz. Előbb a királyi helytartó és tanácsa bizonyos befolyást igényelt s kétségkívül gyakorolt

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Dicalis összeírás Mosony megyei kötet.

<sup>2)</sup> A kamara pénzforgalma I. sz. melléklet.

<sup>3)</sup> Orsz. Lev. Ben. Res., II. kötet.

is a kamara ügymenetére, főleg a pénzkezelésre és utalványozásra. E függési viszonyt a király immár megszüntette s a kamarát ez irányban teljesen önállóvá tette. Kimondotta, hogy a helytartóságnak semmi ilyen joga nincs, hogy a kamara szabadon működik s egyedül végezi az összes teendőket a részére kiutalt hatáskörben, melyhez a királyi jövedelmek, jogok, a bányászat, a pénzverés, a harminczad- és vámügy s minden más bevétel tartoztak.

Ez önállósítással kezdődött a királyi kamara nagy országos jelentőségének kora. Kivergődött a kezdet nehézségeiből; meggyökerezett, megszilárdult.

Mint életrevaló alkotásban, kezdettől fogva megvolt ugyan benne is az ösztön, a hajlam hatásköre kibővítésére s minduntalan nyilvánult abbeli törekvése, hogy jogait kiterjeszse. A kor és a viszonyok minden sanyarúsága nem bénította meg ez igyekezetét, mely azonban csak évek múltán sikerült teljesen. Önállóságának kivívása után még szívósabb következetességgel, lépésről-lépésre tovább tolta a korlátokat, melyek hatalmának útját állták s rövid idő alatt az adóbehajtás vezetésével levitte hatalmi körét a nép legszűkebb rétegeibe, míg pénzügyi javaslataival és előterjesztéseivel a koronára, azzal pedig, hogy az összes állami méltóságok és tisztviselők illetményeit ő utalványozta és fizette ki, a legfőbb állami közegekre szerzett befolyást.

Az 1548-ki rendtartás nem szüntette ugyan meg azon függési viszonyt, melyben a magyar kamara a császárral állott, csak hogy e viszony, mint említettem, sokáig nem ütközött a közjogi felfogásba. Nem is fajult olyanná, hogy azt lehetne mondani, hogy a magyar kamara csupán exponált közege lett volna a bécsinek, a melynek intézkedéseit egyszerűen végrehajtani lett volna köteles.

Az alárendeltség a két hatóság érintkezésében nem nyilvánlik ily mereven, sőt a legtöbbször csak oly színben lép elénk, mintha a két intézmény közül az ifjabbik, a magyar, az idősbiknek nyomdokán akarna haladni s tőle, a tapasztaltabbtól kérne útbaigazítást, jó tanácsot. Máskor — s ez kivált azon tárgyalásokban nyilvánul, melyeket a király bécsi és pozsonyi főhatóságaival a magyar országgyűlés elé terjesz-

tendő propositiók ügyében szokott folytatni, a két kamara az egymás mellé rendeltség benyomását teszi. A magyar kamara, tekintet nélkül az udvarira, készíti javaslatait; ragaszkodik hozzájuk a bécsi kamara véleménye ellenére s nem egyszer a királylyal is elfogadtatja a saját nézetét.

A két intézmény közötti függési viszonyt tehát nem lehet olyanak képzelnünk, mint a minő ma a pénzügyminisztérium s valamelyik pénzügyigazgatóság közt fennáll, sőt olyan sem volt az, mint minő az osztrák pénzügyminisztérium jelenlegi viszonya az egyes osztrák koronaországok legfőbb pénzügyi hatóságaihoz. Minthogy a politikai centralisatio modern elméletét még nem ismerték s a kapcsolat csupán a fejedelmi pénzügyek közösségéből származott, a magyar kamarának tág tere nyílt az önálló működésre s néha az ország érdekeinek megóvását is szem előtt tartotta. De figyelembe veendő, hogy ez mégis csupán másodsorban lehetett feladata. Nem *országos*, hanem *királyi* hatóság volt, azon mindig nagyon élesen megjelölt feladattal, hogy *a kincstári érdeket képviselje* a rendi világ minden alkatelemével szemben.

Hogy a kamara a függési viszonyt megszüntetni meg nem kísérlé, az szintén a középkori közjövödelmek sajátos természetéből következett. Mig a király nem csupán magyarországi jövedelmeit, hanem örökös tartományai adója s másnemű járulékaik egy részét is a magyar honvédelem költségeire fordította, mig magyar földön védték Közép-Európát s a védelem katonai és pénzügyi szempontból valóságos nemzetközi jelleget viselt, a császári és a magyar kamara közötti kapcsolat is természetes, sőt szükségyszerű volt. De ép oly kevésbé engedte meg e viszony megbontását egy másik, igen figyelemreméltó körülmény. A Ferdinánd korabeli magyar társadalom maga is tömegesen fordult ügyeivel közvetlenül a bécsi kamarához, melynél a legszorosabban vett magyar belügyi természetű ügyiratok roppant halmazokban maradtak fenn.

A ki jószágot, adományt akart, a ki a királyi kegyelem bőkezűségében ohajtott részesülni, az igen sokszor a magyar kamara mellőzésével, közvetlenül Bécsbe fordult s az ottani kamara útján szorgalmazta vágyai teljesítését, kétségkívül

azon hitben, hogy ott könnyebben érzelt érhet.<sup>1)</sup> A hozzá érkező ilyen ügyiratokra nézve pedig az udvari kamara a legtöbbször mégis csak a magyar kamarától, a mely a viszonyokat jobban ismerhette, volt kénytelen véleményt kérni s ez a körülmény még inkább hozzájárult a két intézmény közötti kapcsolat fentartásához, sőt utóbb szilárdulásához is, mely végre, de csak jóval Ferdinánd halála után, annyira ment, hogy jogosult recriminációkra adott okot.

Az 1548-ki királyi utasítás a magyar kamarára nézve egy másik tekintetben is alapvető fontosságot nyert. Az intézmény már kezdettől fogva a helyhez kötöttség jellegét viselte magán annyiban, hogy nem csupán az alantas tiszteknek, hanem a kamarásoknak is állandóan a székhelyen kellett lakniok. De úgy látszik, e rendelkezés nem kellően vitetett keresztül. Az új utasítás tehát még határozottabban szabályozza ezt, valamint az elnök és a kamarások közötti viszonyt s az egész ügykezelést. Vasárnap és ünnep kivételével minden nap, egy meghatározott órában, lehetőleg délután egy és négy óra közt, ülés tartatott. A napirend mindenkor a legfontosabb ügyekkel kezdődött s csak ezek elintézése után került a sor az apróbbakra. Az elnök fejtette ki a maga véleményét először, mire megindult az eszmecsere, melynek eredményét ismét az elnök összegezte és azután szavazás alá bocsátotta a kérdést. A többség döntött, ha pedig szavazategyenlőség esete forgott fenn, s a tagok megegyezni nem tudtak, a fontos ügyek lehetőleg a királyhoz — nem pedig az udvari kamarához, mi szintén jellemzi a két intézmény viszonyát — voltak fölterjesztendők.

Az üléseken minden kamarás megjelenni tartozott s magánügyben az elnök engedelme nélkül nem távozhattott Pozsonyból. Szabadságidőre legfeljebb egy hónapra volt igénye évenként a kamarásnak, ki e szabadságot egyszerre vagy két-két heti részletben is, akár télen, akár nyáron, a mint kényelmesebbnek találta, vehette ki. Ha máskülönben távo-

<sup>1)</sup> A kinek volt alkalma az egykori udvari kamara — most közös pénzügyminisztérium — levéltárának rengeteg magyar actából csak néhány csomagot is átvizsgálni, az el fogja ismerni e nézetem jogsultságát.

zott, minden munkanapért a fizetéséből reá eső hányadot levonták.

Az ügyek elintézésének módjában is nagy haladást jelez az 1548-ki utasítás. Nem többé az elnök referált mindent; behozatott a szakelőadói rendszer s az ügyek belső rokonságuk szerint osztattak ki, úgy, hogy minden kamarásnak bő alkalmá nyílt a pénzügyek egyik-másik ágában széleskörű gyakorlatot és ismeretet szerezni. Ennek következtében az előadók véleménye lett első sorban irányadóvá a teljes ülés eldöntésében.

Széles hatáskörének megfelelően a kamara személyzete is mindinkább szaporodott. 1549-ben az elnökön kívül öt tanácsosból állt, kik közül kettő még más hivatalt is viselt, továbbá négy alantás tisztből; volt kapusa és négy lovaslegénye.<sup>1)</sup> De mindez nem volt elég a felszaporodó ügydarabok elintézésére s az alsóbb, főleg számvevőségi tisztek és irnokok számát egyre fokozni kellett, noha a szaporítás épen nem oly mértékben történt, mint a felhalmozódó teendők kívánták.

Minthogy a *causarum regalum directoratus* teljesen beleolvadt a kamarába, ennek tiszti személyzete Ferdinánd uralkodása végén már — 1549-ben a szolgálkkal együtt csak 15 volt — valami 25 emberre nőtt. Az ügykezelés elsajátítására s általában gyakorlati ismeretek szerzésére a kamara egyes tiszteit, főleg a számvevőségnél alkalmazottakat, néha Bécsbe küldötte, hol tanulás céljából az ottani kamaránál bizonyos időt töltöttek.

A személyzet állandóan alkalmaztatván, megfelelő rendes évi fizetést húzott, mely 1549-ben, mikor az összes állami méltóságok, tisztviselők, polgári és katonai hivatalnokok és kegydíjasok illetményeit újra szabályozták, állapított meg. Hosszadalmas tárgyalások folytak ez ügyben a király és a kamara közt, még pedig idegen közvetítés és befolyás nélkül, noha az ügy igen nagy fontosságú volt, mert Magyarország egész polgári kormányzata teljes évi szükségletének megállá-

<sup>1)</sup> A kamara személyzetéről a királyi szükségletek fejezetében részletesen szölok.



pitása forgott kérdésben.<sup>1)</sup> Magának a kamarának egész évi személyi szükséglete mintegy négyezer forintot tett. Ez, tekintve a régi és mostani pénzérték közti különbséget, elég imposans — 40—50.000 frtnyi — összeg s benne az intézmény jelentősége kellő kifejezést nyer. Az egész akkori polgári kormányzat évi szükségletére előírányzott 32.000 frtból egyedül a kamarára az összeg egy nyolczadrésze jutott a dologi kiadásokon kívül, melyek ily nagy testületnél szintén számot tevő összegre rúgtak. A legnagyobb fizetést — 800 frtot — az elnök húzta, míg a kamarások fizetése 3—500 forint közt váltakozott. Sajátságos volt a királyi ügyek igazgatójának illetménye. Neki még *ruhát* is adott az állam. Sőt egy ideig nem is kapott fizetést készpénzben, hanem kapott sóban 300 forintot, és ruhára (pro vestibus) 40 frtot. A tisztii illetmények szabályozásakor az ügyigazgató — akkor Zomor János — fizetését azonban úgy rendszeresítették, hogy járt részére évenként 300 frt, ruhára (pro salibus et vestitura) 60 frt, ha pedig octavára ment, minden napra ellátás is. Kivüle ruházatra még csak Mossóczy László számvevő kapott pénzt; fizetése és ruhailletménye évi 200 frtban állapittatott meg. A két tétel utóbb egészen összeolvadt, míg az ügyigazgató ruhailletménye külön sokáig szerepel még a számadásokban. A kamara irnokainak száma akkor kettőben állapittatott meg. A király azt írta, elég lesz ennyi, csak jól megválaszsszák az illetőket. De mindjárt megjegyezte, hogy mivel az előírányzott 50 forint fizetésért jó irnokot kapni bajos, felhatalmazza a kamarát, fizessen esetleg 80 forintot. A kamara egyik irnoka csakugyan ez összeget húzta, tehát ő volt a jó, míg ellenben a másik 50 frtnál nem vitte többre, s így aligha birt valami jeles képzettséggel.

A szolgaszemélyzet a kapusból (40 forint évi fizetéssel) és négy lovaslegényből állott a levelek elküldésére s más teendőkre. Mindegyik hat forint havi bért húzott s kapott messziről megismerhető jelvényt, valamint egy ezüstözött (ar-

<sup>1)</sup> A ki e sok tekintetben tanulságos tárgyalások részletei iránt érdeklődik, azt utalom *Jerney-gyűjtemény*, I. (a király 1549 márczius 7-ki leirata), N. M. Dica I. csomag (a király 1549 ápril 30-ki leirata), de főleg az Orsz. Lev. Ben. Res. II. számos okmányára.

gentea) puskát, melyet a kamara, mint meg volt hagyva, lehetőleg olcsón készíttetett valamelyik ötvösnél. A ki puskáját elvesztette, azon kiméletlenül megvették az árát.

Mint e csekélység is mutatja, a kamara a legnagyobb takarékosagra, ügykezelésében pedig szigorú pontosságra volt utalva s azok az emlékek, a melyek működéséről ránk maradtak — még pedig roppant mennyiségben — hiven viszatükrözik ama nagyszerű haladásokat, melyeket a magyar államháztartás a kamara megalkotása óta első sorban a számvitel és ellenőrzés tekintetében tett. Azokhoz a számadásokhoz képest, a melyeket például 1494 – 5-ben Ernuszt Zsigmond kincstartó a közjövedelmekről vezetett s melyek nemcsak zavarosak, rendszertelenek, áttekintést nem nyújtok, sőt telvék összeadási hibákkal, a királyi kamara minden ilyen okmánya valóban a lelkiismeretesség, a minutiósus pontosság benyomását kelti.

Igaz, hogy ezt a tökéletességet ő sem egyszerre, hanem lassú odaadó munkában érte el. Eddig ismert legrégebbről, 1539-ki számadása <sup>1)</sup> még elég kezdetleges és zavaros; rendszertelenül, csupán időrendben sorolja fel a kiadások és bevételek tételeit. Még külseje is a kezdet nehézségeit jelzi; durva papíron, rossz írással készült s a kézirat bekötve síncs. Ha ezt a legelső — eddig ismert — számadást az 1566-kival <sup>2)</sup> hasonlítjuk össze, nyomban szembeszökik a nagyszerű haladás, a melyet pénzügyi közigazgatásunk I. Ferdinánd király alatt tett. Ez az állami zárszámadás minden akkor csak emelhető igényének eleget tesz. Kifogástalan pontossággal s egyszersmind tetszetős alakban készült statisztikai áttekintése az az egész államéletnek; külön adja a bevételeket és külön a kiadásokat, még pedig a tételeket nem egyszerű chronologiai egymásutánban, hanem az akkori felfogásnak megfelelő szakszerű csoportosításban. <sup>3)</sup> Az ily apróságokban is kifejezést nyer a tény, hogy a magyar királyi kamara akkor már teljesen megszilárdult s megvolt benne a képesség nagy és széleskörű hivatásának teljesítésére. Azon előkelő, első rangú szerep,

<sup>1)</sup> N. M. F. L. 920.

<sup>2)</sup> Ugyanott 920: VIII. kötet.

<sup>3)</sup> A zárszámadás állandó schemája alantabb.

melyet államháztartásunkban mindinkább játszani kezdett, pénzkezelésének fokozásában is élénken mutatkozik s így számokban is kifejezhető.<sup>1)</sup> Mig például 1539 kilencz utolsó hónapjában a kamara összes bevételei alig érték el az ötödfél-ezer forintot, 1566-ban a bevétel körülbelül harminczszor annyit, sőt némelyik előző évben jóval többet is tett, pedig, mint már jeleztem, fontos közjüvedelmi források teljesen ki voltak véve hatásköréből.

Milyen arányokat öltött ez a magyar közjog nyilvánvaló sérelmére, azt a maga helyén fogom kimutatni. A királyi kamara közvetlen hatáskörét azonban magok a háborús viszonyok és szükségszerű következményeik is szűkebbre szorították. Noha azon időben, midőn Erdély meghódolt a királynak, ott meghagyták a külön pénzügyi kormányzatot, noha a szlapon harminczadok mindig, a vármegyék pedig rendszerint nem a kamarához küldötték jövedelmeiket, hanem a bánnal vagy idegen hatóságokkal állottak közvetlen érintkezésben, noha az egész bányászat és pénzverés egyáltalán, sőt számos magyar harminczad is kivétetett hatásköre alól, a számára tényleg megmaradt területet is alig birta a kamara egymaga pénzügyileg kellően kormányozni, mert e terület földrajzilag nagyon kedvezőtlen és a helyes administratiót és ellenőrzést nehezítő alakzatot nyert.

Pozsony az ország nyugati véghatárán fekszik, honnan a régi közlekedési viszonyok mellett igen bajos volt állandó érintkezést folytatni, rendes felügyeletet gyakorolni az ország északkeleti vármegyéire. Elhez járultak ez országrész bizonytalan politikai viszonyai, s azon körülmény, hogy Ferdinánd hatalma ott folytonos veszélyben forgott, még akkor is, mikor a nyugaton már mélyen meggyökerezett.

Az északkeleti vármegyék békés években is könnyen kivonhatták magokat a Pozsonyban székelő kamara ellenőrzése alól. Olyan messze volt az, hogy rendeleteit, utasításait, intéseit minden hátrány nélkül tisztelettel ad acta tehettek. A távoli felvidéki harminczadokat ép oly kevésbé lehetett Pozsonyból ellenőrizni, másrészt nagyon költséges, sőt mál-

<sup>1)</sup> I. számú melléklet.

tánytalan lett volna a tiszteket akár csak néha-néha az ország túlsó határszélére idézni, hogy számadásra vonják őket, a helyi viszonyokról tájékozást kérjenek tőlök vagy közvetlenül tudassák velök a kamara intentióit.

A központi pénzügyi főhatóság s egyes exponált helyi közegek közötti térbeli távolság érzékenyen károsította a kincstárt és jövedelmeit. Azok a vizsgáló biztosok és bizottságok, melyeket a király időnkint az északkeleti országrész pénzügyi és politikai állapotainak tanulmányozására kiküldött, sokszor valóban szörnyű tapasztalatokat tettek az ott uralkodó zürzavaros állapotok s a kincstári érdekeken ejtett számtalan károsítás körül. Korán fölmerült tehát a szükséglet, hogy az északkeleti országrészben valami központi főhatóság szerveztessék a királyi jövedelmek czélszerűbb kezelése érdekében. Ez óhaj annál természetesebb volt, mert a nemzeti királyság idején Kassán mindig volt kamara, vagyis olyan exponált hatóság, a mely a kincstartóhoz szolgáltatta be a királyi jövedelmeket a felügyelete alá helyezett vármegyék területéről. A háborús viszonyok azonban ez intézményt elsodorták, de emléke még élt a kedélyekben s így csakhamar fölmerült az eszme, hogy föl kellene újítani, vagyis inkább, hogy mint régen volt, a felvidéken külön kamarát kellene szervezni.

A ki ez eszmét először megpendítette — 1549-ben — az az új intézményt, a hagyománynak megfelelően, csupán bányá- és pénzverő hatóságnak képzelte,<sup>1)</sup> de a terv többé

<sup>1)</sup> Werner György a pozsonyi kamara tanácsosa s a sárosi vár parancsnoka volt. Ez utóbbi állást főleg azért viselte, hogy a felső-magyarországi közjövedelmeket kezelje. Werner 1549 ápril 14-én írja a kamarának: A sárosi és szepesi dica egészen lengyel pénzben folyt be. Ez ugyan akarata ellen távolléte idején történt, de bizonyos, hogy a jobbágyság súlyos károsítása nélkül másképp nem történhetett, mert azon megyékben semmi magyar pénz sincs forgalomban. Zemplénben, Tornában már kevesebb, de Ungban ismét igen sok a lengyel pénz; ei kellett fogadni a rendes értékben, ámbár sok helyt ily értékben kiadni nem lehet. — Erre jul. 17-én a pozsonyi kamara azt kérdi Wernertől, hogyan lehetne a lengyel pénzt hazánkból kizárni s az ezüst kivitelét meggátolni. — Werner aug. 4-én feleli: De quo etiamnum mihi videtur, quod ante visum est. Nempе quod *instituenda sit aliqua Camera in Scepusio*. Feladatánul

nem ejtetett el, mert a gyakorlati szükséglet minduntalan reá irányozta az illetékes körök figyelmét. 1560 után szakférfiakból álló bizottság foglalkozott azon eszmével: kell-e a felvidéken új kamarát alakítani. Egyhangúlag igent mondtak a kérdésre s előadták véleményüket<sup>1)</sup> az iránt is, Eperjesen vagy Kassán székeljen-e az új hatóság. Noha ők Eperjest ajánlották, az új intézmény mégis Kassára telepítettett, de már csak I. Ferdinánd halála után, kinek egész uralkodása alatt a pozsonyi kamara egyedül vezette az ország legfőbb pénzügyi igazgatását.

Hogy azonban ezt sikerrel tehesse, bizonyos surrogatumról gondoskodott, melyre jogai egy részének közvetlen gyakorlását a királynak hódoló északkeleti vármegye-csoportban átruházta. A nagy-sárosi vár kapitányai bizattak meg e vármegyék mindennemű, rendes és rendkívüli jövedelmeinek kezelésével.

A kapitányok vagy a várban vagy a nyugodt és biztos Eperjes városában székeltek s mellettök állandó hivatal működött, mely a befolyó pénzt szabályszerűen elszámolta. Ezen pénzügyi teendők iránti tekintetből néha a pozsonyi kamara egy-egy tanácsosa neveztetett ki sárosi kapitánynyá, ki tehát financialis és gazdasági ügyekben is járatos levén, feladatait kellő szakavatottsággal oldhatta meg.

Fels Lénárd, Werner György, Torda Zsigmond és Pesty Ferencz adminisztrálták a szepesi kamara felállításáig, mint Sáros vára főkapitányai, a felvidéki összes jövedelmeket, melyek például 1554—57-ben átlag 30.000 forintot tettek<sup>2)</sup> s a

azt ohajtja, hogy ez a kamara eszközölje a pénzverést s rendes áron váltsa be az ezüstöt azon bányavárosokban, melyek Szepes vármegyéhez tartoznak vagy közelében vannak, mint Gölnicz, Szomolnok, Svedlér, Merény, Krompach, Rozsnyó és Rudabánya sat. Az új kamarából, írja, a királynak magának közvetlen haszna nem lesz, de elég az a haszon, hogy a lengyel pénz kizáratik és az ezüstkivitel meghiúsittatik. Az ügyet, mondja végül, már szakférfiakkal is megbeszélte. A levelezés Orsz. Lev. A kamarához int. lev.

<sup>1)</sup> A terjedelmes és tanulságos okmány, mely azonban már Miksa király korából származik s melyet ama kor tárgyalásánál fogok felhasználni, Orsz. Lev. A kamarához int. lev. 1560—69. 4) csomag.

<sup>2)</sup> Közös pénzügymin. Lev. Bécs.

legkülönbözőbb forrásokból származtak. A sárosi főkapitányok, mint pénzügyi közegek, a pozsonyi kamarától vették utasításaikat, hozzá küldötték jelentéseiket és számadásaikat. A kamara exponált közegeinek jellegét viselték s tevékenységök a felvidék zavaros viszonyai daczára nagyon előnyös volt a kincstár érdekeire. Ők vették át a rovás-adó és a harminczadok, a máramarosi sóbányák jövedelmeit, a városok adóját, a várjóságok tiszta hasznát s ők eszközölték a felvidéken a kifizetéseket, nagyobbára katonai kiadásokat, sőt sok más apró közigazgatási teendőt is végeztek. Így például általok juttatta kézhez a kamara az északkeleti vármegyéknek szóló királyi vagy kamarai rendeleteket, az országgyűlési meghívókat s más hivatalos iratokat. Ezeket a kamara a sárosi főkapitányhoz küldte, ki viszont a harminczadosok vagy dicatorok útján, kikkel gyakori érintkezésben állt, juttatta el a vármegyéhez, a melyhez czimezve voltak.

A Ferdinánd korából származó történeti emlékekben a pozsonyin kívül még más kamarák is emlittetnek. Ezek a régi királyi hatóságok, melyeket őstől fogva kamaráknak neveztek, ámbár a kamara szó reájok nem alkalmazható amaz értelemben, mint a pozsonyi főhatóságra. Kamarának hívtak régebben, mint jeleztem, minden nagyobb kincstári, főleg bányaugyi hatóságot s ez a név fenmaradt a mohácsi vész után is, hol az illető hivatalt el nem temette a háborús idők árja.

Sókamarának nevezték a máramarosi sóhivatalt, noha egészen helyi jellegű volt, s csupán a sóbányászati termelés és eladás, valamint a vele összefüggő gazdálkodás teendőit vezette, másnemű közjövödelmeket azonban nem kezelt. Tiszta bevételei, mikor Máramaros a király birtokában volt, épen úgy a sárosi főkapitányhoz folytak, mint bármely felvidéki harminczadhivatal fölöslege.

De nem csupán nagyobb hivatalokat, mint minő a máramarosi sóhivatal volt, melyre legalább igen lényeges kincstári és gazdasági érdekek gondozása hárult, hanem közönséges apróbb tisztségeket is kamaráknak nevezett a közbeszéd, jeléül, annak, hogy régente mindenféle kincstári hivatalra e szót alkalmazták. A Tokajban és Naményban levő sóházat is kamará-

nak <sup>1)</sup> szokták nevezni, a mint e név általában sokféle alkalmazásban feltalálható.

Sokkal jelentékenyebb volt az a bányahivatal, melyet szintén már a régi királyok alatt kamarának neveztek s e nevet állandóan megtartotta utóbb is. Ez a bányavárosok dús természeti kincseinek értékesítését gondozta s hatáskörébe a híres körmöczi pénzverőház is tartozott. Csakhogy Ferdinánd király korában ez a nagyfontosságú kamara, az egész bányászattal és pénzveréssel együtt, a viszonyok sajátoszerű alakulata következtében, egészen kiszakítottatott a magyar országos közigazgatási szervezettel való ősrégi összefüggéséből s idegen hatóság közvetlen befolyása alá került.

II. I. János ugyanis a körmöczi kamarát a bányavárosokkal s jövedelmeikkel együtt feleségének, Mária főhercegasszonynak, Ferdinánd nővérének hitbérül kötötte le. Mikor a királyné a mohácsi gyásznapon özvegységre jutott, a városok, a bányakamara minden jövedelmével együtt, mint azelőtt, akképen utóbb is az ő kezén maradtak. Azon időben, mikor a jövedelem az özveget illette, a bányakamara nem a pozsonyi központi hatóság, hanem a királyné és tisztei közvetlen felügyelete alatt állt.

A besztercebányai gazdag rézbányák 1540-ben a kamarára szállottak ugyan, de mivel csakhamar bérbe adattak, az igazgatás kérdésének eldöntése ekkor még nem vált szükségessé. Annyi azonban bizonyos, hogy a bérösszeg már ekkor sem a pozsonyi kamara közvetítésével számoltatott el, hanem más úton jutott a királyi kincstárba, a mint a pénzverés, a mely akkor is a kamara felségjoga volt, mikor a bányák birtoka és jövedelme Máriát illette, kezdettől fogva a pozsonyi kamara minden hozzájárulása nélkül eszközöltetett, noha az 1531-ki utasítás a bányászat minden ágát az ő gondviselésére bízta. Aligha csupán az a körülmény, hogy az 1548-ki országgyűlés az előterjesztett bányatörvényjavaslatot el nem intézte,<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Torda Zsigmond 1554—5-ki számadásában van egy tétel: *Ex proventuum Camerac salium in Tokaj* 1.010 frt. A számadás N. M. Varák. Sáros vára csomaga.

<sup>2)</sup> Péch Antal Alsó-Magyarország bányatermelésének története, I. 207. — valamint Oberleitner és Newald id. művei.

birta reá a királyt, hogy a bányavárosokat, a melyeket azon évben Mária királynétól magához váltott, az alsó-ausztriai kamara alá helyezze. Nem csak az, hogy a bányászat rendezését saját hatalomtelje alapján kívánta fogamatba venni, hanem az ugyanakkor számos magyar harminczadnál fölfedezett visszaélések is hozzájárultak, hogy az egész magyarországi bányászat és pénzverés vezetése idegen hatóságra ruháztatott. De bármi okozta, ez kétségtől nagyfontosságú és a magyar közjog szempontjából sérelmes intézkedés volt, mely utóbb a magyar országgyűlés ellenmondását is kihivta, de sikertelenül. A rendellenes viszony a magyar törvény minden befolyásán kívül levő alsó-ausztriai — utóbb a császári udvari — kamara és a magyar nemzeti vagyon egyik legértékesebb része, valamint a közvetlen kezelésével megbízott helyi hatóság közt állandó maradt. Az utóbbi nem volt semmiféle kapcsolatban az ország pénzügyi és gazdasági administratiojával.

Magyarország pénzügyi közigazgatásában tehát bizonyos dualismus létesült, mely az egész gépezet működésére bénítólag hatott. Két teljesen különvált főhatóság — az egyik magyar, a másik német — kezelte a közjövodelmeket, s természetesen, hogy e megosztás egyiknek sem szolgált előnyére. A két szervezet nem is a királyi jövedelmek két főcsoportjának felelt meg. Mindegyik kezelt rendes jövedelmet s csupán a rendkívüliek maradtak meg a magyar kamarának.

Ez utóbbiakat a bécsi hatóságok nem merték magokhoz ragadni. Pedig a rendkívüli jövedelmek, a tulajdonképeni adók, I. Ferdinánd idején már kimagasló szerepre vergődtek, nemcsak mert gyakran megszavaztattak, hanem azért, mert jelentékeny összegben szavaztattak meg. Velök kezdem tehát ez időszak királyi jövedelmeinek részletezését.



## V.

**Az egyenes adók.**

(Dica. Lucrum Camerae. Donativum. Gratuitus Labor.)

A magyar országgyűlés a mohácsi vész után nem változtatta meg az adó megszavazása körüli régi gyakorlatot. Módosítását a király sem sürgette s így a rendek nem meghatározott általányösszeget ajánlottak föl a kincstárnak, mint azon időben Ausztriában,<sup>1)</sup> Csehországban,<sup>2)</sup> Franciaországban<sup>3)</sup> történt. A porta maradt hazánkban továbbra is az állandó, sőt kizárólagos adókules, mert habár a törvény nehányszor jobbágytelek vagy jobbágyház után vetette ki az adót, az adók behajtása, az összes számadások tanubizonyosága szerint, soha és egyetlen egyszer sem történt más alapon, mint porták szerint. Megesett ugyan, hogy Ferdinánd uralkodása elején, a zürzavaros viszonyokban itt-amott a füstöket irták össze, mint például 1532-ben Komárom és Mosony vármegyékben,<sup>4)</sup> de a rajtok megvett adó helyi katonai szükséglet fedezésére szolgált, mert országos közadó azon évre megszavazva nem volt.

Ellenben az országos adó elszámolásában mindig egyegyedül a porta szerepelt és pedig egyformán az anyaország nyugati valamint keleti megyecsoportjában. Az egyenes adó egyes nemei szintén nem változtak. A régi subsidium (dica, contributio, rovás-adó) azután is megmaradt, sőt a gyakori megszavazással az állandóság jellegét ölté. Mellette elvben fennállt a lucrum camerae, bár elvesztette egykori jelentőségét. Fentartotta magát a koronázási ajándék (donativum regium) is, melyet a rendek ősi szokás szerint koronázásakor szoktak a királynak megajánlani. Maga Ferdinánd nem kapott ily

<sup>1)</sup> Oberleitner czikke Alsó-Ausztria pénzügyeiről, Archiv XXXII.

<sup>2)</sup> Gindely Geschichte der böhmischen Finanzen, Denkschriften XVIII.

<sup>3)</sup> Clamageran: Histoire de l'Impôt en France, II.

<sup>4)</sup> Orsz. Lev. Dic. Össz. XIII. és XXII. kötet.

ajándékot, de még életében megkoronáztatta fiát, I. Miksát. kinek akkor — 1563-ban — a rendek ily czimen portánként egy forintot ajánlottak fel, mely a rovás mintájára vettettet ki s melynek jövedelme szintén a közszükségletekre fordítatott.

I. Ferdinánd király hosszú uralkodása folyamán, a sok részgyűlésen kívül, valami huszonhét országgyűlés tartatott, a melyek közül nem kevesebb, mint *huszonkettő* szavazott meg adót.<sup>1)</sup> A megajánlott összeg a fenforgó szükségletekhez képest portánként nagyon változott. A budai koronázó országgyűlés (1527) szavazott meg először rovást az új királynak és pedig jóval többet, portánként két forintot, mint mennyi azelőtt dívott.

Hogy az összeg, tekintve a nagy rombolásokat, melyeket az előző év a nép vagyonságában okozott, nagyon is túlságos lehetett, azt nem csak abból sejtetni, hogy aránylag keveset tudtak belőle behajtani, de még inkább abból, hogy a következő évben a rendek csupán félforintos rovást ajánlottak meg, 1528-tól kezdve pedig 1535-ig, mely időben Ferdinánd király egész uralma nagyon gyöngye lábba állott s országgyűlést sem igen lehetett tartani, országos közadó egyáltalán nem lőn megajánlva. 1535-ben azonban — de csak a következő évre — két forintot szavaztak meg. 1537-ben ez összeg három forintra emelkedett, hogy a következő évben ismét fél forintra, 1539-ben egy forintra (30 dénárt a nemesség külön fizetett) szálljon le.

Az 1542-ik év nevezetes experimentum ideje, a mely azért is figyelmet érdemel, mert Ferdinánd uralkodása alatt az egyetlen nagyobb kísérlet az adóügyben való radicalisabb jellegű újításra. A közjövödelmek fokozása érdekében a rovás vagy portalis adó mellett, mely alatt mindenkor a kiváltságok bástyáin kívül álló földműves nép, a jobbágyság adója értendő, a kiváltságos osztályok szintén elvállaltak némi adóterhet, de természetesen más adókulcs alapján, mint a jobbágyságok. A magánföldesúri joghatóság alatt álló népréteg s a többi összes elemek közti különbség mindig nagyon szembeszökő kifejezést

<sup>1)</sup> II. számú melléklet.

nyert az adózásban. Azok az osztályok, a melyek a királynak állandóan — mint a városok, szászok, zsidók — vagy csak kivételesen — például az egytelkes nemesek, lelkészek vagy néha a molnárok — adóztak, nem irattak össze portákba; adójok nem is azonos a rovás-adóval. Ők vagy évdíjat vagy taksát — a városok mindkettőt — fizettek s a kiváltságos osztályok azon elemeinél, melyek taksával egyáltalán megrovattak, ez inkább a fejadó, az alsó papságnál pedig a jövődelmi adó jellegét viseli magán. X

A rendiség természetének megfelelően, a kiváltságos osztályok uralkodó és befolyásos elemei, hogy a saját adómentességeket megmentsék, szegényebb osztálytársaikat gyakran kiszolgáltatták megadóztatás végett a királynak. Ez már a XV. században is megtörtént. A szegény nemes, kire épen úgy kiterjedt az insurrectio kötelezettsége, mint bármely banderiatús úrra, gyakran taksával rovatott meg, noha személyét illetőleg ugyanazon katonai terheket viselte, mint a nagybirtokos, ki azért, hogy banderiumot tartott, nemcsak dús jószágokat, hanem állandó fizetést is kapott a kincstártól. Az adómentesség privilegiuma tehát a kiváltságos osztályok alsóbb rétegeire nézve már át volt lyukasztva ez időben, sőt jóval a mohácsi vész előtt, habár Hunyadi Mátyás korában a törvény külön biztosította azt számukra. De mint a nem kiváltságosak általában, akképen néha-néha ők is bevonattak az adózásba, mely 1542-ben kilépett a rendiség korlátaiból s valóságos nemzeti alakot öltött, mert a kiváltságosak közép és felső rétegeit, vagyis az egész nemzetet felölelte, ámbár a közjogi viszonyok szelleméhez képest különböző módon. X

Nem maradt adózatlan egyetlen egy társadalmi réteg, sőt még azon külföldi sem, a kit nálunk egyáltalán meg lehetett adóztatni. Az említett év törvényei szerint ugyanis a jobbágság egy forint adót fizetett és pedig minden egyes telek után, — mely rendelkezésnek azonban nem lett fogadtatja, mert az összeírás és behajtás ismét csak porták szerint történt.

Fizették továbbá a kisebb egyházi javadalmasok, kik állandóan fegyverest nem tartanak, évi jövedelmök egy tizedét; a külföldi kereskedők hazánkban levő árúiknak egy negyvenedét;

az urak és birtokos nemesek jobbágytelkeik örökbecsüjének, az egytelkes nemesek, valamint a városi polgárok *ingó* vagyónuk értékének egy hatvanad részét; a béres szolgák bérök öt százalékát, a molnárok, zsellérek, szabadosok annyit, mennyit a földesurak becslése szerint fizetni birtak.

Az eszme, melyen az adózás ezen rendszere nyugodott, külföldről származott ugyan hozzánk, de Magyarországon sem ekkor tettek vele először kísérletet. Már azelőtt különösen János király próbálkozott ilyen vagyonadóval gyarapítani kincstára jövedelmeit. A törvény kivitele azonban sem előbb, sem utóbb nem igazolta az új adóhoz fűzött várakozásokat. Az az eszme, hogy a közterhek viselésében minden osztály, ha nem is egyenlő, legalább némi részt vegyen, még akkor valósíthatatlannak bizonyult. A királyi hatalom még nem rendelkezett azon eszközökkel, hogy azt, a mit az országgyűlés önkéntesen megajánlott neki, képes legyen be is hajtani.

A lelkesedés, melyet a rendek a jövedelmek bőkezű megszavazásában tanúsítottak, nem nyilatkozott ezen jövedelmek befizetésében. Az az összeg, mely a nemesség és a városi polgárság vagyonának hatvanadából befolyt — mint alantabb látni fogjuk — épen nem elégítette ki a várakozásokat s kevesebbet tett, mint az egyforintos jobbágyadó, melyet a király ily szerény összegben csak azért fogadott el, mert azt hitte, hogy a kiváltságos osztályok adója jóval többet fog eredményezni, mint a két, esetleg három forintos rovás. Várakozásában csalatkozva, Ferdinánd 1543-ban megújította ugyan az összes osztályok fizetési kötelezettségét, de azután végkép elejtette e bonyodalmas adókísérletet.

Az alsó papság és nemesség néha, mint azelőtt, úgy később is, járult a költségekhez, de máskülönbén Ferdinánd egész uralkodása idején ismét csupán a portális rendszer, vagyis a jobbágyadó szolgált a magyar állam adóügyének alapjául s a kivetett összeg egy és három forint közt váltakozott, legtöbbször azonban két forintot tett, s ha néha 3—60 dénárral többet, ezt rendesen valami specialis célra, a birtokos nemesség a maga zsebéből fizette, mindenki a szerint, a hány portája volt. Számadás azonban ezen csekély nemesi adókról még eddig egyetlen egy sem került elő s lehetetlen

meghatározni, volt-e s mennyiben ezen különben is csak kivételesen szereplő adónak fogantja.

A rendek a legtöbbször az adót egyszerűen a királynak szavazták meg s reá bízák, hogy a befolyó jövedelmet belátása szerint fordítsa az ország katonai és polgári kormányzatának költségeire. Ilyenkor a jövedelem a helyi közegek útján a kamarához vagy az általa megjelölt helyre folyt be s az időnkint fölmerülő szükségletek fedezésére ment el. Számadással a befolyó jövedelmek hova fordításáról a király senkinek sem tartozott s a rendek őt vagy kamaráját nem is vonták kérdőre.

Megtörtént azonban az is, hogy a saját körükből egy vagy több kincstartót (*dispensatores regni, thesaurarii*) választottak az adójövedelem kezelésére és előre megjelölt célra leendő fordítására. Az ilyen saját körükből választott országos pénztárnok elvben természetesen nem csupán a királynak, hanem a rendeknek is számadással tartozott. A királynak tett is számadást, de tett-e az országgyűlésnek valaha; az a rendek tanácskozásaiból ki nem vehető. Ferdinánd uralkodásának vége felé nem is szerepeltek többé az országos kincstartók, ámbár néha a rendekben meg volt a hajlam ily közegek kiküldésére, melyek útján közvetlen befolyást gyakoroltak a kincstartói jövedelmek legalább egyik ágának kezelésére. Valami üdvös hatása e befolyásnak nem volt, mert épen azon években, midőn az adót kincstartók kezelték, aránytalanul kevesebb folyt be, mint máskor. E kevésnek jó részét is maga az intézmény nyelte el, mely igen költséges volt s a király már ezért sem kedvelte.

A kamara tekintélyének szilárdulása szükségképen háttérbe szorította ezen rendi kincstartóságot, mely azonban a későbbi királyok alatt néha mégis megújított. Mindenesetre sajátságos, hogy a rendek, melyek 1535-ben, tehát a kamara első éveiben, fiatalsága korában szigorúan megtiltották, hogy bárki is másnak fizesse az adót, mint a kamarának és közegeinek, már két évvel később külön kincstartókat küldtek ki, a kiknek illetményei a befolyó jövedelem nem jelentéktelen hányadát emésztették fel. E rendi kincstartók azonban sohasem kezelték más jövedelmet, mint azon év rovását, melyre

felhatalmazást nyertek. A bevételt a törvényben megjelölt katonai szükségletre fordították, esetleg a kamarának adták át s számadásaikat hozzá terjesztették. Egyáltalában nem hasonlítottak tehát az 1518-ki országgyűlés azon kincstartóihoz, kik a civillista kivételével az összes állami jövedelmek kezelésére lettek volna hivatva.

Megtörtént azonban az is, hogy a rendek jó nagy adótételt ajánlottak meg, de a jövedelem kezelését sem a király kamarájára, sem saját kincstárnokaikra nem bízták, hanem egy-egy adóforintból húsz dénárt *lucrum camerae* fejében a királynak utalva ki, a többi az egyes vármegyéknek rendelték hadfogadás, katonatartás céljából. Ez történt 1542-ben, ez történt 1547-ben, mely utóbbi évben 1548-ra két forintot szavaztak meg akképen, hogy ebből 40 dénár a királynak, 160 dénár a vármegyéknek jusson. Ezek a befolyó pénzből néhány hónapon át tartottak is katonát — rendesen lovast<sup>1)</sup> — csak-hogy ez a fogadott katonaság nagyon csekély szerepet játszott ama kor hadműveleteiben s a nagy adónak, a mely akkor megszavaztatott, kevés volt a láttatja. A tényleg befizetett összeget akkép költötték el, hogy kevés hasznára vált az országnak.

A királyt nagyon lehangolta ez eredmény. A hű főurak közül többeket magához hivatott s elpanaszolta nekik, hogy a jelentékeny adó, melyet az 1542-ki országgyűlés megszavazott, nagyobb részt kárba vészett, mert nagyon sok kézen ment át. «Azért kérlek benneteket — mondá — hogy az adót, melyet ez után megszavaztok, *az én kezembe* adjátok.<sup>2)</sup> E kívánságot a rendek, ha nem is mindig, de a legtöbbször csakugyan teljesítették.

Az országgyűlés nem csak az adótételt állapította meg, hanem azt is maga szabályozta, hogy a megszavazott összeget mikor és minő részletekben fizessék az adókötelesek. A fizetés évenként két egyenlő részletben történt, kivéve azon eseteket, mikor az adótétel igen alacsony volt s az egészet egyszerre és

<sup>1)</sup> A vármegyék 1542-ben tartott katonáinak számát részletesen kimutatom a XI. számú mellékletben.

<sup>2)</sup> *Buchholtz*: IV. kötet 166—7.

rögtön meg lehetett fizetni. Máskülönben az adó mindig két — lehetőleg egyenlő — részletben törlesztetett. Az első részletet primum subsidiumnak, a másodikat secundum, a kettőt együtt utriusque subsidiumnak nevezték. Mind az, a mi a régi emlékekben e név alatt előfordul, mindig egy és ugyanazon évnek adóját, első vagy második felét, jelenti. Csakhogy az adóév alatt nem a naptári évet, hanem mindig egy külön budget-évet kell értenünk.

A rendes királyi jövedelmek kezelésében, az összes hatóságoknál, a kamarától a legalsó közegig, a budgetév mindig összeesett a naptári évvel s a hatóságok minden évi számadása január 1-én záródott le, mert itt mi sem gátolta azt, hogy a budgetév találkozzék a naptári évvel. Ellenben a rendkívüli jövedelmeknél, az adónál, ez lehetetlen volt, mert az a testület, a mely megszavazta, az országgyűlés csak időnkint ülésezett, még pedig az év különböző szakaiban, hol tavasszal, hol ősszel, hol télen, hol nyáron, a mint a körülmények, melyek sem tőle, sem a királytól nem függtek, megengedték. Ennek természetes következménye az volt, hogy az adónál a budgetév nem mindig esett össze a naptári évvel, hanem a megszavazott adó első részlete gyakran az egyik, utolsó részlete a következő évre esett.

Noha az adó ekképen néha két év között oszlott meg, mégis mindig egy és ugyanazon év adójának vették s mint ilyet, a következő adótól mindig függetlenül hajtották be, kezelték és számolták el. Két részletnél egy évben több adót nem hajtottak be s ha az egyik részlet még hátralékban volt, az országgyűlés úgy állapította meg az új adó fizetésének határnapjait, hogy legalább a második részlet a következő esztendőre menjen át. Ezt annál könnyebben tehette, mert voltak évek, midőn adó egyáltalában nem szavaztatott meg.

Ez rendesen olyankor történt, mikor országgyűlés nem tartatott, s minthogy az adómegajánlás szabályszerűen csak egy évre terjedt ki, a melyik évben a rendek nem üléseztek, hogy megszavazzák, vagy ha bár együtt voltak, de nem szavaztak meg semmit, azon évben új adót behajtani nem lehetett s a kincstár egyedül a régi hátralékokra lőn utalva. A király, kit gyakran valóban elháríthatatlan akadályok, a nemzetközi

politika vagy a magyar harcztér viszonyainak alakulása gátoltak országgyűlés tartásában, máskor meg a rendek panaszaitól félve, nem akarta őket gyűlésre összehívni, ismételve nagy erőlködéseket tett, hogy több évet felölelő cyclusra szavaztassa meg az adót. Csakhogy a rendek nagyon jól ismerték, milyen roppant jelentőségű reájok az adónak évenként való megszavazása; tudták, hogy leginkább ez az eszköz biztosítja befolyásukat a közügyekre s épen nem voltak hajlandók ezekből kiadni.

Csak kivételesen tettek engedményt a királynak s mindössze két ízben szavaztak meg nagyobb évkörre adót. Az 1552-ki országgyűlés kivételesen hajlott a felség kívánatára s három egymás után következő évre ajánlott meg adót, de ekkor is az utolsó két évre olyan csekély összegben, hogy a király mindegyik évben új országgyűlést kényszerült tartani az adótétel emelése céljából.

1563-ban szintén két évre (1564—5-re) szavazták meg az adót s adtak külön koronázási ajándékot is, mert előbb teljes négy esztendeig (1560—63) nem történt adó-megajánlás s e hosszú időn át a kincstár csupán a régi adóhátralékok behajtása útján jutott rendkívüli jövedelemhez.

Igy tehát Ferdinánd egész uralkodásának folyamán sértetlenül fenmaradt azon régi, a feudális államszervezetből folyó jogelv,<sup>1)</sup> hogy adót szedni a rendek előzetes jóvahagyása nélkül nem szabad. A pozsonyi kamara törvénytiszteletére kedvező világot vet, hogy adóügyi viszályt nem provokált a korona és a rendiség közt. A legnehezebb szükség perczekben sem igyekezett a királyt a törvény és a régi jogszokások megsértésére bírni, hanem ellenkezőleg, valahányszor ilyen hajlam jelentkezett, mindig józan és békülékeny irányban érvényesítette befolyását. Kétségtelen, hogy eljárását az a tudat is befolyásolta, hogy a törvényes alakban meg nem szavazott adót lehetetlen behajtani. De bármilyen indok vezette, annyi bizonyos, hogy I. Ferdinánd király alatt, noha az örökös háború, a végszükség elég tetszetős ürügyül szolgálhatott volna, egyetlen egyszer sem tétetett kísérlet törvénytelen adóval

<sup>1)</sup> *Bluntschli*: Az általános államjog és politika története, I. 30.



terhelni akár az uralkodó, akár az elnyomott osztályok valamelyikét.

Nézeteltérés csupán a régi *lucrum camerae*, a kamara haszna nevű egyenes adó tekintetében merülhetett föl. Ferdinánd ez adót elődei módjára vette igénybe s itt is tartózkodott a legesekélyebb újítástól a régi gyakorlat terén. Csakhogy épen e gyakorlat határozott megállapítása járt sokféle nehézséggel, mert a mohácsi vészt megelőző belső fejtelenség ez adónemre is lényegesen visszahatott, s a Ferdinánd uralkodása első tizedét kísérő zürzavaros viszonyok még kevésbé voltak alkalmasak a régi gyakorlatot a maga igaz mivoltában fenntartani.

Egy pár évtized viharai közben nagyobbára elveszett az eszköz annak biztos megállapítására, országgyűlési megszavazás tárgyát képezi-e ez adó általában s egy-egy portára eső tétele különösen, vagy pedig, mint a pénzbevéltás körüli nyereséggért adott kárpótlás, minden évben a rendek megajánlása nélkül is beszedhető. Régente a törvényeket nem szokták oly szabatosan szövegezni, hogy értelmöket csűrni-csavarni ne lehessen.

A gyakorlat is nagyon változó volt. A király bizonyos években — a mikor a háború miatt nem tehetette — igénybe sem vette ez adót s így behajtásának folytonossága minden esetre megszakadt. A rendek sem voltak egész tisztában ez adó közjogi természetével, mert például 1527-ben, midőn országgyűlésileg nem volt megszavazva, Sáros vármegye összeíratta a portákat s három évre 20—20 dénárban kivette a kamara hasznát.<sup>1)</sup> Kétség kívül történt ez másutt is s maga az egész adónem fennállott ugyan, de inkább csak lappangva. Nem feltűnő tehát, hogy végre fogalomzavar támadt körüle, mely utóbb, épen Ferdinánd uralkodása utólján, csaknem komoly összeütközésre vezetett az alkotmányos tényezők között.

Midőn ugyanis 1563-ban a folyton szaporodó közszükségletekkel szemben a kincstár jövedelmeinek öregbitése felől

<sup>1)</sup> A nagybecsű összeírás, mely tisztán a *lucrum camerae* céljaira készült. Orsz. Lev. Dicalis összeírások XXXVII. kötet. Összeíratott 6618 porta a 20 dr. Ez három évre 3970 frt 80 drt tett.

tanácskozások folytak, a pozsonyi kamara behatóan foglalkozott a *lucrum camerae* ügyével. Azon nézetét hangsúlyozta, hogy ez adó a király rendes jövedelmei közé tartozik, mely tehát országgyűlési megszavazásra nem szorul, hanem beszédhető a nélkül is, mert belőle fedeztettek egykor az udvartartás költségei. A kamara ez okból a királynak a régi gyakorlat visszaállítását ajánlotta s ez adótól nagy eredményt várt, mert a mint mondá, a 20 dénárt — ez volt az adótétel — nem portánkint, hanem fejenkint — vagy helyesebben minden jobbágys- és zsellér-család — fizették a kötelesek s így az kétségtől többet hozna, mint az egy forintos rovás-adó.

A bécsi udvari kamara, noha maga elismerte, hogy a *lucrum* külön behajtása évek óta kiment a divatból, a magyar javaslatokat már azzal bővítette ki, hogy a király ne is kérje többé a régi gyakorlat visszaállítását, hanem egyszerűen tudassa az országgyűléssel, hogy a kamara hasznát ezentúl országgyűlési felhatalmazás nélkül fogja behajtani.

A rendeket kellemetlenül érintette a király e kívánsága. Elismerték ugyan, hogy ez az adó a korona rendes jövedelmei közé tartozik, de azt vitatták, hogy az országgyűlésileg megszavazott rovás-adóba hallgatólag be van foglalva, — Mátyás király korában ezt a törvény világosan kimondotta — s ennek bizonyítékául felhozták, hogy a király eddig külön be sem hajtotta.<sup>1)</sup> Az ellentétes nézetek végre békés kiegyenlítést nyertek s a viszonyoknak megfelelő *compromissum* létesült. A király elfogadta a rendek azon álláspontját, hogy a *lucrum camerae* mindig befoglaltatik a rovás-adóban, de viszont fentartotta abbeli jogát, hogy külön behajthassa olyan évben, mikor rovás-adó megszavazva nincs.

Mivel azonban az 1564—1599 harminczhat évben<sup>2)</sup> csupán nyolcz olyan esztendő volt, a melyre rovást meg nem ajánlottak, a *lucrum* nemcsak összeolvadt a rovással, hanem végre teljesen eltűnt a királyi jövedelmek közül, melyek sorában már Ferdinánd egész uralkodása idején igen jelentéktelen helyet foglalt el. Így például az 1546—48-ki három évben,

<sup>1)</sup> Az ide vonatkozó tárgyalások *Fraknoi* M. Orsz. Em. IV.

<sup>2)</sup> N. M. *Instrukciones Cam. Pos.* 1569—1603.

midőn pedig évenként 10.641 forintot reméltek tőle, a 30.000 forintból összesen alig folyt be több 6.900 forintnál.<sup>1)</sup>

A koronázási ajándék — donativum — mint említettem, egyetlen egyszer fordul elő Ferdinánd király idején 1563-ban, midőn Miksa ifjabb királynak a rendek portánként egy forint ajándékot szavaztak meg. Ez adomány értéke körülbelül negyven és néhány ezer forintot képviselt s 1564-ben csupán tizennégy északkeleti megyéből tizenegyezer forintnál több folyt be, sőt 1567-ben az egész országban már csak 2.357 frt 21 dr maradt a megajánlott összegből hátralékban.<sup>2)</sup> A befolyó jövedelmet a felmerült katonai és másnemű szükségletekre költötték, mint a közönséges rovás-adót.

A XVI. századi Magyarország társadalmának közgazdasági szervezete még a terménygazdálkodáson nyugodott, a mely, bármi nagy jelentőségre kezdett a mozgó tőke, a készpénz, az állam szükségleteinek fedezése körül vergődni, a készpénz-adózást még igen nehezen bírta el. A földművelés termékeit alig lehetett értékesíteni az örökös háborúk e korában, midőn a közbiztosság teljes megrendülése s a közlekedés sokféle akadályai a kereskedelmet a legnagyobb mértékben nehezítették. Igen természetes tehát, hogy a terményben való adózás eszméje szintén fölmerült s hogy az adózás ezen módja jobban megfelelt volna a nép közgazdasági fejlettségének.

---

<sup>1)</sup> Ez időben össze volt írva ez adó czéljából 53.206 porta évenként 20 dénárral. Az évi előirányzat tehát 10.641 frt 20 dr. De mivel a hódolt porták nem fizettek s a behajtás költsége is tetemes volt, tényleg a kamarához csak a következő összeg folyt be:

1546-ban . . . .	3.833 frt 08 dr.
1547-ben . . . .	1.467 » 97 »
1548 augusztusig . .	1.697 » 80 »

---

Összesen 6.998 frt 85 dr.

A számadás Orsz. Lev. Lymbus III. sor. 3.

<sup>2)</sup> Az okmányok Közös pénzügymin. lev. Bécs. *Pesty* Ferencz 1565 márczius 2-ki számadása szerint fizetett: Sáros vármegye 1593, Abauj 1596.75, Torna 255.75, Gömör 521.12, Borsod 1323.78, Heves 871, Pest 699, Szabolcs 739.50, Szatmár 846.33, Közép-Szolnok 370.83, Zemplén 1223.16, Ung 578.33, Bereg 294.50, Ugocsa 249.75, összesen 11163 forint 3 dénárt.

A rendek egy ízben — 1557 — csakugyan javaslatba hozták, hogy a jobbágyok szegénysége miatt a kincstár csekélyebb készpénz-adóval elégedjék meg s kárpótlásul inkább egy-egy köből gabonát vegyen minden portától. De a királynak nem gabonára, hanem pénzre volt szüksége, mert a katonák élelmezését fedezhette az egyes várak saját nagy jószágainak termése vagy a dézsma, s ritkábban fordult elő, hogy valamely vár számára gabonát vásárolni kellett volna. Annál nagyobb szüksége volt készpénzre, hogy a helyőrségek zsoldját s a honvédelem másnemű költségeit fizethesse. Az országgyűlés el is ejtette az eszmét s megmaradt a készpénz-adónál. Ez természetes, mert olyankor is, mikor kivételesen csakugyan szavaztak termény-adót, a távolabbi megyék a szállítás nehézségei miatt azt is pénzben váltották meg. Így 1551-ben Szolnok vára részére gabona-adó vettetett (*subsidium frumenti*). Sáros vármegyében a gabona helyett minden hat porta egy forintot fizetett s 181 frt 34 dr volt a tiszta eredmény.<sup>1)</sup>

A gabona-adó helyett egy egészen másnemű nem készpénz adó honosodott meg, melyet a jobbágság nem terményben, hanem munkában törlesztett, mely azonban, mivel megváltását is megengedték, sőt némely nagyon távoli vidékre kötelezővé tették a törvények, lényegileg az egyenes adó jellegét öltötte magára. Ez a *gratuitus labor*, az ingyen munka, a mai közmunka, melyet a váraknál kellett teljesíteni. Sokáig vonakodtak a rendek, a király ohajtásának megfelelően, «végső nyomorban» sinylődő jobbágyaikat ez új teherrel megróni s ismételve hoztak törvényt, a mely tiltotta, hogy a jobbágyot bármilyen ingyen munkára kényszerítsék. Legfeljebb arra voltak hajlandók, hogy a parasztságot bér, napszám mellett bocsátják vármunkára, s hivatkoztak a Bécsben fennálló ezen gyakorlatra, melyet nálunk is meg akartak honosítani.<sup>2)</sup> De hasztalan hozták e törvényt (1553: V. t.-cz.). Ez is, mint néhány régiebb — a papíron maradt s a bérfizetés rendszere-

<sup>1)</sup> Az összeírás, az egyetlen ily nemű, mely eddig ismeretes, Orsz. Lev. D. Orsz. XXXVII. kötet. Sárosban különben már 1540-ben szolgáltattak gabona-adót, 535 köblöt, Sáros várába. Dica ugyanazon kötet.

<sup>2)</sup> *Fraknoi*: M. O. Eml. III. 421 és 446—7. lap.

sítésére irányuló kísérlet a gyakorlatban megghiusult. Mint-hogy az erődtmények jó karban tartásához munkaerő kellett, a várkapitányok önkényesen elvitték a föld népét a véghe-lyekre vagy másfelé.

1556-ban a rendek újra felkérték a királyt, szüntesse meg e visszaélést. A felség azonban megtagadta a kívánsá-got s egyenesen követelte a rendektől, tegyék kötelezővé a közmunkát, habár ekkor bérfizetés mellett. A király azt ohajtotta, hogy minden száz jobbágy négy-négy szekeret — négy lóval vagy hat ökörrel — s megfelelő munkaerőt küldjön a kijelölendő várakhoz három napi munkára, s minden nap egy-egy szekér 80, illetve 60 dénárt kapjon napszám fejében. A rendek teljesítették a kívánságot s a Duna közelében levő vármegyékben ki is jelölték az egyes várakat, a melyekre a közeli vármegyék közmunkája fordítandó volt.

Eddig a közmunka, ha nem is tényleg, de a törvény betüje szerint még nem volt ingyenes, ámbár a rendek pana-szai azt bizonyítják, hogy a közmunkát teljesítő jobbágyok nem igen kapták meg béröket. 1557-ben azonban a király egyenesen ingyen munkát követelt, még pedig akként, hogy a jobbágy 14, a zsellér 8 napi ingyen munkát teljesítsen s ez időben ellátására csupán kenyeret kapjon a kincstártól. Az ingyenesség elvét a rendek nagynehezen elfogadták ugyan, de a munkaidőt három napra akarták leszállítani. Végre kiegyezés történt s az ingyen munka portánként egy évben hat napra limitáltatott.

Ez az idő egészben állandóan megmaradt s a hat napi ingyen munka ezután már egyenes adóként szerepelt. A ki meg akarta váltani, az egy-egy napért tíz dénárt, összesen tehát egy évre hatvan dénárt fizetett. Így az ingyen munka pénzben évenként körülbelül 30.000 frnyi értéket képviselt. Ez adó tényleges eredményeiről Ferdinánd korából még nem került elő kimerítő számadás, de úgy látszik, eleinte keveset hozott s a természetben történt lerovás körül szintén nagy volt a hanyagság. A váltság nem a kamarához fizettetett,

<sup>1)</sup> A törvények határozatai várak szerint összeállítvák. Lud. Ak. Közlönye, 1884. 524—9. l.

noha ez ellenőrizte az elszámolást, hanem az illető vár parancsnokához, a melyhez a törvény az egyes vármegyék közmunkáját deputálta, mert az országgyűlés nem csupán az adóteher megajánlását, hanem az egyes várak közötti szétosztását is magának tartotta fenn. 1556 óta folyton gyakorolta e jogot, a mint törvénytárunk számtalan ide vonatkozó czikkelye bizonyítja.

Már Ferdinánd király korában többféle adónem állott fenn tehát. A behajtásban azonban e többféleség teljesen eltűnt, mert az egyiket mint másikat — a mennyiben nem természetben törlesztetett — mindenben ugyanazon elvek szerint vetették ki, hajtották be s számolták el. A végrehajtásban mindegyik a rovás-adó jellegét viselte. A porta volt az adókulcs, a dicator vagy rovó volt a behajtó közeg. A gyakorlat szempontjából tehát a *lucrum camerae* nem jelentett egyebet, mint 20 dénáros, a *donativum* 100 dénáros, a *gratuitus labor* 60 dénáros rovás-adót egy-egy portára. A behajtás ezen összes adókat egalisálta, noha elméletileg lényeges elvi különbségek forogtak fenn közöttök s a kezelés szabadságának megfelelően mindegyik külön elszámolás tárgya is maradt.

Mint a mohácsi vész előtt a kincstartóság, akként utóbb a királyi kamara vezette az egész országban az adóbehajtást, még olyan években is, mikor a rendek külön országos kincstartókat küldöttek ki. Az egész adóügyi művelet mindig négy stadiumon ment keresztül. Ezek a következők:

1. A király országgyűlési adóügyi propositióinak előkészítése. Ebben a magyar kamara kiváló részt vett, de nem kizárólag, mert a javaslatok feletti eszmecserékbe Ferdinánd más, idegen főhatóságai is belevonattak.

2. A királyi előterjesztések országgyűlési elintézése.<sup>1)</sup> Itt a főszerep a rendeknek jutott s néha megtörtént, hogy a tárgyalások igen hosszadalmas folyamat vettek, sőt eredményre sem vezettek. Ez azonban mégis kivételesen fordult elő. A legtöbbször vagy elfogadták a király előterjesztéseit, vagy *compromissum* útján állapítottatott meg az adótétel, többször

<sup>1)</sup> A királyi propositiók előkészítéséről és országgyűlési tárgyalásáról a további részletek *Fraknoi* ritka becsű M. Orsz. Eml. első négy kötetében.

pedig legalább általános vonásokban a rendek az adóbehajtás módozatait is magok szabályozták.

3. A megszavazott adó behajtásának előkészítése a kamara által.

4. Az adóbehajtás tényleges keresztülvitele a helyi hatóságok által.

Különösen a két utóbbi az, melylyel tárgyamhoz képest behatóan foglalkoznom kell, annál inkább, mert tőlök függött, hogy a rendek áldozatkészsége termékenyen váljék a kincstárra. Ha a behajtás kellően elő nem készítettett vagy hiányosan vitetett keresztül, még az aránylag igen magas adótétel is csak kevés járult az állam szükségletei fedezéséhez. Ez okozta, hogy például az eleinte megszavazott adókból vajmi kevés jövedelem folyt be.

Már 1527-ben a rendek bőkezűen két forintos adótételt ajánlottak meg, a mi igen tetemes összegeket juttathatott volna a királynak. De mivel még akkor kamara nem is volt s midőn megalakult, nem birt tekintélyre vergődni, tényleg igen kevés folyt be s csupán a dunai megyékben még 1529-ben is 15.000 frtnál többet tett a hátralék, az 1528-ban Pozsonyban megszavazott adóból pedig 10.000 maradt fizetetlen.<sup>1)</sup>

E bajok elkerülése s az ohajtott eredmény biztosítása céljából a kamarának gondoskodnia kellett a művelet észszerű előkészítéséről, a mi a dicatorokkal való részint közvetlen, részint írásbeli érintkezés útján történt, mert a dicator volt a kincstári érdekek védelmére exponált helyi közeg s első sorban az ő szakértelmén, buzgalmán, lelkiismeretességén nyugodott a behajtás műveletének sikere.

A rawoi vagy rovói intézmény olyan régi, mint maga a rovás-adó. Ferdinánd korában s később sem volt az állandóan szervezett állás vagy királyi hatóság, mint például a só-, bányavagy harminczad hivatal. Királyi rovonak nevezték e tisztség viselőjét, de az állás maga némileg vármegyei talajban, a rendiségben gyökerezett s legfeljebb középúton maradt a tisztán rendi s a tisztán királyi hatóságok közt. Adóügyekben a vármegyei önkormányzat s a királyi kamara közt a

<sup>1)</sup> *Buchholtz* id. műve. III. A budai kamara jelentéseiből.

dicatorság alkotta az összekötő láncszemet, még pedig az egyedülít. Mindig a király nevezte ki a rovót és pedig minden vármegyébe külön-külön, s az, hogy több vármegyének egy dicatora legyen, előfordult ugyan, de csak kivételesen, rendkívüli körülmények között. Így például 1543-ban Árva, Liptó és Turóc vármegyékben egy dicator végezte az összes teendőket.<sup>1)</sup>

Ilyesmi mégis ritkán történt, legalább azon vármegyékben, a melyek municipális szervezetét meg nem bontotta a török hódítás. Ellenben egy dicator szerepelt gyakran Komárom és Esztergom vármegyékben, mert az utóbbi egészen török járom alá került, de különösen az egri és a gyulai vármegye-csoportokban. A gyulaiakat mindig egy rovó irta össze és adóztatta meg, mert ott a csoport néhány vármegyéjében a vármegyei szervezet teljesen megszűnt. De a hol ez nem történt, ott minden egyes vármegyében mindenkor külön dicator működött, még pedig a nagy és a kis vármegyékben egyformán egy-egy, mert az a kísérlet, hogy egy törvényhatóság területe több dicator közt osztassék meg, szintén csak kivételesen történt s nem bizonyulhatott czélszerűnek. Nyitra vármegyét egy izben több dicator irta össze, de ebből alighanem zavar és illetőségi összeütközés támadt, mert a kísérletet nem ismételték. Kétség kívül helyesebb is volt minden egyes municipium területén egy kézben öszpontosítani a bonyodalmas műveletet.

A dicatort a király nem csupán egy vármegye területére, hanem mindig egy meghatározott év adójának behajtására nevezte ki. A mely évben nem volt adó, nem volt dicator sem, mert a mint végszámadásait a kamarához beküldötte, megbízása megszűnt s a hátralékok behajtását vagy az alispán vagy az a rovó eszközölte, ki a legközelebbi adó behajtására kineveztetett.

A dicator tehát mindig csak esetről-esetre nyerte megbízását. Ki lehetett ugyan nevezni, ha egy izben megmutatta, hogy képes kötelességeinek eleget tenni, a következő rovásra is, és ez igen gyakori. Sokan valóban évek hosszú során át

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Dic. összeir. XLIV. kötet.



folyton viselték e tiszteket, de megbízásuk minden egyes rovásnál külön megújítottatott. Másokon megesett, hogy másodszor ki nem nevezettek, sőt megtörtént az is, hogy egy rovás két részletét két különböző dicator kezelte. A király kizárólagos kinevezési jogát, melyet a kamara útján gyakorolt, az 1546: IX. t.-cz. világosan megerősítette. E törvény értelmében a felség minden egyes vármegyébe küld dicatort, olyan tiszteséges, becsületes nemes embert, a kit épen alkalmasnak tart (quem voluerit). A kinevezett a királynak és a vármegyének, a melyben működött, tett hivatalos esküt.

A kincstárnak érdekében állott, hogy a dicator ne csupán szakértelemmel birjon, hanem ismerje az illető vármegye helyi viszonyait s a pénz beszolgáltatása iránt vagyoni kezességet nyújtson. Ez okból a kamara rendesen az illető vármegye birtokos nemes urai egyikének adta a dicatorságot s csak ha valamelyik vármegyében nem akadt alkalmas ember, küldött oda a szomszédos megyéből rovót. A vármegye azonban, mint zárt localis testület, nem szívesen látta az idegent s később e miatt egyes vármegyék és a kamara közt nem egyszer összeütközés támadt. Amazok azt vitatták, hogy mindenki csupán azon megyében viselheti a rovói tiszteket, a melyben birtoka van. A kamara viszont ragaszkodott a király kinevezési jogának korlátlanságához, mert, a mint mondá, máskülönben előfordulhat az az eset, hogy néhol alkalmas ember hiányában arra nem valót kellene ez állásra kinevezni. Közvetlen befolyást ez állás betöltésére tehát a rendiség nem birt magának szerezni.

Mivel azonban a dicatorság nem volt rendszeresített állandó tisztség, valóságos királyi hivatal jellegét sem öltötte. Függeni ellenben a rovó mindig és teljesen a király kamarájától függött. Ez nevezte ki, ez látta el utasítással, ez kívánt tőle számadást s vonta felelősségre. Ez rendelte őt Pozsonyba, hol a begyűlt jövedelmek átadására, hol pedig értekezletre bizonyos adóügyek megvitatása s általános vagy különös információk adása czéljából.

Némelyektől a kamara bizonyos szakvéleményt vagy javaslatokat kért, másokat külön megbízásokkal ruházott fel, melyek sokszor nem is vágtak a pénzügyi közigazgatás ügy-

körébe. Néha általok juttatta el a király országgyűlési meghívóit a vármegyékhez, másszor küldetésekre használta őket a végváraiba, általában pedig velök iratta össze a károkat, melyeket az idegen katonaság okozott a föld népének.<sup>1)</sup> Szóval a dicator, más exponált állami közeg hiányában, a pillanatnyilag fölmerült legkülönbözőbb adminisztratív teendőket is végezte. Mindez azonban nem tette őt olyan királyi hivatalnokká, minő már akkor például a harminczados volt.

Tisztségének ideiglenes volta díjazásában is kifejezést nyert. Eleinte a rovó, régi magyar szokás szerint, nem húzott fix tételben megállapított fizetést. Inkább napi vagy helyesebben havi díjat kapott és pedig csupán annyi hónapra, a hányat az összeírás és adóbehajtás igénybe vett. Ez pedig nagyon különböző volt a megye terjedelme s a körülmények szerint.

Igy például 1548-ban Nyitra vármegyében az első részlet lebonyolítása négy és fél hónapot, 1553-ban Szabolcs vármegyében mindegyik részlet négy-négy, 1555-ben Trencsénben az első részlet négy, az ugyanazon évi adó Vasban tiz (1555 augusztus 23-tól 1556 június 24-ig), az 1559-ki adó második részlete Pozsony vármegyében 5 hónapot és 9 napot (novemb. 18-tól ápril 25-ig)<sup>2)</sup> igényelt.

Ez időnek megfelelően állapítottatott meg a rovó személyi járandósága, még pedig, minthogy a megye összes falvait be kellett utaznia, a lovak számához képest, a melyeket tartott. Egy-egy lóra havi négy forint számítottatott s a díj minden adórészlet után külön állapítottatott meg. Sok megyében már ez időben a dicator fizetése állandó tételbe lőn összefoglalva, az elszámolás egyszerűsítése érdekében, de ekkor is minden részlet után külön. Ferdinánd uralkodása végén ez a szokás általánossá lett s a kamara fix tételben szabta meg a dicatoroknak a minden részlet után járó fizetést, az illető vármegye területéhez képest. A nagyobb megyékben 1564-ben az első részletért 60, a másodikért ötven forint volt limitálva.

<sup>1)</sup> Ez történt például Pozsony vármegyében, hol 1559-ben összeírták, hogy a spanyol és a magyar katonaság 3081 forint 8 dénár kárt okozott. Orsz. Lev. Dicalis összeírás, XXXI. kötet.

<sup>2)</sup> Az illető megyék dicalis összeírásai. Orsz. L.

Hivatalos útjában a dicatort ingyen szállás és élelem illette meg, melyről minden faluban a bíró tartozott gondoskodni, ki ezért törvény szerint adómentességet élvezett. Hogy ez ellátás fejében a dicator mit követelhet, azt már a mohácsi vész előtt törvény, de még inkább az állandó gyakorlat és szokásjog szabályozta. Végül rendkívüli küldetésekért, Pozsonyba való utazásáért, kiválóan hasznos szolgálatokért a kamara külön díjat fizetett a dicatornak, ki a dologi kiadásokat szintén felszámolta, illetve a befolyó adóból fedezte.

Igy a dicatorság költségei, ha nem is voltak aránytalanok, de minden esetre tetemes összegre rúgtak, melyet átlag egy-egy rovás után hatezer forintra számítottak.<sup>1)</sup> Ez összeg megtakarítására ismételve tétetett kísérlet, még pedig akként, hogy bizonyos években a rendek a király ohajára egészen mellőzték a rovói intézményt s az adóbehajtást egyszerűen a vármegyére ruházták. Így tehát a dicatorság nem csupán oly években szünetelt, mikor rovás megszavazva nem volt, hanem néha olyankor is, mikor új rovás vettetett ki, mi még szembe-  
tűnőbbé teszi, mennyire nem volt a dicatorság rendszeresített hivatal.

Ily években a megye nevezte ki az adótisztet, kit exactornak hívtak s ez teljesítette a rovó teendőit. Exactor egyéb-  
iránt kisegítőképen néha a rovó mellett is működött. Csakhogy az exactor szintén nem dolgozott ingyen és költségmentesen; őt is fizetni kellett, dologi kiadásait szintén meg kellett téríteni s a végeredmény az volt, hogy a behajtás exactorral épen annyiba került, mint dicatorral. E mellett az exactor, ki a kamarától nem függött, nem is vezette oly buzgalommal, oly erélylyel a behajtást, mint a rovó s a vele való leszámolás is bajosabb volt.

Mindezek következtében a kísérlet nem bizonyult gyakorlatinak s mindig visszatértek a dicatorsághoz, melynek eredményei általában nagyobb igényeket is kielégíthettek főleg ha tekintetbe vesszük, hogy a dicator széles jogkörrel rendelkezett ugyan, de annál kevesebb olyan közeggel, a mely intézkedéseit és rendeleteit végrehajtotta volna. Saját orga-

<sup>1)</sup> Egykorú számítás a XXIII. számú mellékletben.

numai épen nem voltak, s mindenben a vármegye jóindulatára utalták őt a törvény és a viszonyok. Az alispán, a szolgabírák, a jegyző — a mely megyének volt ilyen tisztviselője — segítették s ezért minden adórészlet után ők is külön díjat — rendszeren az alispán 12, a szolgabíró 4, a jegyző 2 forintot — kaptak. Segítette továbbá néha, ha a törvény így rendelkezett, egy táblabíró vagyis e célra a vármegye részéről kiküldött bizalmi férfi.

Utasításait a dicator minden egyes törvényileg megszavazott rovás behajtásához a kamarától kapta, mely azokat szigorúan az illető évi adótörvénynek és a régi szokásjognak megfelelően készítette el. A legrégibb eddig ismert ily utasítás 1532-ből való <sup>1)</sup> s egészen megfelel az 1535-ki törvénynek, az elsőnek, mely Ferdinánd alatt az adóbehajtást is érinti s melynek 29—33 cikkelyei egyszerűen codificálják ezen utasítás határozatait, jelölül annak, hogy az utasítás is, a törvény is ugyanazon forrásból, a régi gyakorlatból fakadt. A törvény később szintén sokat foglalkozott az adóbehajtással s vagy ridegségeit enyhítette, vagy a gyakorlati szükséglet sugallta némely reformot hozott be. A törvény korlátai közt és szellemében készültek azután az egyes utasítások, melyek utóbb már a legcsekélyebb részleteket felölelve, nagy terjedelmű okmányokká nőttek, <sup>2)</sup> s belőlök, valamint a törvényekből teljes képet alkothatunk a megszavazott adó beszedésének minden fázisáról, valamint a végrehajtó gépezet működéséről.

Mihelyt a dicator az adóra vonatkozó rendeletet megkapta, nyomban a fő- vagy az alispánhoz fordult, s sürgősen fölkérte őket, hogy a legrövidebb határidőre hívják össze a vármegye gyűlését. E gyűlésen mutatta be a királyi rendeletet, mire az összegyűlt nemes urak utasították a szolgabírákat, s esetleg kiküldtek egy táblabírót, a ki esküt tett, hogy a törvény értelmében támogatni fogja tisztében a rovét.

Erre megkezdődött a porták összeírása. A dicator a táblabíróval és a járás szolgabírájával minden egyes, bármi

<sup>1)</sup> A Nemz. Muzeumban.

<sup>2)</sup> Ilyen az 1564-ki. Közli *Engel* id. műve, III. 95—98. Ez 23 pontból áll. Maradt még fenn utasítás 1533-ból és 1554-ből. Orsz. Lev. Lymbus III, 3. csomó.

csekély falut vagy községet személyesen tartozott bejárni; ott a jobbágytelkeket a falusi bíró bevallásai és saját tapasztalatai alapján kivétel nélkül — utóbb a negyedeseket is — összeírta s nyomban ott a helyszínen meghatározta, hogy az illető község hány porta után köteles adózni. Adóköteles volt minden jobbágy, bármilyen telken lakott, mihelyt a földesúrnak bért fizetett s legalább hat forintnyi *ingó* vagyonnal birt. Itt főleg a marha vétetett számba, mert a ház és a telek a földesúré volt.

Mielőtt a dicator a községből távozott, a falu bírájának átadta az összeírt jobbágyok és portáik számát, meghatározta a rájuk kivetett adómennyiséget, meghagyva neki, hogy tizenöt nap alatt az első adórészletet a megye székhelyére beszállítsa s ott a saját (a rovó) kezébe, vagy az általa megjelölt egyénnek átadja. Az összeírás eredményét a dicator a vármegyének is bemutatta tudomásvétel végett.

A mint a conscriptió be volt végezve, megkezdődött az exactio, a kirótt adóösszegek behajtása. Ha a bíró a meghatározott időben a pénzt be nem szállította, a rovó felszólította az alispánt, kezdesse meg a szolgabíró útján a birságot (colones per consueta Birsagia compellet, vagy ad Birsagium). Ha az alispán hanyagul járt el, a dicator följelentette a kamaránál s nem adta ki neki a behajtásért járó illetményt. A tényleg történt befizetésről a rovó minden falu bírájának szabatos nyugtát — *scheda* — tartozott adni, megjelölve benne, mennyi folyt be az első és mennyi a második részletből s mennyit tesz a hátralék.

Az első és a második adórészlet befizetése közt mindig néhány, néha hat havi idő telt el. Ez időben az adókötelesek viszonyaiban lényeges változások állhattak be elemi csapás, árvíz, tűzvész vagy a háború rombolásai következtében. Némelyik jobbágy inségre jutott, a másik megszökött vagy elmenekült a néhány havi időközben. Ennek megfelelően az első részlethez készült portaösszeírás kiigazított. Ez volt a *rectificatio*, mely azonban nem mindig a kincstár hátrányára ütött ki s előfordult, hogy időközben az új házak három évi adómentessége letelvén, a második részlethez több porta adózott, mint az elsőhöz. Csakhogy ez ritkán történt s a *rectifi-*

catiókban, melyek a második adórészletnél vagy oly évben eszközöltettek, midőn a portákat össze nem írták, hanem az előző évi összeírás szolgált a kivetés alapjául, a legtöbbször lényegesen leapadt a porták száma<sup>1)</sup> s ezzel a befolyó jövedelem is.

Hol szükséges ilyen rectificatio, azt a szolgabíró helyszíni szemle útján állapította meg; a rectificált portákról vagyis az eredeti portaszámon eszközölt levonásokról a vármegye hivatalos bizonyítványt adott a dicatornak, ki, a mint az első részlet behajtása véget ért, a pénzzel együtt kimerítő számadást volt köteles, még pedig hivatalvesztés terhe alatt, a kamarához felterjeszteni. A mint a második részlet behajtását is befejezte, a rovó falvankint pontosan összeírta a hátralékosokat s egy példányt pecsétjével ellátva, az alispánnál hagyott további intézkedés céljából. Az előbbi évek hátralékai behajtása szintén a rovó kötelessége volt s ezt a jövedelmet külön számolta el. Midőn azután munkájával elkészült, Pozsonyba indult, hogy jelentést és végszámadást tegyen a kamarának.

Igy alakult az adóbehajtás Ferdinánd király uralkodása végén, az 1564-ki utasítás értelmében. Csakhogy elcinte még sokban másképp ment a dolog s az 1532-ki utasításban csupán embryójában, elmosódó körvonalakban mutatkozik ez az eljárás. Akkor még a dicator maga hívta össze a vármegyét s minthogy igen sok helyen a nemesség egy része János király pártján állt, a művelet előkészítése és végrehajtása számtalan nehézségbe ütközött. Az elhárításukra a kamara részéről tett erőlködések a szerény kísérletek jellegét viselték magokon s a királyi hatalom gyöngesége az egész utasításban kifejezést nyer.

A zürzavaros közállapotok az adózásban is visszatükröztek. Idegenek, hivatlanok avatkoztak be a dicator ügykörébe; a megyei tisztek még nem kaptak szabályszerű ille-

<sup>1)</sup> XVI. számú melléklet. Itt megemlítem, hogy némelyik vármegye portáinak ugyanazon évi összeírásaiban a végszámok néha eltéréseket mutatnak. Némelyik az első, másik a rectificált eredményt tünteti föl. Másokban csak a tényleg fizető porták vannak kimutatva, a hátralékosok pedig nem. Ez okozza az egy és ugyanazon évre vonatkozó összeírások végeredménye közti különbséget.

téket, mi a rovónak nagyobb befolyást biztosított reájok, hanem jószágaik adóját elengedték nekik — de nem a jobbágyoknak, kik azt megfizették — s e relaxatiók, minthogy az illető javak nem irattak össze, sokkal többre mentek, mint a díj, mely megillette őket. Ehhez járult az is, hogy a befolyó adó nagyobbára deputálva volt; a dicator maga fizette el s csupán a nyugtákat mutatta be a kamarának, melyhez tehát készpénz alig folyt be.

Az ilyen közvetlen elfizetések, deputálások később sem szűntek ugyan meg teljesen, de lehetőleg leszállítottak s a pénz tetemes része magánál a kamaránál folyt be. Ez nem csak a számvitel és kezelés pontossága szempontjából volt nagy. fontosságú haladás, hanem a kamara tekintélyét és befolyását is kiválóan öregbitette, mert tudta mindenki, hogy ő kezeli a pénztárt s pénzt csak az kaphat tőle, a ki rendeleteinek engedelmeskedik.

Valóban korszakos jelentőségűvé lett egy más reform, melyet a kamara a dicator közvetítésével a porták összeírása s ennek következtében az adóbehajtás terén eszközölt. A mohácsi vész előtt az adózás minden mozzanatában a kis- és nagybirtokos nemességnek egyaránt igen széles hatáskör jutott. Sokszor nem a dicator, hanem maga a földesúr szedte be saját jobbágyaitól az adót, azon kötelezettséggel, hogy azt a rovónak, mikor pedig rovó nem működött, egyenesen a kincstárnak átszolgáltassa. De sem a rovónak, sem a kincstárnak nem volt oly eszköze, melylyel a földesurat, ha a beszedett pénzt a saját jószántából ki nem adta, erre kényszerithette volna. Pedig nem mindenki tette s a behajtás ezen módja okozta, hogy a nemzeti királyság utolsó éveiben, az országgyűlésileg megajánlott nagy adók daczára, a kincstár mindig üres maradt.

A jobbágyság megfizette ugyan a reá rótt terhet, sőt gyakran, az egykorúak panaszai szerint, fizetett többet is, mint mennyit köteles volt, mert a földesúr manipulációját senki sem ellenőrizte. De a kincstárnak kevés haszna volt e fizetésből, s a befolyó pénz nagyobbára elkallódott a sok kézben, a melyen átment. A kamara tehát a teljesen felelősség nélküli földesurakat az adóbehajtásból minden áron kiküszöbölni igyekezett

s évek hosszú során át folytatott törekvéseit végre tökéletes siker kísérte. Ferdinánd uralkodásának második felében ez a szerep már elvonatott a földesuraktól. Az adót mindig a falu bírása közvetlenül a dicatorhoz vagy megbízottjához szállította be s a művelet ellenőrzését a földesurak csak a rendes megyei hatóságok útján gyakorolták, a melyeket mulasztás vagy visszaélés esetén felelősségre lehetett vonni. Sőt már azon években sem vétetett többé igénybe a földesurak közreműködése, midőn kivételesen nem volt dicator, s a megyei közegek eszközölték a behajtást. Ez okból a kamara a megyei közegeket is nagyobb mértékben befolyása alá igyekezett helyezni. 1557-ben azt ajánlotta a királynak, hozasson törvényt, mely szerint azon alispánok, kik az adót be nem szolgáltatják, a kamara előtt számadástételre megjelenni tartoznak s a makacsok megfenyittessenek.<sup>1)</sup> E messze ható reform, mely a megyei administratiót és helyi közegeit szorosabb kapcsolatba hozta volna a kamarával s idővel az egész közigazgatás államosítására vezethetett volna, nem nyerte meg a király jóváhagyását. A vármegye, mint ilyen, megtartotta önállóságát, de a földesurak magok megszűntek az adóbehajtás közvetlen tényezői lenni, a minek első sorban köszönhető, hogy a megszavazott adó csakugyan be is folyt a kincstárba.

De ha a földesurak általában nagy befolyást gyakoroltak az adóbehajtásra, e befolyás még jelentékenyebb volt a nagybirtokosoknál, vagy is azoknál, a kik régi törvényeink szerint legalább ötven katonát tartoztak hadba állítani. Ez volt az urak és főpapok csoportja, a közjogilag egy rendet képező nemesség legfelsőbb rétege. Őket már nem csupán az a jog illette meg, hogy magok írják össze a saját birtokaikat, vessék ki és hajtsák be az adót. Ők még a jövedelmet a kincstárba beszolgáltatni sem voltak kötelesek, mint a kisebb földesurak, hanem egyenesen saját céljaikra költhették el. A királyi hatalom ezt nekik adományozta segélyül hadaik fentartására. Ezek voltak a mohácsi vész előtti emlékekben a pecuniae exercituales névvel előforduló pénzek. Már az 1494—5-ki kimutatásokban az összes adónak valami 40<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-ka maradt e

<sup>1)</sup> *Fraknói* M. O. Eml. IV. 41—2.



ezimen a nagybirtokosoknál. Később a zürzavaros viszonyokban ez a jog, mely a korona adóügyi souverénitását egyenesen szétforgácsolta s az alattvalókkal megosztotta, még károsabban hatott vissza a kincstár érdekeire. A nagybirtokost senki sem ellenőrizte eljárásában s a törvénytelen adók feletti örökös panasz arra vall, hogy ez adót olyan években is behajtotta, midőn országgyűlésileg rovás megszávozva nem volt. Ugy látszik, a nagybirtokosok jobbágyaiktól évről-évre szakadatlanul beszédtek a pecunia exercitualet, noha sok nagybirtokos egyáltalán nem teljesítette abbeli kötelezettségét, hogy legalább ötven fegyveres katonát állandóan fizessen a végvárakban.

Ámbár a mohácsi vész a banderialis honvédelmi szervezetre súlyos csapást mért, az adózásnak vele összefüggő ezen rendszere megmaradt s azok a töredékes adatok, a melyek az 1528—36-ki évekből ismeretesek,<sup>1)</sup> azt bizonyítják, hogy a legtöbbször egyedül csak a nemesek jobbágyait írták portákba össze, az urakét s az egyes királyi várakhoz tartozó falvakat pedig nem. Ez okozza, hogy a porták száma ez időből rendszeren feltűnően csekély. Nem egy ránk jutott számadásból világosan kitűnik az adóösszeírás ezen szűkebb körre, csupán a nemesek jobbágyaira való korlátoltsága.

Igy történt ez például Beregben 1530-ban, melynek négy járásában csak 318 porta (ebből magára Beregszászra 118 esik) fizetett; magok a földesurak szedték be az adót, de alig 18—20-an fizették be a kincstár képviselőjének. 1533-ban a porták száma már 733-ra szaporodott fel. Egyébiránt Bereg egész adója közvetlenül Munkács várához fizettetett a régi pecunia exercitualetis módjára.<sup>2)</sup>

Szepes és Ung vármegyében a nemesek portái a sárosi várhoz adóztak még 1538-ban is, noha a törvény már 1535-ben kimondotta, hogy minden adó a kamarához fizetessék. De ez elvnek csupán sok esztendei erőlködés után lehetett teljes érvényt szerezni. A királyi hatalom szilárdulása daczára még a negyvenes években is előfordult, hogy a Ferdinánd pártján

<sup>1)</sup> V. számú melléklet.

<sup>2)</sup> Orsz. Lev. Dicalis összeír. XIV. kötet.

levő főurak nem bocsátották be birtokaikra a királyi rovót s így a nagy urak jobbágyságait, néha egy egész vármegyét, például Árvát, összeírni nem lehetett.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy az illető lakosság ilyenkor nem fizetett adót. Földesura behajtotta tőle, sőt sokszor többet vett meg e néven, mint a mennyi törvény szerint járt volna. De a behajtott összeget megtartotta magának néha tiszti fizetése fejében, máskor hadai ellátására, sokszor azonban minden jogczim nélkül. Ennek a visszaélésnek véget vetni, volt a kamara egyik legfőbb törekvése, de célját csak Ferdinánd uralkodása második felében érthette el. Ekkor már az összes jobbágyság, a nemeseké, valamint az uraké, egyformán összeíratott, még pedig egy és ugyanazon dicator által, kinek jogköre a megye egész területére kiterjedt s a ki megjelent minden faluban, bárkié volt is az.

Az egyenlő összeírás azután egyenlő adózásra vezetett s a dicator, a ki összeírta, a kis és nagy földesurak minden közreműködése nélkül, a falusi bírák és megyei tisztviselők segélyével maga hajtotta be az adót s vagy beszállította a kamarához vagy pedig kifizette annak, a kihez a kamara utalványozta. Ez utóbbtól nyugtát vett s készpénzüll számolta el a kamaránál úgy, hogy 1549-től kezdve a kamara, ámbár nem kapta meg készpénzben az egész adót, mert néhol a deputálás mellőzése költségkimélésből lehetetlen volt, mindenesetre teljesen áttekinthette s pénzértékül elszámolhatta az egyes évek adójának összes eredményét.

Csak a földesurak ezen kiszorítása az adóbehajtásból s főleg a főurakra átruházott souverainitás megszüntetése tette lehetővé az adóbehajtó gépezet szabatos és pontos működését. A gépezet maga ezután is eléggé bonyolult volt, mert különböző elemekből sajátságosan volt összeszerkesztve. Élén a királyi kamara állott, melynek exponált közege a dicator volt, egy részben királyi, részben helyhatósági s a mellett nem is állandó hivatalnok, ki viszont legtöbb teendőiben a megyei tisztviselők támogatására maradt utalva. Hogy az ilyen egyöntetűség nélküli gépezet mégis elég szabatosan birt működni, az első sorban mindig a dicator érdeme volt s a kamara éles ítéletére vall, hogy a legtöbb esetben meg tudta az alkalmas

embert találni. A kinek volt módja átvizsgálni ama kötetek hosszú sorát — összesen 64 van, — a melyek csupán az országos levéltár egy gyűjteményében a XVI—XVII-ik századi dicatorok működésének írott emlékeiképen őriztetnek, az teljes elismeréssel kénytelen adózni ez intézménynek és közegeinek. Vannak ez összeírások közt olyanok, melyek mintái a lelkiismeretességnek, melyek a legteljesebb statisztikai képét nyújtják az őstermeléssel foglalkozó lakosság számának, vagyoni és gazdasági állapotainak s a régi művelődési viszonyokat a legtanulmányosabb világitásba helyezik.

Nem minden dicator fogta fel s oldotta meg feladatát egyformán. De igen sokan bámulatos szakértelemmel és buzgalommal teljesítették hivataluk nehéz kötelességeit, mi nemcsak fárasztó és számtalan nagy és apró kellemetlenséggel, hanem néha életveszélylyel is járt, főleg a háború színhelyéhez közelebb eső részekben.

A behajtási művelet nagy erélyt, a vele összekötött sokféle írás — a porták pontos följegyzése, nyugtázás, elszámolás — sokféle szellemi képességet, műveltséget igényelt. A törvény 1535-ben megszabta ugyan, hogy általában négy jobbágyszámittassék egy-egy egész portára, de adózni csak azok tartoztak, kiknek némi vagyonuk volt. E vagyon-minimumot a törvény eleinte három forintban állapította meg, de a nép elszegényedése miatt a kamara a saját jószántából öt forintra, később a törvény hat forintra emelte. A kinek ingóságai még ennyit sem értek, az előbb egészen adómentes maradt, utóbb pedig nem olyan jobbágyszámba ment, a kik közül négyen fizették egy egész porta adóját.

Az ilyen, ha nem is teljesen szegény, de igen nyomorúságosan tengődő embereknel a dicator, ki a hely színén saját szemével látta az inséget, a melylyel küzdöttek, nem tarthatta magát a törvény intézkedéséhez. Szükségképen tovább ment, mint a törvény, s néha egy-egy portát 5—6 jobbágycsaládból állított össze, hogy mindegyikre kevesebb adóteher háruljon. Hogy eljárását a kamara előtt indokolja, sokszor vett be jelentésébe a lakosság állapotáról olyan közléseket, melyek az adóval közvetlenül össze nem függenek, de melyek ma ritka becsű tájékozást nyújtanak a föld népe akkori viszonyairól és

életmódjáról, anyagi és szellemi fejlettségéről. A rovó sokszor élénk érzékkel birt a jellemző vonások, a fontos mozzanatok iránt s jelentéseiben az egyes helységekről, a lakásviszonyokról, a házak belső berendezéséről is megkapó képet ad.

Sokszor nem csupán az adóköteles, a portákba foglalt lakosságot írta össze; falvankint a zsellérek, a szabadosok, a birák és pásztorok, a pusztá telkek, az elégett vagy új házak, melyek három évi adómentességet élveztek, felsorolvák jelentéseiben, melyek közül némelyik a nagy pontossággal keresztülvitt valóságos népszámlálás jellegével bír, mert az illető megye területén élő és őstermeléssel foglalkozó családok számát teljes hűséggel feltünteti. De még olyan összeírások is, a melyek tisztán nevekből és számokból állanak, mindenestre nagyobb figyelmet érdemelnek, mint minőben eddig részesültek, mert belőlők is a korszak egész culturéletének körvonalai rekonstruálhatók, legalább a jobbágyságra nézve, melynek multja eddig legkevésbé ismeretes.

Kétségtelen, hogy az a nagy szabadság, a melyet a viszonyok a dicatornak nyújtottak, mert működését Pozsonyból ellenőrizni nem lehetett s a számadásokból a kamara ki nem derithette a távolban netalán elkövetett hibákat, sokféle önkényre és visszaélésre szolgáltatott alkalmat. Ha a dicator csak némileg hanyag volt, a falusi bíró könnyen tévútra vezethette, mert első sorban ez adta az informatiót az adókötelesek számáról és vagyoni viszonyairól. Ezt a birák csakugyan tették is, sőt mivel állításaikat esküvel kellett megpecsételniök, mint a kortársak mondják, a hamis eskütől sem riadtak vissza <sup>1)</sup> s család bemondásukkal sokszor károsították a kincstárt. Máskor azonban maga a rovó szándékosan közrejátszott a kincstár megrövidítésében, mert rokonai, jó emberei jobbá-

---

<sup>1)</sup> *Torda* Zsigmond jelentése a kamarához 1558-ban. A 11. pontban azt ajánlja, hogy a dica ne secundum juramentum vettessék ki a portákra. Nam judices falso jurant et plerumque hoc faciunt suasu vel nimis dominorum adacti. Ipsi nobiles inter se jactitent et gloriantur, quod cum alii 100, alii 80, alii 50 plus minusve colonorum habeant, 6—8—10 portae connumeratae. Ac multi a singulis colonibus nihilominus dicam exigunt, sibique retinent. Orsz. L. A kam. int. lev 1560—69, 4) csomag.

gyainak számát nem az igazsághoz hiven írta össze vagy kevesebb adóval róttta meg, mint kellett volna.

Ebből, egy akkori szakférfiú jelentése szerint, semmi haszna sem volt a jobbágnak, mert földesurai behajtották tőle az egész adót, de magoknak tartották meg. Előfordult továbbá, hogy a rovó helytelenül vetette ki az adót, s mint a kamara mondá, nem vette kellően számba az egyes jobbágyok helyzetét s a szegények nem csak ép oly súlyosan, hanem gyakran még nagyobb mértékben terheltettek, mint a módosabbak. Történhettek másnemű összejátszások egyes nagybirtokosokkal s bizonyára nem mindig a pusztá irgalom és könyörületesség vette reá a dicatort, hogy egy-egy porta megállapításánál ne a legszorosabban a törvényhez tartsa magát. A kamara e hibákat ismételve megróttta.

Másrészt maga a közönség is gyakran kifogásolta a rovók eljárását. Mindenféle illetéket, díjat, pénz- és természetbeli fizetést szedtek a jobbágytól, az egyes nyugták kiállításáért pénzt kértek, hanyagul végezték tisztöket s nem tartózkodtak azon időben, melyet a bíráknak az adó beszolgáltatására kitűztek, a megye székhelyén (in loco Cottus principalis et consueto); ezzel pedig a bíráknak sok bajt és költséget okoztak, mert napokat kellett a városban tölteniök, hogy bevárják a távollevő dicatort, a kihez el nem mehettek, mert nem tudták, hol van állandó lakása.

A király ismételve meghagyta <sup>1)</sup> tehát a kamarának, szüntesse meg e visszaéléseket; csak is alkalmas embert nevezzen ki dicatorrá, s különösen azt tegye kötelességévé, hogy az adóbefizetésre kitűzött határnapokon el ne távozzék a megye székhelyéről. Ez azért volt különösen lényeges, mert az összes utasítások — valamint az 1532-ki, akképen az 1564-ki — a legszigorúbban megtiltják a dicatornak, hogy az adózóktól közvetlenül a falvakban és helységeekben vegye át a pénzt. A fizetésnek mindig a megye székhelyén kellett történnie, hogy a pénzbeszállítás veszélye, mely az akkori közbiztosság mellett igen nagy volt, ne a kincstárt terhelje, s hogy általában gyanús manipulációk ne történjenek.

<sup>1)</sup> Ferdinánd 1560-ki ily leírata. Orsz. L. Ben. Res.

Mindezen apró és nagy vonásnál, többé-kevésbbé jellemző adaléknál jobban megvilágítják a dicator s általában a régi adószervezet működését az adóbehajtásban tényleg elért eredmények. Csakhogy a mint maga a gépezet évek hosszú során át fejlődött és tökéletesbedett, akképen két évtizednél tovább tartott, míg az eredmények a várakozásoknak megfelelték. Az általános anarchia, mely Ferdinánd király uralkodásának első tiz évét kíséri, a zürzavar és bizonytalanság, mely mindezzel elharapózott, az adózás terén természetesen a legrikítóbb módon észlelhető. Törvény és szokás, jog és hagyomány ekkoron százszorosan lábbal tapodtatott s e nehéz időkre még nem alkalmazható azon középkori elv sem, hogy minden adót a rendek szavaznak meg.

Szedtek adót mindazok, a kiknek nem volt hozzá hatalmuk s a megrendítő panaszok, melyekkel a régi emlékek a törvénytelen adókról és sarcolásokról telvék, szomorú igazolást nyerne a töredékes pénzügyi adatokban, a melyek ez időről fenmaradtak. A császári hadak parancsnokai és a magyar főurak egyenlő önkénnyel jártak el oly adók behajtásában, a melyek országgyűlésileg megszavazva nem voltak. Növelte a bajt, hogy a régi adóbehajtó-gépezet egyáltalán nem működött, hanem egyes hatalmasok által önkényesen kirendelt közegek végezték az adó összeírását és behajtását. 1532-ben az óvári parancsnok maga nevezett ki két szolgabíró, a kik Mosony vármegyében az adózókat füst szerint összeírták s egy füst után egy forintot hajtottak be az ő kezeihez. Bereg vármegyét 1533-ban a munkácsi várkapitány, ugyanazon évben Trencsén vármegyét Katzianer császári parancsnok, Szepest és Ungot 1538-ban Laskán Tamás kapitány adóztatta meg. Szepes vármegye adóját ugyancsak Laskán rendeletére Brendorffer Pál exactor minden összeírás nélkül szedte be,<sup>1)</sup> sőt egy évvel előbb, 1537-ben, azt írták a kamarának, hogy a felső-magyarországi megyékben kevés várható a kivetett rovásból, mert némely vármegye már a folyó évben kétszer, sőt háromszor is adózott.<sup>2)</sup> Növelte a bajt, hogy a király kényte-

<sup>1)</sup> A dicális összeírások illető kötetei az Orsz. Ltárban.

<sup>2)</sup> Dicális összeír. LXIV. kötet. — Közlöm a VI-dik számú mellékletben. — Egyes vidékek gyakori és önkényes megsarcoltatásáról

lenségből egész messze területeket egyes párthiveinek engedett át olyképen, hogy hajtsák be a saját szükségleteikre az adót, ha birják. Hogy ily körülmények közt minő szármalmas állapotba jutott a föld népe, azt elképzelhetnők akkor is, ha az egykorúak róla hiteles felvilágosítást nem hagytak volna reánk.

E végtelenül lesújtó viszonyoknak lassankint határt szabott a királyi hatalom szilárdulása s a mi vele lépést tartott, a pénzügyi közigazgatás fokozatos fejlesztése és izmosodása. Az a nagy arányú reform, mely az adógépezetben eszközöltetett, nemcsak a kincstárra, hanem az adózók tömegére is üdvös hatással volt, mert sokféle önkénytől, sarczólástól mentette meg őket. A javulás a negyvenes évtized elején már határozottan észlelhető. Csakhogy 1542-ben még mindig nem létezett oly kifejlődött administratio, mely az adózás ama bonyolult nemével, minő a fentebb említett sexagesima, sikeresen megbirkózhatott volna. Ez a sexagesima a kiváltságos osztályok adója volt; vele ők is hozzájárultak a közterhekhez, de csupán kivételesen. Csakhogy ily kivételes adó behajtására az adógépezet egyáltalán berendezve sem volt s ez okozta, hogy a hatvanad még annyit sem hozott a kincstárnak, mint az ugyanakkor megszavazott egy forintos rovás-adó. A rendek bőkezűek voltak a megszavazásban, de szűkmarkúak a fizetésben, a mi nagyon érthető, minthogy az országgyűlésen az általános szempontok, az ország java, a közérdek adtak irányt, ellenben akkor, mikor fizetésre került a dolog, minden egyesnél a magánérdek kerekedett felül.

Annak a vagyonnak a megbecsülését, a melynek hatvanadát a törvény a haza oltárára rendelte, az önkéntes bevalásra kellett bízni, mert a szükséges közigazgatási apparatus hiányában hivatalos becslés nem történhetett. És noha a hatvanadot a földesurak jobbágyaik száma szerint fizették, mely számot pedig az urbariumokból pontosan ki lehetett volna deríteni s így ez az adó látszólag biztos alapon nyugodott, mindazonáltal e czimen feltűnően csekély lón kivetve

---

egyébiránt sok mindenféle más egykorú okmányban is említés van téve.

— a kivetett összeg 24 megyében nem több 33.000 frtnál — a tényleges befizetés pedig még kevesebb volt.

A sexagesimák rendszere egyébiránt nem csupán nálunk, hanem másutt sem bizonyult célszerűnek, mert a helyi köz-igazgatás akkor a külföldön sem volt sokkal tökéletesebb, mint Magyarországon. Csehországban a rendek 1534-ben az üzleti forgalomban eladott mindennemű termény és árúcikk hatvanadát ajánlották fel. Minden kereskedő eskü alatt köteleztetett heti árulása hatvanad részét beszolgáltatni; az országos vásárokon e célra külön ellenőrzést szerveztek, minden faluban pedig egy-egy nagy vasas ládát állítottak fel, melybe a parasztnak be kellett rakniok azon érték hatvanad-részét, melyet eladott terményeikért s más árúczikkeikért kaptak.

Ez az adó azonban teljesen megbukott; az első évben még csak hozott valamit, a másodikban igen keveset, a harmadikban már épen semmit.<sup>1)</sup> Nálunk más alakban, nem mint eladási, hanem mint vagyonadó szerepelt a sexagesima, s mint-hogy csupán a kiváltságosokat illette, a rendes adógépezet, mely viszont a nem kiváltságosok adózását tartotta szem előtt, nagyon kevésbé érvényesíthette magát s azért működését nem itt, hanem a közönséges rovás-adónál kell behatóbb vizsgálat alá vennünk. Erre módot nyújt az 1549-ki adó nagy zárszámadása,<sup>2)</sup> mely a kivetést és behajtást, a működő közegek egész tevékenységét, a költségeket, a hátralékokat s általában a nagy művelet minden részletét a legélénkebb világításba helyezi.

Az 1548-ki országgyűlés a követségekre fordítandó tiz dénárón kívül minden egyes szabad portát 2 forint 50 dénárral (a hódoltak tudvalevőleg csak felényit fizettek), minden egytelkes nemest pedig 50 dénár taksával rovott meg. A királyi területhez akkor összesen harminczöt vármegye tartozott, de Abauj Frater György váradi püspök hatalma alatt állt és nem fizetett.

Igy csak 34 megye adózott rendesen, melyre az előirányzat következőleg állapittatott meg:

<sup>1)</sup> *Gindely* id. műve.

<sup>2)</sup> N. M. F. L. 1008 : III. kötet.



Megszáml. hódolatlan porta	48.412 $\frac{1}{2}$ à 2 $\frac{1}{2}$ frt	= 121.031.25
» hódolt »	5.334 $\frac{1}{2}$ à 1 $\frac{1}{4}$ frt	= 6.668.12 $\frac{1}{2}$
Az egytelkes nemesek taksája à 50 dénár		= 1.384.65
Baranya vármegyéből		685.34
Összes előirányzott bevétel		129.769.36 $\frac{1}{2}$
Tényleg befolyt a kamaránál		109.128.54
Hátralék és behajtási költség		20.640.82 $\frac{1}{2}$

A kivetett adónak 85 $\frac{0}{10}$ -a tehát befolyt már az első évben, a mi az akkori nehéz viszonyok s a köznép sanyarú helyzete mellett mindenesetre jelentékeny eredmény. De befolyt több is, mert a 15 százaléknyi hiány egy részét az adózók megfizették s az eljáró közegek vették igénybe.

Magok a behajtás költségei következőleg oszlottak meg:

A vármegyék alispánjainak, szolgabiráinak és jegyzőinek fizetése	1929 frt 11 dr.
A dicatorok és adószedők (exactorok) fizetése és költségei	3827 frt 11 dr.
	5756 frt 22 dr.

Ez az összeg, mely az előirányzott adójövedelemnek valami négy és fél százalékát teszi, épen nem aránytalanul nagy, s nem vádolhatni az eljáró közegeket, hogy fáradságos munkájok díja és költsége fejében túlságos igényekkel károsították a kincstárt. Pedig feladatuk még akkor is, midőn rendkívüli események nem jöttek közbe, nehéz és kellemetlen volt. 1549-ben azonban több helyen rendkívüli incidensek is merültek föl. A hontvármegyei dicatort Léva ostroma idején Balassa Menyhért emberei elfogták, fogságra hurczolták s a nála levő közpénzeketől megfosztották. Midőn azután a király spanyol zsoldosai a várat bevették, ezek fenyegették a szegény dicator életét, ki csak 18 forint 66 dénár lefizetése mellett válthatta meg magát. Vas vármegye dicatorát a kamara Sziget várába küldötte; de útközben megtámadták és megsebesítették, miért 113 forintot kapott. Zala vármegye dicatorával megesett az, hogy midőn a pénzt és számadásait Pozsonyba vive, kocsijával a befagyott Dunán áthajtott, a jég beszakadt; kocsija, lovai odavesztek s ő maga is csak

nagynehezen szabadult ki. Ez 600 forintjába került a kincstárnak.

De a költségekre fölmenő 5756 frt 22 dr levonása után a 20,640 frt  $82\frac{1}{2}$  drnyi hiányból maradó 14,884 frt  $60\frac{1}{2}$  dr még mindig nem képviseli a tulajdonképeni adóhátralékot. Ez összegből még levonandó:

Dobó István és Zay Ferencz Heves vármegyéből	
visszatartott . . . . .	1056.70
Balassa Menyhért, Basó Mátyás, Frater György és	
a kassaiak erőszakosan elszedtek . . . . .	2892.78 $\frac{1}{2}$
A három említett dicator kárának pótlása . . . .	731.66
Murány várának tartozékaiban elengedetett . . .	240.29
Pápa » » » . . . . .	650.73
A nagyszombati szerzeteseknek » . . . . .	100.—
A bányavárosok szénégetőinek » . . . . .	467.50
A spanyolok által elpusztított Mosony vármegyének	
elengedetett . . . . .	240.—
33 vármegyében az összeírás óta elpusztult vagy	
elhagyott porták után s egyes kiváltságosak-	
nak elengedetett . . . . .	1490.—
Apróságok . . . . .	19.25 $\frac{1}{2}$
	<hr/>
	7888.92

Ez összeg szintén levonandó a fentebbi hiánylatból, mert egy részét — a három első tételt 4679.14 $\frac{1}{2}$  értékben a kötelezettek tényleg megfizették, másik része, 3188.52 értékben pedig a háborús viszonyok, elemi károk által igényelt elengedésre esik. Míg a befizetett, de a rovónak át nem adott összeg az egész kirovásnak  $3\frac{1}{2}\%$ -át teszi, addig a szükségessé vált adóelengedés alig valamivel megy többre  $2\frac{1}{2}\%$ -nál.

Ha a fentebbi 14,884 frt  $60\frac{1}{2}$  drból a visszatartott és elengedett 7288 frt 92 drt levonjuk, megkapjuk a tulajdonképeni hátralékok összegét. Ez 7595.68 $\frac{1}{2}$ , vagyis az előirányzatnak csak 5.9%-a. Ez mindenesetre kedvező eredmény, mely kétségtelenné teszi először azt, hogy az előző évek viharos eseményeinek befolyása alatt a köznép, noha rendkívül ki volt merítve, az aránylag nagy adót áldozatkészen bocsátotta a király rendelkezésére, másrészt pedig azt, hogy a behajtás-

nál közreműködő összes tényezők lelkiismeretesen teljesítették köteleességeiket. A hátralékos összegből egy jelentékeny rész azonban tényleg be is fizettetett, de a dicatornál ragadt. Összesen tíz dicator maradt a kincstárnak következő összeggel adósa:

Torna . . . . .	34.05
Ung . . . . .	23.75
Szatmár . . . . .	70.97
Szaboles . . . . .	84.40
Zólyom . . . . .	39.92
Bereg . . . . .	14.41
Veszprém . . . . .	13.—
Sopron . . . . .	13.—
Zala . . . . .	26.62 $\frac{1}{2}$
	<hr/>
	320.12 $\frac{1}{2}$

Ezt levonva, a tényleg be nem folyt összeg, vagyis a netto hátralék 5.6 %-ra csökken, mely egyaránt megoszlik az egyes várakhoz tartozó javak, a főurak és a köznemesek javai közt. A száz forintnál nagyobb hátralékok következők:

A zólyomi, óvári és pozsonyi várakhoz tartozó javakban, melyek lakói kiváltságaikra hivatkoztak	341.90
Losonczy István javaiban . . . . .	493.65
Az esztergomi érsekség javaiban . . . . .	246.78
Drégel vára javaiban . . . . .	147.32 $\frac{1}{2}$
Trencsén » » . . . . .	225.—
Balassa Zsigmond javaiban . . . . .	265.85
Perényi Gábor » . . . . .	205.62
Alya Mátyás » . . . . .	182.49
Tahy Ferencz » . . . . .	375.—
A megyei nemes urak » . . . . .	2801.66 $\frac{1}{2}$
A megyékben a molnároknál . . . . .	472.82 $\frac{1}{2}$
Az egytelkes nemeseknél . . . . .	276.33

E részletezés szerint az adóbehajtás eredményei és költségei következőleg oszlanak meg:

Minden kivetett adóforintból a nép tényleg megfizetett 92.<sup>0</sup>/<sub>10</sub>-ot.

A kamarához befolyt minden adóforintból . . . . .	84.0 dr.
Visszatartatott . . . . .	3.5 »
Elengedettett . . . . .	2.4 »
Behajtási költségre elment . . . . .	4.5 »
Valóságos hátralék . . . . .	5.6 »

Hasonló igen kedvező eredménynyel járt az 1550-ki adóbehajtás. <sup>1)</sup> Az országgyűlés honvédelmi célokra akkor portánként két forintot vetett ki s a beszedést az 1549-ki összeírás alapján, a dicatori intézmény mellőzésével, közvetlenül a megyére bízta. Ez becsülettel megfelelt feladatának. A porták számát következőleg rectificálta :

Hóddolatlan . . . . .	48,394 à 2 frt ==	96,786 frt.
Hódolt . . . . .	5,499 à 1 » ==	5,499 »
Abaúj-vármegyéből . . . . .		595 »
Összes kirovás . . . . .		102,882 frt.

Ebből a kamaránál tényleg befolyt 84,995.41, tehát aránylag ismét ugyanannyi, mint 1549-ben. A kamarához juttatott összeg valami 85.<sup>0</sup>/<sub>10</sub>-a az egész kirovásnak. A behajtás költségei 3346 frtot tettek, vagyis még kevesebbet, mint az előző évben, mikor a porták összeírása fokozta a kiadásokat. A valódi hátralékok ez évben sem haladták meg a múlt esztendei arányszámot. De jóval több adóelengedést kellett eszközölni, mert a császári és a török hadak pusztításai időközben sok helyt megsemmisítették a jóllétet s nagyban csökkentették a nép teherviselési képességét.

A későbbi évek eredményei, noha ennyire részletes és mindenre kiterjedő zárszámadások nem maradtak reánk, általában szintén elég kielégítőek. Különösen mondható ez az 1564-ki két forintos adóról s egy forintos donativum-ról. Ez évről nincs ugyan részletes kimutatásunk. De mivel ismerjük a portánként megszavazott adótételt, ismerjük legalább a vármegyék nagy részéből az összeírt porták számát s végül az

<sup>1)</sup> XIV. számú melléklet.

egyes vármegyék hátralékait,<sup>1)</sup> könnyen megtudhatni a kivett adó összegét. A hátralékok csekélységéből különösen az constatalható, hogy a kivett összeg igen kedvezően folyt be. Még az egészen hódolt Tolna- és Baranyavármegyék 1669<sup>1/2</sup> frtnyi adótartozásából is csak 108<sup>1/2</sup> frt maradt hátralékban, s utóbb ez is törlesztetett egész 62<sup>1/2</sup> frtig, mely behajthatatlannak bizonyult.<sup>2)</sup>

A régi Szlavónia — ma Horvátország — adóügye kívül esik ugyan e fejtegetések körén, mert ez adót rendesen maga a szlapon rendek gyűlése szavazta meg. De az 1549-ki év adója mégis ide tartozik, mert a befolyó jövedelem a pozsonyi kamarához került. A szlapon rendek 1549-ben Zágrábban (a pénzügyi iratok magyarul gyakran Zábrágnak nevezik) és Varasdon tartott gyűléseiken nem minden porta, hanem ősi szokás szerint minden füst után (de singulis fumis) 1 frt 30 denárt, vagyis a magyarországi adó felét — ez is ősi szokás volt — szavazták meg, mely szintén két részletben fizettetett. A törvény végrehajtására Michael de Rawen protonotarius judicis Curiae Regiae küldetett ki mint exactor. A Zrinyi Miklós bán által rendelkezésére bocsátott összeírási lajstromok szerint a három szlapon vármegyében volt 4430 füst, mely után az 1.30 dral kirovott adó 5759 frtot, az egytelkes nemesek taksája pedig 11 frt 10 drt s így az egész kirovás 5770 frt 10 drt tett. Ebből a kamarához befolyt 2496 frt 25 dr, vagyis nem sokkal több, mint 40<sup>0</sup>/<sub>100</sub>. A kedvezőtlen eredmény az illető vidékek szegénységéről, de egyszersmind a szlapon közviszonyok zürzavarosságáról tanuskodik. A behajtás általában igen sokba került. A költség következő:

A kiküldött biztosok költségei . . . . .	101.—
A vicebánnak s alispámnak . . . . .	84.—
A szolgabiráknak . . . . .	84.—
Az exactor fizetése . . . . .	400.—
Költségei . . . . .	40.—
Ügynökeinek . . . . .	48.—
A vicebán, alispánok, szolgabírák és az exactor javai fölmentettek . . . . .	205.40
	<hr/> 962.40

<sup>1)</sup> és <sup>2)</sup> az 1564-re vonatkozó melléklétek közt.

Itt tehát az előirányzott összegnek csaknem húsz százaléka, szabatosabban minden adóforintból 17 dr ment el behajtási költségre, míg az adóelengedés szintén lényegesen nagyobb, mint a magyar megyékben s 1982,50 drt, vagyis 30<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-nál is többet tett. A szlavyon-vármegyék ezen szomorú adóügyi eredményei egész megdöbbentő nagyságában feltárják a hanyatlást, melybe az anyaország elgyöngülése juttatta őket. E megyék egyébiránt több ízben adóztak a magyar kamarához, még pedig 1553-ban a magyar országgyűlés rendeletére. E törvénynek megfelelőleg, az említett esztendőben, valamint 1555-ben, 1559-ben és 1564-ben <sup>1)</sup> a szlavyon vármegyék füstadója a magyar kamarához folyt s az vizsgálta felül az eljáró közegek számadásait.

De nem csupán a Dráván túli vidék, hanem más megyecsoportok is élveztek tényleg — mert a közjog erre legkevesebb alapot sem nyújtott — némi adóügyi nem ugyan önállóságot, hanem bizonyos különállást. Ilyen volt az egri és a gyulai vármegyék csoportja. Mindegyik az illető vár fentartására fizette adóját, de természetesen csak annyiban, a mennyiben az őrség képes volt az adót egyáltalán behajtani. Az adószedés itt csak odáig terjedt, a meddig a magyar király kardja ért. Mivel pedig a király hatalma sok változáson ment át, az Egerhez és Gyulához deputált vármegyék adószolgáltatása is folyton hullámzott, a mint egyszer több, máskor kevesebb faluban lehetett a pénzt behajtani. A befolyó jövedelmet elszámolták ugyan a kamaránál is, de nem mindig. <sup>2)</sup> A két csoport közül aránylag normálisabb maradt az egri helyzete. Ott legalább Borsod és Heves is elég szabályszerűen adózhatott, míg Pest, Solt, Külső-Szolnok és Osongrád (ez utóbbi két vármegye távolabb eső részei már Gyulához tartoztak), továbbá a Jászság és Kis-Kúnság, mely szintén Egerhez szolgált, már kevésbé tehettek eleget adókötelezettségüknek. 1552-ben aász ok 400 frt évi censust s ezenkívül 300 porta után rovást fizettek, míg Szolnok és Solt megyék összesen 85 portával (a

<sup>1)</sup> Az illető évek adókimutatásai a mellékletek közt.

<sup>2)</sup> Az 1552—1556. és 1559. évekből a részletes kimutatásban található a mellékletek közt.

75 dr = 63.75) járultak a vár fentartásához.<sup>1)</sup> 1553-ban Pestmegyében csak negyven helységet lehetett összeírni. Kecskeméten 221, Czeglédén 140, Monoron, Irsán és Kőrösön 70—70 porta, az egész megyében 885 porta volt (à 65 dr = 575.25). Szolnok megyében tíz helységet írtak össze 230 portával, melyekből Abonyra 54, Kécskére 32, Kenderesre 21 jutott (à 65 dr = 149.50).<sup>2)</sup> Egy más kimutatás szerint ugyanez évben Pest, Szolnok, Solt és Csongrád megyékben s a Kis-Kúnságon összesen 1300 porta fizette meg az adó első részletét, míg a második részlet csupán Pest és Szolnok megyék 751 portájától folyt be.

Sokkal kivételesebb, abnormisabb viszonyokkal találkozunk a gyulai megyékben. Gyula vára adóügyi jelentősége az 1552-ki catastrófákkal s főleg Temesvár elestével lép a legnagyobb mértékben előtérbe. Temesvárral elveszett Temes és Torontál vármegye végképen s noha 1560-ban a gyulai kapitány még tizennégy faluban (Kanizsa 20, Zanith 6, Csóka 5½ porta) behajtatott némi adót,<sup>3)</sup> a megyék kapcsolata a koronával annyira megszakadt, sőt a köztudatból is kezdett kiveszni, hogy Pesty Ferencz Eperjesről a kamara kérdezősködésére, már 1565-ben azt írta: *De Cottu autem Thorontall etsi antea quoque regales litteras ad eundem Cottum sonantes habentur, tamen ab aliis adio Cottum illum versus Bechye Bechkerekely existentem omnino thurcarum tirannide esse subjectum ex quo nihil exigi potest.*<sup>4)</sup> Ellenben Zaránd egyes részei a temesvári catastropha után is folyton Gyulához adóztak, épen úgy mint Csongrád, Csanád, Külső-Szolnok és Arad vármegyék némely falvai. A főjövédelmet azonban Békés vármegye szolgáltatta. A vármegyei szervezet a legtöbb megyében megszűnt s 1553-ban a számadások<sup>5)</sup> határozottan említik, hogy Csongrád, Csanád, Arad és Zaránd megyékben nincs sem alispán, sem szolgabíró. Csongrádban 1553-ban csak 36

<sup>1)</sup> Jerney-gyűjtemény XXV. kötet.

<sup>2)</sup> Orsz. Lev. Dicalis Orsz. XXXI. kötet.

<sup>3)</sup> Dica LXIV. kötet.

<sup>4)</sup> Orsz. L.

<sup>5)</sup> Az illető megyék dicalis összeírásai Orsz. Lev.

porta adózott, melyből 20 Szentesre jutott; <sup>1)</sup> 1561-ben már 36 községben 424 portát írtak össze. <sup>2)</sup> Hasonló állapotban volt Csanád vármegye. 1552-ben csak 64 portája adózott s a Tisza és a Száva túlsó partján levő összes helységeket elpusztította vagy meghódította a török. 1553-ban is csak húsz helységet lehetett összeírni. <sup>3)</sup> Ugyanez évben Arad vármegye már török uralom alatt állt s csak 17 község 47 portával adózott Gyulára. De 1561-ben ismét 455 porta után lehetett az adót behajtani. <sup>4)</sup> Zarándból azonban 1553-ban is tekintélyes adó — 691 porta után — folyt be.

A hat vármegye adózási viszonyai, a mennyiben Gyula várában birták középpontjokat — 1564-ből <sup>5)</sup> meglehetősen áttekinthetők. Az összeírást, kivetést és behajtást a hat vármegyében egy dicátor vezette. Segédkezett neki három alispán, Zaránd, Csanád és Arad vármegyék területén s hat szolgabíró. Összeíratott.

Zaránd . . . .	1734	porta.
Békés . . . .	1623	»
Csanád . . . .	1674 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	»
Külső-Szolnok .	699	»
Csongrád . . .	496	»
Arad . . . .	410 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	»
Összesen .	6637	porta.

A kivetett adó másfél forint volt portánként s így az előirányzat 9955 frt 50 drt tett. Ebből a gyulai kapitánynak a kamara deputálása szerint átadatott 8903 frt 50 dr; a szolgabírák 24, az alispánok 36, a dicátor 531 frtot kaptak, költségére még elment 2.45, elengedettetett 4.78, a dicátornál maradt 39.97, hátralékban volt 276 porta 414 frttal, melyből a következő évben 127<sup>1</sup>/<sub>2</sub> porta után behajtatott 255 frt. Az adózás tehát a rendkívüli viszonyok közé jutott vármegyékben ekkor

<sup>1)</sup> Dica XIII. kötet.

<sup>2)</sup> *Palugyay*: Magyarország leírása IV.

<sup>3)</sup> Volt Makón 40 porta, 2 pusztázás; Dombegyházán 7 porta, Vásárhelyen 40 porta, Nagy-Írtoson 8 porta s mindenütt néhány egésszen szegény család. Orsz. L. Dic. összeírás XIII.

<sup>4)</sup> Dica II. kötet.

<sup>5)</sup> Dica LXIV. kötet.



elég szabályszerűen s kielégítő eredménynyel folyt, noha az összes terület be volt hódolva s így a törököknek is adózott, noha továbbá az adóbehajtás gépezete másként volt összeállítva, mint a király többi vármegyéiben.

Még Bihar vármegyéről kell röviden megemlékeznem. Ez a roppant terjedelmű vármegye, maga egy kis ország, szintén bizonyos külön állást foglalt el. Csakhogy ritkán találkoztunk vele az adólajstromokban, mert csupán kivételesen állott Ferdinánd király uralma alatt. Egyes falvakból ismételtelen lehetett ugyan némi adót behajtani, de ez inkább harácsolás volt s külön el sem számoltatott. Bihar birtoka Várad várának birtokától függött s a vármegye adójára csak akkor lehetett számítani, midőn Várad a királyt uralta. Ez 1552—7-ben történt s ezen évek némelyikének adózási viszonyait is ismerjük. 1552-ben Bihar vármegyében 11,424 $\frac{1}{2}$  portát írtak össze.<sup>1)</sup> Magában Debreczenben, akkor Török János birtokán, 1216 porta volt.<sup>2)</sup> Befolyt az első adórészletből 10,838 frt, melyből 10,400 frt Castaldo tábornoknak adatott át. A megyének két alispánja volt. Már a második részletnél jóval kevesebbet — nyolczezeret — tett a porták száma s csak 4245 $\frac{1}{2}$  porta után folyt be adó. 1553-ban a második részletből behajtottak 3551 frt 79 drt, hátralékban maradt 4508 frt 36 dr, rectificáltatott 154 frt 10 dr. 1554-ben az első részletnél 7579, a másodiknál 7562 porta iratott össze, de csak 6663 fizetett. 1555-ben a második részletnél volt 7162 $\frac{1}{2}$  szabad és 841 hódolt porta, melyek adója 7583 frtot tett. A befolyó jövedelem jelentékeny része a váradi püspöknek a vár fentartására fizettetett, ki az 1552-ki adóból 3681.27, az 1553-kiből 1850, az 1554-kiből 1000, az 1555-kiből 2075 frtot kapott.<sup>3)</sup>

Az adóhátralékok gyakran szerepeltek eddigi fejtegetéseimben. Behajtásuk az alispán vagy a legközelebbi rovás czéljaira kinevezett dicator feladata volt, kik azt a legtöbbször lelkiismeretesen teljesítették. A hátralék tehát nem tekinthető elveszett pénznek, főleg azon időben, midőn Ferdinánd király

<sup>1)</sup> Dica LX. kötet.

<sup>2)</sup> Dica VIII. kötet.

<sup>3)</sup> Jerney-gyűjt. 24. kötet.

hatalma szilárdabb alapokon nyugodott. Eleinte a két ellenkirály versengése s a vele járó fegyelmetlenség nagyban elősegítette az adó késedelmes befizetését a kötelesek, de még nagyobb arányokban annak be nem szolgáltatását a behajtó közegek részéről. 1536-ban Zala vármegyében az esedékes 4146 frtból 1195 maradt behajtatlan. 1538-ban Pozsony vármegye 1318 frtnyi tartozásából csak 285 frt folyt be. De már akkor is voltak pontosan fizető vármegyék; például Sopronban csak 4 frt 50, Barsban 31 frt 5, s a nagy Nyitra vármegyében — 2076 frt 50 dr kirovás után — csak 152 frt 55 dr maradt hátralékban. 1541 óta különben is általános javulás észlelhető az adófizetés terén; a hátralékok azóta aránylag csekélyek s ezek is törlesztettek a későbbi években. Az adóhátralékokról fenmaradt kimutatások azt bizonyítják, s ez minden más adatban is megerősítést nyer, hogy a kamara Ferdinánd király pénz- és adóügyi reformjainak megszilárdulását, a rendes pénzügyi adminisztráció kezdetét 1549-től keltezte. A XVI. század későbbi folyamán ismételve revisio alá vették az összes adóügyi közegek, s így a dicatorok számadásait is, hogy a hátralékok összegét lehetőleg pontosan megállapítsák s behajtásuk iránt intézkedéseket tehessenek. De bármikor fogtak a revisioba, az 1549-ki éven túlra nem terjesztették ki, jelölül annak, hogy mindazt, a mi az említett évnél régebben történt, még a pénzügyi közigazgatás gyermekkorába esőnek tekintették, s az ez időbeli hátralékok behajtását megkísérteni nem tartották érdemesnek. Ez még ama korszakhoz tartozott, a melyben a nagybirtok az adóbehajtásban kiváló szerepet játszott.<sup>1)</sup> Az 1549. esztendő

<sup>1)</sup> Jellemzi e viszonyokat a következő kimutatás N. M. F. L. 1008: II: Ratio restantiarum Magdalenae Szekel de Ormosd. Gen. Dunnae viduae A. Pernsteini de subsidiiis anni 1546. levatarum

	De primo subsidio		de secundo
In Cottu Nyitra . . .	430.—	—	547.20
» » Trencsén . . .	127.20	—	4.80
» Civitate » . . .	99.60	—	99.60
» Cottu Vas . . .	8.—	—	—
De molendinis . . .	—	—	12.—
De libertinis . . .	—	—	104.40
Summa utriusque subsidii . . .	1420.80		

jelzi a határvonalat, a melyből az adóügy rendezését kelteztek, s a számadásokat évtizedek hosszú során át nyilván tartották.<sup>1)</sup>

Hátralékok voltak majdnem minden vármegyében s minden évről, csakhogy a legtöbb esetben nem az adóköteleseknél, hanem vagy a dicatornál vagy a megyei tiszteknél. Így például Árva vármegye hátralékai az 1549—59-ki években összesen valami 150 frtot tettek, de az adózók az egész pénzt befizették, s a megyei tisztek tartottak meg egyes években 12—43 frtra menő összeget.<sup>2)</sup> Veszprém vármegyében szintén kielégítőleg alakult az adófizetés. 1553 után<sup>3)</sup> 1549-ből csupán 13; 1550-ből 15 frt 40; 1552-ből 211 frt 50 és 1553-ből 244 frt maradt hátralékban, mely a két utolsó évben aránylag azért nagyobb, mert a nép még a régi hátralékok törlesztésén fáradozott, s az említett éveket csak később egyenlíthette ki. Pozsony vármegye 1549—59-ki<sup>4)</sup> viszonyai még kedvezőbb eredményeket mutatnak. Az összes hátralék csak 216 frt 62 drt tett. 1550., 1554., 1555. és 1556. években az egész kivetett összeg befolyt s rendeltetése helyére jutott. 1552-ben a kirovás ugyan befolyt, de 12 frt a dicatornál maradt. 1549-ben 19 frt 37 drt Losonczy István hajtott be s tartott meg úgy, hogy igazi hátralék csak 1553-ban — 126 frt 25 — 1557-ben — 14 — és 1559-ben — 45 frt — maradt.<sup>5)</sup> A valóságos hátralékok az 1564-ki két forintos adó után sem igen nagyok voltak, s harmincz megyében valami 1500 frtot tettek. Aránylag nagyobb volt a hátralék az egy forintos donativumnál, melynek behajtott összegéből is a dicatoroknál maradt néhány száz forint. De mindezt összevéve sem olyan nagy a hátralék, hogy az adógépezet működésének

<sup>1)</sup> Több Liber Restantiarum maradt fenn a Nemz. Múzeumban. Van a hátralékokra nézve a dicalis összeírásokban s más gyűjteményekben is számtalan kimutatás.

<sup>2)</sup> Dicalis összeírás II.

<sup>3)</sup> N. M. Dica-csomag 1531—59.

<sup>4)</sup> Ugyanott.

<sup>5)</sup> Egy más kimutatás azonban Pozsony vármegye 1559-ki hátralékát sokkal nagyobbnak mondja. A N. M. F. L. 906. Liber restantiarum szerint 1559-ben behajthatlan volt 151.50, a dicatornál maradt 37 frt, más megyei tiszteknél 3.50. Ez a kimutatás 1584 körül készült.

javulása a mohácsi vészt közvetetlenül megelőző és követő évekhez képest szembe ne tűnnék, s eredményei általában kielégítő benyomást ne tennének. Sok helyt a hátralékokat nem is a behajtó közegek hanyagsága okozta. Egyes helységek vagy kolostorok, régi kiváltságokra hivatkozva, tagadták meg az adót. Így például a nagy-szombati barátok <sup>1)</sup> privilegiumaikra támaszkodva, javaik után nem akartak adózni s hátralékuk, mely 1549—68-ban összesen 1612 frtot tett, külön elkönyveltetett, jeléül annak, hogy a kamara nem ismerte el adómentességeket.

Egészen tehát Ferdinánd uralkodása második felében kedvezően folyt be a rovásadó. Egyre csökkent ugyan a porták száma, mert a török pusztítások s a belháborúk évről-évre fogyasztották a nemzeti vagyont, valamint a nép számát és teherviselési képességét. A német katonák nyúzó-fosztó garázdálkodása szintén sokszor tett adóelengedést szükségessé. Számtalan falut, sőt néha várost, például az 1553-ki számadás <sup>2)</sup> szerint Modort, felperzseltek, s az ilyen helyeket három évre föl kellett az adó alól menteni. E mellett szaporodtak a kiváltságok és exemptiók s a király bizonyos szolgálatok fejében egyes helyeket, egyházi és világi birtokosok javait fölmentett az adó alól. A bányavárosok szénégetői (Carbonarii) szintén kiváltságot élveztek. Viszont azonban olyan elemek is bevonattak a portabeli összeírás keretébe s így az adózásba, a melyek azelőtt vagy egészen vagy részben mentesek voltak. A zsellérek adómentes elemeit is összeírták, sőt néhol külön kimutatták a zsellér- és külön a jobbágyportákat. Különösen figyelmet fordított a kamara arra, hogy a szabados zsellérek közül a módosabb kézművesek és mesteremberek, hacsak nem tisztán a földesuraiktól kapott bérből éltek, szintén bevétessenek az összeírásba s hogy a molnárok is adózzanak. Végül a pásztorkodással foglalkozó néposztályokra is kiterjesztetett az adókötelezettség, a minek nemzetiségi szempontból fontos következménye volt, mert az őstermeléssel foglalkozó némely hazai nemzetiségek adóügyi különbségeit megszüntette

<sup>1)</sup> Restantiae Monialium Tyrnaviensium in Cottu Pozsony N. M. Dica-csomag 1570—72. Adójok egy évre 80—183 frt közt váltakozott.

<sup>2)</sup> N. M. F. L. 1000.

s az országos adóügy egyenlősítését előmozdította. A megtelepedett ruthének, oláhok és rácok összeírását s megadóztatását 1564-ben rendelte el a törvény alapján a kamara.<sup>1)</sup> E nemzetiségek mindenütt, a hol jobbágytelken laktak s a földesúrnak rendes évi bért fizettek, a többi jobbágyok módjára köteleztettek adózni, mert fölműveléssel foglalkoztak. Ellenben voltak ruthének és valachok — e szó alatt nem csak az oláhokat, hanem általában a pásztorkodó, csupán baromtenyésztéssel foglalkozó lakosságot értették s Árvában és Turóczban is számos ily értelemben vett valachfalú volt, miről alantabb lesz szó, — a kik nem házakban, hanem kunyhókban laktak, de azért jó sok lábas jószággal rendelkeztek. Ezeket szintén összeírták, de külön, mert az egy-egy portára kivetett adónak csak felét fizették. Megtörtént az is, hogy a nomád életet folytató pásztorok, földes uraik tudtával, vagy a nélkül, az adóösszeírás tartamára, akár a hegyek közé, akár a szomszéd országokba hajtották nyájaikat, a mint megtörtént az is, hogy egyes falvakból arra a hírre, hogy jön a rovó, tömegesen elmenekült a nép s pusztán hagyta telkét és házáat. E visszaélés megszüntetésére szigorú intézkedések történtek s a dicatornak a hely színén való vizsgálat útján kellett meggyőződnie, hogy az adókötelesek nem ideiglenesen s csak a kincstár megkárosítása céljából vannak-e távol.

A porták összeírásának lelkiismeretesebb fogantatása, a kis- és nagybirtokosok javaira, valamint a föld népe szélesebb köreire történt kiterjesztése okozta, hogy az 1549—64-ki másfél évtizedben a kapuszám a legtöbb vármegyében nem csökkent oly arányokban, mint a lakosság anyagi jólléte, sőt néhol emelkedett is, mert az 1564-ki összeírás, mint az eredmény mutatja, mindenütt nagy erélylyel és buzgalommal hajtattott végre. Azt a portaszámot,<sup>2)</sup> mely évenként az ország összes megmaradt, habár a kamara zárszámadásaiba nem is minden évben fölvett megyékben adózott a királynak, átlag legalább *ötvenezerre* tehetjük. Ebből könnyen kiszámítható a rovás-adó összege, a melyet a köznép az állam

<sup>1)</sup> Dicatori utasítás az id. helyen.

<sup>2)</sup> A porták száma a mellékletekben az egyes évek adójánál van közölve.

szükségeikre fizetett. Olyan években, midőn a törvény egy forintban állapította meg az adótételt, a kirovás kerek számban *ötvenezer*, olyan években, midőn az adótétel két vagy három forint volt, *száz*, illetve *százötvenezer* forintra tehető. A behajtás költségei azonban meglehetősen egyenlők maradtak, akár kisebb, akár nagyobb volt az adótétel. A költség maga átlag évi hatezer forintot tett, s hozzáadva a behajthatatlan hátralékokat és előre nem látható kiadásokat, az egy forintos adó 40—44,000, a két forintos valami 90,000 forinttal járult a közszükségekhez. Habár ez összeg nem is egyenesen a kamarához folyt be, hanem részben deputálva volt,<sup>2)</sup> s habár nem is mindig azon évben, melyre meg volt szavazva, hanem csak utóbb törlesztetett, ezt az összeget a jobbhágyság megfizette s így nemcsak igen tetemes arányokban, hanem egészben pontosan is járult az állam szükségleteihez, melyek akkor túlnyomóan honvédelmi céloknak szolgáltak. Az alkotmány bástyáiból kiszorított jobbhágyság s az östermeléssel

<sup>2)</sup> A nagyobb arányú deputálás a kamara megszilárdulása óta főleg a nagyon exponált, hódolt területektől környezett váraknál, kivált Szigetnél, Gyulánál és Egernél maradt fenn. Ezenkívül Báthory Andrásnak voltak katonatartás céljából deputálva Szatlmár, Szabolcs, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék az egész rovás-adóval. Báthory e vármegyéből például 1553-ban 12984 frt 39 dnt vett fel. (Dica LVI. kötet.) A pénzt a kamarának számolta el s az összeg pontosan ki van mutatva a kamara 1553-ki adózárszámadásában épen úgy, mint ha az egész összeget készpénzben hozzá fizették volna be. 1554-ben, úgy látszik, katonai részről a legtöbb megye rovásának ilyen deputálását tervezték. Egy azon év aug. 12-én készült praeliminare (Orsz. Lev. Lymbus I. 1.) a következőket javasolja: A nádornak, a ki ezer katonát köteles tartani, e költségére fizeszen Nyitra vármegye 7000, Pozsony 5000, Vas 5000, Sopron 2100, Zala 4200 frtot. Báthory Andrásnak 300 lovasra Szabolcs és Szatlmár 15,875 frtot, Gyula várához Bihar 12,500, Közép-Szolnok 2000, Békés 1250, Külső-Szolnok 750, továbbá Csanád, Arad és Csongrád annyit, a mennyi épen behajtható. Korotna várához Somogy és Veszprém 1750 frt, Sziget várához Mosony, Komárom és Esztergom 3927, Perényi Gábornak 200 lovasra Abauj és Bereg 8000 frtot. Ez azonban csak tervezet maradt s a vármegyék ezen nagy arányú deputálása már azért sem volt megvalósítható, mert az adó nem minden évben egyenlő tételben szavaztatott meg. Olyankor tehát, mikor kisebb adó lőn megajánlva, a deputált vármegyék rovása távolról sem fedezte volna azon várak vagy főurak szükségleteit, kikhez deputálva lettek volna.

foglalkozó többi osztályok adószolgáltatása lényegesen hozzájárult tehát a haza megmaradásához.

## VI.

### Városok adója.

Az országgyűlésileg megszavazott adókkal ki van mérítve ama királyi jövedelmek sora, a melyeket a középkori jogi felfogás és pénzügyi elmélet rendkívülieknek nevezett. A belső természetök szerint igazán rendkívüli jövedelmek, melyekre előre számítani nem lehetett, mert sokszor csupán a véletlen következtében gyarapították a kincstárt, például nagy jószágoknak haláleset miatt a koronára háramlása és újabb eladományozás útján való értékesítése, a rendes jövedelmek közé soroltattak, mert nem az országgyűlés megajánlásában, hanem a király felségjogában gyökereztek. Ezen, akkor rendesnek tartott jövedelmi csoportban legelőször a városok adójával foglalkozom, nem azért, mert pénzügyi eredményök meghaladná a többiekét, hanem azért, mert a vármegyék adóviszonyainak rajzát a legtermészetesebben a városok ebbeli állapotainak ismertetése egészítheti ki.

Adót a város mindig fizetett a királynak, sőt időnkint az ő lakosai súlyosabban meg lehettek terhelve, mint a vidéki nép. Vagyonosságuk természetszerűen magára vonta az uralgó figyelmét, ki e dús forrásból különböző czímeken és alkalmakkor lehetőleg sokat igyekezett meríteni. A városi polgárság jelentékeny összeggel járult a XV. század folyamán, főleg Zsigmond és Mátyás király szükségleteihez. Mihelyt azonban a királyi hatalom elgyöngült, ez a forrás is apadni kezdett, s már az 1494—5. évi számadásokban 8—9000 forintra hanyatlott<sup>1)</sup> az az összeg, melyet a városok rendes

<sup>1)</sup> Az említett évek kincstartói számadásaiban a következő városok fizettek rendes vagy rendkívüli taksát:

	1494—1495.
Eperjes . . . . .	300 — 350 ft
Bártfa . . . . .	350 — 300 »

és rendkívüli adó fejében tényleg beszolgáltatottak. Utóbb a városi adó még inkább csökkent, azon kétségbeesés sugallta financiazipolitika következtében, mely szerint a király, csakhogy pillanatnyi pénzzavarán segítsen, zálogba adta a városokat. 1518 körül például Nagy-Szombat, Szakolcza, Sopron, Esztergom és Szeged voltak magánosoknak átengedve.<sup>1)</sup> A törvény ismételve meghagyta kiváltásukat s 1524-ben az utóbbi három város csakugyan visszakerült a koronához. Nagy-Szombat és Szakolcza azonban még mindig zálogul szolgált. Pozsony, Kassa és Nagy-Bánya azon évre adómentességet élvezett s az akkori budget-előirányzatba csupán a következő városok<sup>2)</sup> vétettek fel: Buda és Pest együtt 2000, Szeged 2000, Székes-Fejérvár 400, Kolosvár 312, Esztergom 200, Sopron 400, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kis-Szeben együtt 1000 frttal. Az előirányzott jövedelem — 6312 frt — tehát ismét jóval kisebb még azon összegnél is, mely az 1494—5-ki két év bármelyikében tényleg befizettetett.

A városok adószolgáltatásait a változott viszonyoknak megfelelően fokozni I. Ferdinánd király egyik főtörekvése volt. Csakhogy pénzügyi politikája e téren is szigorúan conservatív maradt; minden újítástól tartózkodva, teljes buzgalmát azon városi jövedelmi források értékesítésére irányozta, melyeket elődeitől örökölt. Fentartotta a régi adókat s meghagyta behajtásuk módját változtatlanul.

A rendileg tagolt társadalomban a városi adóügy szükségképen egészen másképp alakult mint a megyei, mert az

	1494—1495.
Székesfejérvár . . . . .	400— 700 frt
Esztergom . . . . .	350— 300 »
Buda . . . . .	2800—2500 »
Pest . . . . .	2000—2000 »
Sopron . . . . .	300— 300 »
Pozsony . . . . .	500— 750 »
Kolosvár . . . . .	1000—1000 »
Torda . . . . .	600— — »
Nagy-Bánya . . . . .	800— — »
Lőcse . . . . .	— — 300 »

<sup>1)</sup> *Korachich* : Suppl. II.

<sup>2)</sup> *Schedius* : Zeitschrift III.



egyes rendek közötti közjogi különbségek mint mindenütt, úgy e téren is nagyon rikítóan nyilatkoztak. A kőfal mögött, melylyel a szabad királyi város körülvértette magát s mely kiváltságos állásának simboluma volt, nemcsak a társadalom és a közműveltség, hanem az adózás tekintetében is más világ kezdődött, mint a melyben a künn a »mezőben« lakozó néposztályok, a nemesség s a jobbágyság éltek. A városok, valamint közjogi, akképen adóügyi szempontból is, külön állást foglaltak el s azok a rendelkezések, melyek a körülöttük elterülő vidéken érvényben voltak, ő reájok ki nem terjedtek. Nem a portális összeírás keretében adóztak; megvolt a saját külön adórendszerök s falaik közt az önkormányzat az adóügy terén is sokkal korlátozatlanabbul érvényesült, mint oda künn a vármegyékben. Az ő kapujokon nem hatolt be a dicator, az ő falaikon nem lépett át semmiféle királyi tisztviselő, hogy az adókötelesek összeírásában, az adó kivetésében és behajtásában bármilyen módon közreműködjék. Mindez a teendő a városban teljesen és kizárólag a helyi közigazgatás ügykörébe tartozott s maga a városi törvényhatóság és tisztviselői látták el. A város egy fix összeget fizetett. Hogyan vetette ki a maga lakosaira, azzal a kincstár nem törődött. Ez a város dolga volt. Az autonóm úton behajtott összegek a királyi kamarához folytak ugyan, csak hogy ez utóbbi sem közvetve, sem közvetlenül nem gyakorolhatta a művelet ellenőrzésének, még kevésbé vezetésének jogát.

E helyett viszont a király a várossal szemben olyan joggal volt felruházva, mely sem a nemességgel, sem a jobbágysággal szemben nem illette meg. A nemesi rend önmaga szavazta meg nemcsak azt az összeget, melylyel maga kívánt a király szükségleteihez járulni, hanem ő szabta meg azt is, mennyit és mikor adózzanak jobbágyságai. E joga föltétlen volt s korlátozást nem szenvedett. Ellenben magát az adó behajtását a király kamarája és dicatora útján vezette, a nemesség közreműködésével ugyan, de bármi kiváló volt a rendek e közreműködése, az adóbehajtásban mégis osztozniok kellett a királylyal. Korlátlan jog az adómegszavazásban és korlátozott jogkör az adóbehajtásban — volt a nemesség jogi állása az adóügy terén. A városoknál épen ellenkezőleg alakultak a

viszonyok. Adótételüket nem magok és nem is az ország rendei szabták meg, hanem kizárólag a király, s számukra e téren csupán a kérvényezés joga maradt fenn. Ellenben korlátlan szabadsággal végezték a reájok rótt adóösszeg kivetését és behajtását. E téren a király teljes szabadságot engedett a városi önkormányzatnak.

A város tehát nem élvezte az önmegadózás sarkalatos jogát. Adóját kamarája útján közvetetlenül a király állapította meg. Csak a legfelsőbb helyről kirótt adó behajtása bízott teljesen reá s így a város, mely a behajtás terén nagyobb szabadságokban részesült a nemesi rendnél, a kivétést illetőleg a nemességhez képest hátrányban maradt. A behajtás körüli kiváltságosabb helyzet nem abban leli magyarázatát, hogy a királyi hatalom — mint külföldön történt — ezzel is elő akarta mozdítani a városi élet lendületét, a városok tekintélyének fokozását. Jó indulattal viseltetett ugyan a városok iránt, de azért mégsem a polgárság önkormányzati joga iránti tisztelet, hanem nagyon is gyakorlati és czélszerűségi szempontok vezették a kincstárt. A kis területre korlátozott városnak már akkor egészségesen kifejlődött és szabatosan működő közigazgatási szervezete volt, mely a kivetett adót idővesztés nélkül behajtotta és elég pontosan beszolgáltatta, úgy hogy a kamara nem érezte szükségét a külön beavatkozásnak. Szabadságot engedett tehát a városnak, mért e szabadság teljes összhangban állt a kincstár érdekeivel.

Buda rövid birtoklása után csakhamar nagyon megapadt azon városok száma, melyek Ferdinánd királynak hódoltak. Egyedül a nyugati határ közelében levők: Pozsony, Sopron, Nagyszombat és Szakolcza maradtak meg; ezekhez járultak a bányavárosok s az öt felvidéki város, mely utóbbiak közül azonban egyik-másik időnkint a Zápolyák hatalmába került. A városok száma nem nagy tehát, minek megfelelően I. Ferdinánd király alatt adóügyi fontosságuk sem valami kimagasló, mert az összeg, melylyel a közterhek fedezéséhez adóban járultak, még nem tette a kincstári jövedelmek olyan tekintélyes százalékát, mint később. De azért ez időben is

hozzájárultak a közterhekhez s a mi akkor nagyon lényeges volt, fizettek pontosan, néha előlegeket s még gyakrabban rövid lejáratú kölcsönöket adtak a kamarának. A városok, mint az ipar és kereskedelem középpontjai, szertelenül fájdalmasan érezhették a harczias viszonyoknak s az ország három részre darabolásának hatásait. Az államegység megszűnte a százados kereskedelmi kapcsokat is szétrepeszté az ország különböző részei közt. A régi összeköttetések megszakadtak, az egykori közlekedési útvonalak megváltoztak. Az egyes ditiók külön vámsorompóval vétettek körül. Mindenütt új és súlyos harminczadokat és helyi vámokat szedtek, a városi kereskedő és iparos elem adómentességét és kiváltságait nem igen respectálták, s a mi mindezekenél nagyobb baj volt, az általános elszegényedéssel a nép tömegeinek fogyasztó képessége is lényegesen alászállott. Mindez a bel- és külföldi kereskedelmet s főközvetítőit, a városokat, a legérzékenyebben sújtotta. Vagyoni gyarapodásuk megakadt, mert hamarjában nem tudtak az óriásilag változott viszonyokba beleilleszkedni. Idővel azonban a városi elem életrealósága, szivós munkakedve és leleményessége lassankint új piaczkokat teremtett az elvesztettek helyett, s csakhamar ismét gyarapodni kezdett jólétök, különben a későbbi királyok alatt nagy mértékben emelt adókat alig győzték volna fizetni.

Az adó, mely a városi polgárt terhelte, kétféle volt: a census regius ordinarius és a census extraordinarius, mely utóbbi, mióta állandóvá lőn, következetesen taxa-nak nevezetett. Mindkét adónem ősrégi volt. A census a király legfőbb földesúri hatóságának elismerése fejében fizettetett. Mint a jobbágy a maga földesurának, úgy a város a királynak fizetett rendes évdíjat, s mindkettőnek neve is ugyanaz maradt. Mindegyiket censusnak hívták s fizették nem csupán a szabad királyi városi joggal bíró helyek, hanem azok is, melyek e jogot nem élvezték, de valamely koronajószágon épültek. Így fizette például I. Ferdinánd idején Maros mezőváros — oppidum — Telkibánya és Göncz <sup>1)</sup> Minden censusnak egyforma

<sup>1)</sup> Torda Zsigmond 1554—5. számadásaiban e két hely censusa (Göncz Census Sancti Martini 60, Nat. 60; Telkibánya C. St. Martini

jogalapja volt tehát; mindegyik a földesúri viszonyban gyökerezett.<sup>1)</sup> A városi census bizonyos fix évi tételként jelentkezett, mely változásoknak nem volt kitéve, s mely a mohácsi vész után mindig ugyanazon összegben fizettetett. Az 1535. 34. t. cz. szerint a városok II. Lajos halála óta a censust fizetni elmulasztották. E törvény elrendelte tehát, hogy újra fizessék, a mi meg is történt, mert a fizetés elmulasztását az 1526—35-ki években csak Ferdinánd király uralmának ingatag volta okozta, s mihelyt ez uralom szilárdult, a censusfizetés ismét megkezdődött és szabályszerűen folyt. Hogy Pozsony és Sopron censusa évenként milyen összeget tett, az a számadásokból nem tűnik ki világosan, de úgy látszik 400—400 frt lehetett. Nagyszombaté eleinte 200, 1540-től kezdve a zsidók kiüzéseért elvállalt 50 frttal 250 frt, Szokolczáé 100 frt, a hét bányavárosé együtt 1000 frt, Kassáé 400, Bártfáé 300, Lőcséé ugyanannyi, Kis-Szebené 75 frt volt. Ez összegek évenként fizettettek, akár szavazott meg az országgyűlés külön rovást, akár nem. A census nem is tulajdonképeni állami adó, hanem inkább magánjogi jellegű, s csupán mint rendes kincstári jövedelem tartozik az adótörténetbe. A városok, Ferdinánd király uralkodásának első tizedét kivéve, meglehetősen pontossággal tettek eleget tartozásaiknak s e czímen évenként valami 3000 frt jutott a kincstárba, mikor ugyanis az összes itt említett városok a királynak hódoltak.<sup>2)</sup>

Ez a városi adó, a census azonban mégis sokkal csekélyebb összeget eredményezett, semhogy a közszükségletek fokozódásának megfelelt volna. Sőt a városok teherviselési képességéhez, valamint a többi néposztályok által elvállalt nagy adóteherhez képest is feltűnően csekély maradt. Már a régi királyok sem elégedtek meg a censussal magával, s nem-

32 frt) említetik. 1554. júl. 1-től 1557. júl. 1-ig a két mezővárostól census czímen 514 frt folyt be. N. M. Várak csomagát, Sáros vára.

<sup>1)</sup> Ugyanígy volt a censussal Angliában. *Vocke: Gesch. der Steuern des brittischen Reiches.*

<sup>2)</sup> Az évi census kimutatása Orsz. Lev. Lymbus III. sor 3. esemő. Esztergom és Székesfejérvár szintén szab. kir. városok voltak. De adójok nem szerepel azon évek kimutatásaiban sem, midőn még a királynak hódoltak. Épen úgy nincs említés Zólyom szab. kir. város adójáról.

csak rendkívüli adót követeltek a városoktól, párhuzamosan a jobbágyok rendkívüli adójával, hanem még különböző jogcímenek és alkalmakkor ajándékot s másnemű díjakat vettek meg rajtuk. Mindezen rendkívüli szolgáltatásokat Ferdinánd a census vagy taxa extraordinariába foglalta össze s e taksát — ez lett az adó állandó neve — behajtotta a városok minden olyan évben, midőn az országgyűlés róvást szavazott meg. Hogy a taksa nem rendes adó, azt bizonyítja neve, melynél ott van mindig az extraordinaria szó is. Bizonyítja továbbá az, hogy nincs ez időbeli törvény, mely a terhet állandósította volna a városokra nézve. Legjobban kitűnik azonban, hogy a taksa rendkívüli volt, a számadásokból, melyek eloszlatnak minden kétséget az iránt, hogy a rovás és a taxa extraordinaria közt ez időben még fennáll az a kapcsolat, hogy a melyik évben az országgyűlés nem ajánlott adót, a kamara a városoktól sem követelhetett ilyen taksát. Olyan években, midőn a jobbágyok nem adóztak, a kamara számadásaiban taksával sem találkozunk. Ennek évi összegét a kamara rendszeren az országgyűlés folyamán állapította meg s úgy látszik, meghallgatta a városi követek véleményét. Az adótétel folyton változott s néha kisebb, néha nagyobb volt, épen úgy, mint a rovásadó. Ha a város a tételt túlságos magasnak találta, folyamodhatott a királyhoz, ki már ez időben elengedte az adó egy részét, vagy legalább beszámította a város másnemű szolgáltatásait a taksafizetésbe. A rendkívüli adó azonban, épen úgy mint a rovás, mindinkább rendessé kezdett válni s városi taksa név alatt nemcsak állandó maradt, hanem évtizedről-évtizedre jelentékenyen emelkedett is. Sőt a mint a rovás a jobbágyoknál a régi direct adót, a *lucrum camerae*, úgy a városoknál a taxa a régi városi adót, a rendes censust, lassankint egészen absorbeálta, magába szívta fel s rendkívüli jellegéből kivetkőzve, nemcsak felülkerekedett, hanem tulajdonképen egyedüli városi adóvá alakult. A század végén a census már csak másodsorban szerepel a számadásokban; helyét egészen elfoglalta a taxa, mely akkor a városok főadója lett.

I. Ferdinánd uralkodásának egész folyamán azonban a census és a taksa még egymás mellett jelentkezik, noha a

taksa túlsúlya már ez időben észrevehető. 1549-ben például taksa címén 7700 frt folyt be. Ez egészben nem jelentéktelen összeg, de a portalis adó netto eredményének csupán valami 8<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-át teszi. Legelső adófizető város volt Pozsony 2000 frtos taksával; ugyanennyit fizettek a bányavárosok, de mind a heten együttvéve. A hét városnál vagyonosabb lehetett az öt felső-magyarországi város, mely együtt 2300 frttal adózott, míg Sopron egymaga 1400 frttal járult a közköltségekhez.<sup>1)</sup> Sokkal csekélyebb összegek voltak kiróva 1554-ben; Pozsonytól csak 900, Soprontól csak 400 frtot igényeltek.<sup>2)</sup> 1559-ben Pozsony ismét 2000, Sopron 1500, Nagy-Szombat 1000, a bányavárosok 2000 frtot szolgáltattak be taksa címén.<sup>3)</sup>

Mikor 1564-ben a rendek a donativummal három forintos rovást szavaztak meg, a kincstár a városi taksát is megfelelő arányokban akarta fokozni. A kamara<sup>4)</sup> olyan előirányzatot készített, melyben a városok — a három szlavon várossal együtt — körülbelül 38,000 frtnyi évi taksával szerepeltek. Az előirányzat tételei az egyes városok vagyoni állapotának sorrendjét tüntetik föl. Legelől állott Pozsony; lakosainak számára és módos voltára világot vet, hogy tőle követeltek legtöbbet, még pedig 8000 forintot, mi igen jelentékeny összeg, a pénz mai értéke szerint valami nyolczvanezer forint. Nyomban utána következtek Nagy-Szombat és Kassa, egyenkint 4—4000 forinttal, míg Sopron 3000 frttal a negyedik helyet foglalta el. Eperjes, Bártfa, Lőcse és Késmárk vagyónilag ugyanazon magaslaton állhattak, mert mindegyiktől

<sup>1)</sup> A kimutatás N. M. F. L. 921. I. A közös pénzügyminiszterium bécsi levéltárában van egy 1549-ki fölterjesztés, mely a következő összegek kivetését ajánlja: Pozsony 4000, Sopron 4000. Nagy-Szombat 2000, a bányavárosok 4000, a felvidéki városok 3000 frt. A király azonban ez összeget lényegesen leszállította.

<sup>2)</sup> Közös pénzügym. Lev. Pozsonynak ez összegből is leszámítottak 191 frt 85 drt, mint azon ökrök árát, melyeket a polgárok a királyt az országgyűlésre lekísérő spanyolok élelmezésére adtak. Pozsony ez évben tehát készpénzben 708 frt 15 drt fizetett.

<sup>3)</sup> N. M. Tol. L. 921. V.

<sup>4)</sup> Orsz. Lev. Expeditiones Camerales gyűjtemény 1564-ből. Limitatio taxae liberis Cittibus imponendae.

egyenként 2000 forintot követelt a kamara. Itt Késmárk a városok sorában szerepel, noha máskor mezőváros módjára porták szerint adózott.<sup>1)</sup> A hét bányaváros együttvéve 6000, Kis-Szeben, Zágráb, Varasd 1000—1000, Kőrös 800, Szakolcza 600, Trencsén 500 frttal vannak fölvéve azon 1564-ki tárgyalásokban, a melyek a taksa megállapítása körül folytak. Hogy a tényleges fizetés mennyit tett, arra nézve még eddig adat nem került elő. De ez előirányzat az ötvenes évekhez képest mégis igen rohamos s nem egészen igazolt emelést jelez, s a kamara ez eljárása megadja magyarázatát annak, miért kellett utóbb, mikor még inkább felcsigázták a taksát, a városi adóból minduntalan igen tetemes összegeket elengedni.

De a városok nem csupán ily közvetlen fizetések alakjában járultak a közterhekhez. Néha bizonyos számú katonát tartottak a végvárakban s a mezei hadaknál, mely esetben azonban a kincstárnak nem adóztak. Nehezedett rájuk olyan teher is, a melyet viselniök kellett, még ha rendkívüli taksát fizettek. A kamara minduntalan kölcsönért folyamodott hozzájuk, mikor pénz dolgában megszorult. Nem egyes polgároktól vett pénzt kamatra. Tette ezt is, de ez a művelet az önkéntesség, a közönséges magán kölcsönügylet jellegével bírt. E mellett gyakorolta a kényszerkölcsönök rendszerét is, de már nem magánosokkal, hanem a városokkal mint testületekkel szemben. Az ilyen városi, a legtöbbször rövid lejáratú kölcsönök elég gyakoriak a kamara zárszámadásaiban. Így például 1554-ben<sup>2)</sup> Pozsony város 6000, Sopron 2000, Nagy-Szombat 2000, a bányavárosok 1500 frtnyi kölcsönnel segítették ki a kamarát, mely a pénzt a jövő évben nagyobbbrészt visszafizette. 1556-ban<sup>3)</sup> Pozsony 1200, Nagy-Szombat 300, Sopron 300 frtot kölcsönöztek. E kölcsönök igazi természetéről Pozsony városának egy folyamodványa nyújt határozott tájékoztatást. A város egyenesen kényszerkölcsönnek nevezte és fölemlítette, hogy a kívánt összeget maga is egy bécsi

<sup>1)</sup> Ezt határozottan mondja róla egy 1546—48-ki pénzügyi tervzet. Orsz. Lev. Lyubus III. 2. csomag.

<sup>2)</sup> Közös pénzügymin. Lev. Bécs.

<sup>3)</sup> N. M. F. I. 821. III. kötet.

kereskedőtől volt kénytelen kamatra fölvenni.<sup>1)</sup> Adóügyi jellege azonban az efféle ügyletnek nincs s csupán azért kellett itt fölemlíteni, mert a kincstár és a városok viszonyait világítja meg.

Az említett adókon kívül I. Ferdinánd alatt még egy harmadik is szerepelt a városoknál, de ez már valóban csak kivételesen. Mikor a sexagesimát a rendek 1542-ben a saját terhőkre megajánlották, ez új adót a városokra is kiterjesztették. Míg azonban a vagyonos nemesek ingatlan jobbágytelkeik, az egytelkesek ingóságaik értéke után fizették a hatvanadot, a városok összes ingó és ingatlan vagyonuk hatvanadrészt voltak kötelesek beszolgáltatni. E nagy terhet a törvény (1542:30) azzal indokolja, hogy a városi polgár és lakos nem köteles katonáskodni, hanem otthon marad még akkor is, midőn a királyi felség személyesen száll táborba, a mi pedig tudvalevőleg a többi privilegiáltakra föltétlen kötelességgé tette a személyes fölkelést. A hadmentesség fejében a városi polgár sexagesimát tartozott fizetni összes vagyonától, kivéve a saját ruháit és felesége ékszereit. Ellenben minden aranya, ezüstje, háza és gazdasága, marhája, lova, szőljeje, bora, árúczikke vagy másnemű ingósága egy hatvanadát követelte tőle a kincstár. A bíró és esküdtek hit alatt hivatalosan összeírták és megbecsülték a polgárok vagyonát, mire a tulajdonos minden hatvan frtnyi érték után egy frtot fizetett adóba. Minthogy itt egészen új és szokatlan adóról volt szó s az összeírás igen bonyolult munkát okozott, a törvény értelmében ezúttal a király kamarája által minden városba egy-egy királyi embert (*homo regius*) küldött, hogy a kincstár érdekeit szemmel tartsa, a becslést és kivetést ellenőrizze, a behajtást pedig siettesse.

Valami nagy eredménye a sexagesimának a városokban sem volt. A tényleg beszolgáltatott összeg a legtöbb helyen

---

<sup>1)</sup> A fölterjesztés kelte ismeretlen. A város folyamodik a nagy taksa ellen s elmondja, hogy sok a baja, mert *quadringentos quindecim flor. superaddere mutuoque dare coacti sumus, quam pecuniam a quodam mercatore viennensi ad interesse mutuo levavimus, sicque civitatem per praedecessores nostros graviter obligatam, gravius oneravimus.* Orsz. Lev. Lymbus III. 13. csomag.



még a szabályszerű évi taxa értékét sem érte el. Sexagesima címén befolyt <sup>1)</sup> a kamaránál:

Pozsony . . . . .	1500 frt — dr.
Nagyszombat . . . . .	950 » 12 »
A bányavárosok . . . . .	2968 » 1 »
Sopron . . . . .	400 » — »
Lőcse, Eperjes, Bártfa, Szeben és Kézsmárk . . . . .	1349 » 24 »
	<hr/>
	7167 frt 37 dr.

Ha az évi összeg csakugyan megfelelt volna az egyes városok vagyonságának — mi azonban pl. Sopront illetőleg határozottan kétségbe vonható — úgy az említett városok ingó és ingatlan vagyonának értéke körülbelül 430,000 magyar forintot tett volna. Tényleg azonban e vagyon jóval nagyobb lehetett. Csakhogy túlvérmes fogalmakat sem szabad a városi lakosság ez időbeli gazdagságáról táplálnunk. A városok jobban védett helyzete s a városi elem leleményes üzleti szelleme kizárta ugyan ama siralmas pusztulást, mely a vidéki népet sújtotta. De azért őket sem kimélték ama romboló viharok, melyek a mohácsi vészszel a hazára zúdultak s vagyonságuk I. Ferdinánd alatt az előbbi, reájok nézve csakugyan régi jó időkhez viszonyítva, kétségkívül hanyatlásnak indult.

## VII.

### A harminczad.

A korona rendes bevételeinek egyik legdúsabb, legbecesebb forrása ősidőktől fogva s a határvám, a ki- és beviteli kereskedelem megadóztatásából folyó jövedelem volt, melyet tricesimának, harminczadnak, az erdélyi részekben vigesimának, huszadnak neveztek, kétségkívül azért, mert a vámtarifa azon általános és egyszerű alapelven nyugodott, hogy az export és import minden élő vagy holt áruczikke után a vámszedő által konstatált érték egy huszad, illetve harminczad részét

<sup>1)</sup> N. M. F. I. 920. IV.

fizették adóba a királynak. Azok a hivatalok, a melyek e bevételi forrást közvetlenül kezelték, természetesen leginkább a végeken helyeztetek el. A kivitel elvámolása rendszeren a határszélen történt. Ellenben a behozatal, mely főleg a városok felé irányult, melyek majdnem mindnyájan élvezték a magok forgalmi útvonalán az árumegállítás és lerakodás kiváltságát, a középkori kereskedelemben kiváló szerepet játszó jús stapulaet, leginkább a városokban esett elvámolás alá s azért rendszeren volt bennök harminczad, még ha, mint például Buda, az ország közepén feküdtek.

Hunyadi Mátyás halála után egyéb királyi jövedelmek módjára a harminczadügyben is elharapózott a zürzavar; az egyes hivatalok vagy zálogba adattak, vagy erőszak útján kerültek magánkézbe, főurak hatalmába. 1494—95-ben csupán a nedölcei és muraszombati harminczadok jövedelmeztek a királynak. 1514-ben a trencséni, nagyszombati, szakolczai, pozsonyi, budai, kassai és az összes szlavoniai (*Tricesima Regni Slavoniae*, melyhez tartoztak a zágrábi, varasdi, nedölcei — ezt *Nedelitznek* vagy *Nedelistyének* is nevezték) hivatalok el voltak zálogosítva. A török előnyomulása a déli határszélmenti harminczadok elhelyezésében nagy változásokat idézett elő. Keleti kereskedelmünk egyik fő ki- és bevételi kapuja Nándor-Fehérvár volt s mikor a vár elveszett, a hatvani országgyűlés 1525-ben (IX. t.-czikk) onnan a harminczadot Zalankeménbe és Péterváradra költöztette át.

Az erdélyi részekben a mohácsi vész előtt az oláhországi árucseré számára Szebenben és Brassóban, a moldvai forgalom céljaira Beszterczén volt harminczad. A brassóinak Töröcsvárott, a szebeninek a veres toronyban volt egy-egy expositurája s vásár idején amaz Segesvár, a másik meg Szász-Sebes és Hunyad kereskedelmét látta el. Mindhárom szász városban a király a harminczadot bérbe adta, — de nem zálogba, mint némely magyar városban történt, — még pedig az illető polgárságnak. Brassó ezért évi 2000, Szeben 1000, Besztercze 200 frtot fizetett s a harminczad kezelését egészen saját közegei által házilag folytatta.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Mindez adatokat *Kovachich* és *Engel* id. műveiben közölt okmányokból veszem.

A harminczadok régi organisatióját azonban teljesen megdöntötte a mohácsi vész, midőn felforgatta a magyar állam százados területi viszonyainak alakulatát. Az új állapotnak megfelelő szervezetet alkotni volt I. Ferdinánd pénzügyi politikájának egyik legelső és legfárasztóbb feladata, melyet sikerrel meg is oldott, ámbár csak évek, évtizedek folyamán, mert sehol sem kellett annyi komoly és oly sokféle akadálylyal küzdenie, mint épen e téren. Mig egyfelől a török, másfelől az erdélyi részek irányában a határviszonyok némi szilárdságot nem nyertek, a harminczadügy hosszú átmeneti, ki nem forrott állapotban szinylődött és a reformkísérletek mindig szűk területre szorultak.

A mohácsi vész okozta területi szétszakadozottság nem is lép oly élénken előtérbe sehol, mint a harminczadügy terén. A déli vármegyék nem sokára végkép elvesztek s velök eltűntek a király hatósága alól az ottani harminczadhelyek. Erdély elvált Ferdinánd koronájától s mikor időnkint visszakerült hozzá, valamint egész pénzügyi élete, akképen vámügye is önálló maradt. Az északkeleti vármegyékben ama laza kapcsolat miatt, melyben e terület sokáig állott a királyhoz, a harminczadügy sem kellő organisatiót, sem hatékony ellenőrzést nem nyerhetett, a szlapon vármegyék harminczada pedig teljesen idegen hatóságok kezelésébe ment át s Ferdinánd egész uralkodása idején ki volt véve a magyar kamara minden ingerentiája alól. Sőt ugyanez történt számos hazai harminczaddal, mert a magyar kamara, mikor Budán székel, az ausztriai határszélen levő, hivatalokra nem gyakorolhatott kellő befolyást. Csakhamar a kamara egészen megszűnt s mikor Pozsonyban újra megalakult, gyermekkora idejében még nélkülözte az erőt, hogy az összes harminczadügy kezelését magánál öszpontosítsa. Ez birta reá a királyt, hogy némely harminczadterületeket idegen, hécsi hatóságok kezelésére bizzon, s mikor a magyar kamara megszilárdult, e visszás állapot már annyira meggyökerezett, hogy nem lehetett megváltoztatni.

Ferdinánd király uralkodása első idejétől mindvégig rendkívüli buzgalommal fáradozott a harminczadügy rendezésén. Tevékenysége legtöbbször a magyar közjog s általa-

ban kora szellemének s azon fölfogásnak keretében mozgott, a melyet akkor a tudomány és gyakorlat a vámügyről és a vele összefüggő érdekekről táplált. Messzeható változásokat eszközölt a harminczadok elhelyezésében, a hivatalok belső kezelésében, valamint a vámtarifában. De egész reformműködése *elvileg* a magyar alkotmányban gyökerezett s ismételve hangsúlyozta maga is, hogy működéséhez a czimet a régi magyar királyok felségjogából, a koronával reá átszállott hatalomból meríti. Minden igyekezete a harminczad, mint rendes királyi jövedelem, pénzügyi eredményeinek fokozására irányult s fáradozásait teljesen érthetővé teszi az, hogy épen a harminczad nem csupán állandó, mindig rendelkezésre álló, hanem egyszersmind folyton készpénztnyújtó bevételi forrás volt. Mint összes elődei s a vele egy időben uralkodó külföldi fejedelmek, a harminczadot ő is tisztán a jövedelem szempontjából nézte és kizárólag fiscális érdekek szerint kezeltette. A nemzetgazdasági tekintet, a vámügy rendkívüli jelentőségét a ki- és bevételi kereskedelem, a hazai ipar élénkítésére, egyes iparágak fölvirágoztatására s általában a vámok befolyását a nemzeti vagyon gyarapítására még hasztalan keressük nagyarányu tevékenységében. Mint mindenben, itt is tisztán a kincstári érdek sugallta reformpolitikáját.

A kamarának adott legelső utasításai már figyelembe veszik a harminczadügyet. De mikor Pozsonyban új életre ébresztette a kamarát, tényleg még nem utasította az ő ügyköréhez azon harminczadokat, melyek az 1529–30-ki interregnumban — a kamara nélküli korszakban — a Bécsben székelő alsó-ausztriai kamara igazgatása alá kerültek. Ezek közt volt az óvári harminczad,<sup>1)</sup> melyet a király akkor állított fel. Magyar részről azonban, habár kevésbbé közjogi, mint pénzügyi okokból, mégis kifogásolták a magyar hivataloknak idegen főhatóságok alá helyezését s a királyi helytartó már akkor sürgette<sup>2)</sup> a pozsonyi és óvári hivatalok visszabocsátását a

<sup>1)</sup> Midőn 1531. június havában magyar tanácsosait Prágába hívta, a különböző előterjesztések közt volt az óvári harminczad ügye is. A tanácsosok a király által Óvárott állított harminczad ellen nem emeltek kifogást. *Buchholtz* IV. 247.

<sup>2)</sup> 1531. decz. 17-én a királyhoz int. levele. Ugyanott.

pozsonyi kamarához. Ez csakugyan megtörtént s az alsó-ausztriai kamara beavatkozásának e téren egyelőre vége szakadt.

A kamara első közreműködése a vámügy szervezetébe még születésének évére, 1531-re esik, s a pozsonyi harminczadra vonatkozik.<sup>1)</sup> Ez a harminczad nem csupán Pozsony városára s közvetlen közelére terjedt ki, hanem hatásköre messze földet fölelt. Pozsonyban középponti hivatal volt, mely alá három fióktézet Sopronban, Zurányban és Nezsiderben tartozott. Egyedül a főhivatalban volt harminczados és ellenőr, míg a fiókokat az ő felügyeletök alatt egy-egy őrnök vezette. Utóbb még több harminczad helyeztetett a pozsonyi főhivatal alá. Így például az óvári, mely 1532-ben még önálló volt,<sup>2)</sup> később mint Pozsony filiálisa jelentkezik. Néhol a forgalom érdekei új fiókok szervezését tették szükségessé s 1560-ban a pozsonyi főharminczad alatt állottak, és pedig már lényegesen szaporított személyzettel, a soproni, nezsideri, zurányi, rajkai, óvári, kismartoni, gajári és stomfai hivatalok. Ekkor már ezeket is egy-egy harminczados és ellenőr vezette megfelelő szolgaszemélyzettel. A személyi szükséglet következő alakult:

	fizetésre, lakásra, élelmezésre és szolgái számára évi
A pozsonyi főharminczadosnak . . . . .	574 ft.
» » ellenőrnek . . . . .	231 »
Irodai munkákra . . . . .	12 »
A soproni harminczadosnak . . . . .	240 »
» » ellenőrnek . . . . .	120 »
A többi helyek harminczadosainak egyenkint . .	120 »
» » » ellenőreinek » . .	96 »
A hegyi utakat őrző ausztriai szolgáltnak egyenkint	63 »

A dugáru értékének harmadrésze szintén a tiszteket illette. Más kiadásait azonban nem térítették meg s csupán a főharminczadosnak járt utazásai alkalmával 2 fnyi napi díj.<sup>3)</sup>

<sup>1)</sup> A kamara utasítása Resmann Kristóf, pozsonyi ellenőr, számára Orsz. Lev. Ben. Res.

<sup>2)</sup> A kamara utasítása. Orsz. Lev. Ben. Res.

<sup>3)</sup> Ez adatok a pozsonyi harminczad 1536—1654. évi történetére

De sokáig tartott, míg ez a szervezet létrejött. Eléinte, mint a kamara 1531—2-ki pozsony-óvári utasításából kitűnik, a személyzet csekély s az ügymenet még kezdetleges volt. A vámot a harminczados vette át, de a róla adott elismervényt az ellenőr is aláírta, a ki minden jövedelmet pontosan bejegyzett a maga speciale registrumába. Ezt, valamint a pénzt oly ládában tartották, a melynek két zárja volt; az egyik kulcsot a harminczados, a másikat az ellenőr őrizte. Ha amaz pénzt vett ki, nyugtát adott róla, melyet szintén a ládába zártak. A befolyó jövedelmet évnegyedenként kellett a kamarához vagy az általa megjelölt helyre beszolgáltatni. Bármi nehézség merült fel a hivatalos teendők teljesítésében, mindig a kamarához kellett fordulni utasításért. Minthogy a pozsonyi ellenőr közvetlen hatásköre az akkori három fiókra is kiterjedt, s így sokat utazgatott, öt lóra, s személyes ellátására negyedévi részletekben évi 400 ftot, míg a szűkebb hatáskörrel bíró óvári ellenőr csak 100 frt fizetést húzott.

Idővel azonban a személyzet mindenütt kiegészítettet, s a fiókok is, melyeket még 1539-ben <sup>1)</sup> húsz forint évi fizetéssel ellátott s a harminczadosnál kosztoló irnokok vezettek, harminczadost, ellenőrt, és külön szolgálkat kaptak, habár a hely kereskedelmi jelentőségéhez képest csekélyebb díjazással. De a magok hatáskörében ezek is önállóan jártak el, s fióksági viszonyuk abból állott, hogy a főhivatalhoz küldték be a pénzt és számadásaikat, az ő ellenőrzése alatt működtek, s közvetítésével érintkeztek a legfőbb pénzügyi hatósággal, mely azonban később már nem a pozsonyi magyar kamara, hanem a Bécsben székelő alsó-ausztriai kamara volt. A rendelet, melyben e fontos elhatározásáról a király a pozsonyi kamarát értesíti, 1548. márczius 15-én kelt. <sup>2)</sup> A gyökeres intézke-

vonatkozó kéziratból valók. Orsz. Lev. A kamarához int. lev. 1650—59. U. csomag.

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Ben. Res. 1539-ki utasítás.

<sup>2)</sup> A királyi rendelet Orsz. Lev. Ben. Res. A már említett irat a pozsonyi harminczad történetéről azt állítja, hogy a hivatal az alsó-ausztriai kamara alá 1536-ban rendeltetett. A pozsonyi kamara számadásaiban azonban a pozsonyi hivatal jövedelme még néhány évvel később is szerepel. Egyes utasításokból is az tűnik ki, hogy a kamara még sokáig befolyást gyakorolt a hivatalra, de gyakoroltan már az ausztriai kamara is.

dést a felség csak általánosságban azzal indokolta, hogy az egész magyar harminczadügyet reformálni akarja. Kétségtelen azonban, hogy a rendelet az ugyanakkor számos magyar harminczad hivatalnál fölmerült visszaélésekkel függ össze. Következményei igen fontosak voltak, s nemcsak a magyar közjogot és közérzetet sértették, hanem sokban akadályozták a magyar országos pénzügyi administratio egységesítését 1560-tól kezdve a pozsonyi harminczad hivatal és fiókjai az ügyiratokat német nyelven vezették. Pozsonynyal az egész Dunántúli harminczadügy valami száz évi időre kivételt a magyar kamara befolyása alól.

Egy másik harminczad csoport már Ferdinánd király uralkodásának első tizedében, Nagy-Szombatban találta középpontját. Itten 1537 óta <sup>1)</sup> egy harminczados működött, ki évi 200 ft. fizetést húzott, hogy négy lovat tarthasson, hármat a maga székhelyén, egyet egy ember számára, ki Sassin, Szenicze és Szakolcza fiókokat látta el, s a három hely közül ott telepedett meg, a hol czélszerűnek mutatkozott. 1539 óta Holics is a nagy-szombati filiálisok közt fordul elő, Szempecz pedig önálló hivatalkép tűnik fel, s jövedelmezőség tekintetében sokáig a legelső sorban állott. Mind e hivatalok, valamint az egyes főbb tisztek számára, hol általános, hol speciális utasítások adattak, melyek a legapróbb részletekig szabályozták az ügykezelést. A kamara az alkalmazottaknak szigorúan meghagyta, hogy a közönséggel tisztességesen (*moderate et cum modestia*) bánjanak, hogy a megszabott vámtételnél többet szedni ne merjenek, s még látszatát is kerüljék annak, mintha a magok hasznát keresnék, nem pedig a kincstár érdekét tartanák szem előtt. Kötelességökké tétetett továbbá, hogy tisztokban szorgalmasan eljárjanak, s a hol székhelyök városban van, a kapukat reggeltől estig őriztessék, a vidéken pedig az utakat figyelemmel kísérvék. Az árús emberek javára a kamara sokféle könnyebbítést engedett. Az a kereskedő, akár helybeli, akár vidéki, a ki az ausztriai vagy morva piacokra szánt árúk vámját előre lefizetni nem birta, kezesség vagy néha egyszerű kötelezvény mellett halasztást nyert a

<sup>1)</sup> Utasítása Orsz. Lev. Ben. Res. 1537.

fizetésre, míg árúit el nem adta. Ezzel a kamara a kincstár érdekeinek biztosítása mellett a kereskedés és kivitel érdekeit is számba vette. Sok helyt a kezelés már eleinte elég szabatosan folyt, s a reánk jutott regestrumok <sup>1)</sup> kifogástalan pontossággal készültek; évnegyedenként a legrészletesebben feltüntetnek minden egyes kivitt vagy behozott árucikket a tulajdonos nevével, az árú és értéke, valamint a fizetett vám pontos megjelölésével.

A pozsonyi és nagy-szombati csoportokon kívül kétségkívül voltak még másutt, főleg az északkeleti részekben egyes harminczadhelyek. Voltak Budán, Esztergomban és Fejérvárt is, mikor e városok Ferdinándot uralták, ki a székes-fejérvári összes lakosságot a töröktől szenvedett sokféle kárai miatt 1542-ben fölmentette minden harminczad alól.<sup>2)</sup> De a pozsony-nagyszombati csoportokon kívül valami két évtizeden át más harminczad nem fordul elő a kamara számadásaiban, jeléül annak, hogy még nem voltak belevonva a rendes administratio keretébe. A mennyiben egyáltalán léteztek, vagy magánkézben voltak, vagy pedig a közellévő várak kapitányai szedték jövedelmöket.<sup>3)</sup> Szélesebb körben a harminczadügyef csak akkor lehetett szervezni, mikor Ferdinánd uralma véglegesen megszilárdult, s mihelyt ez megtörtént, hozzá is kezdtek a nagy reform valószínűsítéséhez. 1545. február 1-én Prágában kelt a terjedelmes királyi rendelet,<sup>4)</sup> mely alapvető jelentőségű a magyar vámügy történetében, s egészen új, szélesebb körű szervezetet léptetett életbe.

A rendelet az ujítások okául felhozza, hogy a régi harminczad hivatalok vagy a török kezére kerültek, vagy

<sup>1)</sup> Régi kereskedelmünk e fontos kútforrásaiból több van a nemzeti múzeumban. Így például megvan a pozsonyi főhivatal regestruma 1542-ből. F. Lat. 907. az 1539. és 1540-ki az összes hivatalokról. Fol. L. 920. I. és II.

<sup>2)</sup> Leírata közös pénzügymin. Lev. Bécs.

<sup>3)</sup> Ez történt például Szigeten, hol 1559-ben szintén szedtek harminczadot, de a vár más jövedelmeivel együtt számolták el. Jellemző azonban, hogy itt csak 10 denárnyi harminczadot szedtek egy-egy ökörért. Volt ezenkívül telonium is. N. M. Várak csomagai. Sziget.

<sup>4)</sup> Instructio super administratione Tricesimae Regni nostri Hung. Közös pénzügymin. Lev. Bécs.



alkalmatlan helyeken vannak, mi a kincstárnak sok kárt okoz. Ennek következtében biztosabb, célirányosabb pontokon kell új hivatalokat állítani s ezek székhelyéül a következőket tűzi ki: Pozsony és filialisai, Nagyszombat, Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Vágújhely, Szempez, Szakolcza, Turdossin és Verbó. A kezelés egyöntetűvé tétele végett ezen összes harminczadok főnökévé a király Sybrik Gergely kamarást nevezte ki, azon kötelességgel, hogy az egyes helyeket szemmel tartsa, megszámloltassa, a hozzájuk intézett rendeletek és utasítások végrehajtására ügyeljen s a tőle utbaigazítást kérő alantas közegeknek tanácsot, illetve parancsot adjon. A befolyó pénzt azonban nem a főnök, hanem két melléje rendelt pénztárnok, Szerémy Sebestyén (S. Syrmiensis) és Francisci Tamás, három ellenőrrel együtt kezelte. Ezek dolga volt a kamara rendelkezése szerint együtt vagy külön bejárni a harminczadokat s onnan a pénzt beszállítani.

Ugyanez utasítás megállapította az egyes harminczadok tiszti személyzetét. Volt egy harminczados, egy ellenőr, egy számvevő (rationista) és vice-gerens. Csakhogy ez a nagy személyzet csupán a fontosabb helyeken volt ilyen teljes, másutt két tiszt — rationista és ellenőr — vezette a hivatalt. A gyalog és lovas szolgák száma hasonlóképen a forgalom mérvéhez volt szabva. A királyi utasításból képet nyerhetni az eljárásról is, mely az elvámolásnál divott.

A mint az árus-ember a harminczadhelyhez érkezett, mely külsőleg is ismertté volt téve az épületre kitűzött harminczadzászló által, két hivatalnok — rendesen az ellenőr és számvevő — kiment, megszámlálta az árukat, a tarifa szerint kivetette az illetéket, azt pontosan beiktatta a regestumba s azután kiállította a scheda tricesimalist vagy regiát. Ezen nyomtatott és hivatalosan megpecsételt formularékat minden harminczad a kamarától kapta s az átvételkor rólok nyugtát adott, mert minden egyes darab elhasználását a regestrum útján igazolnia kellett. Megtörtént, hogy néha a kamara, néha az illető harminczados gondatlansága miatt egyes állomásokon elfogytak a schedák, a mi sok visszaélésre s a közönség zaklatására adott alkalmat, mert ily esetben a harminczados egyszerű pecsétes levelet volt kénytelen az illető kereskedőnek

vagy szállítónak kiállítani, melyet azonban más harminczadosok nem fogadtak el a vámfizetés megtörténtének bizonyítékául, hanem újra követelték a fizetést, miből sokféle perpatvar támadt.

A schedát,<sup>1)</sup> melyben minden áru vagy marha, mely után vám fizettetett, pontosan specificálva és nominálva volt, a harminczados vagy távollétében a vicegerens sajátkezüleg aláírta. Azután az ellenőr átvette az érte járó díjat s bezárta a hivatal nagy vasládájába. A schedákat az Ausztriába vagy Morvába vitt árukért, ha ezek ott eladattak, az eladó kereskedőktől az ottani vámfőnök (Handgraf) elszedte s havonként elküldötte a pozsonyi kamarának. A kivívók számára fennálló régiebb kedvezményt a vám utólagos lefizetése iránt az 1545-ki utasítás is fentartotta. A helyi hivatalnál befolyó pénzek a személyi és dologi szükséglet levonásával átadattak az időnkint megjelenő pénztárnokoknak. A bányavárosok bányaművelésre szánt minden behozatali czikke vámmentes volt. Az utasítás azt is legszigorúbban elrendelte, hogy az árus embertől a törvényes harminczadon kívül semmi egyéb díjat akár a schedák kiállításáért, akár más czímen szedni nem szabad.

A magyarányu reform végrehajtására a kamara Pozsonyba rendelte az addigi és ujonnan kinevezett harminczadosokat, kik február 21-én letették a hivatalos esküt. Minthogy nagy számmal voltak jelen, a kamara felhasználta az alkalmat, hogy teendőikről s több más fontos ügyről értekezzenek velök és javaslataikat a király elé terjeszsze, egyúttal febr. 24-én jelentvén neki, hogy a reform végrehajtására minden előkészítő intézkedés befejeztetett.<sup>2)</sup> Az új szervezet márczius elsején csakugyan életbe lépett, de némi módosítással. A király által kijelölt néhány helyen, így Véglesen és Stubnyán, nem állíttatott harminczad. Ezek helyett Rimaszom-

<sup>1)</sup> Egy ilyen scheda ránk maradt Orsz. L. Lymbus III. 10. s így hangzik: *Noveritis Joannem Lauser a Vienna expellere boves centum, de quibus hic est expeditus, dimittatur pacifice. Datum ex Sellye decimo quarto die septembris, Anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio. Regiae Mattis tricesimator Joannes Bobost manu propria. Valentinus Nady C. scriba.*

<sup>2)</sup> Levele közös pénzügym. Lev.

batban, Saághon, Baáthon és Guttán, néhány héttel később Selyén is kezdett ily hivatal részint önállóan, részint fióképen működni. <sup>1)</sup> Az új állomásokat azonban szintén nem elég jól szemelték ki s általában az egész reformkísérlet, noha igen költséges volt, <sup>2)</sup> nem állotta ki a tapasztalás tűzpróbáját. Számtalan visszaélés, sikkasztás, a kincstár megkárosítása fordult elő. Nem csupán a haszonlesés és corruptio, vagy azon emberanyag csekély szakavatottsága, melyből a harminczadnál alkalmazottak vétettek, okozta a felmerült bajokat.

A király annyira zavaros, olyan bonyolult kezelési módzatot állapított meg, a mely nagyon megkönnyítette a visszaélések elharapózását. Nemcsak nem sikerült még ez időben sem az összes hivataloknál egységes vámtarifát léptetni életbe, hanem a tényleg szedett jövedelem sem folyt egyenesen a kincstárba. Megoszlott az különböző egyéniségek — a király hitelezői — közt, kiknek joguk volt az adósság fejében számukra inscribált harminczadoknál saját tisztviselőiket alkalmazni. Így tehát a királyi harminczados mellett néhol magán harminczados is működött, ki a meghatározott kulcs szerint megbízóját illető jövedelmet beszedte. De ez a kulcs a legkülönbözőbb volt minden egyes helyen. A királyi rendelet szerint csupán Rózsahegy, Végles és Stubnya egész jövedelme illette a kincstárt; ezek mint új állomások nem voltak inscribálva, s jövedelmök a kincstárt illette volna, ha egyáltalán működésbe léptek volna, mi azonban nem történt. Ellenben a többi összes hivatalok inscribáltattak. Pozsonyban és fiókjában a király Mária özvegy királynéval osztozott a jövedelmen, és pedig következő módon: Az országba behozott minden árucikk teljes vámja a királynét illette, s ezt az ő harminczadosai szedték be; az alvidékről felszállított marha

<sup>1)</sup> E harminczadok jövedelmének kimutatásai 1545-ből köz. pénzügy. Lev. Rimaszombatban márczius 26-án, Saághon és Baáthon május 8-án, Guttán ugyanakkor nyílt meg a harminczad, de az utóbbi helyen az egész hónapban nem volt jövedelem. Selyén június 1-én kezdett a harminczad működni.

<sup>2)</sup> Sífrik a kamarási fizetésen kívül évi 400 ftot s 40 lovas számára hópénzt, — à 3 ft — a két pénztárnok egyenkint 250 ft. fizetést s 100 ft. asztalpénzt, mindegyik ellenőr 200 ftot kapott. Köz. pénzügy. min. Lev.

egész vámja viszont a királyt, az Esztergom vagy Székes-Fejérvár felől szállított marha vámjából 20% a királynét, 80% a királyt illette. A nagyszombati és fiókjai, a szemeczi és szakolczai harminczadoknál a király és Pernsteinné — özvegy Thurzó Elekné — osztozott a jövedelmen, s az utóbbinak tisztai 20%-ot vettek fel. Trencsénben és filiálisaiiban, Ujhelyen és Verbón a bevételből a király 60, Pernsteinné 40%-ot kapott, s ez utóbbit illette a külföldről behozott árúk egész vámja.<sup>1)</sup>

A harminczadok inscriptiójából származó nehézkes és bonyodalmas kezelés okozhatta legelső sorban, hogy az 1545-ben eszközölt reformmú a gyakorlatban hasznavehetetlennek bizonyult. Olyan visszaélések merültek föl, melyek az új alkotást működésének már harmadik évében alapjaiban megintgatták s a legmesszebb menő következményeket vonták magok után. 1548. január 1-én a király meghagyta<sup>2)</sup> a kamarának, hogy Szerémy Sebestyén és Francisci Tamás kezéből vegye ki a hatáskörüik alá rendelt összes harminczadokat; az egyes hivataloknál szakavatott tiszteket alkalmazzon, s az eddigiek

<sup>1)</sup> Így állapítja meg a jövedelem-megosztást az említett királyi rendelet. Egy 1546-ki följegyzés Orsz. Lev. Lymbus III. 3. — ezeket mondja a régiebb állapotokról: Ante annum 1546 ad cameram dabantur de trima posoniensi, de rebus quae ex Hungaria in alia regna educebantur proventus, de vinis autem educti Matti Regiae in posoniensi trima tertia pars ad cameram dabatur, Reginalis Mattas duae partes percipiebatur. De bobus autem exigebantur hic Posonii drum 40, nam major trima in trimis aliis per Dnum Paulum Bornemisza ab illis per flor. unum praesente anno fuit exacta insuper. Ad cameram autem de bobus, qui infra Strigonium et Albam Regalem vel Budam abigebantur, drii 40 solvebantur; de illis vero bobus, qui supra Strigonium empti abigebantur etiam dn 40. Viginti den. Matte Regiae ad cameram dabantur, alii autem 20 den. Reginali Matti exigebantur et tota summa trimae Posoniensis, quae ad cameram proveniebat, ad summam faciebat cum filiilibus atque servitiis salariis et equis trimatorum aliquando autem fl. 500, aliquando 400. In Zempcz similiter trimis de bobus den. 40 exigebantur, quorum den. 20 R. Matti, alii den. 20 duo Alexio Thurzoni dabantur, quae summa ad cameram faciebat flor. 3200 cum similibus equis et salariis trimorum. Pluribus annis minus provenierunt. Trima Tyrnaviensis similiter exigebatur den. 40. Ez összeg fele a kamarácé, fele Thurzóé volt s a kamarához tisztán befolyt 1518 ft. évenként.

<sup>2)</sup> A levél Orsz. Lev. Ben. Res.

közül csak a becsületeseket tartsa meg. Ez intézkedésre az szolgáltatott okot, hogy Ferdinánd már előzőleg az esztergomi káptalant bizonyos panaszok megvizsgálásával bizta meg, s a vizsgálat a legsúlyosabb visszaéléseket derítette ki <sup>1)</sup> a kincstár megkárosítása körül. A király a vádlott tisztek példás megbüntetését követelte, s meghagyta a kamarának, idézze haladéktalanul maga elé az illetőket; közölje velök a vádat, s a kik nem igazolják magokat, azokat tartóztassa le, s az eljárásról haladéktalanul jelentést tegyen. Minthogy a vizsgálat folyamán kitűnt, hogy a harminczadosokkal összejátszva, három pozsonyi polgár a marhakivitelnél szintén nagyon megrövidítette a kincstárt, az eljárás megindítása ellenök is elrendeltetett. Mindezen visszaéléssel kapcsolatban a király nem sokára — márczius 15-én — arról is értesíté a kamarát, hogy az egész magyarországi harminczadügyet reformálni óhajtja, s e végből a pozsonyi harminczadot összes filiálisai-val az alsó-ausztriai kamara gondviselésére bizza.

Egy esztendőnél tovább elhuzódtak a tárgyalások, míg a király fent jelzett óhajai positiv intézkedések alakját öltötték. 1549. ápril 1-én <sup>2)</sup> ismét új szervezet lépett életbe, mely a pozsonyi kamara felügyelete alatt maradt harminczadosokat két főcsoportba osztotta. Az egyikbe Nagy-Szombat, Szempecz, Sassin, Holics, Szakolcza, Szenicz, Verbó és Ujhely, a másikba Trencsén, Illava (akkor Lévának nevezték), Pucho, Zsolna és Turdossin tartoztak. Mindnyájan önálló harminczadok lettek, míg filiálisul Ujhely körül Bossácz és Lysko, Illava körül Bellus, Pucho körül Meztechko, továbbá Kraszno és Richo szolgáltak, hol időnként gyalog-őrök tartózkodtak. E helyeken kívül a számadásokban még Selye is előfordul önálló hivatalképen. A régi rayonfelosztás tehát fentartatott s mindegyik kerület élére külön főnök (superintendens) 100 ft évi fizetéssel s öt lovasra 210 fttal állíttatott. Őt illette a

<sup>1)</sup> A király 1548. január 8-án írja, hogy a káptalan kiderítette, quam fraudulenter et infideliter se quidam trimatores, quorum nomina in ejusmodi literis continentur, in perceptione trimali non sine maximo nostro detrimento haecenus gesserint. A levél Orsz. L. B. Res.

<sup>2)</sup> A kamara utasítása a harminczadosokhoz Közös pénzügymin. Lev. Bécs.

dugárú negyedrésze is. Így tehát az előbbi organisatio pénzügyi terheit lényegesen mérsékeltek s általában a takarékoság elvét emelték érvényre.

Francisci Tamás a mult évben ellene emelt vádak alól kétségkívül tisztázhatta magát, mert a nagyszombati csoport főnökévé ő neveztetett ki.<sup>1)</sup> Kötelessége volt kerületét minél gyakrabban bejárni, az ügykezelést s az egész áruforgalmat szemmel tartani, minden rendkívüli esetről, bajról a kamarát nyomban értesíteni. Ő vette át a kamarától a nyomtatott schedákat, melyeket az egyes hivatalok közt a szükséglet-hez képest osztott szét. Ő rendelkezett szóban vagy írásban a harminczadok tiszteivel, s nem előre meghatározott időben, hanem váratlanul, de gyakran jelent meg körükben. El kellett járnia a szomszéd heti vásárookra Ausztriába és Morvába, hova a magyar marhakivitel irányult. Ott személyesen kellett körülnéznie, nincs-e vámolatlan árú a piacon. Hogy e feladatot teljesíthesse, az egyes hivatalok folyton értesítették a kihajtott marha számáról s a kereskedők nevéről. Nagyobb vásár idején az osztrák vagy morva vámhivatalnokok segítségével a külső, főleg erdei utakat is szemmel tartotta. Minthogy a kamara elrendelte, hogy Semptén belől más felé, mint Nagy-Szombatba a kivitelre szánt marhát hajtani nem szabad, ez intézkedés fogatosítása is az ő ügykörébe tartozott. E mellett ügyelnie kellett, hogy a harminczadosok rossz lovat s szolgálakul megbízhatatlan suhanczokat ne tartsanak, hanem olyan egyéneket, kik az utakat és ösvényeket az egész környéken ismerik. A szolgálk lova — mondotta az utasítás — legyen erős, fegyverők pedig katonához illő. Télen azonban, mikor a marhakereskedés szünetelni szokott, kevesebb lovat kellett tartani. A főnökkel minden tisztviselő udvariasan volt köteles bánni, s a ki nem tette vagy hanyagul járt el, azt a kamaránál följelentették. E szervezetben tehát már a harminczadügy egészen a kamaránál összpontosított, s 'a főnök nem önálló hatóság, hanem a kamara kirendelt közege volt.

De a kincstárt mind ez a sok és lényeges reform sem tudta a legnagyobb arányú károsítástól megóvni. Az ötvenes

<sup>1)</sup> Az április 3. és 8-án hozzá intézett rendelet, illetve utasítás. Közös pénzügym. Lev.

években a marhakivitelnél ismét sok ezer ftra menő sikkasztások történtek, és pedig csaknem minden harminczadnál, úgy hogy 1560. nyarán számos tisztviselő Pozsonyba hivatott s ott azonnal fogságra vettetett. Az ügyet olyan fontosnak tekintették, hogy a király külön vizsgáló bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak Abstenius-Bornemisza Péter, erdélyi püspök, Thurzó Ferencz, nyitrai püspök, a magyar kamara elnöke, Erasmus Heidenreich de Pidenegg, az udvari kamara elnöke és Torda Zsigmond, kamarás. A bizottság 1560. aug. 30-án kapta utasítását,<sup>1)</sup> s nyomban megkezdte működését Pozsonyban, hol a fogoly harminczadosokat és ellenőröket kihallgatta, kinpaddal fenyegetve őket, ha önkéntesen nem vallanak. Azután a vidékre indult, hogy minden egyes harminczadnál külön ejtse meg a vizsgálatot, s beható tájékozást szerezzen a helyi viszonyokról. Jelentése, mely még szeptember havában elkészült, a legtanúságosabb okmányok egyike, s a kor erkölcsi és művelődési állapotaira ép oly élénk világot vet, mint az akkori kereskedelemre és gazdasági életre. A bizottság szemleútjának első állomásától az utolsóig a legmeglepőbb tapasztalásokat tette. Sehol a legcsekélyebb nyoma sem mutatkozott annak, mintha a tisztek tömeges letartóztatása, s a büntetés, mely fenyegette őket, a megmaradt vagy újonnan kinevezett hivatalnokokra a legcsekélyebb benyomást gyakorolta volna. Uton-útfélen hanyagságot, részvétlenséget, sőt engedetlenséget és konokságot tapasztaltak a biztosok. Néhol egy egész napig nem találhatták meg azt az egyént, a ki a harminczadot kezelte. Néhol éppen vásári napon nem volt egyetlen tiszt vagy szolga a hivatalban. Másutt számadásai bemutatását mindenféle ürügy alatt megtagadta a harminczados, kivel a helyi — városi — hatóságok rendesen összejátszottak, s vagy éppen nem, vagy helytelenül teljesítették a bizottság által elrendelt tanúkihallgatásokat.

Nagyszombatban az új harminczados elődje példájára folytatta a sikkasztásokat, melyekre Ujhelyt és Szokolczát is nagyon alkalmasnak találták a vizsgálók, mert a sok erdőségen át könnyű a marhát feltűnés nélkül Morvába kihaj-

<sup>1)</sup> Ez, valamint a működéséről készített igen terjedelmes jelentés Közös pénzügym. I. Bécs.

tani.<sup>1)</sup> Minthogy a bizottság a hatósági személyeknél él magánosoknál, első sorban pedig a tiszteknél és szolgákná sűrűn tudakolta a helyi viszonyokat, sok igen értékes útbaigazítást kapott. Újhelyen megtudta, hogy a szomszédos főurak vámmentesen visznek ki-be mindent s a parasztok szintén százféleképen csalják a kincstárt. Leggyakoribb s legegyszerűbb módja a csalásnak az volt, hogy a paraszt sok ökröt fogott egy szekérbe, rá némi csekély terhet rakott, a Morva folyóhoz hajtott s ott az ökrök egy részét eladta a morva mészárosoknak, kik a meghatározott időben oda kijöttek. Selyén azt találták a vizsgálók, hogy onnan minden hátrány nélkül máshová lehetne áttenni a hivatalt. Ellenben Zsolnát a morva és sziléziai behozatal miatt fontos helynek mondták, épen úgy Turdossint, noha a község maga igen szegény, de Szepesből, Liptóból, s a bányavárosokból ott ment át a kereskedelem Sziléziába és Krakóba.

Minthogy a bizottság megbízása nemcsak a helyszíni vizsgálatra, hanem abbeli javaslatételre is kiterjedt, hogyan szervezendők a harminczadok, hogy a további csalásoknak elejét lehessen venni, zárjelentésében a szükségesnek látszó reformokról is hosszasan nyilatkozott. Indítványai közt a legfontosabb az volt, hogy az összes harminczadhivatalok a pozsonyi kamara hatósága alól kivétessenek, s minthogy a legtöbb a morva határ közelében van, a morvai Handgraf (harminczadfőnök) közvetlen vezetésére bizassanak vagyis őt nevezte ki a király e hivatalok főnökévé. Ezzel tehát, minthogy a pozsony-soproni csoport már úgy is osztrák vezetés alatt állt, az egész magyar harminczadügy idegen kézbe került volna. Szerencsére e messzevágó indítvány nem fogadtatott el. A király kétséggkívül tudta, hogy ilyen rendszabály a legélesebb visszatetszést keltené az országban, mert a *rendek* már a pozsonyi harminczadnak a magyar hatóság alóli kivonását is szertelenül zokon vették s a régi állapot visszaállítását sürgették. Ellenben a bizottság más nemű javaslatai gyakorlatiabbaknak mutatkoztak. A többek közt ajánlotta, hogy az összes tisztek fizetését annyira javítsák, hogy

<sup>1)</sup> A harminczadjövedelem túlnyomó nagy része a marhakivételből eredt. Mikor ez megakadt, a jövedelem is nagyon megcsappant.



sokféle elfoglaltságuknak és nehéz feladatuknak jobban megfeleljen; hogy a kamara a schedák kezelésében több óvatosságot kövessen, minden egyes darabra ráüsse a titkos pecsétet s vagy teljes ülésben vagy legalább két kamarás ellenőrzése mellett szolgáltatassa ki; hogy a harminczadosok jó, egyöntetű és részletes utasítást kapjanak; hogy Besztercebányán valami ellenőrző közeg állíttassék s végre, hogy a magyar kivitel három főpontján: Bécsben, Morvaországban és Sziléziában, Teschenben az ottani harminczadosoknál egy-egy magyar tiszt alkalmaztassék, kik a magyar kereskedőket és áruikat szemmel tartásák, schedáikat elszedjék s a pozsonyi kamarához küldjék.

Ez utóbbi javaslatok legtöbbje csakugyan megnyerte a királyi felség tetszését. Még azon évben meghagyta <sup>1)</sup> a kamarának, küldjön Bécsbe alkalmas embert pénztárnokul, ki azon kereskedőktől, kik oda marhát hajtanak s otthon a vámmal adósak maradnak, a tartozást német pénzben bécsi érték szerint számítva nyomban az eladásnál bekívánja, mert megtörtént, hogy utóbb akár idegen, akár belföldi exporteuron a tartozást megvenni nem lehetett. 1561. szept. 20-án Besztercebányán önálló harminczad hivatal nyitattott <sup>2)</sup> a török részekből folyó marhabehozatal szemmel tartására. Ugyanakkor fölvetetett a kérdés, nem lenne-e czélszerű Győrött fiókhivatalt állítani, mely az óváritól függjön. Ezt ez utóbbi kívánta azon sokféle visszaélés megakadályozása végett, mely e vidéken elharapózott. A morvai pénztár (perceptoratus) már szintén kilátásba vétetett, ámbár működéséről csak 1565-től fogva vannak positiv adatok. Végül a selyei harminczad 1560. szept. 10-én csakugyan megszüntettetett, <sup>3)</sup> s ama néhány évben, melyben a számadások még említik, mindig csak hátralékokkal szerepel, míg végre egészen eltűnik.

Ha már azon vidékeken, melyekben Ferdinánd király uralma megszilárdult, melyekben minthogy a kamarához

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Ben. Res.

<sup>2)</sup> Atyja nevében Miksa főherczeg rendeli ezt el. Orsz. Lev. B. R.

<sup>3)</sup> A harminczadosok perére vonatkozó egyik okirat említi Orsz.

közel voltak, a felügyelet és ellenőrzés joga könnyebben volt gyakorolható, ennyi akadályba ütközött a harminczadügy rendezése, természetesen még zavarosabban kellett a viszonyoknak alakulniok az északkeleti országrészben, hová a kamara hatalma csak igen kevésé ért el. Ott a harminczadügy kezdettől fogva egész önállóan fejlődött tovább. Lengyelország felé az ország határai a mohácsi vész után sem változtak, s így az ottani régi harminczadhelyek sem szűntek meg, csak hogy nem mindig voltak a király birtokában. Ellenben a János király, utóbb az erdélyi fejedelemség felé eső határszélen kevés új hivatal állíttatott, s az egész harminczadügy nem közvetlenül a pozsonyi kamara, hanem a sárosi főkapitány alatt állt, ki a befolyó jövedelmet átvette. Eleinte ez meglehetősen csekély összegre mehetett, mert a zűrzavarban a kezelésre gondot nem fordíthattak, s a felföldi harminczadügy rendezését komolyabban csak 1549-ben kezdték meg. A legtöbb harminczad nem is volt állami kezelésben; bérbe adatott, vagy egészen magánosok, a hatalmas főurak birtokába jutott. — A kamara sokat bolygatta ez ügyet Werner György sárosi kapitánnyal folytatott levelezésében, s az állami kezelést multhatatlanul szükségesnek találta. Werner hasonló nézetben lévén, azt ajánlotta, vizsgálják meg az összes ide vonatkozó királyi adomány- vagy zálogleveleket, főleg Serédy Gáspáréit; hogy továbbá azon harminczadokról, melyek jövedelmét Serédy húzza, kérjenek részletes számadást, s végül hogy olyan harminczadok, melyeknek jövedelme némely állami hivatalnokok fizetésére jelöltetett ki, ezen urak kezelése alól kivétsessék. Ilyennek említi<sup>1)</sup> a homonnai harminczadot s azt ajánlja, vegyék el Báthory Andrástól, s csak a jövedelmet szolgáltatassák át neki tárnokmesteri fizetése fejében. Báthory valóban ki is adta e harminczadot, mely azon időtől kezdve rendes királyi kezelés alá került. Ezen kívül 1557—8-ban Eperjesen, Lublón, Sztropkón, Kassán, Bártfán, Lőcsén, Késmárkon, Ungváron működtek ily hivatalok. Volt harminczad a hatvanas évtizedben — talán előbb is, csak hogy ez időből még nem került elő adat — Tokajban, de

<sup>1)</sup> A levelezés Orsz. Lev. A kamarához int. lev.

vár többi jövedelmeivel együtt kezeltetett és bevételei a vár-jövedelmek közt soroltatnak fel.<sup>1)</sup> — A kincstár érdekeit kellő erélylyel megvédeni mind e sok hivatal sem birta. Torda Zsigmond, Werner György utóda, a sárosi kapitány-ságban 1558-ban, midőn a felvidéki harminczadügy bajait felsorolta, különösen arra utalt, mennyire károsítják a Homonnayak a kincstárt, kik nagy juh- és marhakereskedést űznek Lengyelországba s vámot nem fizetnek. A Krajnán át vitték ki a marhát, s elkerülték a homonnai, valamint az ungvári harminczadot, melyek tiszteivel örökös perpatvart folytattak. Torda azt ajánlotta, hogy esetleg fegyverrel kell az urakat engedelmességre kényszeríteni.<sup>2)</sup> — Azt is javaslatba hozta, hogy Varannón önálló hivatalt, Jászón a kassaihoz fiókot, Tárkányban szintén fiókot állítsanak, az ungvárit pedig fen-tartsák, mert főleg só-t szállítanak arra tengelyen ki. 1560-ban Szikszón is volt vámhivatal. Szükségesnek tartotta továbbá a városi tarifa szabatos megállapítását s egységes alkalmazását az összes hivataloknál; a tiszteknek megfelelő utasítás-sal való ellátását, mert akkor összesen csak három harminczadnak volt, de nekik is nagyobbára elavult, utasításuk.

E sok jó tanácsot azonban a távol eső pozsonyi kamara csak kis mértékben tudta gyakorlatilag értékesíteni, s a minden controll nélkül, sokszor évekig magokra hagyottan működő felsőmagyarországi hivatalok nagyon elárvult állapotban szynlódtek. Itt is járt 1561 körül vizsgáló bizottság s mindenütt a legnagyobb rendetlenséget találta, számos helyen pedig, a többek közt Szikszón, csalást, sikkasztást constatált.<sup>3)</sup> A tisztek még a regestrumot sem tudták felmutatni, melyből sáfárkodásukat meg lehetett volna ítélni.

Itt és másutt is a bajok egyik főkútfeje abban állt, hogy a tiszti személyzet képesség, szakértelem és kötelességérzet tekintetében nem egészen felelt meg hivatása sokféle és komoly igényeinek. Mert a harminczadosi és ellenőri állás a becsületességen, munkakedven kívül sok elméleti és gyakor-

<sup>1)</sup> N. M. Várak csomagai. Tokaj számadásai.

<sup>2)</sup> 15 pontra terjedő véleménye. Orsz. Lev. A kam. int. lev. 1560—69. A. csomag.

<sup>3)</sup> Jelentése Orsz. Lev. Ugyanazon csomagban.

lati ismeretet kívánt. Sok irással, könyveléssel járt, s általában vezetőjének jóval nagyobb műveltséggel és intelligenciával kellett volna bírnia, mint minővel akkor az a társadalmi réteg rendelkezett, a melyből e hivatalnokok kikerültek. A jobb módú nemesség tagjai még nem igen vállaltak szerényebb királyi hivatalt. A harminczadosság különben is meglehetősen gyűlöletes volt. Az új rendszernek, mely számos vámmentességet megszüntetett, s általában igen nagy mértékben emelte a ki- és beviteli vámokat, a harminczadosok és tisztársaik voltak látható képviselői, s a közvélemény őket sújtotta mind azzal a gyűlölettel, melyet az új kormányzat iránt táplált. Ez érzések néha a legkegyetlenebb módon jutottak kifejezésre. Sokszor megtörtént, hogy a csempésző parasztok fegyveres kézzel támadtak a harminczad-szolgákra. Vág-Ujhely környékén Balog Péter harminczadtisztet egy ízben életveszélyesen megsebesítették, s noha sokan látták a tettet, senki sem sietett a sebesült segélyére, s még kevésbbé akarta valaki a tettes nevét megmondani.<sup>1)</sup> 1561. szept. elején Bárson György verbói harminczadost fényes nappal agyonverték<sup>2)</sup> a parasztok és mészárosok, kik morva földre marhát akartak csempészni. Mások a főurak részéről voltak életveszélyes fenyegetéseknek és tetteges bántalmazásoknak kitéve. A fent említett Balog Pétert egyszer Czobor Imre éjnek idején embereivel megrohanta és súlyosan megsebezte. Bakics Pál a holicai harminczados szolgáját fegyveres kézzel megtámadta s fogságra vetette.<sup>3)</sup> A tisztviselők bántalmazása, sebesítése, sőt meggyilkolása általában oly gyakori volt, hogy a kamara 1563-ban az ily büntények megtorlására külön törvényt hozatalát sürgette. Mindez nem igen csábíthatta a vagyonosabb nemességet a sok bajjal, munkával járó állás elvállalására.

<sup>1)</sup> 1560-ki vizsgáló-bizottsági jelentés. Közös pénzügymin. Lev.

<sup>2)</sup> Az esetről a király levele Orsz. Lev. Ben. Res. A kamara okt. 20-ki jelentése Lymb. III. sor I., továbbá Ben. Res. 1561-ki kötet. Bárson a csempészeket morva földre Velyke faluig üldözte. Ott ölték meg. A király ez ügyben Bornemisza Mátyás szakolczai harminczadost bízta meg a vizsgálattal, mely kideríté, hogy a gyilkosság morva területen történt.

<sup>3)</sup> Fraknoi IV. 403.

A pénzbeli díjazás sem gyakorolható túlságosan csábító ingert a birtokos nemességre, hogy a harminczad-hivatalokban keressen alkalmazást. Az a 100—150 frt, melyet ily hivatal nyújtott, még ha a mainak tizszeresét képviselte is, nem biztosított valami fényes megélhetést s alig adott kárpótlást a szolgálat sokféle és fárasztó teendőiért. Királyi vizsgáló bizottságok s szakférfiak magok hangsúlyozták, hogy a tisztikarnak megfelelőbb javadalmazást kell nyújtani, mert a rosszul fizetett hivatalnok nemcsak munkáját végezi hanyagul, hanem könnyen a bűn útjára téved, vagy legalább is megtartja a kincstár pénzét. Ez számtalanszor előfordult s azon tisztek között, kik pénzkezeléssel foglalkoztak, igen kevés akadt, kik kisebb-nagyobb összegeket meg nem tartottak, mely a legtöbb esetben egészen elveszett a kincstárba, mert az illetők oly szegények voltak, hogy mihelyt állásukból kiestek, megélni is alig bírtak. A hátralékosok hosszú sorozata,<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> A kamara 1577 táján összeíratta azon harminczad hivatalnokok nevét, kik a vágyölgyi harminczadesoportban I. Ferdinánd korában adósai maradtak a kincstárnak. Itt csak azok szerepelnek, kik megtartották a befolyó pénzt, a mit akkor nem tekintettek síkkasztásnak, vagy a kiket valami künn levő követelésért szavatosság terhelte, de máskülönben büntényt nem követtek el. Az összeírás N. M. F. L. 906. E szerint adós maradt: Szentiványi Ferencz szempezi harminczados 1560—61-ben 827 frt 63 dral. A kamara által megindított vizsgálat kiderítette, hogy teljesen szegény s a pénz behajthatatlan; Joó István r.-szombati harminczados 1549. febr. 1-től 1555. ápril 15-ig 2103 frt 36 dr; e pénz a marhakereskedőknél maradt s Joó csak szavatos volt érte; Hrussóczy Mihály n.-szombati harminczados 1555. ápril 15-től 1556. május 13-ig 73 frt 88. E miatt 1571-ben a kamara elé idézték, a király elengedte a tartozás felét; ugyanő, mint trencsényi harminczados, 1557—8-ból, 1561-ből és 1568-ból 99 frt 67 dr; Báchy Benedek n.-szombati ellenőr 1556. májustól decz. végeig 179 frt 33 (volt 30 frt 03 dr defectusa is); Pesty Péter újhelyi harminczados 1564. jan.—okt. 16-ig 810 forint 80; Bobest János újhelyi harminczados 1549. jan. 27-től 1552. szept. 30-ig 3081 frt 06 és ugyanő, mint selyei tiszt, 1552—56-ban 2644 frt 61. Thurzó Ferencz püspöknek volt rokona s szegényen halt meg; Erdőhegyi Miklós újhelyi harminczados 1552—55-ben 339 frt 40 és ugyanő, mint selyei 2214 frt 19. Teljesen szegény; Zilady András puchói harm. 1549. január 1-től 1555. ápril 15-ig 90 frt 90; Hodossy Mihály puchói harm. 1555. ápril 15-től 1556. jún. 30-ig 120 frt; György deák (litteratus) Zsolna 1550. jún. 1-től 1555. ápril 15-ig 80 frt 87; ugyanő Turdossán 113 ft 15; Oldy Lázár zsolnai ellenőr 1559-ben 44 frt 59. Meghalt szegényen; Gá-

mely élénk világot vet a XVI. század társadalmi viszonyaira, szembetűnő bizonyítéka annak, hogy a harminczadosok főleg a birtoktalan és egészen szegény nemesi osztályból kerültek ki, vagy nagyobbára azon körökből ujonczoztattak, melyek más-különben nem igen tudtak volna megélni. Egyedül a vágvölgyi csoport tisztői, még pedig csak az 1549—64-ki tizenöt évben, valami tizennyolczezer forintot tartottak meg a befolyó jövedelemből, még pedig oly módon, mely nem ütközött az akkori büntető jogi fogalmakba s nem adott alapot a bűnvádi eljárás megindítására. A kamara legrégibb utasításában a király elrendelte ugyan, hogy a pénzkezeléssel foglalkozó tisztektől ovadék — cautió — vétessék. De a tisztikar nem olyan társadalmi rétegből került ki, mely óvadékat adhatott volna s nincs is a legcsekélyebb nyoma, hogy a kamara e rendelkezést valakivel szemben foganatosította volna.

Szenvedett azonban a kincstár olyan károsodást is, mely a legsúlyosabban megsértette a jogot és a törvényt. Ez történt 1547-ben, de különösen az ötvenes évek végén, midőn a visszaélések óriási arányokat öltöttek és éveken át folytak, míg, mint láttuk, 1560-ban külön királyi bizottság ki nem küldetett a tényállás kiderítésére s a bajok orvoslására. Az akkor megindított nagy arányú bűnper, melynek egyes actái<sup>1)</sup> fenmaradtak, ép oly rikító világot vet a kor erkölceire, mint a harminczadügy belső szervezetére és gyakorlati működésére. Mikor 1560. szeptember első napjaiban a vizsgáló bizottság Pozsonyban megkezdte hivatalos működését, egész csapat

---

bor deák Turdossin 1549—50-ben 43 ft 48. A törökök megölték; Schilling Frigyes Turdossin 1558—61-ben 211 ft 50. A pénzért Saln gróf vállalt kezességet; Andaházy Lőrincz Turdossin 1564-ből 60 ft 65; Bátorkeszy Farkas Galgócz 1561-ben 190 ft. Szegényen halt meg. Mihály deák Verbo 1549-ben 636 ft 37. Szegényen halt meg; Bernát deák Selye 1549-ben 615 ft 88, szegényen halt meg; Soós György Selye 1555—57-ben 623 ft 89; Palásthy Márton Selye 1559—60-ban 670 ft 81., ezért csak szavatos volt; Stöckl Erasmus selyei ellenőr 1559—60-ban 1146 ft 50, teljesen szegényen halt meg. Palásthy és Stöckl más tekintetben még súlyosabban megkárosította a kincstárt, miről alantabb lesz szó.

<sup>1)</sup> Az okmányok az orsz. levéltárban a Ben. Resolútiók kötetében és a Lymbus III. sorozatában, valamint a Nemz. Múzeum kézírataiban s a közös pénzügym. levéltárban vannak.

vágvidéki harminczadtsízt volt már a pozsonyi várban letartóztatva. A foglyok, a mennyiben nevök az eddig ismeretes okmányokból összeállítható, a következők: Palásthy Márton harminczados és Stöckl Erasmus ellenőr Selyéről; Kőrösy Zsigmond ujhelyi, Szentábrahám Péter — előbb szemeczi, — galgóczi, Saffár János szemeczi és Kis Péter nagy-szombati harminczadosok. A legkülönbözőbb és igen súlyos vádakát emelték ellenök, melyekre nézve a vizsgáló bizottság egyenként és együttesen — egymással szembesítve — kihallgatta őket s kárpád alkalmazását is kilátásba helyezte, ha önkéntesen nem vallanak. Mindnyájan ártatlanoknak mondották magokat. Minthogy azonban arra nézve, hogy igen jelentékeny pénzüsszegeket be nem szolgáltatnak, kezdettől fogva kifogás alá nem eső bizonyítékok forogtak fenn, a hiányt magok sem tagadták. Azzal védekeztek, hogy itt nem sikkasztás forog fenn, hanem a pénz hátralékban van a marhakereskedőknél, kik a fizetésre szokásszerűen halasztást kaptak. Vádlottak ajánlkoztak is, hogy ha szabadon bocsáttatnak, az egész hiányzó összeget behajtják. De szavoknak nem lehetett hitelt adni. Hivataluktól mindnyájan még szeptember első tíz napján elmozdítottak s továbbra is fogva maradtak. A királyi bizottság azután bejárta az egyes harminczadokat, míg a kamara s a királyi ügyigazgató megtette az előkészületeket a pör megindítására.

A pör kérdésében a király egy ideig sajátyszerű álláspontot foglalt el. Nézete szerint azt a nemes embert, a ki államszolgálatba lépett, e minőségében nem védi a magyar nemesi kiváltság; a királyi hivatalnok nem tartozik tehát az ország rendes bíróságainak illetősége alá, hanem olyan törvényszék elé állítható, melyet a felség kénye-kedve szerint akár kül- akár belföldiekből állít össze. E felfogást azonban érvényesíteni nem lehetett. Másrészt a király mindinkább hitelt adott a foglyok azon biztatásának, hogy ha kezességre szabadon bocsáttatnak, a hiányzó összegeket be fogják szolgáltatni. El is rendelte tehát elbocsátásukat. Először Kőrösy Zsigmond került ki kezességre a börtönből; 1561. nyarán már szabad volt. A többiek elbocsátását a király augusztusban rendelte el, de a kamara nem helyeselte az intézkedést s ne-

hézségeket emelt. A felség többször megújította parancsát, mielőtt az végrehajtatott.

Csakhogy ezzel a kínos ügy nem nyert elintézését. A vádlottak nem tartották meg azon ígéretöket, hogy a kárt megtérítik. Másrészt a vizsgálat bűnös üzelveikről egyre több, súlyosan terhelő anyagot hordott össze, noha egyes hatóságok — főleg azon városok, melyek polgárai is érdekelve voltak, — a legképtelenebb módon nehezítették az igazság kiderítését. De a kamara erélye végre is legyőzte a nehézségeket. Első sorban a tényleg okozott kár összegét állapította meg s azután az egész vádanyagot átszolgáltatta a királyi ügyek igazgatójának, ki 1562. június havában <sup>1)</sup> a pör megindítását javasolta s elkészítette a vádleveleket. Hármat közülök ismerünk s ezek — egy-két más okmánynyal kiegészítve — szolgálnak előadásom alapjául.

Szentábrahám Péter deák 1549—55-ben a szempezi, 1557. július 1-től 1560. szept. 5-ig, a mikor elmozdított, a galgóczi hivatal főnöke volt, rationista czimmel. Mikor lépett hivatalba s ki nevezte ki, azt már nem lehetett kideríteni; csupán annyit constatáltak, hogy 1549. ápril 11-től kezdve Szempeczről ő küldte be a kamarához a számadásokat. Hat évi szempezi működése idején Prandorfler kamarai számvevő vizsgálatai szerint 11,366 frt 4 drrel rövidítette meg a jövedelmet, míg Galgóczon 167 frt 60 drrel maradt adós, 229 frt 50 drt pedig elsikkasztott. Büntársaival a legcsalárdabb módon játszott ki a kamarát (— — excogitata et fabricata per eum cum suis reis consciis complicitibus detestabili arte et falsitate.) Egy kézre dolgozott a kereskedőkkel, kiktől minden kihajtott ökörért 60—70 drt kapott, hogy úgy állítsa ki nekik a schedákat, a mint kívánták; néha mikor csak 2, 3, 4 ökröt hajtottak ki, többről, néha mikor sokat szállítottak, kevesebbről adott nekik schedát. Ezen s más csalásaival a crimen furti et falsi-t követte el.

Körösy Zsigmond újhelyi harminczados volt. Nem is a kamara nevezte ki; egyszerűen beleült Ócskay Imre álla-

<sup>1)</sup> Legalább a *Körösy* Zsigmond elleni vádlévról 1562. jún. 2-án kelt. Orsz. I. Lymbus III. 12. A többiekéről hiányzik a datum.



sába 1557. januárban s 1560. szept. 5-ig viselte tisztét, mikor elcsapták. Emberei borraivalóért vámolatlanul átbocsátották a kereskedőket, maga pedig mind a behozatalnál, mind a kivitelnél súlyosan megcsalta a kincstárt. Így például a finom carasia vagy nürnbergi posztó helyett, mely beszállíttatott, durva fajtát, főleg wratislavit írt a schedába s a hol in uno vase 1000—2000 volt, csak 100—200 után fizettette a vámot. A kivitelnél rútul összejátszott a marhakereskedőkkel, adott nekik schedákat, hogy Morvában igazolhassák magokat. Egy részöket visszaadták neki s sokszor egy scheda háromszor-négyszer szolgált mindig új marha kivitelére. Makay nevű frencséni kereskedőtől minden marhától 50 drt vett magának s vámmentesen bocsátotta át jószágát. Az ekkép okozott kárt a kamara 4831 frt 38 drra számította.

Saffár János 1555-től 1560. szept. 3-ig, míg el nem csapták, szempczi harminczados volt. Kötelessége lett volna tisztét hiven és lelkiismeretesen viselni. De ellenkezőleg, a király kárára botrányosan elhanyagolta s csupán a maga hasznát leste. Mindazoktól, kik a belső fogyasztás és nem a kivitel céljából szállítottak valamit az ő területein át, némi sarcot szedett és pedig minden szekértől 2, minden lótól, ökörtől 4—4 drt. Az esedékes vámilletéket nem hajtotta be, hanem a kereskedőknek egy-két-három évi haladékat adott, a miért természetesen jutalmat kapott tőlök. Néha a kereskedőktől 3—4000 frtot vett kölcsön, melyen posztót vásárolt s azt nagy haszonnal adta el. Egyébiránt a harminczad rendes jövedelmét és minden mellékbevételeit a saját üzérkedéseire használta, úgy, hogy még a kamara deputatumait sem fizette ki. 1558. okt. 24-én Kalmár András pozsonyi polgár 140 ökröt vámost el. Saffár csak negyvenet írt be a regestumba, a többi pénzt pedig egyszerűen elzsebelte. Általában nephandissima et detestabili falsitate et dolositate hamisította meg a schedákat. Csupán 1557—8-ban 19 schedánál összesen 1560 ökör vámjával csalta meg, összejátszva a hajtsárokkal, a kincstárt. Itt 2340 frt kárt okozott. Ez a három vádlott maga néhány év alatt húszezer forintnál nagyobb összeget sikkasztott. Ez azonban csupán a bizonyítható kár volt, pedig természetes, hogy az éveken át tervszerűen és rendszeresen, különböző

hivatalnokok vagy kupeczek összejátszásával folytatott üzelmeket a késői vizsgálat csak részben deríthette föl.

Palásthy Márton 1557. ápril 1-től 1560. szept. 10-ig, míg el nem mozdították, selyei alharminczados és ellenőre Stöckl Erasmus (1555. ápril 28-tól 1560. szept. 10-ig, mikor a tiszteket elcsapták, az egész hivatalt pedig megszüntették) nagyobb összeg megtartásán kívül, 4286 frt 97 drig csalta meg a kincstárt. Kis Péter nagy-szombati harminczados éveken át vizsgálat alatt állt. De hogy mennyi kárt okozott, azt nem tudni. A bonyodalmas bünper sokáig elhúzódott, de komolyabb baja egyik vádlottnak sem történt, ámbár Szentábrahám Péter és Kőrösy Zsigmond s valószínűleg a többiek is *halálra ítéltettek*.<sup>1)</sup> Az ítélet azonban nem hajtatott végre, sőt úgy látszik, vádlottak egyike sem fogatott el másodizben, ámbár nem váltották be szavokat, hogy a kin levő összegeket behajtják. Mindnyájan szabad lábon haltak meg, még pedig a nagy sikasztások daczára, teljesen szegényen. A pernek gyakorlati következménye csak az volt, hogy 1561. nov. 20-án kelt rendeletével Miksa trónörökös, királyi atyja nevében, igen nagy arányu változásokat eszközölt a legtöbb harminczad személyzetében.

Bármilyen komor a kép, melyet a bünper adatai a harminczadiügy kezeléséről nyújtanak, még sem vonható kétségbe, hogy e téren is óriási javulás állott be I. Ferdinánd alatt s

<sup>1)</sup> A vizsgálat, melyet 1577. táján a kamara a régi hátralékosok ügyében indított, N. M. F. L. 906. Ebben *Szentábrahám*-ról és *Kőrösy*-ről a következő megjegyzés van: Hic fuit trimator tempore praefecturae Francisci Thurzonis et Joannis Desseoffy. Fuitque una cum aliis captus ad *morlem judicatus* et post longam captivitatem per divum Imperatorem Ferdinandum dimissus ea lege, ut liquidas restantias ac damna illata persolveret. Is quidem (ez csak Szentábrahámra vonatkozik, mert Kőrösy ekkor már halva volt; egészen szegényen halt meg), vivit jam senio confectus et ad extremam paupertatem redactus, uti nonnullis et nobis constat, nihil habet, et ideo nulla spes est de exactione horum debitorum, statque in sola gratia Mattis Caesarea. — Szentábrahám tartozása itt 4110 frt 26 dr hátralékban, et defectus in schedis omissis deprehensi 4478 frt 82 drban, továbbá galgóczi működéséből 127 frt 60 és 229 frt 50 drba van számítva. Valami csekélységet tehát mégis behajtott. Kőrösy Zsigmond hátralékát az 1577. körüli számadás 1819 forint 45 drba defectusát 4070 frt 59 drba teszi.

azok az állapotok, melyek uralkodása végén kifejlődtek, roppant haladást jelentenek azokhoz képest, melyek trónralépte első éveiben jelentkeztek. E haladást a szervezet és a kezelés nagyarányú átalakulása hozta létre, melyet a korona saját felségjogai alapján léptetett életbe, mert a rendek közreműködése a fent ismertetett organisatorius munkálatok előkészítésénél és végrehajtásánál nem vétetett igénybe. Ez azonban nem azt jelenti, mintha az országgyűlés a harminczadügyre befolyást szerezni nem igyekezett volna. Törvényeink gyakran foglalkoztak a harminczadügygyel, s noha legtöbbször a rendek csupán ohajt fejeztek ki, melyet a király saját jó tetszése szerint vett tekintetbe, akadnak a törvények közt tagadhatatlannul igen komoly elvi jelentőségűek, melyekből nagyon könnyen deducálható az az alkotmányos tan is, hogy a korona jogköre a harminczadügy terén szűkebb korlátok közé volt szorítva. A gyakorlat azonban nem ismert semminemű ilyen megszorítást. Tényleg a király saját felségjogai alapján kezelte, szervezte, hasznosította a vámrendszert. Tett, a mit jónak látott, bármi többé-kevésbbé világosan szövegezett törvényt hozott az országgyűlés. Az 1553-ki soproni országgyűlésen, melynek törvénykönyve I. Ferdinánd idején körülbelül a legkimerítőbben foglalkozik a harminczadügygyel, a rendek és a király közti tárgyalásokban világosan kidomborodott az elvi szempont, melyet a két alkotmányos tényező e kérdésben elfoglalt. A rendek fölkérték <sup>1)</sup> a királyt, hogy a harminczadhivatalokat alkalmasabb helyekre tegye át. A felség azonban erőlyesen visszautasította a rendek ezen beavatkozását, mert — a mint mondá — a magyar királyoknak ősi joguk ott helyezni el harminczadhivatalaikat, a hol hasznosabbnak s a kincstár érdekeire előnyösebbnek látják.<sup>2)</sup> E jogához Ferdinánd jövőre is ragaszkodni kívánt. Ellenben azon nem elvi jelentőségű óhajokat, melyeket a rendek emeltek, hogy ugyanis a harminczados a törvényesnél nagyobb illetéket ne szedjen,

<sup>1)</sup> Felterjesztések Orsz. Levélt. Monumenta III.

<sup>2)</sup> *Constat regis Hungariae suae Mattis praedecessores pro temporum ac necessitatum ratione semper eo collocasse officiales et exactores vectigalium suorum, ubi id utilius et magis esse fisci regii videtur.* Orsz. Lev. Monum. III.

hogy az egy forintnál csekélyebb értékű áru és az aprómarha, kivált pedig az ország belsejében egyik helyről a másikra szállított minden áru vámmentes maradjon, a király törvény útján szentesítette. Máskülönben el lehet mondani, hogy bármit sikerült is olykor-olykor a törvénykönyvbe fölvételniök, gyakorlati és állandó eredményt a rendek a harminczad befolyásolása körül csak egyben tudtak elérni, s ez az egy a magok kiváltságainak fentartása. Továbbra is biztosították azon régi előjog épségben hagyását, hogy a nemesek házi szükségleteire szolgáló mindenféle behozatal vámmentes legyen. Ezt a törvény megadta nekik s a király is fentartotta azon kikötéssel, hogy minden nemes úr, a ki saját szükségletére nagyobb mennyiségű árut akar egyszerre importálni, ezt eleve jelentse be vagy nála vagy a kamaránál, hogy az illető harminczadost idejekorán utasítani lehessen. Ferdinánd alatt is több törvény biztosította a nemesség e jogát, melynek egyiránt a pozsonyi kamara <sup>1)</sup> mindenkor védelmére kelt s azt az osztrák kezelés alatti hivataloknál sem engedte csorbíttatni, ámbár ez a kiváltság sok visszaélésre adott okot. Igen gyakran megtörtént, hogy a főurak és nemesek formalis kereskedést folytattak s a nemesi privilegiumba kapaszkodva, az ekkép kivitt vagy behozott árukért sem akartak vámot fizetni. Gyakoriak a panaszok e visszaélés miatt, melyet a törvény szintén eltiltott, mely azonban csak akkor szűnt meg teljesen, mikor azon előjog veszendőbe ment, melyből sarjadzott.

Kevésbé tudták a rendek érvényesíteni azon óhajukat, hogy a harminczad-tisztségek csupa magyar honpolgárokkal töltsenek be, s a mi sokkal lényegesebb, hogy a magyar harminczad-ügyet kizárólag a pozsonyi, nem pedig a bécsi kamara vezesse. A rendek ebbeli felszólalásának legfőlebb az a hatása volt, hogy a vágvölgyi harminczadok nem helyeztek osztrák kezelés alá. A pozsony-soproni harminczadok azonban hosszú időre kivéve maradtak a magyar befolyás alól s itt a tisztek is alig lehettek mindenkor magyar honlakosok, mert a hivatalos nyelv ezeknél nem a latin, hanem a német volt.

<sup>1)</sup> 1550. jún. 5-én ez ügyben az alsó-ausztriai kamarához intézett átirata. N. M. Fol. Lat. 739.

Még kevésbbé befolyásolták a rendek a vámárszabály, az egyes ki- és beviteli czikkek után szedett vámilleték megállapítását. Az 1553: 18. t.-czikk azt mondja ugyan, hogy a harminczad a legközelebbi években a honlakosok közös egyetértésével — *tricesimam, quam proximis annis fuerit communi regnicolarum consensu constitutum* — állapítatott meg; de vámtarifa nincs ez időbeli törvényeinkben, a tények pedig azt bizonyítják, hogy az árszabályt mindenféle ki- és bevitt áruk után, kezdettől fogva kizárólagosan a király állapította meg, s hogy e jogát a rendektől függetlenül s teljes korlátlansággal gyakorolta. Kereskedelmi és közgazdasági viszonyainkra rendkívül becsesek e régi harminczad-árszabályok. Ezúttal azonban csupán az állami pénzügyek szempontjából vehetők figyelembe. Minthogy a szervezetben és kezelésben eszközölt reformokon kívül a vámtarifa az, melynek tételeitől a kincstárba befolyó évi összeg nagysága függött, a vámjövdelem megértéséhez okvetetlenül szükséges ismernünk a vámtarifa legfontosabb tételeit és ezek változásait. Mivel pedig az akkori magyar kereskedelem óriásilag túlnyomó részét — valami 90%-át — a marhakivitel tette, főleg a marhavám emelkedésére kell itt kiterjeszkednem.

A legrégebbi vámtarifa, mely eddig előkerült, 1536-ból való <sup>1)</sup> s a pozsonyi harminczad számára szól meglehetősen általánosságban. A vámtételeket következőleg állapítja meg:

Egy ökörért vagy lóért fizetendő.	—	frt 40 dr.
» tehénért . . . . .	—	» 30 »
Száz juhért . . . . .	2	» — »
» ökör vagy más nagy bőrért . . . . .	2	» 50 »
» báránybőrért . . . . .	—	» 15 »
» kisebb » . . . . .	—	» 10 »
Egy mázsa viasz . . . . .	—	» 50 »
» fuder borért . . . . .	1	» 50 »
Halért és más kiviendő áruért az érték öt százaléka.		

Ez árjegyzék azonban csupán a pozsonyi hivatalnak szólt. Már pedig — mint számos följegyzés mutatja — min-

<sup>1)</sup> Közös pénzügymin. Lev. Bécs.

den egyes hivatalnál más-más gyakorlat dívott s évtizedekig kellett a királyi hatalomnak küzdenie, míg az egységes vám-tételeket országszerte elfogadásra juttathatta. Ferdinánd uralkodásának első másfél évtizedében különösen nagy volt e téren a zürzavar. 1539-ben — mint az illető hivatalok regestrumaiból kitünik — a nagy-szombati csoport hivatalaiban egy ökörért vagy lóért 20, egy tehénért 15 dr vámot, <sup>1)</sup> tehát jóval kevesebbet szedtek, mint a pozsonyi tarifa rendeli. De ez utóbbit 1542-ben már a pozsonyi hivatal és filialisai sem tartották meg, hanem általában minden áru után az érték öt százalékát vették. <sup>2)</sup> Csak 1545-ben az akkor kezdeményezett nagy organisatorius reformokkal egyetemben készült az első általános vámtarifa, mely minden tekintetben igen nevezetes. <sup>3)</sup> Ez már az összes magyarországi harminczadhelyeknek szól (limitatio nova vectigalium in Trimis regni Hung.) vagy legalább mindazoknak, melyek a pozsonyi kamara igazgatása alatt állottak. Nem kevésbé fontos benne az, hogy nem mozog általánosságban, hanem átmegy a részletekbe s háromezernél több kereskedelmi cikket egyenkint sorol fel, mindeniknél fix tételben állapítva meg a vámilletéket; csupán a külön meg nem említett áruk után szedték továbbra is az érték öt százalékát. Végül az új tarifának az is fontos mozzanata, hogy az előbbi gyakorlathoz képest reudkívül jelentékeny vámemelést léptetett életbe. E szerint mindenütt következő vámot kellett szedni:

Egy ökörért, bikáért, lóért . . . . .	1 frt — kr.
Egy tehénért . . . . .	— » 60 »
Tinóért . . . . .	— » 40 »
Egy egyéves borjuért . . . . .	— » 5 »
Száz juhért vagy kecskéért . . . . .	2 » — »
Egy hizott disznóért . . . . .	— » 20 »
» közönséges disznóért . . . . .	— » 5 »
Száz ökörbőrért . . . . .	3 » — »
» tehénbőrért . . . . .	2 » — »

<sup>1)</sup> N. M. F. L. 920.

<sup>2)</sup> Ugyanaz 907.

<sup>3)</sup> Közös pénzügymin. Lev. Kelt 1545. febr. 27. Prágában.

Az új tarifa hatása nyomban feltűnően mutatkozott s a legelőnyösebb befolyást gyakorolta a tényleges pénzügyi eredményekre. Más tekinteteket pedig Ferdinánd király még nem ismert, s ez időben általában a külföldön sem igen tartották a vámügyet egyébnek, mint egyszerű finanziaális eszköznek, bevételi forrásnak. Angliában és Franciaországban is csak később ment át a harminczadügy lényege gyökeresebb változáson, s kezdtek a vámtarifát más szempontokból, vagyis a gazdasági érdekek figyelembe vételével, rectificálni.<sup>1)</sup> Nálunk még jóval később sem gondoltak ilyesmire, s az egyedül mérvadó tekintet századokon át a harminczadügy pénzügyi kihasználása maradt, noha ez irány ellen és az ország gazdasági érdekeinek védelmére az országgyűlés több ízben felszólalt.

A közszükségletek fokozódása s a kincstár pénztelensége következtében a pozsonyi kamara már négy év mulva újabb vámtarifát adott ki, mely a legfőbb kereskedelmi cikknél, a marhánál, ismét 50<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-nyi, néhol még nagyobb vámemelést hozott be. Az új tarifa 1549-ben tétetett közzé<sup>2)</sup> s következő vámtételeket tartalmaz:

Egy ökör, bika, két éves tinó és ló . . . . .	1 frt 50 dr.
» tehén . . . . .	— » 60 »
» egy éves borjú . . . . .	— » 20 »
Száz juh vagy kecske . . . . .	6 » — »
Egy hizott disznó . . . . .	— » 30 »
» közönséges disznó . . . . .	— » 16 »

A bőrvám változatlan maradt.

Ugyancz évben az alsó-ausztriai kamarától a pozsonyi harminczad is új limitatiót<sup>3)</sup> kapott, a mely sokban még terheesebb, mint a pozsonyi kamara új tarifája volt. Ez utóbbi nagyjában érvényben maradt Ferdinánd egész uralkodása idején, s az, melyet a kamara 1562-ben<sup>4)</sup> kiadott, csak egyes tételeknél tér el az 1549-kitől — így a tehén vámját 1 frt 20 drra emelte, — de különben nem igen hozott általános vámemelést.

<sup>1)</sup> Erről bővebben *Vocke* id. m. 27 — 29.

<sup>2)</sup> Közös pénzügymin. Lev.

<sup>3)</sup> Közös pénzügymin. Lev.

<sup>4)</sup> N. M. Határvám csomag.

Az egységes vámtarifát azonban még ez időben sem lehetett minden hivatalnál életbeléptetni. Még 1562-ben is arról panaszkodtak, hogy Szempezen 1 frt 50 dr, Pozsonyban 1 frt, Stomfán, Gajáron s Óvárrott 1 forint 40 drt vesznek egy-egy ökörért. A felvidéken még nagyobb volt a zürzavar. A gyakori változásokba és vámemelésekbe sem a tisztviselők, sem a kereskedők nem tudták magokat beleélni; a kereskedők néha el sem akarták hinni, hogy a vám ismét emeltetett. Némely árura pedig a vám oly terhes volt, hogy teljes lehetetlenné tette a kivitelt, a mint azt pl. a lóvámról egy előkelő tisztviselő említi.<sup>1)</sup> Mindezen körülmények egyrészt a csempészetet, másrészt a kereskedők azon törekvését táplálták, hogy a hivatalnokok megvesztegetésével vonják ki magokat a rendkívül terhes vámok alól.

A vámmilleték emelése természetszerűen maga után vonta a vámjövedelmek igen lényeges fokozódását. E forrásból különben már a régi királyok is bőségesen merítettek. V. László alatt csak 10,000 forintra becsülték ugyan az évi vámbevételt, de Mátyás idején már 50—100,000 forintra. A Jagellok alatt ismét lehanyatlott az s a harminczadok elzalogosítása következtében az 1494—5-ki jövedelmek közt csupán Nedölcze és Muraszombat fordul elő egy egész évre 1750 frt jövedelemmel. Az 1524-ki költségelőirányzatban a szlapon harminczadok 4000, az erdélyi huszad 5000 frttal, a magyar harminczadok közül a budai és a székesfehérvári 16,000, a pozsonyi 6000, a kassai 800 frttal van fölvéve. Ferdinánd király uralkodása első éveiben viszont a budai és székesfehérvári harminczadok jövedelmét 100,000 frtra praeliminálták.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Egy ló vámjá 1 frt 50 drban volt megállapítva. De mint a *Pesty Ferencz*, a felsőmagyarországi jövedelmek kezelője elleni 1557-ki vizsgálat irataiból kitűnik, rendesen csak 1 frtot vettek vám fejében a tisztok. *Torda Zsigmond* 1558-ki jelentésében említi, hogy a lóvám igen súlyos s e miatt nagy a panasz. Sok csikó sive juvenes equi indomiti alig kél 3—5 frton s ezek után 1½ magyar forintot nehéz fizetni. Et est hoc publica omnium lamentatio. Némelyek abban is hagyták a kereskedést, mások Munkácson vagy a rebellisek területén át üzik, hol csekélyebb a vám. Torda szintén a vám leszállítását ajánlja. Az iratok Orsz. Levélt. A kam. int. lev. 1560—69. A csomag.

<sup>2)</sup> N. M. Status Camerae kötetben.



Ez a számítás azonban egészen önkényes volt. Buda elveszett s utóbb Székesfehérvár is nagyon sokáig tartott, a míg a királyi kincstár jelentékenyebb jövedelmet húzott a harminczadból.

Ismerjük a tiszta jövedelem összegét s nagyjobbára megoszlását is az egyes hivatalok közt 1539—42-ből és 1549—59-ből, a mennyiben ezek a pozsonyi kamara hatósága alatt állottak.<sup>1)</sup> Húsz esztendőnél tovább tartott, míg ezt a bevételi ágat az állam szükségleteire kellően értékesíteni lehetett. Előbb is jövedelmezett az tekintélyes összeget, de az inscriptiók és deputatiók következtében közvetlenül a kincstárhoz kevés jutott belőle. 1549. óta azonban a jövedelem elszámolásának egészen új módját alkalmazták s az már teljes képet nyújt az egyes évek jövedelméről. Csakhogy az eredmény csupán a vágvölgyi harminczadok csoportjára állapítható meg. Sem a pozsony-soproni, sem a felsőmagyarországi hivatalok pontos jövedelme nem ismeretes. Magában a vágvölgyi csoportban, a tizenegy hivatalban és filiáisaiban az évi tiszta jövedelem 25,000 és 72,000 frt közt ingadozott a szerint, a mint a háború vagy elemi csapások meg nem zavarták a kereskedelmi forgalom menetét, melytől a jövedelem függött. Átlagos összegül ez egy csoportnál ötvenezer forint minimumnak mindenestre fölvehető, sőt az 1554—59. években ez átlagos összeg még jóval nagyobb s legalább 60,000 frtot tesz.

Ellenben a pozsony-soproni csoport jövedelméről csupán töredékes adatok maradtak fenn, de minden jel azt mutatja, hogy a csoport évi jövedelme, melyben Pozsony mellett főleg Óvár emelkedett ki, 1549. után átlag 40,000 frtot mindenestre elért. Adatok azonban eddig csak magára a pozsonyi harminczad forgalmára kerültek elő. 1550—53-ban a tiszta bevétel<sup>2)</sup> volt:

1550-ben . . .	13,272 frt.
1551-ben . . .	16,511 »
1552-ben . . .	12,268 »
1553-ban . . .	15,238 »
	<hr/>
	57,289 frt.

<sup>1)</sup> XXXII—XXXIV. számú melléklet.

<sup>2)</sup> *Oberleitner* id. műve.

Ez a jövedelem később sem csökkent s 1558-ban <sup>1)</sup> a pozsonyi harminczad évi forgalma következőleg alakult:

Folyó évi vám . .	19,277 frt 91 dr.
Mult évi hátralék .	2182 » 56 »

Más apró bevételekkel a nyers eredmény 21,811 frt 56 drra emelkedett. Akkor a király a pozsonyi harminczad jövedelmeit a besztérczbányai rézüzletre és bányászatra utalvánnyozta s a hivatal az említett évben 17,421 frt 10 drt küldött oda. A harminczad összes dologi és személyi szükséglete 3795 frt 92 drt tett, melyből 1869 frt esett a tisztek fizetésére, 194 frt pedig házbérre.

A magyar-óvári és soproni harminczad ez időbeli jövedelméről nincs adat. De hogy Óvár nagy hivatal volt, azt nemcsak későbbi teljes önállósítása, hanem az is bizonyítja, hogy Ferdinánd 1555. szept. 18-án a hivatal összes jövedelmét 1556-ra a trónörökös Miksa főherczeg javára deputálta s utasította a harminczadost, hogy az egész jövedelmet közvetlenül a trónörökösnek szolgáltatassa át.<sup>2)</sup>

Ép úgy nincsenek adataink a felső-magyarországi csoport nagyszámú hivatalainak jövedelmeiről. Itt azonban a tiszta eredmény a későbbi évekéből következtetve, már nem lehetett oly nagy, mint a másik két csoportban, mert az ország kiviteli kereskedelmének legfontosabb eleme, a marha-kereskedés, a földrajzi viszonyok alakulatának megfelelően nem a felvidék hegy-völgyein igyekezett külföldre jutni. Ez utóbbinak főkiviteli cikkét a bor tette s harminczadai a XVII. század elején sem igen szolgáltattak több tiszta bevételt 25—30,000 frtnál. Ferdinánd alatt a jövedelem még csekélyebb volt. Így például 1554. <sup>3)</sup> két év negyedében kitett:

	júl.—szept.	okt.—decz.
Kassa	98 frt 36 drt,	154 frt 38 drt.
Bártfa	79 » 94 »	181 » 45 »
Lőcse	20 » 15 »	37 » 97 »

<sup>1)</sup> A részletes számadás közös pénzügym. Lev. Bécs.

<sup>2)</sup> A rendelet közös pénzügym. L. Bécs.

<sup>3)</sup> *Torda* Zsigmond számadása N. M. Sáros vára csomag.

	júl.—szept.	okt.—decz.
Sztropkó	74 » — »	56 » 86 »
Homonna	6 » — »	32 » — »
Késmárk	— » — »	— » — »
Eperjes	— » — »	86 » — »

Három éven át 1554. július 1-től 1557. június végeig a felvidék összes harminczad jövedelme 6344 frt 98 drt tett.<sup>1)</sup> A zavaros politikai viszonyok s a szigorú ellenőrzés hiánya itt állandó bajt okozott s a kincstár vámjövedelmét még sokáig károsította, mint az 1560—61-ki vizsgáló bizottság jelentése<sup>2)</sup> bizonyítja. Ebben Szikszó 1560-ki jövedelme következőleg van feltüntetve:

I. évnegyed . .	64 frt 70 dr.
II. » . .	350 » 81 »
III. » . .	216 » 62 »
VI. » . .	40 » — »

De ha bármi csekélynek vesszük is ezen utóbbi csoport jövedelmét, a három tisztán magyarországi csoport netto eredménye Ferdinánd király uralkodása utolsó másfél évtizedében átlag mindenesetre elérte, sőt gyakran túlhaladta a 100,000 frtot, vagyis bizonyára eredményezett annyit, mint a két forintos rovás-adó. Mint ezt, úgy amazt is a nem kiváltáságot osztályok bocsátották a honvédelem rendelkezésére, mert a nemesi praerogativa a nemesség magánszükségeinek is vámmentességet nyújtott.

Az említett összeg azonban nem mindig készpénzben jutott a kincstárba, mely a harminczadokat sokféle hitelművel alapjául használta. 1549. előtt némely hivatalnak nem csupán jövedelme, hanem kezelése is egészen vagy részben az állam hitelezőinek adatott át mindaddig, míg követelésök a befolyó pénzből nem törlesztetett. Ezek voltak az »inscribált« helyek. Más helyek tiszta jövedelme valamely állami főméltóság fizetésére jelöltetett ki. Ezek voltak a »deputált« helyek s éveken át jövedelmök egyenesen a kitűzött czélnek szolgált.

<sup>1)</sup> A számadás közös pénzügym. L. Bécs.

<sup>2)</sup> Már említett jelentés ugyanott.

Igy a trencsényi harminczad Thurzó Elek királyi helytartó, a homonnai Báthory András tárnokmester, a szempezi harminczad Nádasdy Tamás nádor tisztí fizetésére deputáltatott. Voltak továbbá egyszerűen assignált harminczadok, melyek jövedelme bizonyos hitelező követelésének törlesztésére fordítatott. A befolyó jövedelem tehát első sorban magán-igények kielégítésére ment el, de a hitelezőnek nem volt joga a kezelést ellenőrizni. Már az 1546–49. években csak a vágvidéki hivatalokra évi 11,320 frt volt assignálva.<sup>1)</sup> Néha egyes kölcsönök akként törlesztettek, hogy a király az illető hitelezőnek engedélyt adott bizonyos számú ökör, vagy más marha kivitelére. Az exportált áruért a hitelező nem fizetett vámot, hanem a vámilleték egyszerűen levonatott követeléséből. Így az adósság néha több évi cyclusban vámcompensatio útján törlesztetett. A kamara ily esetekben előre megállapította a hitelezővel azon harminczadokat, honnan a kivitel eszközrendő s azután értesíté az illető hivatalt, hogy ha a szállítmány megérkezik, a vámot ne készpénzben kívánja, hanem közönséges nyugtatvánnyal elégedjék meg, melynek alapján később az elszámolás és kiegyenlítés megtörtént. A harminczadosok az ilyen nyugtákat készpénznek vették s készpénzként számolták el. Ugyanazt tették a deputált összegek után kapott nyugtákkal s évnegyedes vagy évi kimutatásaikban ez összegek is készpénzbevételekép szerepeltek. Ellenben az inscribált harminczadoknál csupán a jövedelem azon részét kezelték és számolták el, a mely a kincstárt illette, vagyis a hitelező-részére átengedve nem volt. Habár az inscriptió a tényleges jövedelem összegét nem érintette, mert a király és a hitelező közt elosztott bevételek valóságos államadósságok törlesztésére fordítottak, a kezelés e szétदारabolása teljesen ellenkezett a királyi hatalom azon törekvésével, hogy az egész harminczad-ügyet magánál centralisálja s a régen magánkezelés alatti hivatalokat is visszavegye.

A kincstár azonban, a komoly erőködés daczára, melyet a harminczadügy szervezése körül kifejtett, folyton mindenemü rövidséget szenvedett. Sokféleképigyekeztek őt kijátszani.

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Límibus III. sor. 3.

Volt igen sok magánhid és átjáró, mely nagyon megkönnyítette a csempészetet a határon. Így Báthory András, mint a király 1561-ben említi, a Vágon hidat veretett, s azon marhát hajtattott Alsó-Ausztriába. Ugyanő a Dunán s a komáromi szigetnél két kompot járatott, melyek segélyével Stiriába vámmentesen folyt a kereskedés. A király elrendelte megsemmisítésüket vagy legalább szemmel tartásukat.<sup>1)</sup>

E visszaélések és törvénytelenségek mellett voltak törvényes privilegiumok, melyek nagyban csorbították a kincstár jövedelmét. Legelől állott a naszádosok vámmentességi kiváltsága, mely nem a nemesi, hanem a naszádosi privilegiumban gyökerezett s azért sokkal terjedelmesebb is volt. A nemes ember törvény szerint csak a saját házi szükségleteire szolgáló élelmi és áruczikkeket hozhatta be vámmentesen, míg azon áruért, melylyel formasierüen kereskedést üzött, akár mint ki-, akár bevívó, a rendes vámtételeket meg kellett fizetnie. A naszádosok ellenben teljes szabadsággal folytathattak kereskedést is s a vámregistrumokban minduntalan szerepelnek áruczikkék, melyek a naszádos kiváltság czimén vámmentesen szállítottak külföldre. Különösen a marhakereskedésben vettek a naszádosok élénk részt; nagymennyiségű marhát hajtattak ki, még pedig penes libertatem Nassadistarum minden illetéktől mentesen. Minő mértékben vették igénybe ez előjogot, arra például szolgálhat a szempezi hivatal számadása 1540-ből. Ez év második — ápril-júniusi — negyedében az illető hivatal egész bevétele 985 frtot tett, melyből 100 frt 20 dr, tehát több mint 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub> a naszádosok kiváltságai czimén levonásba ment. A harmadik — júl.-szept. — évnegyedben a bevétel 457 frt 86 drt tett s ebből már 168 frt 8 dr vonatott le e czimen, vagyis az egész forgalomnak valami 36<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-a élvezett vámmentességet, juxta libertatem Nassadistarum.<sup>2)</sup> 1548-ban a király ismét megerősíté e kiváltságot,<sup>3)</sup> de azért már ekkor fölmerült benne az óhaj, hogy e privilegium, melylyel sok visszaélést lehetett üzui, megszűnjék, s a többek közt fölveté azon eszmét, nem lehetne-e a naszádosoktól e jogot pén-

<sup>1)</sup> Orsz. L. Ben. R.

<sup>2)</sup> A kimutatás N. M. F. L. 920. II.

<sup>3)</sup> Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak tört. 197.

zen megváltani. Megegyezésnek mindenesetre létesülnie kellett, mert a későbbi vámregestrumokban ilyen naszádos-kiváltság czimén nyugvó vámmentesség nincs többé kimutatva. A magánkiváltságok megszüntetése, a harminczadügy minél teljesebb államosításának egyik nélkülözhetetlen előfeltétele volt.

Voltak ezenkívül még másféle kiváltságok, melyek a kincstári jövedelmet nagymértékben csorbították. Voltak a ki- és beviteli kereskedésben a zsidóknak is némi szabadalmaik. Ezeket azonban egyszerűen megszüntették.<sup>1)</sup> Némely városok polgárai ellenben teljes vámmentességet sokáig fenn tudtak tartani. Így például az eperjesiek.<sup>2)</sup> A legfontosabb e kiváltságok közt a bányavárosok privilegiuma volt, mely czimen igen sok marhát hajtottak oda a Tiszán túlról.<sup>3)</sup> A privilegium azonban jogilag csak azt engedte meg, hogy a bányavárosok lakosai a saját magok által elfogyasztott marha után ne fizeszenek vámot. Csakhogy a zavaros viszonyok közt e privilegium a kincstár megrövidítésére használtatott. A bányavárosokba nagy számmal hajtották a marhát, de nem a helyi fogyasztásra, hanem azért, hogy Morvába vámmentesen kiviessék. E visszaélés tárgyában a közeli harminczadosok értekezletet tartottak s többször fordultak a kamarához, valamint a városokhoz. Ezek azonban privilegiumaikra hivatkoztak. Végre a kincstár érdekeinek megóvása céljából, a kamara 1545-ben elrendelte, hogy hetenkint csupán 40 ökröt és 60 juhot lehessen, mint a városok saját szükségletére valót, vámmentesen a bányavárosokba bevinni. A rendelet végrehajtására Rimaszombaton egy hónapra külön hét lovas-szolgát alkalmaztak.

Egészen más jogi természetű ugyan, de szintén a kereskedelmi forgalmat terhelte az út- és hidvám, a telonium, mely a földesúri jogban gyökerezett. Ezt nem oly célból szedték, hogy a király állami szükségleteire fordíttassék. Mint a ma-

<sup>1)</sup> A kamara 1540-ben a szakolczai harminczadosnak utasítást adott, melynek egyik pontja így szól: *Judaeis, qui antea in emendis et vendendis rebus quibusvis pari libertate cum civibus utebantur, nulla in deinceps servetur.* Orsz. Lev. Lymbus III. 12.

<sup>2)</sup> A rájuk vonatkozó kimutatások az 1571—3-ki éveket ölelik fel. Orsz. L. Lymbus I. 2. (Egy kötetben.)

<sup>3)</sup> Egy 1545-ki okmány. Közös pénzügyminiszterium Bécs.

gán-földesurak ily jövedelme ez is arra volt rendeltetve, hogy az utak és hidak, melyek a rendes közlekedés céljainak szolgáltak, jó karban tartassanak. A királyi útvámok jövedelme igen csekély maradt, mert a kincstár nem követett el a vámhelyek önkényes szaporításával annyi visszaélést, mint a földesurak. Legfőlebb nem fordította a befolyó csekély jövedelmet útépitésre. A földesurak azonban nemcsak a régi vámhelyek jövedelmét szedték, hanem jószágaikon számtalan új vámhelyet állítottak mindenütt, a hol épen valami forgalom fejlődött. Törvényeinkben örökösen panaszolják és tiltják e visszaéléseket. A királyi javak területén szintén léteztek ilyen vámhelyek, jövedelmek azonban az illető jószágok más bevételeivel együtt számoltattak el s külön csak ritkán terjesztettek a kamarához. 1558. májustól 1559. február végeig Békésen, Gyulán és Vadászon a három vámhely jövedelmeként az illető vámosok 118 frt 94 krt <sup>1)</sup> szolgáltatnak be, de aligha közvetlenül a kamarához. A bevétel egy ötöde fizetése fejében a vámost illette s csak a maradék rész jutott a kincstárnak, sőt a hidaknál, melyek gyakori javítást igényeltek, ebből is sok a költségre ment el.<sup>2)</sup> A telonium általában mint önálló jövedelmi forrás nem jöhet tekintetbe s jogi természete is egészen más, mint a harminczadé, mert a földesuri viszonyból fakadva, a helyi, a belső forgalmat terhelte, míg a harminczadban az ország nemzetközi kereskedelmi érintkezései tükröződnek vissza.

<sup>1)</sup> Proventus pecuniarum de teloniis 1558. N. M. 1521—1559. dicaesomag.

<sup>2)</sup> A szolnoki hid valamelyik évben, a számadás nem mondja, melyikben, a június—decz. hét hónapban 236 frt 93 drt készpénzben és 155 kőst jövedelmezett. Egy ötödrész — 47 frt 38 dr és 31 kőst — Kovács Gergely vámost illette; 31 forint 92 drt a hidfentartás vett igénybe. A többi befizettetett, de kinek, az nincs megmondva. A vámos számadása. Orsz. L. Lymbus III. 1.

## - VIII.

**Bányászat és pénzverés. Só. Várjóságok. Kisebb  
jövedelmek. A király összes jövedelme.**

A király rendes jövedelmeinek csoportjából egyedül a városok adója és a harminczad az, melyekről a reánk maradt történeti emlékek részletesebb, néha mindenre kiterjedő tájékoztatást nyújtanak. Ellenben a rendes jövedelmek összes többi, még pedig nagyon sokféle ágáról eddig vagy épen nem, vagy csupán töredékes adatok kerültek felszínre, s azért fejtegetéseimben vázlatos ismertetésekre kell szorítkoznom. Pedig e jövedelmek sorában a bányászat és a pénzverés is helyet foglal, az a bevételi forrás, mely, bármi fájdalomosan érezte a harczi idők súlyát és romboló visszahatásait, az összes rendes és rendkívüli jövedelmek között akkor is a legdúsabban fizetett.

Csakhogy nem a pozsonyi kamara felügyelete alatt állt, hanem kezdettől fogva ki volt szakítva a magyar pénzügyi közigazgatás kötelekéből s az alsó-ausztriai kamarának rendeltetett alá. Bécsbe mentek az összes számadások, nagyrészt oda kerültek a jövedelmi fölöslegek, s a pozsonyi kamara oly kevésbé befolyásolta a bányahatóságot, melyet szintén kamarának neveztek, de a szó régi, korlátolt értelmében, mintha az nem is hazánkban, hanem valamelyik osztrák tartományban működött volna.

A magyar bányászat közjogi és technikai-gazdasági fejlődéséről alapos szakműveink <sup>1)</sup> vannak. De állampénzügyi eredményeire csak itt-ott vetnek egy fénysugarat. A homály daczára, mely e jövedelmi ágat borítja, az az egy teljes biztossággal constatálható, hogy a bányaugy, régi királyaink e dús-gazdag pénzforrása, összeségében még I. Ferdinánd királynak is tetemes tiszta hasznót hajtott. Ezt azonban mégis csupán a bányászat két fő üzletágáról, a rézbányászatról és a pénzverésről mondhatni, míg a nemes ércz-bányászat sokszor cse-

<sup>1)</sup> Wenzel Gusztáv és Péch Antal nagy művei.



kély hasznot, sokszor épen veszteséget eredményezett s egészben hanyatlásnak indult, a sóbányák pedig csak részben és akkor is rövid időre voltak a király kezén, ki az érczbányák birtokába, mint fentebb már jeleztem, szintén csak a negyvenes években jutott.

A beszterczebányai vagy úrvölgyi rézbányák a mohácsi vész előtt s azután is jó ideig, magánosoknak voltak eladományozva s a birtokosok, az Ernusztok, kihaltával 1540-ben háramlottak vissza a koronára. Ekkor a bányák bérbeadtak s 1546-ig a király csupán a haszonbért húzta, mely évenként 20.000 frtot, esetleg a termelés arányához képest többet is tett. 1546 után azonban az úrvölgyi rézbányákat már házilag kezelték és pedig elég jelentékeny haszonnal.

1550 körül <sup>1)</sup> évi 24.000 mázsa rezet és 8000 márka ezüstöt termeltek s az évi mérleg következőleg alakult:

Bevétel . . . .	220.800 frt.
Kiadás . . . .	144.290 »
Tiszta haszon . .	76.510 frt.

Mínthogy a rézbányászat még évekig jól fizetett, a király ezen jövedelme tekintélyes maradt. Ez kitünik abból is, hogy a kincstár 1555-ben Mandlich Mátyás augsburgi kereskedővel szerződést kötött, melynek értelmében az idegen vállalkozó hét év folyamán — évi 23.000 mázsányi részletekben, egy-egy mázsát 8 forinton — 161.000 mázsa rezet 1,288.000 forinton volt köteles átvenni. E szerződés az 1550-ki tényleges termelés értelmében állapította meg az évi átlagot <sup>2)</sup> s noha utóbb a termelés költségei fokozódtak, a rézbányák minden esetre gyarapították 30 — 40.000 forintnyi évi összeggel Ferdinánd király magyarországi jövedelmeit, mert azzal, hogy a bányák idegen hatóság kezelése alatt állottak, a pénzbeli haszon, melyet hajtottak, legkevésbé sem vetközött ki *magyar* állam-bevételi jellegéből.

A pénzverésből Magyarországbán I. Ferdinándnak csupán 1548 nyarától kezdve volt haszna. Az előtt is az ő nevé-

<sup>1)</sup> Oberleitner id. műve.

<sup>2)</sup> Ugyanott.

ben és az ő képével verték ugyan a pénzt, de a tiszta jövedelem Mária özvegy királynét illette.<sup>1)</sup> Mikor a király a bányavárosokat visszaszerezte, egy pillanatig habozott: ne helyezze-e azokat a pozsonyi kamara felügyelete alá. Ezt jelzi azon körülmény, hogy a kezelésre nézve az említett kamarának Pozsonyban 1548 decz. 12-én utasítást adott. Csakhogy az utasítást nem hajtották végre s az egész bányaiügyet teljesen az alsó-ausztriai kamara ragadta magához, nem igen válogatva meg az eszközöket, melyek a pénzverés tiszta jövedelmének fokozását előmozdithatták.<sup>2)</sup> Pénzverőház I. Ferdinánd uralkodása idején — nem szólva az első két-három évről, midőn Pozsonyban is vertek dénárt csupán Körmöczbányán volt. Ennek évi zárszámadása csak 1564-ből<sup>3)</sup> ismeretes. Végeredménye a következő:

Bevétel: Rendes . . .	396.643 frt.
Rendkívüli . . .	17.007 »
Összesen . . .	413.650 frt.
Kiadás: Rendes . . .	279.729 frt.
Rendkívüli . . .	20.615 »
Összesen . . .	300.344 frt.
Tiszta haszon . . .	113.306 frt.

Ez összeghez adva a rézbányák hasznát, átlag évenként valami 150.000 frtra becsülhető a jövedelem, melyet Ferdinánd király uralkodása második felében a bányászat és a pénzverés regaljogából élvezett. Az arany-, ezüst-bányászatnál időnkint szenvedett veszteség azt az összeget akkor még csak csekély mértékben apasztotta.

Ama kiterjedt bányászatból, melyet ma hazánk más vidékein űznek, akkor csak kevés, vagy csak rövid ideig tartozott Ferdinánd király uralma alá, s mint állandó jövedelmi

<sup>1)</sup> *Newald*: Das oest. Münzwesen unter I. Ferdinand, 76. lap.

<sup>2)</sup> Ezt *Newald* említi.

<sup>3)</sup> *Oberleitner* id. műve. De számos évről ismeretes a feldolgozott arany, ezüst-mennyiség. Erre vannak adatok Péchy, Oberleitner és Newald műveiben.

forrás, alig jöhet számba. Nagybánya, hol később szintén volt pénzverő, Máramaros és óriási sókincse rövid ideig uralták a királyt. De az üzemet ilyenkor sem lehetett rendszeresen folytatni s a kincstár szükségleteinek megfelelően kiaknázni, mint a nemzeti királyok korában történt, mikor az erdélyiekkel együtt valami százezer forintot jövedelmeztek.

Némi csekély hasznot azonban a máramarosi sóbányák akkor is hoztak. Így 1553-ban 7956 frt egyenesen a kamarához,<sup>1)</sup> az 1557 július 1., 1559 június 30-ki két év alatt pedig 6767 frt 75 dénár a sárosi főkapitányhoz folyt be.<sup>2)</sup> Mikor e vidék János Zsigmond hatalmába jutott, a csekély bevétel is megszűnt. Jövedelmezett-e valamit a Sáros vármegyei Sóvár ez időben, arra nincs adat. Ferdinánd király uralkodása utolsó éveiben a só nem többé mint bányatermék, hanem mint kereskedelmi cikk, azaz mint harminczad alá eső árú, sőt némileg mint monopol-tárgy kezdett jelentőségre vergődni. Azon időben, midőn a sóbányák a király uralma alatt álltak, mint a mohácsi vész előtt, továbbra is működtek a nagyobb városokban és a Tisza mentén — Tokajban, egy ideig Szegeden — királyi sóházak, melyek az egyes vidékek lakóit a mindennapi szükséglet kielégítésére sóval ellátták.

Mikor a bányák elvesztek, a király más módon igyekezett a sóból jövedelmet szerezni. Az örökös tartományaiban, főleg a Salzkammergutban termelt sónak próbált Magyarországon piacot teremteni. Ismételve taglalta részint német tanácsosaival, részint a pozsonyi kamarával a tervet, nem kellene-e az idegen — akár osztrák, akár lengyel — só elárúsítása céljából az ország nagyobb városaiban — Pozsonyban, Sopronban, Eperjesen és másutt — külön hivatalokat szervezni. Pozsonyban csakugyan megkezdődött az ausztriai só eladása, még pedig 1563 nov. 23-án.

Hogy kelendőségét biztosítsa és a külföldi versenyt kizárja, Miksa trónörökös, atyja nevében, a máramarosi és erdélyi só vámját igen jelentékenyen emelni akarta, ellenben a

<sup>1)</sup> Oberleitner id. m.

<sup>2)</sup> Torda Zsigmond számadása. Közös pénzügyin. lev. Ez összegben más jövedelem is foglaltatik, s így a sóbánya-jövedelem tényleg kevesebbet tett.

lengyelországi só eddigi vámját változatlanul fenn akarta tartani. E szándékáról 1563 ápril 7-én értesítette a kamarát. Elmondotta, hogy az erdélyi sóért, mely tengelyen több felől, vizen pedig a Szamoson hozatik be, könnyen lehetne száz darab kőso után Szatmártt vagy másutt háromszáz dénárt, a máramarosiért ugyanannyit venni. Ellenben a lengyel sóra, mely főleg a zsolnai, turdossini, készmárki és lőcsei harminczadoknál hozatott be, nem kívánt vámemelést, mert a vielicskai sóbányák akkor a Habsburgoknál voltak zálogban. De a kamara épen az ellenkező nézetet vallotta; csak is a lengyel sőt akarta sújtani, az erdélyit és máramarosit nem, sőt ezen só behozatalát épenséggel fel akarta menteni minden illeték alól. Végre azon közvetítő módozatban történt megállapodás, hogy a lengyel só után egy-egy nagy darabért, melyet Lengyelországban bancusnak neveznek, az eddigi harmincz dénár helyett hatvan, az erdélyi és máramarosi után pedig száz kősonkint másfél forint vámot vegyenek. A király azt is elrendelte,<sup>1)</sup> hogy ez utóbbinak behozatala ellenőrzésére Kis-Várdán harminczad, Mohiban őrhely állíttassék.

Tulajdonképeni célját, hogy az idegen sőt Magyarország azon részeiben, a hol előbb nem használták, meghonosítsa így a kincstárt az elvesztett sóbányák jövedelméért más úton kárpótolja, a király nem érte el. A pozsonyi kísérlet az 1563. nov. 23-tól 1564. nov. 11-ig terjedő időszakban hozott ugyan háromezer forintnál több jövedelmet, de mint egy szakember<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Az idevonatkozó levelezés Orsz. L. Ben. Res.

<sup>2)</sup> Prandorfer pozsonyi harminczados számadást készített az 1563. nov. 23-tól 1564. nov. 11-ig eladott 446 salinm librae tiszta jövedelméről. A só Bécsből szállíttatott Pozsonyba, hol eladásra került. A nagy terjedelmű számadás tanúságos adataiból közlöm a leglényegesebbeket, megjegyezvén, hogy a pénz alatt rhénus forint (1 rh. frt = 80 magyar dénár) értetik. A szóüzletből

### 1. Bevétel:

Eladatott 5 libra és 22 vascula per 10 magyar dr	169 rh. frt	:
Utóbb a vascula só árát 9 dénárra mérsékelték:		
elkelt 440 libra és 220 vascula . . . . .	12.993 »	» 45 krajczár
A hajók és szálak eladásából, melyen a sőt		
lehozták . . . . .	539 »	» 32 »

Összes jövedelem 13.702 rh. frt 17 krajczár

kiszámította, ez csak látszólagos haszon volt s az egész üzlet a kincstárt nem kecsegtette annyi előnnyel, hogy folytatását ajánlani lehetett volna. Noha az eladást, költségkimélés szempontjából, a harminczad személyzetére bízták, mely a munkát egészen ingyenesen végezte, az eredmény nem felelt meg a várakozásoknak s a sóeladásból állandó jövedelmet a királyi budgetbe fölvenni nem lehetett.

Sokkal jelentékenyebb bevételi forrást nyújtottak a kincstárnak az államjóságok, de különösen a várjóságok. Egykor ezek jövedelme fődözte legfőképen a király szükségleteit. De a századok folyamán e javak szétforgácsolódtak s az olygarcha-családok vagy egyházak birtokába mentek át. I. Ferdinánd király uralkodása idején azonban a királyi várjóságok ismét igen jelentékenyen megsaporodtak. Minthogy e korszakban azon erősített pontok lettek végvárakká, melyek

## 2. Kiadás:

1 libra beszerzési ára 18 frt 49 s így az egész eladott

mennyiség került . . . . . 8.395 frt 57 krba

A sónak hajón Pozsonyba szállítása költsége . . . 1.153 » 06 »

9.549 frt 03 kr.

A tiszta haszon tehát 4153 frt 14 krnak mutatkozik. De tényleg sokkal csekélyebb. Mert levonandó 334 frt 30 kr, melyet ha kereskedők szállítják be a sót, a kincstár harminczadban kapott volna (libránként 60 dr); levonandó továbbá 546 frt, melyből 100 frt, ha kereskedők hozták volna be a sót, a dunai vámost, a többi a hainburgi harminczadot, hol egy libra után 1 frtot vettek, illette volna; a lerakodási költség is 62 frt 30 kr, úgy, hogy a fentebbi tiszta haszon 3209 frt 54 kr-ra csökkent. De még ez sem mind haszon. Levonandó még a kamatveszteség, a magyarnak német pénzre való felváltásánál fizetett disagio, a széttört hordókra és kisebb károokra elmenő költség. Nincs fölvéve a spickeli telonium költsége sem. A parasztok ugyanis, mikor Bécsbe árút szállítottak, hazajövet mindig hoztak sót s ezért útvámost fizettek, a mi most, midőn a sót itthon kell venniök, elesik. Figyelembe veendő továbbá, hogy az eladást a pozsonyi harminczad személyzete teljesen díjtalanul eszközölte, mit azonban állandóan nem lehet tőle kivánni s így az eladás újabb költséget fog okozni. Végül Prandorfer kiemeli, hogy a fogyasztás nem lesz mindig oly nagy, mint 1563-ban, mikor a koronázásra roppant sok ember gyűlt össze s só is több fogyott, mint rendesen. Ezt bizonyítja azon tény, hogy a 446 librából 1563 decz. havában magában 170 libra kelt el. Mindezek után Prandorfer nem tartja czélszerűnek a kísérlet folytatását. Számadása Orsz. Lev. Lymbus III. 12.

régente a honvédelem szempontjából alig jöttek számba, s csupán mint nagy uradalmak középpontjai, közbiztossági tekintetekből erősítették meg, alig akadt királyi vár, melyhez nagy jóságok nem tartoztak volna.

A mohácsi síkon számos egyházi és világi főúr esett el s birtokukat a közeleső végvárakhoz foglalták, mi egyébiránt olyanok javaival is megtörtént, kik életben maradtak. A zürzavaros viszonyok lehetővé tették a királyi kapitányoknak, hogy a várak közelében fekvő falvakat az illető erősséghez csatolják, míg más várak ősidőktől kezdve nagy dominiumok középpontjai voltak. Csupán a megerősített s végvárakká változott városokhoz, például Győrhöz, Komáromhoz, Kassához nem tartoztak nagyobb várjóságok. Ellenben az összes többi várak igen kiterjedt földbirtokkal rendelkeztek s belőle aránylag igen nagy saját jövedelmet húztak, melyet gazdasági tisztek kezeltek s juttattak közvetlenül a várkapitányhoz, ki abból első sorban fedezte a folyó szükségleteket, a zsoldfizetést, élelmezést és javítási munkálatokat.

E jövedelem kétféle volt. Egy része terményben és más fogyasztási cikkben folyt be vagy a majorsági kezelés alatti földekből vagy a parasztok úrbéri szolgáltatásaiból. Másik része készpénz volt s a parasztok censusából, továbbá a kisebb királyi haszonvételekből — ital- és húsmérés, telonium — vagy a nyers termények eladásából származott. A bevételekről és kiadásokról mindenütt számadást vezettek. Csakhogy a zavaros viszonyok s a közigazgatás fejletlensége mellett egyöntetű kezelésről s az összes várjóságok számadásainak egy főhatóságnál való összpontosításáról még szó sem lehetett.

A kamara hasztalan igyekezett e gazdálkodásra közvetlen befolyást szerezni. A számadásokat néha évekig nem küldték be hozzá, s ha beküldték, akkor az érdekelt tisztviselők, kiket meg kellett volna számoltatnia, voltak távol. A kamara maga sem szerezhette tehát teljes tájékozást azon jövedelmek évi összegéről, melyek a várjóságokból befolytak, s a gazdálkodást legalább némileg ellenőrizni akképen igyekezett, hogy időnkint királyi vizsgáló bizottságokat küldött ki az egyes várakba. Ezek mindig sok visszaélést és rendetlenséget constataáltak, de hogy az összes végvárak évi

jövedelme átlag egy évben mennyire tehető, azt ők sem bírták kideríteni.

Pedig ez összeg igen tetemes lehetett, mert a várjóságok ez időben is aránylag roppant terjedelműek voltak. Sziget, Kanizsa, Eger, Gyula, Szatmár, Tokaj, Sáros, Likava, Trencsén, Murány, Makovicza, Munkács, Zólyom és más várak, a mikor a király birtokában voltak, jelentékeny saját jövedelmet szolgáltattak. Így az 1542-ki adóösszszéírás szerint a pozsonyi várhoz 292, a sárosihoz 258, a makoviczaihoz 300 porta tartozott. De minden gazdasági jövedelem első sorban az illető vár szükségleteire fordítottatott s a kamara számadásaiban csak elvétve szerepel e czímen némi összeg, mely a fölöslegből befolyt. 1549-ben Munkácsért évi 1800 frt haszonbért szolgáltattak be hozzá,<sup>1)</sup> 1554—57-ben pedig Sáros és Sztropkó jövedelméből 901 frt 29 drt költöttek nem helyi, hanem országos szükségletekre.

A várjóságok összjövedelmének megbecsülésénél még eddig csak töredékes adatokra vagyunk utalva, melyek azonban kétségtelenné teszik, hogy itt igen nagy összegekről van szó. Így például Eger vára saját jövedelmeiből 1548-ban 9632 forint 32 dénár, 1549-ben 12.000 frtnál több, 1551-ben 17.912 frt folyt be.<sup>2)</sup> Gyula vára saját jövedelmét 1554-ben 10.000 frtra becsülték.<sup>3)</sup> A többi várak jövedelméről ez időből még ismeretlenek a részletes adatok, de hogy igen nagyok voltak, azt nem csak a későbbi időkből fenmaradt számadások bizonyítják, hanem még inkább azon tekintélyes összegek, melyekkel egyes várparancsnokok vagy kezelő tisztek, például a gyulai, szigeti, tihanyi, trencsényi<sup>4)</sup> hátralékban maradtak Semmiesetre sem túlzás, ha legalább ötvenezer forintba tesszük azon tiszta bevételt, melylyel a várjóságok az állam közszükségleteihez évenként járultak s melyet más forrásból kellett volna fedezni, ha ily jóságok nem lettek volna, a mi

<sup>1)</sup> N. M. F. L. 921. I.

<sup>2)</sup> *Gyárfás* István: Dobó István Egerben. Ez összegek egy harmada azonban szerződészerűen az egri püspököt illette.

<sup>3)</sup> Orsz. Lev. Lymbus III. 1. Egy katonai kimutatás.

<sup>4)</sup> Ezekről részletesebben alantabb szöveg a hátralékok kimutatásánál.

tényleg meg is történt ott, hol ingatlan birtok hiányzott. Ama várakban, a melyeknek volt saját jövedelmök, a kincstár csupán a szükséglet többletéről gondoskodott, mert bármi nagy volt a várak saját jövedelme, mégis csak ritkán fedezte az egész szükségletet. De azért nem csekély mértékben járult a fedezethez s minden jel azt mutatja, hogy jövedelmök itt felvett évi quotája minimumát teszi a tényleg elért évi eredménynek.

A várjóságokkal szoros kapcsolatban áll az egyházi vagy papi tized, a dézsma. Jogi természete szerint ez határozottan egyházi jövedelem s a főpapokat illetve bizonyos honvédelmi kötelezettségek fejében. Ferdinánd király sem vonta el, hanem csupán régi szokás szerint lehetőleg bérbe vette tőlök e jogot. Évi készpénz haszonbért<sup>1)</sup> fizetett nekik és saját közegei a dézmások s az egyes várak tisztjei útján hajtotta be a tizedet. Ferdinánd korában azonban a tizedbérlet rendszere még nem volt annyira országosan rendezve és szervezve, mint már utóda alatt történt. Nem is hozott ez időben több tiszta hasznót néhány ezer forintnál, mely nagyjából az egyes várak jövedelmei közt lőn elszámolva.

Szerepel a király rendes bevételei sorában bizonyos jövedelem az üresedésben levő egyházi javakról. Így például 1554-ben az esztergomi érsekség javaiból 2961 forint folyt be. Nagy azonban ez az intercalare-jövedelem sohasem volt, noha a kamara számadásaiban külön rovatot nyitottak neki. De az egyházi javak tiszta hasznának nagyobb része üresedés esetén is bizonyos helyi egyházi szükségletekre vagy az egyes jószágok közelében levő várakra fordított s legfeljebb néhány ezer forint jutott belőle a kamarához.

I. Ferdinánd is alkalmazta a donatio mixta rendszerét s a koronára háramlott uradalmakat bizonyos pénzösszegért

<sup>1)</sup> Egy 1550-ki számadás szerint a tizedbérletért a solita arenda facit: A Trencsén körüli csejteit és újhelyi járásokért évi 900, a szakolczaiért 300, a bányavárosoknál Turóc vármegye 600, a bajmóczi járás a quartával 750, Zólyom vármegye 500, Murány közelében Gömör vármegye a pactatákkal 2500, Torna vármegye 500, Léva közelében Léva, Bars, Báth, Pásztó 1100, Csábrág körül Nógrád vármegye 2000 frt. — Az okmány. Közös pénzügymin. Bécs.



adományozta egyes hiveinek. Így Mérey Mihály 1554-ben Likaváért 13.000 forintot fizetett. Ily módon is jutott pénz a kincstárba, de ezzel azután megszűntek az eladományozott javak évi jövedelmet hajtani. Folyt be még más czimeken is jövedelem, bizonyos díjak, birságok, a zsidók adója, de ezek együtt véve sem tettek sokat. 1524-ben az országban lakó összes zsidóságra (*universitas judaeorum*) 1600 frt adó volt kivetve. Milyen összegben, kinek és mikor fizették I. Ferdinánd alatt a censust, arra eddig a legcsekélyebb adat <sup>1)</sup> sem került elő.

Ezzel végig mentünk Ferdinánd király összes számottevő közjövedelmein. Ezek a rovás-adó és a közmunka, a városok adója, a harminczad, a bányászat és pénzverés, a várjóságok s az apró bevételek. Noha ezen jövedelmek nagyon különböző kezelés alatt állottak, különböző helyekre folytak és más-más módon számoltattak el, nem ütközik nagy nehézségbe, legalább hozzávetőleg, meghatározni azon átlagos évi összeget, melyet I. Ferdinánd király a közszükségletek fedezésére a magyar *anyaországnak* számára megmaradt területeiből húzott. Ez összeg a fő jövedelmi ágak szerint következő:

Rovás-adó és közmunka együtt	120.000 frt.
Városi adó . . . . .	10.000 »
Harminczad . . . . .	100.000 »
Bányászat és pénzverés . . .	150.000 »
Várjóságok . . . . .	50.000 »
Más jövedelmek . . . . .	10.000 »

Ez az összeg mindenesetre inkább minimumnak tekinthető, de természetesen csak I. Ferdinánd király uralkodásának második felére, trónja teljes megszilárdulásának korára vonatkozik. 1540-ig a bányászat, 1548-ig a pénzverés hasznot nem hajtott, a harminczadügy kezelésének rendszere pedig nem

<sup>1)</sup> Sem az országos levéltár, sem a bécsi közös pénzügyminisztérium és más gyűjtemények rengeteg actahalmazaiban nem találtam erre vonatkozólag adatot. Fordultam Pozsonyba és Sopronba is, nincs-e az ottani városi levéltárakban valami a zsidók adózási viszonyairól, de nem kaptam felvilágosítást.

felelt meg a kincstár érdekeinek. Sőt a rovást is gyakran nem a királynak, hanem tulajdonképen önmagoknak a honvédelmi kötelezettségekéből folyó saját terheik fedezésére szavazták meg a rendek.

1549-től kezdve azonban mind ez megváltozott, s ez az év alkotja a forduló pontot Ferdinánd király pénzügyi adminisztrációjának történetében. Ez az év jelzi a Habsburg-ház trónusának végleges megerősödését e hazában, s ez időtől kezdve folytak bőségesebben és állandóan a közjövedelmek a királyi kincstár különböző közegeihez. Csakugy az az ötödfél-százezer forint csupán oly években volt elérhető, mikor rovás egyáltalán s legalább is kétforintos tételben volt megszavazva. De az 1549—64. évkörben, hat évben, épen nem ajánlottak meg a rendek dicát, kétszer pedig csak egy forintot tett a portánként megszavazott összeg. Ily években tehát a közjövedelmek 50—100.000 forinttal elmaradtak a fentebbi átlagos összeg mellett.

Mai értékben valami három-ötödfél millió forintot képviselt az az összeg, melylyel a magyar nemzet azon időben közvetlenül járult a király jövedelmeihez. A mai százmilliomos budgetek korában ez az összeg nagyon szerénynek tűnhetik föl, de az akkori viszonyokhoz képest igen jelentékeny az. A királyi Magyarország a mainak csupán valami két-ötödrészt tette. A legnagyobb, a legnépesebb vármegyék, melyek 1494—5-ben<sup>1)</sup> még sűrű és vagyonos népességet mutattak fel, elvesztek vagy elpusztultak s a királynak főleg a hegyvidék szegényebb megyéi adóztak.

De a megmaradt részekben is fordultak elő bizonyos anomaliák. Így például Sopron és Vas vármegye egy része, Kis-Marton, Kőszeg és több nagy uradalom ez időben Alsó-Ausztriába volt kebelezve.

Törvényeink szerint a portalis összeírás alapján, s így a többi országrészek mintájára, a magyar kamarához kellett volna adózniok. De 1542-ig ez semmi esetre sem történt, mert a lanzseri, fraknoi, kabolti, kőszegi, kismartoni várak s a borsmonostori apátság javai nem fordulnak elő a portalis

---

<sup>1)</sup> A porták ez időbeli száma III. számú melléklet.

összeírásokban. Később <sup>1)</sup> is Alsó-Ausztriához adóztak e javak, legalább sokszor.<sup>2)</sup>

Mind ezt szem előtt tartva, de különösen figyelembe véve a nem nemes osztályok sanyarú helyzetét, melyek majdnem kizárólag viselték a 440.000 forintnyi kincstári jövedelem terhét, lehetetlen kegyelettel meg nem emlékeznünk a magyar köznépről. Nemcsak vérét ontotta bőven a haza védelmében, hanem első sorban ő fedezte a magyar állam önfentartási kiadásainak költségeit.

## IX.

### A király összes szükséglete.

Magyarország rendei méltán mondták egy ízben Ferdinándnak, hogy még ha összes vagyonukat felajánlanák neki, az sem lenne valami tetemes. Másrészt ép oly igaza volt Ferdinánd királynak, midőn 1553-ban kijelentette, hogy az ország minden jövedelme sem elég még a hadsereg és hajóhad eltartására is.

Bármilyen nagy hányadát képviselte tehát a nép munkájának és tőkejövedelmének azon összeg, mely különféle címek alatt évenként a kincstárba folyt, a király tényleges magyarországi szükségleteit egyetlen egy évben sem fődözte. Akár szünetelt a fegyver akár nem, lett legyen béke avagy háború, az összes jövedelem mindig elmaradt a fölmerülő kiadás mögött, s így a királynak magyarországi uralma megtartására folyton kölcsönökhöz, a pápa, V. Károly római császár és a német fejedelmek segélyéhez, többi országai jövedelmeihez kellett folyamodnia.<sup>3)</sup> A magyar nemzet pénzben, vagyonban óriási áldozatokat hozott, de a mint fegyveres ereje nem volt elegendő

<sup>1)</sup> Az 1553-ki összeírásban sem fordulnak elő.

<sup>2)</sup> *Oberleitner*: Die Finanzlage Niederoesterreichs im XVI. Jahrhundert. Archiv. XXX. 1552—6-ban Kis-Martón vára és városa 3464, a fraknói grófság 18.000, Kőszeg 3000 forintban volt elzalogosítva.

<sup>3)</sup> *Tanárky* G. id. műve behatóan megvilágítja Ferdinánd király általános pénzügyi helyzetét. 48

ügy pénzügyi erejét is meghaladták a körülmények által hozzá intézett rendkívüli igények.

Nem ok nélkül mondotta tehát ismételve a király, hogy roppant anyagi áldozatokat hoz az országért. Valóban passiv volt a magyar kincstár mérlege, s a hiány kiegyenlítésére Ferdinánd évről-évre jelentékeny összegeket volt kénytelen máshonnan előteremteni. Ezt egyébiránt a rendek gyakran, sokszor hálásan elismerték, de teljes joggal utalhattak arra, hogy ez az idegen segély egyáltalán nem ajándék-jelleget visel. Közép-Európa, de különösen a Habsburgok birodalma, magyar földön védte magát a mohamedánság ellen. Magyarország megmaradásától függött az osztrák örökös tartományok s Németország sorsa, s így csak természetes és méltányos volt, hogy ők is járuljanak a magyar önvédelmi harcz költségeihez, melynek oroszlánrészét azonban mégis csak a magyarság fedezte.

A király szükségletei évről-évre szaporodtak, de ép oly kevésbé foglaltattak össze egy kimutatásba, mint a bevételek. A mint ezeket különböző hatóságok kezelték és számolták el, akképen az összes kiadásokról sem maradt fenn olyan kimutatás, mely minden szükségletet felölelne. Az ide vonatkozó okmányok mindig csak töredékesek, hézagosak, teljesség nélkül valók. Pedig készültek a király szükségleteiről általános számítások, széles körű előirányzatok is, de bizonyos tételek mindig kimaradtak belőlök, mert ha valami katonai főhatóság készítette, ez nem volt tájékozva a polgári kormányzat szervezetéről és szükségleteiről. Ha viszont a kamara dolgozta ki, a hadi szükséglet némely lényeges tételei nem vétettek föl. A ránk jutott ilyen praeliminárék soha sem adják tehát az állam kiadási budgetjének egész képét.

Bármínők voltak e számítások, annyi bizonyos, hogy I. Ferdinánd alatt alig lehetett olyan esztendő, mikor az államháztartás, még a külföldi segély beszámításával is, deficit nélkül záródott volna. Bármilyen nagyon nőttek a kezelés javításával a közjövelmek, a kiadások mindig meghaladták őket, s a hiányt a király rendkívüli eszközökkel, főleg kölcsönnel, igyekezett fedezni. Ferdinánd adósságai évről-évre szaporodtak s mikor kölcsönt kapnia nem sikerült, legfeljebb nem

fizette, néha éhezettette katonáit, a legexponáltabb helyekre sem küldött löszert, omladozni hagyta a várfalakat, szóval a légfontosabb honvédelmi érdekek gondozásáról is le kellett mondania. Ez a pénztelenség magyarázza meg az akkori hadviselés számos meglepő jelenségét, egyes végvárok elestét s sok más olyan körülményt, mely különben a király és az illető várkapitányok buzgalomával szemben érthetetlen lenne. A pénzhány sok esetben meddővé tette a legnemesebb, legbuzgóbb törekvéseket.

A király szükségletét Magyarországon 1546-ban egy békés évben 358.776, háborús évben 874.824 frtra <sup>1)</sup> számították. 1549-ből különböző ilyen számadások maradtak fenn. Az egyik évnegyedenként 81.759 frt 20 drra s így egész évre 327.036 frt 80 drra teszi az anyaország katonai és polgári kormányzatának szükségletét. Egy másik ugyanez évi előirányzatban a szükséglet már 408.796 frtban van kimutatva.<sup>2)</sup> Az összes szükségletet azonban egyik sem öleli fel, de azért mindegyik hiánynyal záródik.

Az első a fedezetet következőleg állapítja meg:

Rovás-adó . . . . .	130.000 frt.
Harminczadok (Pozsony, Óvár, a szlavoron hivatalok nélkül, melyek mind deputáltak) . . . . .	32.000 »
De aliis autem proventibus vero in Camera aulica, quos aliquo dubio solvere debuerunt . . . . .	59.200 »
	<hr/> 221.200 frt.

Itt tehát az évi hiány százezer forintnál többre volt számítva.

A másik számítás mérlege 125.296 forint hiánynyal záródik s a jövedelmet következőleg irányozza elő: Rovás-adó 162.500, vágvolgyi harminczad 40.000, egri jövedelem 7000, provincia supra Anasum (Felső-Ausztria) 34.000, Karinthia

<sup>1)</sup> *Oberleitner* id. műve.

<sup>2)</sup> Közös pénzügy. L. Bécs.

mintegy 10.000, subsidium imperatoris 30.000. Itt tehát 283.500 forint jövedelem áll szemben a 408.796 forint szükséglettel.

De van 1549-ből<sup>1)</sup> egy másik, az összes szükségletet szabatosabban feltüntető költségelőirányzat. A király, a ki akkor Magyarország polgári és katonai kormányzatát állandó alapokra fektette, hosszas tárgyalások után a tiszti fizetéseket is meghatározta s a rendes szükségletet következőleg számította:

Katonai költségek . . . . .	397.472 frt.
A várak fentartása és javítása . . .	100.000 »
A konstantinápolyi orator s a törökkel való tárgyalások diplomatiái költsége . . . . .	64.000 »
A polgári kormányzat . . . . .	32.000 »
	<hr/>
	593.472 frt.

Néhány évvel később, 1554-ben, az összes katonai szükségletet, Erdélylyel s a szlavyon részekkel együtt, 871.168<sup>1</sup>/<sub>2</sub> rhénes forintra számították, melylyel szemben, mint a megyék adója, Stájer, Krajna, Karinthia és Alsó-Ausztria járuléka, 475.570<sup>1</sup>/<sub>2</sub> frt, állt fedezetképen.<sup>2)</sup>

Az ilyen számítások azonban csak a keretet alkották, melyben a kiadásoknak mozogniok kellett volna. De a rendkívüli viszonyok folyton rendkívüli igényeket támasztottak, s minden év roppant deficittel záródott. Ezt biztosan constátálhatni a katonai költségekről fenmaradt rengeteg adathalmazból s a király adósságainak folytonos emelkedéséből. Az 1547—51-ki években 1,090.000, az 1552—55-ki években 1,270.000 forinttal szaporodtak a király adósságai, melyek Ferdinánd halálakor már nagyon imponans összegre nőttek.

A katonai szükségletek, legalább egyes évekből, részletesen ismeretesek. A katonaság zsoldján, élelmezésén és fel-

<sup>1)</sup> Orsz. Lev. Ben. R. A katonai költségekre vonatkozó részt kivonatban közzétette *Thallóczy* Századok 1877, a polgári kormányzat költségeire vonatkozó részt *Szilágyi* Sándor Magyar Történ. Tár. 1861-ki (VIII.) kötet.

<sup>2)</sup> A kimutatás Orsz. L. Lymbus. I. 1.

szerelésén kívül ide tartoznak a várépítés és javítás költségei, melyeket az örökös pénzhiány miatt gyakran nem fedeztek s ezzel a legfontosabb katonai pontok védelmi képességét érzékenyen csorbitották. A katonai szükségletek rovatába foglalták a törökkel való érintkezés költségeit is. Ez a diplomatai szolgálat a török-magyar katonai és nemzetközi viszonyok szükségszerű következménye volt, s itt nem is annyira a konstantinápolyi, akkor még nem állandósított, követség költségei értenődök, mint inkább azon adó és ajándék, melyet Ferdinánd a szultánnak és a basáknak, a béke fejében, fizetett, s mely 1540-ben 41.340 arany kiadást okozott.

Mind ezen katonai szükséglet részletes felsorolása kívül esik jelen munkám körén.<sup>1)</sup> Elég azt tudni rólok, hogy minden esztendőben többre mentek a jövedelmeknél s olyan deficitet okoztak, melyet a király adósságsinálással kényszerült fedezni. Behatódobban akarok ellenben a polgári kormányzat költségeivel foglalkozni, melyekben a régi magyar államélet egész közvetlenségében tükröződik vissza.

E kiadások tetemes része a pozsonyi kamara útján eszközöltetett, mely azonban, mint említettem, a királyi jövedelmeknek csupán egy részét kezelte s így a kiadásoknak is csupán egy töredékét fedezte. Zárszámadásai tehát az államháztartás csupán egyik, ámbár legtöbb oldalú, legtarkább csoportját ölelik fel. A kamara ezen számadásaiban az egész intézmény szilárdulásának képe lép elénk. Eleinte a számadások minden tekintetben a kezdetlegesség jellegét viselik magokon. A legrégibbeknek még papírja is durva; a kötésre nem fordítottak gondot, a belső tartalom pedig zürzavaros. Kiadások és bevételek nincsenek csoportosítva, hanem időrendben követik egymást, sőt a tételek gyakran össze sincsenek adva.

De a javulás e tekintetben már a negyvenes években észrevehető, Ferdinánd uralkodása végén pedig a zárszámadások rendszere gyökeres változáson ment át. A kiadások és bevételek belső rokonságuk szerint csoportosítvák; az egész

<sup>1)</sup> Ezúttal csak a főösszegeket jelezhetem, a mi elég az I. Ferdinánd korabeli kincstári állapotok ismeretéhez. A honvédelmi költségek részletes kimutatását közzétettem *Hadtudományi Közlemények* 1888. I. és II. füzet.

számadás előre megállapított terv szerint készült s így elég közel állt a modern zárszámadás mintájához. Teljes következetességet, az elvek logikai szigorral való keresztül vitelét ezekben sem szabad ugyan még keresnünk, mert az egyes csoportokban nagyon eltérő tételek szerepelnek, az egymáshoz tartozók pedig minden ok nélkül szét vannak osztva. Mégis már mutatkozik bizonyos állandó gyakorlat s a szabálytalanság elveszti érthetlenségét, mert legalább következetesen folytattatik évtizedeken át. Ferdinánd király uralkodásának második felében, az egyszerű naplókönyvek mellett, pontos zárszámadások is készültek, még pedig a következő schema <sup>1)</sup> szerint:

### *I. Bevétel.*

1. czim. Rovás-adó jövedelem.
2. » Közmunka »
3. » Városi taxa »
4. » » census »
5. » Harminczad »
6. » Dugárú »
7. » Az esztergomi érsekség jövedelme.
8. » A győri püspökség »

### *II. Kiadás.*

1. czim. Főpapok és zászlós urak fizetése.
2. » A kamara tagjainak »
3. » Különböző tisztviselők »
4. » A várak fentartása és »
5. » Ellátások (Provisio).
6. » Katonai fizetések.
7. » Az udvari főfizetőmesternek átadott összegek.
8. » Hitelezőknek tett fizetés.
9. » Ő felsége számára való borvásárlás.
10. » Dézsma-haszonbér.
11. » A közmunkaváltság elköltése.
12. » Birói kiadások.
13. » A királyi fiscus számára kivett okmányok díja.

<sup>1)</sup> A kamara egy 1565-ki számadáskönyvében. Orsz. Lev.



14. czim. Kiküldött biztosok vagy követségek szükséglete.  
 15. » A naszádosoknak tett fizetések.  
 16. » Királyi kegyadományok.  
 17. » A dugárú-jövedelem hovafordítása.  
 18. » Alamizsnára adott összeg.  
 19. » A kamara apró szükségletei.

E sorozat is azt mutatja, hogy az egyes czimek nem valami élesen vannak egymástól megkülönböztetve. Így például noha van egy általános czim a katonai kiadásokra, számos nagyon is oda való szükséglet külön czimek alatt jut elszámolásra. De azért a számadás megfelel amaz idők pénzügytani elméletének.

A kamara pénzforgalma, mely e számadásokban az utolsó dénárig ki van mutatva, számos évről ismeretes.<sup>1)</sup> Eleinte meglehetősen kevés volt az, s a hozzá utalt csekély bevételeket aránylag roppant összegek terhelték. Csak 1542-ben 1850 forint provisio és 35.672 forint adósság, melyért a király fizetési kötelezettséget vállalt,<sup>2)</sup> lett az ő kis bevételi budgetjére assignálva. 1545-ben a kamarának következő összegekről kellett gondoskodnia:

Tiszti fizetések . . .	6.684 frt — dr.
A kamara szükségletei . . .	2.450 » — »
Assignatiók . . . .	19.345 » — »
Liquid tartozások . . .	6.031 » 20 »
	<hr/>
	34.510 frt 20 dr.

Ehhez járult továbbá hétezer forintnyi kiadás, melyet a király elvállalt. Volt még a királynak más adóssága is, melynek törlesztését azonban még el lehetett halasztani.<sup>3)</sup>

A kamaránál elszámolt királyi jövedelmek az 1549—1560-ki évekből ránk jutottak s e tizenkét évi cyclyusban élénk hullámzást mutatnak. Még 1549-ben 190.893 frtot tettek, de 1560-ban már 99.470 frtra hanyatlottak le. Az évi jövedelem

<sup>1)</sup> I. számú melléklet.

<sup>2)</sup> Közös pénzügym. Lev. Bécs.

<sup>3)</sup> Ugyanott.

átlag a tizenkét évi időben 136.000 frt. A jövedelem, egy évet kivéve, mindig elegendő volt a kamarához utalt kiadások fedezésére, sőt sokszor 40 — 50.000 forintnyi felesleg maradt. Csupán 1560-ban költött az valami 5000 frttal többet, mint a mennyit bevett. Csakhogy ez a deficit ép oly kevésbé vonatkozik az egész állami háztartásra, mint a többi évek fölöslege. Itt a közjövelmek és szükségleteknek csupán egyetlen csoportjáról van szó, s a többi csoportok kezelésében fölmerülő tetemes hiányt az itt elért fölösleg nem egyenlítette ki. Hogy a kamara rendesen többet vett be, mint a mennyit kiadott, az távolról sem azt jelenti, hogy a király is bevett volna annyit, sőt többet, mint a mennyire szüksége volt. A kamara kezelésénél beállott fölösleg csak annyit mond, hogy az ide utalt állandó jövedelmi források ez időben már sokkal jelentékenyebbek voltak, mint alakításának első másfél évtizedében. A kamara megszilárdulása tehát ama nagy összegekben, melyeket kezelt s a zárszámadások tökéletesítésében is látható kifejezést nyert.

Az 1549 — 60-ki számadásokból akarom azon idő polgári kormányzata és közigazgatása szükségleteinek főbb és jellemző tételeit összeállítani. A régi Magyarország belső állapotának képe megvan akkori államháztartásában. Minthogy a magyarság egész életét föltétlenül és teljesen a katonai küzdelmek, a csatatéren léteért vívott nagy tusák dominálták, a Ferdinánd korabeli budgetek is túlnyomóan katonai budgetek. A hadsereg és a háború vette igénybe, mint láttuk, a közjövelmek óriási nagy részét s a polgári közigazgatásra igen kevés összegeket hagyott. Ez okból a magyar állam XVI-ik századi — a mohácsi vész utáni — kiadásaiban nem mutatkozik az a változatosság, a szükségletek azon rendkívüli sokfélesége, mely mostani költségvetéseinket jellemzi. Nálunk is, mint más országokban, a kiadások özöne akkor egy főmederben mozgott. A háború nyelt el mindent. Nagy polgárosító alkotásokra, a nép vagyonosodását, szellemi műveltségét fokozó befektetésekre akkor sem idő, sem pénz nem maradt. Az állam nem tartott fenn iskolákat, nem segélyezett nemzeti közintézeteket, nem épített utakat, nem szabályozta a folyamokat, a földművelés, ipar, kereskedelem, a művészet és tudomány fölvirágoztatására nem áldozott milliókat. Háztartásának szük-

ségleti tételeiben van valami fárasztó egyhangúság; megvan a korszak egész rideg komorsága; mindent a várak fentartása, a zsoldosok és tisztek fizetése vett igénybe.

De azért a kutató szem a polgári kormányzat akkori csekély szükségleteiben mégis észreveheti a jövődő alakulásának körvonalait. Szerények ugyan még e szükségletek, de legalább embrióban, csirájában már jelentkezik bennök a modern állam széleskörű culturtevékenysége. A királyi hatalom még sem csupán mint a honvédelem és katonai érdek főképviselője, hanem mint a béke, a polgárosodás, az anyagi és szellemi haladás ápolója is jelentkezik az akkori budgetekben. A király nem csupán a nemzet első katonája többé, hanem az államfelség egész dicsfényében lép elénk. Hű szolgáltnak kegydíjat és évi ellátást ad; beteg, sebesült vagy érdemes katonáit jutalmazza, az elesett hősök emlékezetét megtiszteli, özvegyeiről, árváikról nagylelkűen gondoskodik, egyházi személyeket és intézeteket, iskolákat és tanuló ifjait segélyez, még a szegényeknek is juttat alamizsnát, sőt a költőről és tudósról sem feledkezik meg. Az efféle kiadások együtt véve is elenyészően csekélyek ugyan s alig mennek egy-két ezer forintba, de mégis kapcsolatba kezdtek hozni az államháztartást a társadalom szélesebb rétegeivel, s bizonyítékai annak, hogy a királyi hatalomban már ébredezett a tudat, hogy ő a nemzeti művelődés legelső képviselője, leghivatottabb úttörője.

Különösen az 1549-ik évvel kezdődő korszakban lép e jelenség előtérbe. Ez év kamarai zárszámadása <sup>1)</sup> 150.375 frt 93 dr bevételt mutat ki. Ebből az év folyamán számos kisebb tételben hadak fizetésére nem kevesebb, mint 122.512 frt 61 dr adatott át Fuks Mátyás császári fizetőmesternek. De ezzel még nincs kimerítve a kamara által elfizetett katonai kiadások összege. Hozzájárul még 4177 frt 84 dr, melyből 467<sup>1</sup>/<sub>2</sub> frt Saagh város és kolostor, a többi pedig Sziget fentartására fordított, s így a fentebbi összegből 126.690 forint 45 dénár

<sup>1)</sup> 1549-ről három zárszámadás is maradt fenn. Az egyik (N. M. F. L. 921. I.) 190.893 frt 40 dr, a másik (Közös pénz. lev. Bécs) 179 ezer 805 frt 55 dr-ra, a harmadik (N. M.) a fentebbi összegre teszi a bevételt. Ennek megfelelően a kiadások végösszege is variál. Az eltérés onnan származik, hogy az egyes számadások különböző időben készültek.

költesztett katonai czélokra, míg a polgári közigazgatásra valami 24.000 frt maradt. De még ez sem egészen, mert belőle lemegy 14 selyei naszádos vajdának 774 frt, nyolcz komárominak 324 frt, Paizsgyártó Benedek szigeti bírónak, ki a kamarától állandóan évi fizetést kapott, 60 frt, összesen 1158 frt s csak az ezek levonása után maradó csekély összeg jutott valóban a polgári közigazgatás céljaira. Természetes tehát, hogy még a Pozsonyban székelő állami főméltóságok, sőt gyakran a kamaránál, tehát közvetlenül a forrásnál, levő köztisztviselők is nagyon rendetlenül kapták fizetésüket. Ugyanazon évben, melyben esedékes volt, csak ritkán jutottak hozzá s mikor némelyek többet kaptak egy esztendei fizetésüknél, a többlet régebb hátralékaik törlesztésére szolgált.

A királyi kormányzat főbb közegeinek évi fizetését és azon összeget, melyet 1549-ben e czimen tényleg megkaptak, a legközvetlenebbül feltünteteti a következő táblázat:

Név és rang	évi fizetés	1549-ben kifizettetett
Várday Pál esztergomi érsek kir. helytartó	3000	2300
Oláh Miklós egri püspök kanczellár . .	1440	1440
Ujlaky Ferencz győri püspök helyt. tanácsos	292	213
Bornemisza Pál veszprémi » » »	400	400
Sbardelatti Ágost » » »	292	221
Balassa Imre » » »	2400 <sup>1)</sup>	200
Istvánffy Pál . . . . .	400	371
Nádasdy Tamás országbíró . . . . .	1200	1200
Révay Ferencz nádori helytartó . . . .	1200	778
Mérey Mihály királyi személynök . . .	400	400
Nyáry Ferencz királyi főlovázmester . .	1000	500
Kamarjay Tamás aulac r. fam. . . . .	400	300
Feledy Eustach aulicus . . . . .	400	60
Werner György sárosi főkapitány . . .	400	200

Még sok más főhivatalnoknak is állandó fizetést utalt ki már ez időben a király, és pedig Báthory András tárnok-

<sup>1)</sup> E nagy fizetést a király azért utalványozta Balassának, hogy kárpótolja Erdélyben elvesztett jószágaiért.

mesternek 500, Batthyány Kristóf főpohárnoknak 1000, Pekry Lajos főasztalnoknak 1000 forintot. Ezek azonban vagy nem kaptak 1549-diki illetményökből ez év folyamán semmit, vagy olyan bevételekből kapták, melyek nem a kamaránál számoltattak el.

A kamara ez évi személyi szükséglete a következő volt :

Név és rang	évi fizetés	kifizettetett
Thurzó Ferencz nyitrai püspök elnök . .	800	800
Péteváradai Balázs prépost tanácsos . .	500	500
Werner György tanácsosi minőségében . .	400	400
Kisserényi Ferencz tanácsos és főszámvevő	400	500
Szerémy Sebestyén tanácsos és titkár . .	400	500
Dessewffy János tanácsos . . . . .	400	400
Kisserényi Pál számvevő . . . . .	100	100
Mossóczy László » . . . . .	200	200
Makó Ferencz irnok . . . . .	60	60
Eördögh Péter » . . . . .	80	80
Nagy Ambrus kapus . . . . .	40	13.33
Négy lovas . . . . .	288	288

Ez a személyi szükséglet 3888 forintot tett. Ehhez járult Zomor János királyi ügyigazgató fizetése, mely a ruhával 360 frtban volt megállapítva (tényleg kifizettetett 465 frt 50 dr), továbbá számos dologi kiadás, úgy, hogy a kamara saját szükségletére, az általa ez évben kezelt 169.000 frtból, 5726 frt ment el.

Szerepelnek a kiadások közt igazságügyi költségek. Chernel Ambrus aulicus és királyi táblai ülnök 105, Miletszky Mihály ülnök 152 frt 40 drt kapott, ellenben hat más ülnöknek csak napidíja járt.

Érdekes egy codificationalis kiadás is. Gregorianczi Pál, zágrábi püspök, pro impensis in reformatione legum hungaricarum factis 50 forintot, Bondenarius Márton jogtudor pro impensis in correctione Posonii factis 55 forintot kaptak. E munkálatok az 1548: XXI. törvényczikk alapján indítottak meg s később az úgynevezett négyes könyv alkötésére vezettek.

Már ez évben előfordúl a kiadások közt sebesült vitézek segélyezése. Kereky Máté számára 14, Hrasztoviczay Miklósnak 23 frtot utalványozott a felség, de ez évben mind a ketten együtt csak 22 frtot kaptak. Mind a kettőnek Fejérvár ostromában kezét vágták le. András mester viszont más hőstettért nyert jutalmat. Ő volt Esztergomban a vár vízvezetékének felügyelője s mikor a törökök a várat elfoglalták, a csatornákat szétrombolta s a királyhoz szökött. Ezért évi ellátást kapott, melyre 1549-ben 10 frtot fizettek ki. Lovassyth György Törökországból, összes vagyonát és javait cserben hagyva, csupán a kereszténység iránti szeretetből, hazánkba szökött s újra felvette a keresztény vallást. Ezért a király 100 forint évi ellátást rendelt neki, melyből 1549-ben 35 frtot kapott meg. Végül Hrusóczy Borbála, Krechmer Balázs budai polgár özvegye, 100 forintot kapott azon összeg törlesztésére, melyvel férjének még II. Lajos király maradt adósa.

Más években is fordul elő sebesült vitézek támogatása. 1559-ben péterfalvai Baráth Miklósnak, a ki ő felsége szolgálatában súlyosan megsebesült, 100 frtot; Balogh Vinczének, alias waywode Thurcarum in arce Neograd, a ki a keresztény hit iránti lelkesedéséből a keresztényekhez menekült, 1556-ban 30 frtot; ugyanakkor Ambrosio Prybék de Patha szökevénynek, a ki a budai pasa asztalnoka volt s Sziget ostromakor a keresztényekhez szökött, készpénzben s egy lóért, melyet neki vettek, 51 frt 70 dénárt adtak. De különösen a hősi halállal elhunyt Szondy György fivére, Jakab, iránt tanúsított a felség nagy kegyelmet s előbb évi 100, utóbb 50 frt állandó nyugdíjban részesítette.

1549-ben, az országgyűlés végzése alapján, különböző bizottságok működtek az ország határai kiigazítása céljából. A morva határbizottság 202 frt 60 drt költött. Az osztrák határon márcziustól novemberig folytak a bejárások. Mérey Mihály személynök húsz napig, azután Sbardelatti és Bornemisza püspökök, később ismét mások végezték a munkálatokat s az összes költség 306 forintot tett, melyből azonban 50 forint Kamarjay Tamásnak jutott, ki a határról Szlavoniába küldetett, hogy a Zrinyi Miklós és a Frangepánok közti viszályt kiegyenlítse.

Legtöbbet költött az a bizottság, mely Szepesbe ment, a lengyel-magyar határ rendezésére, mert neki e mellett sokkal fontosabb feladat is jutott. Föl kellett keresnie Frater György váradi püspököt s vele a király megbízásából tárgyalásokat folytatnia. A kettős czimen a számadásban 1063 frtnyi tekintélyes összeg szerepel. A határrendezés költsége azonban csak 322 frt, melyből Zomor János királyi ügyigazgató ápril 16-án 40, később 12 frtot, Bornemisza püspök május végén két részletben 200 frtot kapott, Werner György pedig 66 frtot költött. A többit a Frater Györgyhöz indított követség vette igénybe. Július 22-én, a váradi püspökhöz tractára induláskor, Sbardelatti püspök, Istvánffy és Zsibrik kamarások egyenkint száz forintot kaptak az útra. Pénzök azonban már Bátorban elfogyott, mert ott a püspök ismét 150 frtot, mindegyik kísézője 100—100 frtot kapott. Werner György, ki az urakat Váradra kísérte, ott augusztus 26-tól szeptember 22-ig asztali szükségletére és lovaira 95 forintot költött. A nagyfontosságú béke-tárgyalásoknak tehát szintén van nyomuk a kamara számadásaiban.

De a sokféle szükséglet jellemzésére, melyet kamarája útján a király kielégíteni volt hivatva, a későbbi évek zárszámadásaiból is kell némely adatot idéznem, mert a pénzügyek és a politika, az államháztartás és a kortörténelem közti kapcsolatot és kölcsönös hatást világítják meg. Minél inkább szilárdult a királyi hatalom, annál változatosabbak a szükségletek s annál inkább felölelik az államélet egész nagy mezejét.

Mikor a nádori méltóság be volt töltve, ez is igen jelentékeny költséget igényelt, mert a nádor még nagyobb fizetést húzott, mint a királyi helytartó. 1554-ben Nádasdy Tamás nádor a saját személyére nézve 5000 frtot és pedig négyezret készpénzben a harminczad-jövedelemből és ezeret sóban kapott.<sup>1)</sup> Ezen kívül a király 500 katona s 5 tiszt tartására további havi 1600 forintot fizetett neki s ha ennél is nagyobb számú hadat tartott, illetménye megfelelően emelkedett. Nagy javadalmazásában kimagasló állásának fénye jutott kifejezésre.

<sup>1)</sup> Oberleitner id. műve.

A mohácsi gyászmezőn elhunyt ifjú király, II. Lajos, emléke sokszor kísért a kamara számadásaiban. Pozsonyban Ferdinánd uralkodása alatt Lantos János nevű egyén élt, ki II. Lajos törvénytelen fiának mondotta magát, s hogy állítását igazolni vagy legalább is nagyon valószínűvé tudta tenni, kétségtelenül kitűnik azon tényből, hogy Ferdinánd király, habár minimalis, de mindenesetre többször megújuló évi segélyt vagy könyöradományt utalványozott azon egyénnek, ki magát az elhunyt uralkodó — Ferdinánd sógora — természetes gyermekének merte nevezni. A számadásokban <sup>1)</sup> többször szerepel neve, de olyan összegekkel, melyek kétségtelenné teszik, hogy a legalsóbb társadalmi osztályhoz tartozott. Nem is állandó évi ellátást, hanem időnkint valami könyöradományt kapott. Ki volt anyja, arról hallgatnak a számadások, melyekben való feltűnése idején már legalább harmincz évesnek kellett lennie. Már ekkor csakugyan feleséges ember s egy leány-gyermek apja volt, kinek révén egyszer szintén kapott némi segélyt.

A kiadások közt szerepel az irodalom támogatása is, munkásainak segélyezésével. 1554-ben a király ötven forintot adatott Tinódy Sebestyénnek, a magyar énekszerzőnek <sup>2)</sup> (compositori Hungaricarum cantionum). Zsámboki Jánosnak, a későbbi udvari történetírónak, szintén Ferdinánd király utalványozott évdíjat, mely eleinte ötven forintból állt. Tanulók és iskolák segélyezése állandóan, azaz heti részletekben avagy

<sup>1)</sup> Különösen az 1556—58 és 59-ki számadásokban. N. M. F. Lat. 921. III. Igy pld. az 1556-ki kiadások közt: Joanni Lanthos, qui se filium regis Ludovici esse mentitur, pro vestitura dati sunt 3 fl. 50 dr. — Ugyanez év szept. 19-én: Joanni Lanthos illegitimo filio Seren. quondam Ludovici Regis ad commissionem regiam dati sunt 3 fl. — Továbbá nov. 28-án: Joanni Lanthos spurio Seren. quondam Ludovici Regis ad commissionem dni praefecti dati sunt pro sustentatione 2 fl.

1558-ban kapott jan. 22-én pénzben és posztóban 10 frt 20 és decz. 3-án 3 frt 86 drt.

1559-ben aug. 18-án könyöradománykép 1 frt, okt. 27-én in elocatione filiae suae segélyül pénzben és posztóban 7 frt 60 drt. Lajos király e törvénytelen fiáról már *Windisch* megemlékezik *Ungarisch* Mag. 1781.

<sup>2)</sup> Közös pénzügymin. lev. Szilády Áron is említi. Régi Magy. K. Tára.



bizonyos alkalmakkor, például iskolai színművek előadásakor, szintén előfordúl a király kiadásai közt. Inségesek, kéregetők és koldúsok számára mindig jutott valami a közjövödelmekből s a hét bizonyos napjain a kamara-épület előtt összesereglett koldúsok közt pénzt osztottak ki. Legszerényebb kezdetlegességében, első embriójában a modern állam művelődési és emberbaráti tevékenysége sem hiányzott tehát Ferdinánd budgetjéből, s a királyi hatalom tudatában volt annak, hogy a nemzet kulturszükségei kielégítésében neki is részt kell vennie.

A postaintézmény költségeit szintén I. Ferdinánd idejétől kezdve vették föl a budgetbe. Ez intézmény akkor még kevésbé szolgált a nagy közönség érdekeinek. Leginkább a hivatalos iratok továbbítását, a hatóságok egymással való érintkezését közvetítette. Fontossága azonban így is szembeszökő, s igen természetes, hogy Ferdinánd király, a mint hatalma szilárdult, birtokain állandó postavonalakat igyekezett szervezni. Az eddigi adatok szerint ez 1530-ban történt először, de kis területen; 1540-ben nyitotta meg Taxis Mátyás az első nagyobb vonalat, mely Bécsujhelyből Komáromba, és onnan Esztergomba ment, míg Komáromból Győrbe külön küldöncz járt s minden járatért 1 forintot kapott.<sup>1)</sup> Esztergom elvesztével s a török hódítás terjedésével azonban ez a postavonal megszűnt. Évek multán Pozsonyból, mint központból, kezdtek a különböző irányokban szervezni a postajáratokat. 1555-ben Petrus de Paar volt a pozsonyi postamester s fizetése egy részét már akkor a királyi kamarától húzta. De csak 1559. február havában létesült Paar és a kamara közt oly megegyezés, mely a királyi postaügyet, legalább a fizetést illetőleg, egészen a magyar közintézetek keretébe vonja.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Archiv für oest. Gesch. XXII.

<sup>2)</sup> Az 1559-ki számadásban (N. M. F. L. 921. V.) a postáról ez van: Ad rationem solutionis salarii postarum S. C. Mattis passim per Hungariam collatarum 25. febr. incepta dati sunt diversis vicibus ad manus Petri de Paar postae Posonii colloc. 3005 fl. 80 dr. — De az első két hónapban febr. 25-ig ante inceptam solutionem hanc universalem havonkint Paar csak 19 frt 20 drt, rendkívüli költség czimén pedig a postavonalon kívül eső szállításért októberben még 81 frt 50 drt kapott.

Minő befolyása volt a kamarának a postahivatalnokok kinevezésére és a postaügy kezelésére, arról számadásai természetesen nem nyújtanak tájékoztatást. De a fizetést illetőleg minden hazai postamester, a pozsonyi főnöktől kezdve, nemcsak királyi, hanem tisztán *magyar* királyi hivatalnok volt s illetményére nézve, mely a főpostamesterrel való megegyezés alapján évenként folyósított, minden ily hivatalnok egészen oly categoriába esik, mint pld. a kamara tisztjei vagy más köztisztviselő. Nálunk tehát a postaintézménynek egész külön története van, mely nem mindenben analog az ausztriaival. A postaköltség évenként igen jelentékeny volt a közjövödelmek összességéhez képest s már ez időben meghaladta az 5000 frtot. A postávonalon kívül eső helyekre is eljuttatá a posta a királyi levélküldeményeket; ezért azonban rendkívüli költségmegtérítést igényelhetett.<sup>1)</sup>

A közjövödelmekről táplált akkori jogfogalmak szerint nem volt szükséges, hogy a magyar állam bevételeinek egy része külön az udvartartás költségeinek fedezésére utaltassék. Akkor nem volt külön civillista s a király udvari szükségletei egyszerűen befolyó jövedelmei összességéből fedeztettek. A királyé volt minden jövedelem s annyit vehetett belőle saját személyes szükségleteire, a mennyit akart. Ez alól legfőlebb azon jövedelmek tettek kivételt, melyek specialis célra, hadfogadásra, vagy várerődítésre szavaztattak meg. De még az ily jövedelmet sem tartották érintetetlennek, s egy részét gyakran szintén más célra költötték, legalább ideiglenesen. A király általában teljes szabadságot élvezett bevételei elköltségében s bizonyos közjövödelmeket néha külön kijelölt udvartartási szükségletekre. Így egy ízben az óvári harminczad összes bevételeit Miksa főherczegnek utalta ki. Máskor azonban egyszerűen utasította a kamarát, hogy némely vásárlásokat eszközöljön számára, s ilyenkor a kamara pénzkészletéből annyit költött, mennyit a királyi parancs teljesítése igényelt. Különösen halat, vadat és bort szállítottatott Magyarországból udvara számára a király. A bort illetőleg állandó vevője volt

<sup>1)</sup> A postaügy történetéről részletesebben szölok. Nemzetgazdasági Szemle<sup>2</sup> 1887.

a hazai termelésnek; hol tokaji, hol ruszti és szentgyörgyi vagy soproni bort küldetett magának, de küldettek mind ő, mind később utódai évenként többször is, s e czimen a kiadás néha elég jelentékeny volt. 1556-ban például tizenkét hordó bornak Kassáról Bécsbe szállítása 160 frtba került. A következő évben tizenegy hordó bort vettek a királyi udvar számára a Hegyalján; a bor 190 frtba, Kassára szállítása 9 frt 48 drba került. A feltöltés 27 frt, a Bécsbe küldés s az onnan a szerkeserek által lehozott árúk szállítása 233 frt 50 dr költséggel járt.<sup>1)</sup> A király borszükségele állandó tételkép szerepel a magyar budgetben s gyakran meghaladja az évi ezer forintot. Mind ez azonban csak egyik elenyészően csekély töredéke volt Ferdinánd udvartartási költségeinek, melyek például 1551-ben 224.343 frtot tettek.

De másnemű udvari szükségletek is szerepeltek a kamara kiadásaiiban. 1558-ban a királynak konyhája számára Regensburgba egy szekér halat s különböző szárnyast vásárolt. Vizát küldött és egy csomó madarat, melyet egy pozsonyi polgár vásárolt össze a vidéken 42 frton s hozott Pozsonyba. Ott a küldemény számára külön kocsit szerkesztettek s azt fekete posztóval vonták be, a szárnyasoknak pedig kalitkát csináltak. A kocsira, melynek elkészítése 5 frt 92 drba került, kitétték a császári lobogót s két pozsonyi polgár felügyelete alatt, kik 20 frt úti költséget kaptak, elindították Regensburgba.<sup>2)</sup>

De nem csupán küldemények, hanem követségek is mentek külföldre, még pedig minduntalan, s a fölmerülő költségekhez kisebb-nagyobb mértékben a kamarának is kellett járulnia a maga-kezelte jövedelmekből. Midőn 1549-ben Pozsgay Zsigmond a török szultánhoz küldetett, tizenegy szolga ruházatára s három kocsi felszerelésére száz forintot kapott. Nagyobb összeget fizetett a kamara 1556. decz. 31-én Forgách Ferencz váradi püspöknek, ki Hosszutóthi György és Maczedoniai Péter kíséretében Regensburgba, a német birodalmi gyűlésre ment követségbe. E célra egyszerre 1200 frtot fizetett ki.

<sup>1)</sup> Az adatok közös pénzügym. lev.

<sup>2)</sup> Az adatok N. M. F. L. 921. IV.

A felsőbb igazságügy, a királyi tábla és az octavák szükségletei szintén a kamara budgetjében szerepelnek. A bírának és ülnököknek — azoknak is, kik vagy bírói, vagy más hivatali czimen állandó fizetést húztak — ilyen alkalomból, akár zászlós urak, főpapok vagy köznemesek voltak, rendes napidíj járt s egy-egy octava valami 6—700 forint költséggel terhelte a királyi kincstárt. Az 1539-ki pozsonyi octava csak 125 frt költséggel járt ugyan, de már az 1559 Lukács evangelista napja körüli octavára tett összes ily kiadások 624 frt 40 dénár-ra mentek. Csak egyetlenegy ízben történt, hogy az országgyűlés külön adót szavazott meg az igazságszolgáltatás terén fölmerülő specialis kiadásokra.

Ama sok ezernyi kiadási tételből, mely a kamara s más hatóságok számadásaiban a közjövödelmek hovaforrását föltünteti, még végtelen sokat lehetne a kor és viszonyai jellemzésére idézni. De bármi becses az anyag, mely itt fel van halmozva, bármi mély bepillantást enged az akkori magyar államba, szerkezetébe és működésébe, nem folytathatom az ismertetést tovább. Feladatom e helyen csak a kiadások finansziális mozzanatának megvilágítása s erre elég a fentebbi is. Körvonalozvák benne a kiadások főbb csoportjai. Végeredménykép csak ismételhetem azt, a mit fentebb mondtam. I. Ferdinánd alatt a magyar állam örökös, tényleg sohasem szünetelő harczot vivott külső és belső ellenségeivel, s így jövedelmeinek csaknem egész összegét elnyelte a katonai szükséglet, mely valóban mindig nagyobb volt az összes forrásokból származó bevételeknél. Ez okozta, hogy a király általános pénzügyi helyzete folyton rosszabbra fordult. Adóságai, melyek akkor nem a modern államadósságok jellegével bírtak, hanem, a közjövödelmek természetének megfelelően, a király magánadósságainak tekintettek, egyre szaporodtak, másrészt a sok ki nem elégített közszükséglet, a hadak fizetlensége, a végvárak elhanyagolt állapota egyre fájdalmasabb országos és nemzeti calamitások kútfejévé lettek. A háború dominálta a közéletet, a katonai szükséglet dominálta tehát az államháztartást, melyben a polgári kormányzatra csak igen szerény költség jutott. Csakhogy e költségben legalább csirájában már kinyomozható a modern állam számos közszükséglete.

Végül a régi államháztartásnak még egy mozzanatáról kell megemlékeznem. Mint a harminczad, úgy az összes többi közjövödelmek kezelésénél alkalmazott különféle rendű és rangú tisztviselők a befolyó jövedelmekből igen tetemes összegeket tartottak meg s költötték el a saját céljaira. Tette ezt egyformán minden tisztviselő, akár magában a kamarában, akár valami távoli végvárban szolgált s kezelt kincstári pénzeket. Pécsvárady Balázs, a kamara számvevője, 1546—48-ban 1309 frtot tartott meg; nála, Mosóczy László és Armpruster Kristóf számvevőknél 1549—72-ben 2430 frt 22 dr maradt, melyet a király végül elengedett nekik. Sonnenbrod Gallus, ki, mint kassai harminczados s Sáros vára tiszttartója, az északkeleti vármegyék jövedelmeinek kezelésében tevékeny részt vett, 1550 július 1-től 1554 június 30-ig 7525 forintról nem tudott számot adni. E miatt el is fogták, de Ferdinánd szabad lábra helyeztette s kegydíjat is adott neki. (Teljesen szegényen halt meg 1576 jan. 19-én.) Garay Jakab trencsényi provisor 1557 július 12-től 1559 június 4-ig 700 frt 24 dénárt tartott meg. (Teljesen szegényen húnyt el.) Utódja Baracskey Pál 1550—52-ben 2199 frt 80 drt tartott meg, melyből örököseinek a király 548 frtot elengedett. Horváth Márk szigeti kapitány 1558 ápril 16-tól 1561 nov. 23-ig, nagymennyiségű terményen kívül, 6205 forint 74 dénárról, Takaró Mihály tihanyi parancsnok 1554 július 11-től 1560 ápril 24-ig borban 148 frt 14 dr és készpénzben 991 frt 34 drról nem birt számot adni. A legnagyobb hátralékos azonban Magochy Gáspár volt, ki 1554 május 23-tól 1559 ápril 9-ig volt Gyula vára parancsnoka és jövedelmei kezelője. A kamara nagymennyiségű és értékű terményen kívül 36.440 frt 17 drt követelt tőle. Magochy ez ellen azt hozta fel, hogy a sajátjából 25.185 frt 45 dénárt költött Gyula szükségleteire. A kamara viszont azt felelte, hogy még ez esetben is 11.254 frt 72 drt tesz az elszámolatlan összeg.<sup>1)</sup> Mind ez adatok jellemzik ama tisztviselői apparatust, mely a kincstári jövedelmek kezelésében közreműködött, de jellemzik ama nehézségeket is, melyekbe a pénzügyi közigazgatás rendezése ütközött.

<sup>1)</sup> Mind ez adatok N. M. F. L. 906. kötetből vannak véve.

## X.

**Az adó és a társadalom.**

A régi állam háztartásának képe töredékes maradna, ha a régi társadalom gazdasági szerkezetének rajza nem kísérné s ha az állami adóteher megoszlása után, a nemzeti vagyon, az ingatlan birtok megoszlását szemügyre nem vennők.

A rendileg szervezett államban ingatlan vagyona csupán a kiváltságos osztályok tehetek szert. Elvben az egész földbirtok a szent koronát illette s egyes részei a királyi jog átruházásával vagyis a felség adományozása útján mentek át magánosokra. Azoké volt tehát a földbirtok, kik ilyen átruházás által magok is a szent korona tagjai lettek és személyenkint avagy testületileg nemesi jogot élveztek. A nemesség azonban a szerzett földnek csak egy részét tartotta meg saját kezelése alatt — ez volt a majorsági birtok, allodium, — másik részét viszont telkekre — sessiókra — osztva, meghatározott pénz- és terménybeli szolgálmányok és munkák fejében jobbágyoknak adta ki művelés végett. Ez utóbbiak nem lettek ingatlanai tulajdonosai, hanem csak megmunkálói, haszonélvezői; a tulajdonjog a földesurat illette s a jobbágy csupán ingó vagyont szerezhetett, sőt azt sem korlátlanul.

A vagyonzog tekintetében tehát óriási válaszfal osztja ketté a régi társadalmat. A mezőn lakó munkás-osztályok, a föld egyedüli valóságos művelői, egyáltalán nem birhattak ingatlant teljes tulajdonjoggal, mely jog kizárólag a nemesi rendet illette. A nemesség — egyházi és világi, s a város, mely testületileg nemesítettén, mint ilyen szintén szerezhetett földesúri jogot, míg az egyes polgár csupán városi telket birhatott — volt tehát a földbirtok egyedüli tulajdonosa.

De a nemességben sem arányosan oszlott még a földbirtok. A nemesség maga két főrésze szakadt. A nagy tömeg meglehetősen szegény maradt s társadalmi állásának jellemvonása az, hogy *nem voltak portái*, vagyis nem voltak jobbágysai, hanem birtoka oly csekély volt, hogy maga művelhette. Ez az

ügynevezett egytelkes nemesség. A nemesek másik rétege viszont az, a *melynek jobbágjai, illetőleg portái* voltak. A nemesség eme felsőbb rétege volt az igazi földbirtokos osztály. Csakhogy ez vagyoniilag ismét két további csoportra vált, melyeket pénzügyi, valamint más emlékeink mindig *nobiles* et *domini* névvel jelölnek meg.

Csupán a vagyonjogi különbséget jelzik e nevek, de ez a különbség igen lényeges. A *nobiles*, a földbirtokos nemesek a középbirtokot képviselték, vagyis azt, mely nem nagy uradalmaiból áll, melyhez várak nem tartoztak — *nobiles castra non habentes*, — míg ellenben a *domini* név azokat illette, kik kiterjedt latifundiumok tulajdonosai voltak s így a nagybirtokos elemet képviselték.

A különbség csak a vagyonon nyugodott, a *nobilis*ből mindig lehetett *dominus* s lett is gyakran, mihelyt jelentékenyebb birtokra tett szert. A banderialis szervezet idején, midőn a birtokon még nagy honvédelmi terhek nyugodtak, a *domini* azok voltak, kik legalább ötven katonát tartoztak kiállítani és saját zászlajok alatt vezetni táborba, míg az egyszerű birtokos nemesek és hadi népök a megye zászlaja alatt vonultak az ellenség elé. A két csoport régi neve fennmaradt akkor is, mikor a banderialis szervezet megbomlott s a megkülönböztetés elvesztette gyakorlati jelentőségét.

I. Ferdinánd korában tehát a társadalom gazdasági szervezetében, a nagybirtok a *domini*, a középbirtok a *nobiles* és a kisbirtok az egytelkesek személyében nagyon élesen előtérbe lép. A nagybirtok azonban roppant túlsúlyban volt s a föld túlnyomó része kevesek kezén halmozódott össze. Ez érteti, ez magyarázza meg az oligarchia rendkívüli hatalmát és döntő szerepét a XVI. század politikai küzdelmeiben. Századokkal ezelőtt, mikor erős volt a királyi hatalom, a földbirtok aránytalanul nagy része, mint korona- vagy várjóság a korona tulajdonát tette. A király volt a legnagyobb földesúr, azért a leghatalmasabb is. Később a jóságek szétdarabolattak s egyes urak kezére mentek át. Ezzel a rendiség, a király rovására, egyre nagyobb tért hódított, melyet megtartott a XVI. század egész folyamán. A korona nagy ingatlan birtokának szétforgácsolódása teremtette meg az oligarchiát,

később pedig az ennek kezén felhalmozódott roppant ingatlan birtok feldarabolása és szélesebb rétegekben való megoszlása tette jelentékenyebb tényezővé a középnemességet. I. Ferdinánd idejében már mutatkoztak ugyan a nagybirtok szétmállásának tünetei, de a folyamat még lassan haladt előre s az első Habsburg- király alatt Magyarország társadalom-gazdasági s vele politikai szervezetében a nagybirtok teljes virágkorával találkozunk.

A nagybirtok a legtöbb vármegyében túlsúlyban, néha óriási túlsúlyban volt a kis- és középbirtok felett s a művelés alatti föld legnagyobb része néhány dúsgazdag család kezén torlódott össze. 1536-ban Zala vármegyében Hampó Gáspár javaiban 806 frtot tett az adóhátralék. Minthogy portánként egy forint volt kivétel, legalább is ugyanannyi portát tevő birtokának kellett itt lennie, vagyis övé volt a vármegye összes jobbágyföldjének egy egész ötöde. 1537-ben négy vármegyéből ismerjük a kis- és nagybirtok megoszlását.<sup>1)</sup> Azon évben összeíratott porta :

	nemesi	úri	összesen
Nyitra vármegyében . .	2.168	3.701	5.869
Pozsony » . .	966 <sup>1/2</sup>	2.072 <sup>1/2</sup>	3.039
Bars » . .	1.121 <sup>1/2</sup>	988	2.110
Turóc » . .	97	693	785
	4.348	7.455	11.803

A négy vármegye területének tehát valami 65 százaléka nagybirtok s alig 35 százaléka volt nemesek kezében. Turóc csaknem teljesen nagybirtok, Pozsony és Nyitra valami kétharmada nagybirtokosoké s csupán Barsban marad a nagybirtok az 50 százalék mögött. Esztergom, Trencsén és Komárom vármegyék ez évi töredékes adatai azt bizonyítják, hogy a vagyonmegoszlás ott is egészen olyan volt, mint az említett négy vármegyében. 1538-ban Trencsénben a Podmániczkyak 996, Kosztka Miklós 300 portát (ketten együtt a megyének valami hatvan százalékát), 1540-ben Vas vármegye 2064 por-

<sup>1)</sup> XXX. számú melléklet.



tájából Thurzó Elek és Batthyány Ferencz 974-et mondtak a magokénak.

A kis- és nagybirtok viszonyát még nagyobb területen megvilágítják az 1542-ki adóösszeírások. Ezek természetesen adóügyi célokból s nem az ingatlan vagyon nyilvántartása érdekében készültek, de azért erre nézve is elég tökéletes felvilágosítást nyújtanak.

Az akkor adózó huszonnégy vármegye közül tizenegyből vannak olyan adatok, melyek itt felhasználhatók. E tizenegy vármegye: Liptó, Trencsén, Sáros, Gömör, Zemplén, Sopron, Győr, Bars, Baranya, Nyitra, Pozsony. Az ország különféle vidékei képviselvék tehát sorukban, mi annak a jele, hogy mindenütt hasonlóak voltak a viszonyok. Az említett vármegyékben összeíratott 24.139 $\frac{1}{2}$  porta, melyek közül nem kevesebb, mint 12.606 volt nagybirtokos urak tulajdona.<sup>1)</sup> E szerint a tizenegy vármegye területének nagyobbik fele, csaknem 51 százalék, volt nagybirtok, s csak a kisebbik fele oszthatott meg közép- és kisbirtokosok közt, de ez sem egészen, mert e negyvenkilencz százalékból is sok a királyi várak jószágaira esett.

Némely vármegyében csaknem az egész megművelt terület nagybirtokosoké volt, mint pld. Trencsénben, hol a kisbirtok számára a porták alig tíz százaléka maradt, 90% pedig néhány nagyúr tulajdonaképen jelentkezik. Ötven százaléknál nagyobb volt a nagybirtok Sáros, Zemplén, Sopron és Nyitra vármegyékben, negyven százaléknál nagyobb Liptóban, Gömörben, Barsban; harmincnál nagyobb Pozsonyban, míg Baranyában, hol az összeírás kétség kívül hézagos s nem pontosan tünteti föl a tényleges állapotot, a nagybirtok szintén jelentékeny.<sup>2)</sup>

További három vármegyében nem a porták számából,

<sup>1)</sup> Részletezve XXXI. számú mellékletben.

<sup>2)</sup> Zala vármegye kis- és nagybirtokának arányát egy más kimutatásban (Orsz. L. Dica II. köt.) találtam meg. Ugyancsak 1542-ben összeíratott 3188 porta. Ebből uraké 1730, nemeseké 1458 porta. A fő birtokosok Keglevich a Dráva és Mura közt 650, Nádasdy Tamás 196 $\frac{1}{2}$  és a kezén levő zalavári apátság 50, Bánffy László 389 $\frac{1}{2}$ , Bánffy István 253 $\frac{1}{2}$ , Thurzó Elek 94, a veszprémi püspök 66 portával.

hanem az adó befizetéséből tűnik ki a kis- és nagybirtok közötti arány. Ezek Somogy,<sup>1)</sup> Ugocsa és Hont vármegyék, melyek összes rovása — a plébánosok és egytelkes nemesek díjával együtt — 16.485 frt 46 drt tett. Ebből 8965 frt 98 dénár, vagyis több mint 50 százalék a nagybirtok portáira esett. Különösen Hontban volt túlsúlyban a nagybirtok, hol a portáknak legalább 65 százaléka képezte tulajdonát. Az itt említett tizenegy vármegye kétség kívül az ingatlan vagyonnak az egész országban való megoszlását tükrözi vissza. A földbirtok túlnyomó része mindenütt kevesek kezén halmozódott föl, s e körülmény adott szilárd alapot az oligarchia politikai és társadalmi túlsúlyának, sőt el lehet mondani: egyeduralkodásnak minden más néposztályokkal szemben. Csakugyan ama családok a kor legelső szereplői, melyek a legnagyobb jószágok urai voltak. Ismerjük nevüket a történelemből; most lássuk, minő ingatlan birtok szolgált közszereplésük alapjául.

Már az 1537-ki, csupán négy megyére szóló, kimutatásban a legnagyobb birtokosnak, igazi fejedelmi vagyon tulajdonosának, Thurzó Elek mutatkozik. A 11.803 portából övé volt  $2139\frac{1}{2}$ , vagyis az egész területnek csaknem 20 százaléka. De volt még Trencsénben is 578 portája, úgy, hogy itt, valamint Nyitrában, melynek egy harmada az övé volt és Pozsonyban, tehát csupán három vármegyében  $2717\frac{1}{2}$  portája volt. Utána következett az esztergomi érsek Nyitra, Pozsony, Bars vármegyékben 945, Trencsénben  $37\frac{1}{2}$ , Komáromban 327, összesen  $1309\frac{1}{2}$  portával. A szentgyörgyi és bazini grófoknak egyedül Pozsony vármegyében 787, Ország Lászlónak Nyitrában és Pozsonyban 717, Révay Ferencznek ugyanott és Turóczban 479, Nyáry Ferencznek mind a négy megyében 504 portája volt.

1542-ben ama tizenegy vármegyében, hol portaszám szerint mutatható ki a birtokmegoszlás, ismét Thurzó Elek, a királyi helytartó, a legelső földesúr. A tizenegy vármegye közül négyben említettnek jószágai és pedig nem kevesebb,

<sup>1)</sup> Somogy vármegyében 1546-ban 620 porta fizette meg az adót, Ebből 146 nemeseké, a többi az uraké, Báthory Andrásé 124, Török Bálinté 62, Zalay Kelemené 105, Alya Mátyásé  $76\frac{1}{2}$  porta volt. Orsz. L. Dica XXXV. kötet.

mint 2276 portával. E szerint a tizenegy vármegye területének csaknem egy tizedrésze az ő dominiuma volt. Nagy birtoka volt ezen kívül Szepesben, valószínűleg valami 500 porta,<sup>1)</sup> melyet azonban az 1542-ki adó alkalmából összeírni nem lehetett, valamint Vasban körülbelül ugyanannyi,<sup>2)</sup> sőt volt kétségtől más megyékben is, például Zalában 94 portája. Ama négyben, hol jószágai pontosan kimutatvák, hatalma és befolyása ellenállhatatlan volt. Nyitra vármegyének csaknem egy harmad része egészen őt uralta, míg Pozsonyban és Trencsénben szintén tekintélyes része az összes birtoknak az övé. A maga idejében vagyonának megfelelő politikai szerepet is játszott.

Utána következett az 1542-ben összeírt tizenegy vármegyében az esztergomi érsek 851 portával s Hont vármegyében szintén valami 300 portányi jószággal, míg a két Podmaniczky testvérnek egyedül Trencsénben 998 portája volt, s így a megye nagyobb felével rendelkezett.

A Homonnayak csupán Zemplénben 902 portával bírtak. A Perényieké volt Zemplénben 523 porta s Ugocsának valami harmadrésze. Török Bálint özvegye a tizenegy vármegyében csupán 136 portával szerepel ugyan, de ezen kívül Somogy területének is valami tizedrésze az övé volt. Épen úgy a Báthoryak csak 271 portával vannak felvéve, de Somogy vármegye egy negyedrészt is bírtak, nem szólva az itt fel nem sorolt vármegyékről, hol szintén tömérdek birtokuk volt. Bánffy László 308 (ezen kívül Zalában 389<sup>1/2</sup>), Kosztka Miklós — Árva vármegye zsarnoka — csupán Trencsénben 215, Batthyány Ferencz 197, Bebek Ferencz 505, Bassó Mátyás valami 700, Nádasdy Tamás mintegy 500,<sup>3)</sup> a Balassák csu-

<sup>1)</sup> Azon számadás szerint, melyből a nagybirtokra vonatkozó adatokat veszem (N. M. F. L. 920. IV.), Szepesben csak 664 porta volt összeírva, míg 1549-ben már 1044 portát írtak össze.

<sup>2)</sup> Mint fentebb említém, itt neki és Batthyányi Ferencznek 974 portája volt.

<sup>3)</sup> Nádasdy Tamás birtoka 1552-ben Vasban 127<sup>1/2</sup> porta és Sárvár városa, melyet nem kellett összeírni, Zalában 133, Sopron vármegyében 351, Somogyban 39<sup>1/2</sup>, összesen 651 porta. Orsz. L. Dica LXIII. kötet. — Özvegyének, Kanizsay Orsolyának, birtokai 1564-ben: A borsmonostrai

pán Hontban valami 500, Wayspacher (Sopron megyében) 289, Nyáry Ferencz valami 600, Lévay János 310, Frater György 153, a pécsi püspök 318, Ország László 610, a Losonczyak 138, a Czoborok 425, a Szentgyörgyi grófok 325 porta urai voltak egyedül az itt felsorolt tizenegy vármegyében.

Hogy a nagybirtoknak e túlsúlya I. Ferdinánd uralkodása végén sem szűnt meg, az szintén kimutatható.<sup>1)</sup> A legszembe-tűnőbben bizonyítják ezt Ugocsa 1564-ik évi állapotai.<sup>2)</sup> Ekkor e vármegyében, mely János Zsigmond uralma alatt állt, 526 portát irtak össze. 327-nél a birtokos neve is említettik. A 327 portából a Perényieké volt  $155\frac{1}{2}$ , a rozsályi Kunoké 90, s így összesen csak  $81\frac{1}{2}$  porta, vagyis épen a negyedrészt mutatkozik a többi birtokos nemesség kezén levőnek. A porta nem területjelző fogalom ugyan, de mivel a vármegyék adózási szempontból portákba irattak össze, a porta a nemesi birtok terjedelmének megítélésére is nyújthat némi támaszpontot. A mi nem tartozott a portalis összeírás keretébe: a majorsági föld, az egytelkesek birtoka és a városok határa, az aránylag úgy sem nagy volt. Minden többi művelés alatti föld portákba iratott össze, s így a porták száma minden esetre híven feltünteti azon arányt, melyben az ingatlan vagyón

---

apátság  $138\frac{1}{2}$  és ugyancsak Sopron vármegyében 419, Vasban 162, Zalában 151, Somogyban  $16\frac{1}{2}$ , összesen 887 porta. Jerney-gyűjtemény XVII. kötet.

<sup>1)</sup> Sopron vármegyében 1549-ben az összeírt  $1209\frac{1}{2}$  porta közül nemeseké volt  $328\frac{1}{2}$ ; a többi így oszlott meg: Nádasdy Tamás 466, Török Bálint és a győri püspök 65, Bakits Pál 8, Mária királyné 12, Wayspacher soproni kapitány 164, Sopron város javai 104 porta. Dica XXXVII. — Trencsén vármegye birtokviszonyai 1554-ben a következők voltak: összeíratott 1160 porta. Ebből  $196\frac{1}{2}$  nemeseké. A többi következőleg oszlik meg: Trencsén vára  $253\frac{1}{2}$ , Trencsén városa 25, Podmaniczky 178, Bolondócz 135, esztergomi érsek 14, nyitrai püspök 40, Sztrecsén 37, Lethava 49, Óvár 28, Budetin 35, Oroszlánkő 28, Illava 37, Kasza 38, Ugrócz 48, szalkai apátság 19 porta. Orsz. Lev. Dica XLIII. kötet. — Zólyom vármegye birtokviszonyai 1557-ben így alakultak: összeíratott 1014 porta. Ebből nemeseké 213, Dobrovina 100, Zólyom  $211\frac{1}{2}$ , Lipcse 286, Végles 174, b.-bányai kamara  $59\frac{1}{2}$ , B.-Bánya városa javai  $52\frac{1}{2}$ , Libetbánya javai 30 porta. Orsz. Lev. Dica LIX. kötet.

<sup>2)</sup> Az összeírást közzétette Szabó Károly Tört. Tár, 1878.

az urak és a nemesek, vagyis a nagy- és a középbirtokosok közt megoszlott.

A nagy uradalmak középpontját rendszeren egy vár, tehát fontos stratégiai positio képezte, s csak fokozta a tulajdonos politikai és katonai jelentőségét. E birtokviszonyok megadják magyarázatát XVI. századi történelmünk nem egy homályos mozzanatának. A ki ily roppant terület s vele sok ezer jobbágys és zsellér ura volt, annak szava kétségkívül nyomatékka hullott az eldöntés serpenyőjébe. Utána indultak, önkéntesen vagy kénytelenségből, egész vármegyék, vagyis a birtokai közé ékelt közép- és kisnemesek; ha ő elpártolt a koronától, messze vidékek szakadtak el vele. Az ellenkirályok versenyharczaiban tehát egyik-másik főúr átállása rendszeren országos esemény jelentőségére vergődött és sokszor több előnyt hozott egy diadalmas csatánál. Ez magyarázza meg, mért nem riadtak vissza az ellenkirályok meglepő áldozatoktól sem, mikor egy-egy oligarchát, kiknek legtöbbje egyénileg épen nem volt kiváló tehetség, magokhoz akartak csábítani. Legalább egy vármegyét, gyakran többet is nyertek átszegődésével.

A nagybirtokos urak vitték a vezérszerepet mindenütt, a vármegyében és az országgyűlésen, az udvarnál és a harczter mozgalmaiban. A középbirtokos osztály ez időben még nem volt oly nagy számú,<sup>1)</sup> hogy az urakkal sikeresen versenyezhetett volna, mint egy századdal később, mikor számos nagybirtok feldarabolása s a nemzeti vagyon egészségesebb megoszlása következtében a birtokos nemesség a már főúri renddé alakult nagybirtokosokkal szemben politikailag is jelentékeny tényezővé fejlődött.

Az urak és a nemesek, vagyis a porták birtokosai, a jobbágysokkal bíró valóságos földesurak, sokat panaszkodtak ugyan a nagy adó miatt, de ők magok csak elvétve s rendszeren igen szerény mértékben s akkor is oly célra, mely szorosabb kapcsolatban állt az ő külön osztályérdekeikkel, járultak a

<sup>1)</sup> A mennyire az idevonatkozó óriási adattömeget eddig áttanulmányozhattam, azt hiszem, hogy a középbirtokos vagyis jobbágysyal és portával bíró nemesi családok száma a Ferdinánd király uralkodása alatti összes vármegyékben 1552—53-ban alig haladta meg az *ezeret*.

saját zsebközből a közszükségletekhez. Mert a nemesi rend, a nemzeti vagyon legnagyobb részének tulajdonosa, az adómentesség kiváltságát élvezte. Ez nem specialis magyar, hanem európai jelenség volt, s a hatalmi viszonyok természetéből következett.

Állam és társadalom akkor a rendiségen nyugodtak, mely a politikai valamint gazdasági fejlődést mindenütt ugyanazon mederbe terelte. A kiváltságos osztályok Európaszerte diadalra tudták emelni adómentességek szabadalmát, s minél nagyobbra nőtt időnkint befolyásuk, minél gyöngébb volt a királyi hatalom, annál teljesebben érvényesítették e mentességet a gyakorlatban. Egykor nem csupán magok nem adóztak, hanem jobbágyaik egész keresetét saját részökre foglalva le, ezekre nézve is keresztül vitték a nem adózás elvét. Egyedül a magánföldesúri hatalom alatt nem álló elemeket, a városokat, egyes nemzetiségeket vagy felekezeteket szolgáltatták ki a királynak a rendes adózás céljaira. A királyi szükségletek szaporodásával, időnkint végre jobbágyaikkal is fizettettek közadót. Mikor ez az adó sem volt többé elég, kiszolgáltaták a nemesi privilégiumok bástyáin belül álló rétegeket, a nemesség és a papság legszegényebb elemeit is, hogy annál biztosabban és teljesebben megóvhassák a saját adómentességeket.

Ilyen volt a történeti fejlődés folyama a külföldön és ilyen volt nálunk. A magyar nemesség csak azt tette, a mit minden uralkodó osztály tett; természetes ösztönét követte, midőn első sorban a saját legegényebb érdekeit oltalmazta meg s adómentességét az alkotmány sarkalatos elvének proklamálta. E tekintetben ugyanazon viszonyok fejlődtek Európaszerte. A szilárduló királyi hatalom csak hosszú küzdelmek után tudta az adófizetés kötelezettségét az uralkodó osztályokra kiterjeszteni. Nálunk a törökkel vívott nehéz harcok közepette Ferdinándnak meg kellett elégednie azzal, ha a rendek legalább a jobbágyokat rótták meg minél többször adóval, magok ellenben csak néha-néha és kivételesen járultak a saját erszényökből a közszükségletekhez. Uralkodása alatt nagyobb arányban ez csupán egyetlen-egyszer, 1542-ben, történt a sexagesimával, mely azonban, mint láttuk, aránylag

igen keveset jövedelmezett. Szavaztak meg a rendek néhány-szor egyszerű adót is a saját terhökre, de ez csupán pótdó volt, melyet jobbágyportáik minden adóforintja után fizettek s melynek minimuma 3, maximuma 50 drt tett. Ilyen pótdó ritkán szerepel a törvénytárban, tényleges eredményéről pedig egyetlen egy kimutatás sem ismeretes, mert a kamara ez adó hovafordítására befolyást nem gyakorolt. A kivételes pótdó megajánlása nem alkotott olyan praecedent, mely a nemesi kiváltságnak bármi tekintetben hátrányára vált volna.

Ellenben gyakran megtörtént, hogy az országgyűlésileg megszavazott adó 80 százaléka — 20 százalék a *lucrum camerae* fejében a kincstárt illette — kizárólag a rendek javára fordított s a befolyó jövedelem azon honvédelmi köteleességek teljesítésére költetett el, melyet törvényeink reájok róttak. Már régen papiroon nyugodott az az elv, hogy a birtokos nemesek nem csupán személyesen fölkelni, hanem birtokaik terjedelméhez mérten a végekben vagy a királyi seregben bizonyos számú állandó katonaságot tartani kötelesek. Már Mátyás király óta e czimen külön adó-segélyt kaptak, melyet a mohácsi vész előtt fölvettek, a nélkül, hogy a törvényes számú sereget kiállították volna. Ferdinánd király idején sokáig legalább a saját jobbágyaik adója illette őket ugyan-ezen czimen s portáikat valami másfél évtizeden át vagy összeírni sem engedték, vagy ha engedték is, magoknak hajtották be saját jobbágyaik adóját. De mind ez nem volt elegendő s több ízben hadfogadásra rendelték a rovás egész nyolczvan százalékát.

Mikor utóbb a király elvonta tőlök s a saját kincstára czéljaira fordította az adót, a nemesség a birtokai arányában való katonasíj — banderiumtartás — kötelezettsége alól majdnem teljesen kivonta magát, s Miksa király idején fölmerült a terv, hogy az urak — az egyháziak és világiak — ezen birtokaikon nyugvó terhet pénzzel váltsák meg a királytól. Az eszme azonban valósulatlan maradt s az uralkodó osztályok lassankint minden kárpótlás nélkül szabadultak meg e súlyos tehertől.

Már I. Ferdinánd korában az urak mindazon váraiban, melyek a honvédelem szempontjából fontossággal bírtak, kirá-

lyi helyőrség állomásozott, mely a kincstártól kapta ellátását. Azon főurak, kik állandó sereget tartottak, e célra szintén szerződészerűen megállapított fix fizetést húztak s csapataikat nem a saját, hanem a kincstár költségén látták el. Adómentességek tehát ekkor már nem azon az elven nyugodott, hogy nagy jószágaik jövedelmét katonatartásra kötelesek fordítani.

Ma már tudjuk, kik tartottak katonát — a honvédelem céljaira, nem pedig magánérdekből, miből sem a királynak, sem az országnak nem volt haszna, hanem ellenkezőleg igen sok baja, mert megnehezíté a belső béke megóvását; — tudjuk kinek költségén, hol és milyen számban tartották s így positive constatálhatjuk, hogy ekkor az uralkodó osztályok adómentességénálunk sem volt a honvédelmi terhes kötelezettségek fejében nyújtott engedmény, hanem volt ugyanaz, a mi más államokban: kiváltság, melyet az uralkodó osztályok, a körülmények kedvező kihasználásával, biztosítottak magoknak. E kiváltság állandóan csupán a felsőbb, befolyásos, hatalmas rétegeket illette, melyek az alsóbbakat és szegényebbeket — legalább esetről-esetre — magok kiszolgáltatták a kincstárnak.

Ez történt a kis-nemesekkel, mint hivatalosan nevezik, (*nobiles tenuiores sive unius sessionis*) az egytelkesekkel, kik többször vonattak adó alá, mely néha *sexagesima*, főleg azonban fej- vagy telekadóféle volt. Nem csupán nálunk, hanem a külföldön is oda törekedtek az uralkodó osztályok, hogy a nemesség szegényebb elemeire kiterjesszék a teherviselési kötelezettséget.

Ugyanez történt például a szomszéd Csehországban, a hol szintén azokat <sup>1)</sup> nevezték egytelkeseknek (*Hofbesitzer*), kik nemesi telken gazdálkodtak, de jobbágyok nélkül, s így földjüket magok művelték.

Csehországban ezek a XVI. század folyamán adóügyileg minden régibb kedvezménytől elestek s körülbelül úgy járultak a közterhekhez, mint a szabad parasztok (*Freibauer*), kikkel egyenlő életmódot folytattak. Ez nálunk sem sokat különbözött a parasztétól, főleg addig, míg a harcziás idők

<sup>1)</sup> *Gindely* id. műve.



a török vésznek inkább kitett megyékben a mezőgazdaságtól el nem vonták őket. Minél hálátlanabb lett a földművelés, annál tömegesebben fordultak a katonai pályához, mely azután erkölcsüket és életmódjokat is gyökeresen átídomította.

Az egytelkesektől 1542-ben sexagesimát szedtek. Ők is vagyonuk egy hatvanadrészét voltak kötelesek beszolgáltatni. Csakhogy náluk nem a fekvő birtok, hanem az ingó érték sexagesimájáról volt szó. Az akkor adózó huszonöt vármegyéből csak tizenötben lőn az egytelkesek adószolgálmánya külön ki-tüntetve s összesen 1857 frt 27 drt tett. Négy további vármegyében is fizettek valamit, de ez más adózókéval<sup>1)</sup> együtt számoltattott el, míg négyben egyáltalán össze sem irattak. Valami 2000 frt lehetett tehát akkori adójok, s ha ez ingó vagyonuk hatvanadát tette, úgy a kezökben levő ingó érték, a saját bevallásuk szerint, százhuszezer forintra ment.

Az országgyűlés azonban az adó eredményével nem lehetett megelégedve. Vagy az illetőkre találta méltánytalan-nak, vagy a kincstárra elégtelennek, mert a még ugyanazon évben tartott második országgyűlés a hatvanadot a többi privilegiáltakra meghagyta ugyan, de az egytelkes nemeseket telekadófélével sújtotta, a mennyiben kimondá, hogy a birtokukban levő minden curia után fél forintot fizessenek. Ez a törvény egyszersmind megvilágítja az egytelkesek ingatlan birtokviszonyait. Ingatlanuk nem olyan földterületből állt, mely egy paraszttelcknek felelt meg, hanem sokkal nagyobból, s a nemesi curia öt egész jobbágytelek kiterjedésével vétetett azonosnak. Az az egytelkes tehát, ki egy teljes nemesi curiában gazdálkodott, ennek jövedelméből mindenesetre megélhetett.

1546-ban az egytelkesek curiaik száma szerint irattak össze, s akkor 19 vármegyében<sup>2)</sup> 2929 ilyen curia találtatott. Egy-egy curia átlagos becsértéke 5 jobbágytelek per 40 forint — 200 forint volt, s így az egytelkesek ingatlan vagyona 19 vármegyében valami 600.000 forint lehetett. Ehhez adva a 120.000 frtnyi ingó értéket, összes vagyonuk valami 720.000

<sup>1)</sup> XXIX. számú melléklet.

<sup>2)</sup> XXXI. számú melléklet.

forintra tehető. De e vagyon köztők sem arányosan oszlott meg. Az 1542: XXV. t.-cz. világosan megmondja, hogy köztük is vannak tehetősebbek és szegények.<sup>1)</sup> Csakugyan akadtak kisnemések, kiknek több curiájok volt, s ismét olyanok, kiknek egy egész curiájok sem volt, mert a nemesi telket épen úgy föl lehetett osztani, mint a jobbágytelket. Az 1545-ben Debreczenben tartott országgyűlés őket is több osztályba sorolja. Az első az, melynek legalább száz, az utolsó pedig az, melynek legalább tíz forint értékű vagyona volt.

Nagyon valószínű, hogy a 2929 curia,<sup>2)</sup> melyre 1435 frt 20 dr adó volt kivetve, nem sokkal maradt el a 19 megyében találtató egytelkes nemesi családok egész száma mögött. Legtöbb ilyen curia volt Zalában, összesen 1118, vagyis az összeszeirt kisnemesség egész negyven százaléka e vármegyére esett. Azután következik Máramaros 514 és Pozsony 368 curiával.<sup>3)</sup> Csaknem 200 curia találtatott Vasban, száznál több Komáromban, Nyitrában és Veszprémben — itt Szentgál és Németi egyenesen főlemlítettik, — ötvennél több Hontban, Turóczban és Győrben; a legkevesebb Zólyomban, csak tizenkettő. Nyolcz akkor adózó megyében a curiákat nem irták össze.

1549-ben az egytelkesekre 1660 frt 98 dr vettetett ki, csakhogy ekkor az adózó vármegyék száma már harminczra növekedett. Akkor is Zala fizetett legtöbbet, ellenben Máramaros, az egytelkesek külön kiváltságai miatt, már a negyedik helyen szerepel; a másodikat Pozsony, a harmadikat Vas foglalta el. A befizetett összegből — noha ez nem biztos alap, mert azon megyék, honnan kevés folyt be, hátralékban is lehettek — annyi mindenesetre kitűnik, hogy Ugocsa, Szatmár,

<sup>1)</sup> *Fraknoi* id. műve, II. k. 444 és 609.

<sup>2)</sup> XXXI. számú melléklet.

<sup>3)</sup> Egy 1542-ki összeírás (Orsz. Lev. Lymbus) fálvankint részletesen kimutatja Pozsony vármegye egytelkesének számát. Lakott valami 40 faluban, az özvegyekkel együtt, összesen 499 család, kik közül 79 család egészen szegény volt. Minthogy hatvanad címén tőlők 556 frt 46 dénár folyt be, ingó vagyonuk 33—34.000 frtot tehetett s így az akkori viszonyokhoz képest Pozsony vármegye egytelkesei általában meglehetősen kielégítő anyagi viszonyok közt éltek. Lakott Cserczikán 38, Nemeshelyen 32, Nagy-Módon 32, Nagy-Padaron 30, Alystharon 26, Baron 26, Nyéken 25 kis-nemes család,

Szabolcs és Közép-Szolnok megyékben aránylag sok egytelkes nemes ember lakott, míg Mosony, Kraszna, Árva, Torna és Zólyom vármegyékben számuk nem nagy lehetett.<sup>1)</sup>

Ugyanazon tekintetekből, mint a világi kiváltságoltak legalsóbb rétegei, adóztattak meg a privilegiált egyháziak alsó osztályai is. Reájok leginkább jövedelmi, de néha fejadófélét róttak. A plébánosok 1537-ben Nyitra, Pozsony, Mosony és Komárom vármegyékben 363 forintot fizettek be az első adórészletkép, mely 1 $\frac{1}{2}$  frtot tett. Esztergom, Zólyom, Hont és más vármegyékben az esztergomi érsek szedte be tőlök ez adót, mely azonban nincs elszámolva.<sup>2)</sup>

Az 1542-ki törvény szerint évi jövedelmök egy egész tizedrészét tartoztak adóban beszolgáltatni. Adóköteles volt személyenkint minden pap, akár szerzetes, akár világi, a ki állandó évi jövedelmet élvezett. A törvény szerint a megyés püspök minden vármegyében egy-egy egyházi embert jelölt ki, a ki a dicatorral az adókivetés céljából bejárta a falvakat. A dicator kikérdezte a papokat jövedelmeik mennyiségéről s ennek megfelelően, lelkiismerete és belátása szerint, rótt meg mindenkit bizonyos összeggel.

De 1542-ben a törvény e rendelkezése igen hiányosan hajtatott végre. A huszonnégy<sup>3)</sup> közül csupán nyolcz vármegyében adóztak a plébánosok, a többiben nem irattak össze, s a nyolczból is négyben szolgáltatásuk nincs külön kitüntetve. Csupán négy vármegyéből vannak adatok, melyek az alsó papság akkori vagyoni állapotára világot vetnek s különösen azért érdekesek, mert a reformatio terjedésének első évtizedeiből valók.

Zemplén vármegyéből 210 forint folyt be, s így az alsó papság évi jövedelme 2100 frtra rúgott, mi azt sejteti, hogy ott akkor elég normalisan folytak be az egyházi illetmények s a vallásviszály még nem bontotta meg a régi kapcsolatot az egyház s a tömegek között. Az, hogy az adó aránylag nagy, mindenestre arra vall, hogy a párbér s a többi hagyományos díjak fizetése szabályszerűen történt s a papok még az egyházi

<sup>1)</sup> XXXI. számú melléklet.

<sup>2)</sup> Orsz. L. Dica XXVII. kötet.

<sup>3)</sup> XXXI. számú melléklet.

ingatlanok csorbitatlan birtokában voltak. Ugyanez mutatkozik Liptó és Bars vármegyéknél, míg Baranya, terjedelméhez és vagyonosságához képest, már csekély összeggel szerepel, mit azonban a török yész is okozhatott.

A más négy vármegyében — hol a papok adója az egytelkesekével s néha a molnárokéval együtt van elszámolva s hol, Pozsony kivételével, egytelkes kevés lakott — az alsó papság vagyoni helyzete szintén elég normalis lehetett. 1543-ban Liptó vármegyében a papoktól 15 frt, Árvában a welkamesi plébánostól  $2\frac{1}{2}$ , a turdossinitől 1 frt folyt be jövedelmi adóban, míg a dubovai semmit sem fizetett. Csak e háromra volt e vármegyében adó kivette.

Az egytelkes nemesség s az alsó papság adózása azonban I. Ferdinánd alatt, noha többször előfordult, még mindig a kivételesség jellegét viselte s távolról sem volt állandósítva. Ez elemek átmenetet alkottak a tulajdonképeni adózó osztályhoz, a jobbágysághoz, a föld népének nagy tömegeihez, melyekre a kinestár akkori összes rendkívüli jövedelmei, a rovás, a kamara haszna és a közmunka nehezettek. Közjogilag rendkívülieknek nevezték e jövedelmeket, de olyan gyakran szavaztattak meg, hogy a teherviselés szempontjából rendsekké váltak s közeledtek a mai direct, főleg a földadó fogalmához.

Ez osztályra nehezettek az indirect adók, a vámok is, mert mind az, mit a nemes ember a saját házi szükségletére importált, harminczadtól mentes maradt. A paraszt és néhol a polgár nem élvezte e kiváltságot, hanem vámot fizetett minden külföldön termelt szükségleti czikkért. A kiviteli vám alól a nemes úr sem maradt ugyan mentes, ha valamit eladásra idegen országokba szállított, de minthogy a marhatenyésztést és kereskedést főleg parasztok és polgárok űzték, a kiviteli vám is az ő terhőkre esett. A nagy tömeg törvényes adóval is túl volt tehát terhelve. Éhhez járult, hogy ellenség és jóbarát, német-spanyol zsoldos vagy török-tatár martalócz, egyformán zsarolta, hogy a földesurak egyre nagyobb igényeket intéztek hozzá, hogy rövid időre visszaadott szabad költözködési joga is elveszett s a király és kamarája humanusabb törekvéseit az örökös háborúk meghiúsították. Nem csoda tehát, hogy ma-

gok a rendek azt mondották, hogy a jobbágyság jajveszéklése a mennyekbe hatol. Szánalmas helyzetök adja meg ama zord idők igazi képét és megrendítő tragicumában tárja fel nemzetünk szenvedéseit.

A XVI. századot nem szabad csupán néhány főúri nemzetség pazar fényűzéséből s talán néhány száz középbirtokos család jólétéből megítélni. A ki csak a ragyogó hegy-csúcsokat látja s a ködülte, sötétbe merült völgyekbe be nem pillant, annak nem lehet fogalma egy nagy vidék igaziképéről. A ki egyedül a számra kevés, de rangban, vagyonban, hatalomban legelső osztályt tartja szem előtt, az nem ismerheti az egész nemzet állapotát. Le kell bocsátkoznunk a nép legalsóbb osztályainak mélyébe s a százaké mellett a százezrek helyzetét is szemügyre kell vennünk, hogy «bújával, örömeivel» megelevenedjék előttünk a régi idők egész társadalmi és gazdasági világa.

A köznép helyzetéről nem egy érdekes adatot örökölt meg törvénykönyvünk. 1535-ben a felvidéki rendek sok egyéb közt említik, hogy néhol csak két vagy éppen négy jobbágnak van egy ekéje. A jobbágyoktól elszedték a lovat, marhát s már a földet is alig tudták művelni. Az 1555-ki országgyűlés (III. t.-cz.) azt mondja a szerencsétlen jobbágyokról (miseri coloni), hogy az ország minden részében nemcsak a törökök, hanem a mieink is elnyomják és üldözik őket, hogy a pestis és sok más csapás számukat nagyon megapasztotta s alig bírnak többé pénzbeli terhet viselni. 1557-ben azt említik róluk, hogy végnomorban sinylődnek; 1559-ben, hogy a rossz termés s a drágaság miatt sok helyt makkal táplálkoznak s máról holnapra is alig tengetik életüket.

Mind ez nem volt túlzás. A rettenetes képet sok komor vonással, megható részlettel egészítik ki az egykorú pénzügyi iratok. Az adózó porták számának folytonos csökkenésében a köznép elszegényedése, anyagi helyzetének romlása évről-évre nyomon követhető.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Ezt főleg 1549-től kezdve mondhatni, mert előbb a nagybirtok portái gyakran kihagyták az összeírásból s a porták száma évről-évre csak azért mutat nagy különbséget, mert némely vár vagy nagybirtokos javait nem lehetett összeírni. De 1549 óta már minden porta bevonatott

Esztergom vármegyéről már 1532-ben említik, hogy Dunán túli része teljesen elpusztult s nem adózhatott. 1533-ban Pozsony vármegye mátyusföldi járásának összeírása a következő szomorú eredményt mutatta: összeíratott 491 $\frac{1}{2}$  porta; volt továbbá 227 szegény jobbágy-család, 186 $\frac{1}{2}$  puszta telek, 144 elégett ház, 17 új ház, 24 bíró és 17 pástor. A lakosság nagyobbik fele, nem is szólva a zsellérekről, kik össze sem irattak, oly szegény volt tehát, hogy nem adózhatott. Somogy állapotát 1535-ben jellemzik a következő adatok: Szent-Mártonban és tartozékaiban találtatott 39 porta, 6 szabados, 12 szegény és 28 elégett ház; Istvándiban 25 porta 4 szabados, 6 szegény és 20 égett ház; míg Ihanoscya és Kutfeő falvak egészen leégtek. Nyitra vármegyében 1537-ben az összeírás befejezése s az első adórészlet lefizetése közben le kellett számítani, az illetők szegénysége miatt, 561 portát vagyis az egész összeírásnak csaknem tíz százalékát, ezen kívül pedig Szakolczán 66, Ujhelyen 118 frt<sup>1)</sup> engedetett el. Ugyanez évben, szintén az első részlet lefizetéseig, Pozsony vármegyében 150 portát, az összeírás 20 százalékát kellett levonásba tenni. 1539-ben Barsban, Sopronban, Pozsonyban, Vasban és Mosonyban kellett propter inopiam, oppressionem, paupertatem jelentékeny adóelengedéssel enyhíteni a jobbágyok sorsán.

Az 1549—50-ki években az elpusztult porták után csaknem minden vármegyében nagy összegeket kellett leírni.

---

az összeírásba s számuk folytonos csökkenését a lakosság elszegényedése, az ország elnéptelenedése okozta.

<sup>1)</sup> *Szakolcza és Ujhely* akkori népességéről a következő adatokat közlöm a dicalis összeírásból (XXV. kötet). 1532-ben volt Szakolczán adózó porta 130, szegény 17, puszta telek 4, elengedetett 6 porta adója; a városban lakott 8 nemes ember, a bíró és esküdtek — összesen tizenketten — adóztak 3 portáért. — Ugyanez évben volt Ujhelyen 70 adózó, 36 szegény porta, 1 harminczadház, 1 pástor, 1 városi jegyző, 24 puszta telek. 1533-ból ugyancsak Ujhelyről következő részletesebb összeírás maradt fenn: adózó porta 78, molnár 2, bíró 1, szegény 21, posztónyíró 2, a földesúr kovácsa 1, szabója 1, susztere 1, pástor 3, harminczadház 2, vámos 1, kenyérsütő 11, elégett ház 5, üres ház 10, szegény molnár 1. — *Verbón* 1532-ben volt 52 fizető porta, 16 szegény, 17 üres, 4 elégett ház, 1 bíró.

1552-ben Győr vármegye egész adóját el kellett engedni *propter damna a militibus germanis ducis Mauritiæ accepta*. Ugyanez időben kelt egy részletes jelentés az egész országnak valóban siralmas állapotáról.<sup>1)</sup> A baj mindenütt igen nagy volt, mert a háború pusztításaihoz még rossz termés és ennek következtében nagy inség (*in plerisque locis magna fames et penuria*) járult.

De aránylag még tűrhető állapotban maradt azon huszonöt vármegye, mely a határszélhez közelebb, Vástól kezdve föl északra s onnan keletre Szatmárig terül el. Ezek némelyikét csak a királyi hadak szítták ki, de legalább külső ellenség nem bántotta. Ellenben Hont, Nógrád és Veszprém vármegyéket a török nagybárá elpusztította s meghódoltatta; Bars, Heves, Borsod, Szabolcs, Győr, Zala és Somogy vármegyéket pedig a török és a fizetetlen királyi hadak a legnagyobb inségre juttatták. Mosony vármegyében a rakoncátlan spányol zsoldosok valami száz portát teljesen elpusztítottak, úgy hogy ezek 1549-től 1552-ig semmit sem adózhattak. Pozsony vármegyében a porták összeírása óta véginségre jutott parasztnak 30 forintot kellett elengedni. Nyitrában a törököktől való félelem annyi embert űzött el rendes lakóhelyéről, hogy e czímen 83 forint 12 $\frac{1}{2}$  dénárt kellett leírni. Vasban 100, Barsban 40 forint, s majdnem minden vármegyében kisebb-nagyobb összeget kellett az elhagyott vagy elpusztult portákért elengedni.

1553-ban Trencsén vármegyében 256 porta adóját törlték; a következő évben további 40 $\frac{1}{2}$  portát, mert nagy inség sújtotta a lakosságot, melyet a pestis is megtizedelt; a roppant szegénység miatt főleg a sztrecsényi, lethavai, óvári és budetini várjóságokban szállították le a portákat. 1553-ban Szabolcs vármegye számos helysége szenvedett roppant károkat. Így például az akkor e megyéhez tartozó Szoboszlóról említi az 1554-ki összeírás, hogy a múlt évben az egész lakosság, a töröktől való féltében, elmenekült s adót nem fizethetett.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> XV. számú melléklet.

<sup>2)</sup> 1554-ben a lakosság egy része visszatért. Az összes lakosok jobbágyok voltak. Összeíratott 1554-ben 1. Török János földesúri rész-

1557-ben Pozsony vármegyében  $5287\frac{1}{2}$  portát irtak össze. De ebből szegények, szökevények, elégett vagy új házak czimén le kellett vonni  $2063\frac{3}{4}$  portát, úgy hogy csak  $3223\frac{1}{2}$  porta fizetett. Ugyanekkor összeirtak a megyében 1049 zsellérházat, mely még nem adózott. 1559-ben sem javultak a viszonyok és hasonló volt még a helyzet Pozsony vármegyében, melyben a spanyol és a magyar katonaság akkor 3081 frt 8 drnyi kárt tett; összeirtak  $5095\frac{1}{2}$  portát, de ebből üres, szegény, elégett, szabados, újonnan épült 1901, adómentes 70 volt, úgy, hogy csak 3124-re vetettek ki adót, míg a második részletnél még ezen számból is további 20 portát irtak le. Veszprém vármegyében 1557-ben, mint a szolgabíró a hely színén tett tapasztalatai után fölemlítette, 37 falut a török teljesen elpusztított, 1559-ben pedig további hat nagyobb helységet perzselt föl. Torna vármegyében<sup>1)</sup> 1564-ben Lenke és Kőszeg helységek teljesen elpusztultak, Palocsára pedig a régi lakosság helyett walachok költöztek.

Mind ez adatok csak egy-egy csöppet jeleznek abból a tengernyi szenvedésből, mely a mohácsi vészszel a magyar államra zúdult, s a melyet, mint minden csapást, épen a legsúlyos népréteg érezett a legközvetlenebbül és a legrombolóbban. Szükségképen hanyatlania kellett tehát vagyoni helyzetének,

---

birtokán : 8 porta, 1 bíró, 1 szabados, 48 pusztázott ház ; 2. Henyei Bernát és Maghy Péter részirtokán 1 porta, 1 bíró, 1 szegény, 44 pusztázott ház ; 3. a Dobó urak részirtokán 6 porta, 1 bíró, 18 pusztázott ház ; 4. Serédy Benedek irtoka teljesen pusztázott volt, 30 ház ; 5. Tharsolyos (utóbb Zászlósnak nevezik, de családi neve Eodönffy volt) László részén 4 szegény, 16 pusztázott ház. A következő évben a helység lakosaiból ismét sokan tértek vissza, mert akkor következők irattak össze : 1. Török javain 20 porta, 1 bíró, 8 szegény ; 2. Henyei részén 6 porta, 1 bíró, 6 szegény ; 3. Dobó István részén 7 porta, 1 bíró, 3 szegény ; 4. Serédy részén 4 porta, 1 bíró, 4 szegény ; 5. Eodönffy részén 3 porta, 1 bíró, 2 szegény. — A pusztulás előtt Szoboszló még nagy és népes helység volt s 1553-ban összeirtak ott a pusztulás előtt 147 portát, 8 bíró, 35 szegényt, 4 új, 4 pusztázott, 3 elégett házat és 1 szolgát. Dica LXI. kötet.

<sup>1)</sup> A népesedési állapotokra világot vet Torna városának összeírása 1564-ből. A város Mágoosy irtoka. Volt benne 23 adózó porta, 11 elégett, 3 pusztázott ház, 6 zsellér, a földesúr 2 vigyázója, 6 kocsis, 5 lovásza, 1 borbély, 1 szőlőpásztor, 1 lakatos, az úraszony 1 mosónője. Orsz. L. Dica XLVI. kötet.



míg ellenben az adóteher igen szembetűnően emelkedett. Minő nagy volt azon ingatlan terület, mely a jobbágyságnak megművelés végett át volt engedve s melyből nem csupán megkellett élnie, hanem a földesúr, az egyház, az állam roppantul megszaporodott igényeit is kielégítenie, arra nézve az 1542-ki sexagesimára vonatkozó összeírásokból nyerünk tájékozást. 1542-ben 23 vármegyéből <sup>1)</sup> sexagesima czimen befolyt a birtokos nemességtől 31,111 forint 41 denár. Ehhez járúl Kraszna vármegyéből, hol az összes adókat egy tételbe foglalták össze, további 315 forint úgy, hogy kerek számban 24 vármegyében a hatvanad valami 32,000 frtot tett. Ha ennyi volt a jobbágybirtok értékének hatvanad része, akkor a jobbágyoknak művelés végett átadott összes terület értéke 1.920,000 magyar forintot — a pénz absolut és relativ értékét tekintve valami húsz millió o. é. forintot — képviselt. Az ország vármegyéinek csak mintegy 40<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-a van itt összeírva, s bármi hiányos lehetett a bevallás, mert az 1542-ki törvény mellőzte a dicatort s az adóügyi művelet kivitelét ellenőrzés nélkül az érdekeltekre, a vármegyére és tiszteire bízta, e jobbágykezekben levő vagyon mindenesetre szerény értéket tüntet föl. Csak egy része ez a nemzeti vagyonnak, mert a hatvanad ki nem terjedt az uraknak és nemeseknek a) ingó vagyonára, mely aranyban, ezüstben, drága ruhaneműben, lábas jószágban, készletekben igen jelentékeny, néha igazán tömérdek pénzt képviselt; b) váraira, kastélyaira és curiáira; c) allodialis vagyis magok-kezelte jószágaira; d) zselléreire, cselédeire és kézműveseire; végül e) az egytelkesek, a plebániák, valamint a városok ingó és ingatlan vagyonára. Csupán az akkor portákba összeirt és rovással terhelt jobbágybirtok, tehát a közvagyonnak egyik töredéke, van itt összeírva, csakhogy e vagyonból a nemzet egy igen nagy részének kellett először is megélnie, azután pedig a roppant igényeket, a melyeket a legkülönbözőbb részről hozzá intéztek, kielégítenie. A 32,000 forintnyi sexagesima szerint, minthogy a törvény egy egész jobbágytelek örökbecsűjét 40 frtban limitálta (ez volt régóta törvényes becsára egy egész jobbágyteleknek) s a földesurak mindig 66 drt fizettek a telek hatva-

<sup>1)</sup> XI. számú melléklet.

nada fejében, a lakott telkek száma akkor legalább 48,000 volt. Vidékenként eltérések lehettek ugyan a telkeknek a lakosság között való megoszlása körül, de ez időben két jobbágycsaládot legalább is számíthatunk egy-egy egész jobbágházra.<sup>1)</sup> Valami fél millió embernek kellett tehát az említett jobbágyparcellák jövedelméből megélnie. Hozzászámítva a parasztság ingó vagyonát terményben és baromban, melynek értéke a legtöbb jobbágnál törvényeink szerint nem sokkal haladta meg a tiz-húsz forintot, az ingó és ingatlan törzsvagyon még mindig igen csekély volt, s bármilyen magasra tesszük jövedelmezőségét, az évi tiszta hasznát azon több százezer ember közt megosztva, a kiknek meg kellett belőle élniök, olyan minimális összeget kapunk, mely a jobbágyosztály vagyoni és kereseti viszonyait, megélhetését a legszármazásosabb színben tünteti föl.

Csak ez állapotok teszik érthetővé a nagy adó miatti örökös panaszokat, melyek, mint egykor Mátyás, úgy Ferdinánd alatt is sűrűn hangzottak; 1530-ban azt mondták, hogy emberemlékezet óta a népet nem gyötörték annyiféle és oly kemény adókkal, mint most.<sup>2)</sup> 1537-ben a három forintos adót »hallatlan«-nak tekintették, mely végképen kimeríti a jobbágyparcellákat. A királyi helytartó ugyanakkor jelenté a felségnek, hogy meg sem szabad pendíteni a nem-adózás eszméjét, mert

<sup>1)</sup> A jobbágyság megoszlását az egyes telkeken kellően feltünteteti Remete helység állapota 1554-ben (Orsz. L. Dica XXI. El.) Akkor Máramaros vármegye hivatalosan összeíratta a falut, mely előbb a pálosoké volt. Találtatott benne tizenkét lakott telke. Ezek viszonyai következők: az első telken lakott egy jobbágy, volt 1 lóva, 6 ökör; ugyanott lakott 1 zsellér 1 lóval, 6 ökörrel; a második telken lakott egy özvegy, volt 8 marhája és egy jobbágy 2 lóval, 4 ökörrel; a harmadikon két jobbágycsalád 4 lóval, 6 ökörrel; a negyediken 2 jobbágy 3 lóval, 10 ökörrel és 1 zsellér 2 tehénnel; az ötödiken 4 jobbágy 6 lóval és 7 ökörrel; a hatodikon 3 jobbágy 3 lóval és 5 ökörrel; a hetedikon 2 jobbágy 4 lóval és 5 ökörrel; a nyolczadikon 2 jobbágy 5 ökörrel; a kilenczediken 2 jobbágy 5 lóval, 4 ökörrel; a tizediken 3 jobbágy 3 lóval, 3 ökörrel; a tizenegyedikon 2 jobbágy 5 lóval, 5 ökörrel; a tizenkettediken 2 jobbágy 2 lóval, 6 ökörrel lakott. Volt még a faluban 3 zsellér (egy özvegy, egy bolond és Kiss Imre). A tizenkét telken tehát 27 jobbágycsalád, 2 zsellércsalád s még három más zsellérember élt. Minden egyes jobbágytelek örökbecsűje itt is 40 frt, különbség nélkül a rajta élő jobbágyparcellák számára.

<sup>2)</sup> Fraknói M. Orsz. E. I. 274.

mi sem kedvesebb a nép előtt, mint ilyesmi, s nem képzelhető rendelet, melyet könnyebben végrehajthatni, mint azt, mely kimondja, hogy *nem* kell adót fizetni. A nagy adó elleni panaszok, melyekkel törvényeink s az egykorú emlékek telvék, a nemességtől származnak ugyan, de mivel ő maga ritkán és kevesét adózott, természetesen egyedül a jobbágyokat illetik, a mint az világosan említettik is.

Egyébiránt a panaszok a nagy adó miatt nem csupán a törvényes adóra vonatkoztak. Még inkább azt a sok önkénykedést, nyúzást-fosztást illették, melyet a törökök, valamint a király fegyvermelzetlen zsoldos hadai is gyakoroltak a népen.

A parasztság keretében is voltak rétegek, melyek egy ideig adómentesek maradtak. Ilyenek voltak a földesúri területen élő mesteremberek, a molnárok, a zsellérek is, a napszámosok. E két utóbbi elemet egy ideig szegénysége s biztos adóalap hiánya mentette meg az adótól. De már 1546. után néhol külön portákba irták össze a zselléreket és másutt pedig a jobbágyportákba vonták bele őket. A jobbágy- és zsellérlakosság számarányának feltüntetésére és az ország általános népességi állapotainak jellemzésére szolgálhatnak következő adatok.

Turóc vármegyében 1548-ban az adózó  $506\frac{1}{2}$  portán kívül volt 45 biró, 180 zsellér, 201 szegény, 51 pásztor, 21 szolga, 11 pusztas és 19 új ház.

Zólyom vármegyében volt ugyanakkor  $1017\frac{1}{2}$  portán kívül 216 zsellér, 62 biró, 77 más biró, 17 szabados, 41 új, 27 pusztas, 10 elégett ház és 16 pásztor.

Zemplénmegyében volt 1621 zsellér, 660 új és 467 pusztas ház, 487 szolga és szabados.

Máramarosban (az öt város nélkül) összeirtak  $596\frac{1}{2}$  portát, de csak  $573\frac{1}{2}$  rovatott meg adóval, mert 10 elégett s az oláhoknak szegénységök miatt 13 portát el kellett engedni; pusztas ház volt 67 (az adó első részleténél 66), új ház 38, szegény zsellér, a ki más házában lakik s szegénysége miatt adómentes, 90; a nemesek allodiumain 8 porta, szabadosok vagy napszámosok 28, szegény birák 48, elégett ház 3.

Az 1564-ki összeírásokból ugyanez állapotok megvilágítására szolgáljanak a következők:

Árva vármegyében volt adózó porta 156<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, továbbá zsellér 115, puszta ház 23, új ház 50, a földesur béresei (stipendiarii dominorum terrestrium) 2, hat forint értékkel sem bíró porta 7.

Turóc vármegyében volt adóporta 552<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, zsellér 228, puszta ház 55, égett ház 12, új ház 21, béresei portája 17.

Bereg vármegyében összeirtak 1077 portát — 63 falut a zavaros időkben összeírni sem lehetett; — volt továbbá 801 zsellér, 146 bíró, új és elégett ház 343, puszta ház 236.

A mezővárosok lakosságának viszonyaira világot vetnek Miskolcz (oppidum) állapotai. 1554-ben összeirtak benne 85 adózó portát, 23 zsellért, 12 pusztát és 61 új házat s a bírót. 1564-ből az összeírás még részletesebb. Miskolczon, mely akkor a diósgyőri királyi várhoz tartozott, volt az ó-városban: 1 bíró, 97 egész, 36 fél, 4 negyed lakott telek, 6 új, 14 pusztaház, 19 zsellér és 7 malom; az új-városban: 5 egész, 28 fél lakott telek, 6 új, 11 pusztaház és 20 zsellér.

A zsellérek s általában a köznépek nem földműveléssel foglalkozó elemei tehát a lakosság egy jelentékeny hányadát tették az ország minden részében s nem is egyformán voltak szegények. A molnárok, a szénégetők s általában a kézművesek elég jó módban éltek s a pozsonyi kamara azt mondja, hogy ez elemek, továbbá az urak udvarába rendelt szakácsok és szolgák, gyakran tehetősebbek a jobbágyoknál s inkább megbírnák az adót mint ők. A molnárok néha külön, néha a portalis összeírás keretében adóztak. 1546-ban Esztergom vármegyében 2 molnár, 1543-ban Árvában 9 malom, Borsodban 1549-ben 36 malom adózott. 1550-ben az ország összes molnáira 751 forint 50 dénari adó volt előírányozva. Veszprém vármegyében 1559-ben kilencz malom volt Pápa közelében. 1564-ben Barsban 34 szabad és 22 hódolt, Zalában 294 szabad és 64 hódolt, Borsodban 42 malom iratott össze.

A bányavárosok szénégetőinek, kik Turócban és Barsban laktak, rendesen elengedték az adót, mely 1550-ben 352 forintra volt előírányozva.

Ép oly bizonytalan elemei voltak az adózásnak a pásztorok és halászok (tenuiores quidam coloni, quos valachos et piscatores vocant, qui nullos agros possidere dicuntur in Cottu

Thurócz et Árva). Ezek a walachok közönséges tót lakosok voltak, kik azonban nem földműveléssel, hanem baromtenyésztéssel foglalkoztak s inkább nomád életet folytattak. 1550-ben 72 frtot vetettek ki rájuk, de nem fizettek semmit. Szegénységükön nyugodott adómentességek, ámbár a kamara más nézetben volt s azt hitte, hogy a rájuk kivetett adót megfizethetik. Trencsénben is voltak walachok (*solventes dominis suis terrestribus censum a singulis portis alii 5, alii 3 agnos*). Ilyen lakosság Lednicze, Besztercze, Hricsó, Budetin s más várak tartozékaiban összesen 22 faluban élt s előbb 119, 1564-ben 102 porta után adózott.

A vagyon és a lakosság megoszlására vonatkozó mind ezen felvilágosítások teszik csak igazán érthetővé a nagy adó miatti keserves panaszokat. Az adótétel maga is nagy volt, mert egy forintban I. Ferdinánd uralkodása elején tizenöt-ször, később tizenkétszer, de legalább tizszer olyan nagy vásárlási képesség rejtett, mint ma, s így egy-egy porta minden egyes adóforintja tizenöt-tíz osztrák értékű forintot képviselt. Természetes, hogy ez aránylag nagy összeget, mikor az adó már csaknem állandóvá lett s néha évek hosszú során át fizetett, a szegénység csak úgy birta meg, ha minél több jobbágy-család vonatott össze egy-egy portába. Ez is hozzá járult a porták folytonos csökkentéséhez, habár másrészt a zsellérek bevonása az adózásba szaporította a porták számát. Mindazonáltal rendes viszonyok közt a 2—3 forintos adó sem lett volna elviselhetetlen. De a viharos idők, melyek a régi államterület egy részét pusztasággá, másik részét állandó csatatérre, harmadik részét pedig legalább kaszárnyává tették, melyben örökösen jártak-keltek a hadak, a magában véve is nagy összeg súlyát hatványozott mértékben éreztették a lakossággal. Hogy folytonos elszegényedése közben a nép egyáltalában birt adózni, ahhoz, mint külföldön, kétségkívül nálunk is lényegesen hozzájárult az az óriási forradalom, mely azon időtájt a nemes érczek árviszonyaiban végbe ment. 1532. után, mikor Mexico és Peru aranykincsei Európába kezdtek özönlenni, az érczpénz mindenütt nagyon elszaporodott s a pénz értéke lassankint egész 50%-kal hanyatlott. Ez, mondja egy francia pénzügytörténeti író, a közjedelmek szempont-

jából is szertelenül fontos esemény volt, mert a régi adóösszegek nem képviselték többé a régi adóértéket. A két-három forintos adótétel belső értéke sokkal csekélyebb volt, mint azelőtt, s e szempontból az árhanyatlás valóságos áldássá lett az adófizetőkre. Így enyhítette a gazdasági törvények természetzerű változása a háborúk káros következményeit, mert az adó, habár látszólag emeltetett, a valóságban, minthogy az arany-ezüst értéke önmagától devalválódott, nem igen haladta meg a régibb évek kisebb adótételeinek igaziértékét.

De azt a roppant rombolást, melyet a hadak vihara a nemzeti vagyonban okozott, ez az árhanyatlás épen nem egyenlített ki. Az iszonyú pusztulás, mely az adóalapban beállott, legjobban kitűnik, ha az 1494-ki év portáinak számát összehasonlítjuk az 1564. évivel. Néhol az eredmény valóban lesújtó. Komárom vármegyében a porták száma valami 70<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal, Győrben, Veszprémbe, Zalában 80<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal, Esztergomban és Nógrádban 85<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal, Barsban 60<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal, Hontban még többel, Liptóban 50<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal, Túróciban, Trencsénben és Vasban 40<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-kal csökkent s egyetlen egy vármegye területén sem mutatkozik emelkedés, noha 1564-ben már sok olyan népelem is bevonatott a portális összeírásba, mely 1494-ben még nem adózott. A hetven év mérlege tehát megrendítően szomorú, s ez adja meg a kulcsot XVI. századi történetünk nem egy rejtvényének megfejtéséhez. Az általános szegénység, a társadalom gazdasági hanyatlása, melyet néhány száz szerencsésebb család vagyonossága nem enyhített, volt egyik legfőbb oka annak, hogy a török uralom megtörésére tett gyakori kísérletek mindig megghiúsultak. De a közszegénység csak fokozza az áldozatok magas erkölcsi értékét, melyeket a magyarság nemzeti és állami létele, valamint az európai polgárosodás érdekében hozott s melyek sokféleségéről és nagyságáról az adóügy története ad hiteles tájékozást.

## MELLÉKLETEK.

## I.

## A pozsonyi kamara jövedelmei.

É v	Évi bevétel
1537 april havától 1541 . . . . .	86,373 frt 14 dr.
1539 april — deczember . . . . .	4,675 » 20 »
1540 . . . . .	3,304 » 82 »
1541 . . . . .	3,649 » 46 »
1542 <sup>1)</sup> . . . . .	5,269 » 13 »
1549 <sup>2)</sup> . . . . .	179,805 » 55 »
1550 . . . . .	180,580 » — »
1551 . . . . .	108,418 » — »
1552 . . . . .	146,276 » — »
1553 . . . . .	144,015 » — »
1554 <sup>3)</sup> . . . . .	155,007 » — »
1555 <sup>4)</sup> . . . . .	142,256 » — »
1556 <sup>5)</sup> . . . . .	111,586 » — »
1557 . . . . .	108,852 » — »
1558 <sup>6)</sup> . . . . .	110,480 » — »
1559 <sup>7)</sup> . . . . .	126,410 » — »
1560 . . . . .	99,470 » — »

<sup>1)</sup> A Nemzeti M. különböző számadásaiból irtam ki ez adatokat.

<sup>2)</sup> Az 1549—60 évi ezen adatokat Oberleitner id. művéből vettem. De vannak ez évekből más számadások is, melyek némileg más eredményt mutatnak. Egy 1549-ki számadás szerint (N. M. F. L. 921 : I.) az elszámolt bevétel 190,893 frt 40 drt tett.

<sup>3)</sup> A közvetlenül ez év végén készült kimutatás szerint (közös pénzügy m. lev.) 151,942 frt 85 dr.

<sup>4)</sup> A közvetlenül ez év végén készült kimutatás szerint (közös pénzügy m. lev.) 132,667 frt 98 kr.

<sup>5)</sup> A közvetlenül ez év végén készült kimutatás szerint (közös pénzügy m. lev.) 103,475 frt 38 dr.

<sup>6)</sup> A közvetlenül ez év végén készült kimutatás szerint (N. M. F. L. 921 : IV.) 102,369 frt 39 dr.

<sup>7)</sup> A közvetlenül ez év végén készült kimutatás szerint (N. M. F. L. 921 : V.) 120,424 frt 97 dr.

II.  
A megszavazott adótétel 1527—64.

É v	Ö s z e g	É v	Ö s z e g
1527 . . . . .	2 forint portánként	1546 . . . . .	2 forint — denár
1528 . . . . .	50 dr. jobbagytelekenként	1548 . . . . .	2 » — »
1535 (a jövő évre) . . . . .	2 forint portánként	1549 . . . . .	2 » 50 »
1537 . . . . .	3 forint jobbagy házanként	1550 . . . . .	2 » — »
	(1 forint subsidium,	1552 . . . . .	3 » — »
	2 hadak tartása)	1553 . . . . .	2 » — »
1538 . . . . .	50 dr.	1554 . . . . .	2 » — »
1539 . . . . .	1 frt minden jobbagytelek után	1555 . . . . .	2 » — »
1542 . . . . .	1 forintos rovás és a sexagesima	1556 . . . . .	2 » — »
1543 . . . . .	2 forint	1557 . . . . .	2 » — »
1544 . . . . .	2 »	1559 . . . . .	2 » — »
1545 . . . . .	1 forint	1564 . . . . .	2 frt és 1 frt donativum

A kamara egy összeállítás (Instruct. Cam. Posonien. 1569—1603 N. M.) az 1548 óta fizetett adótételt követőleg mutatja ki: 1548 Celebrata diaeta solutio dicae in annum sequentem rejecta; 1549 2 frt; 1550 2 frt; 1551 hoc anno nihil; 1552 3 frt; 1553 2 frt; 1554 2 frt; 1555 medietas hujus dicae in sequentem annum rejecta; 1556 2 frt; 1557 2 frt; 1558 nulla hoc anno contributio; 1559 2 frt; 1560, 1561, 1562 nulla contributio; 1563 diaeta celebrata, sed nulla contributio facta; 1564 2 frt, ratione donativi regii 1 frt.



## III.

## Porták 1494—95.

(Engel Gesch. des ung. Reiches und seinen Nebenl. I.)

M e g y e	P o r t á k	
	1494	1495
Szepes . . . . .	1,962	1,501 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Közép-Szolnok . . . . .	2,454 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,610
Sopron . . . . .	1,978 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,140
Ung . . . . .	2,653	2,410
Komárom . . . . .	2,195	2,161
Trencsén . . . . .	3,791 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,608 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Zemplén . . . . .	6,243	6,012
Abauj . . . . .	3,460	3,530
Hont . . . . .	3,659	3,600
Vas . . . . .	4,505 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	5,051
Fejér . . . . .	3,090	3,068
Solt . . . . .	2,739	2,755
Külső-Szolnok . . . . .	2,350	2,553
Borsod . . . . .	4,708 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	5,000
Nógrád . . . . .	5,026	4,911
Veszprém . . . . .	3,461 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,500
Bereg . . . . .	2,860	2,567
Ugocsa . . . . .	1,368	1,271
Baranya . . . . .	15,018	15,018 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Somogy . . . . .	11,012	11,085
Kraszna . . . . .	704	800
Tolna . . . . .	9,924 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	10,031 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Nyitra . . . . .	7,003 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	6,751
Győr . . . . .	2,003	1,973 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Sáros . . . . .	2,200	1,995
Pest . . . . .	4,097 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,500
Pilis . . . . .	1,956	1,746
Heves . . . . .	5,428	5,272
Gömör . . . . .	4,013 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,907 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Torna . . . . .	1,000	832
Bars . . . . .	2,787	2,660
Esztergom . . . . .	1,322	1,100
Zólyom . . . . .	1,546	1,421
Túróc . . . . .	976 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	944 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Liptó . . . . .	854 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	791
Árva . . . . .	299	301
Zala . . . . .	9,553	8,979
Pozsony és Mosony . . . . .	} 4,661	4,435
Szabolcs . . . . .		923
Szatmár . . . . .	4,578	4,308
Pozsega . . . . .	5,935 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	6,184
Máramaros . . . . .	3,647 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,827
	—	1,718
	159,025	157,852 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>

M e g y e		P o r t á k	
		1494	1495
In quatuor Cot- tibus Regni Sci.	<b>Slavonia</b>		
	Verőcze . . . . .	32.325 füst	29.390 füst
	Kőrös . . . . .		
	Zágráb . . . . .		
	Varasd . . . . .		
	ex ista parte Zare		
	<b>Erdély</b>		
	Kolozs . . . . .	5.643	5.583
	Alsó-Fehér . . . . .	6.788	6.688
	Szolnok . . . . .	2.806	2.756
	Doboka . . . . .	3.102 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3.100
	Hunyad . . . . .	5.654 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	5.604 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
	Küküllő . . . . .	3.377	3.307
	Torda . . . . .	4.071 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4.051 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
	Összes Erdély . . . .	31.442 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	31.090
	Összes porta . . . .	ft	
	füst és Erdély kivetése . .	206.579 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	219.686
	Befolyt . . . . .	115.314	125.629
	Ebből behajt. költs. . . .	9.155 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	

## IV.

## Megyék adójának előirányzata 1527—30.

(N. M. F. Lat. 2383).

*Cottus sub ditione R. Mattis antea existentes eorumque proventus:*

Vas . . . . .	2,000	frt
Győr . . . . .	1,000	»
Bars . . . . .	2,000	»
Hont . . . . .	2,400	»
Turóc . . . . .	600	»
Szepes . . . . .	1,000	»
Máramaros . . . . .	1,000	»
Bereg . . . . .	1,000	»
Sopron . . . . .	1,000	»
Pozsony . . . . .	2,500	»
Esztergom . . . . .	500	»
Zólyom . . . . .	1,000	»
Sáros . . . . .	1,000	»
Ung . . . . .	1,000	»
Ugocsa . . . . .	700	»
Torna . . . . .	(?)	»
Trencsén . . . . .	(?)	»
Mosony . . . . .	500	»
Nyitra . . . . .	5,000	»
Komárom . . . . .	800	»
Árva . . . . .	250	»
Zemplén . . . . .	2,500	»

*Cottus citra Danubium* ad fidelitatem R. Mattis reducendi: Veszprém 2,000, Zala 3,500, Somogy 6,000, Tolna 3,500, Baranya 7,000.

*Cottus inter Tibiscum et Danubium*: Gömör 2,000, Borsod 2,000, Abauj 2,000, Heves 2,000, Nógrád 2,000, Pest 1,500, Külső-Szolnok 800, Csanád 2,500, Csongrád 500, Fehér 1,000, Solt 1,500, Pilis (?).

*Cottus inter Tibiscum et Transilvaniam*: Szathmár 2,500, Szabolcs 2,000, Közép-Szolnok 1,000, Kraszna 500, Bihar 9,000, Zaránd 3,000, Békés 1,200. Summa facit **87,350 fl.**

*Cottus sub tuitione Petrovith* Cottis Themesiensis existentes: Orod, Themes.

*Cottus per turcas occupati*: Bach, Szerém, Valpó, Torontál, Pozsega, Bodrog.

\*) Melyik évben készült ez érdekes előirányzat, mely még a lakosságnak régi, a háborúk által meg nem ingatott teherviselési képességének feltevése-n nyugszik, az határozottan megmondva nincs. Az okmányban a következő sor is fordul elő: Item Tricesima Budensis et Albae Regalis facere potest infra annum 100,000 fl. Ez azt sejteti, hogy az előirányzat akkor készült, mikor Buda Ferdinand királyé volt. De nincs kizárva az sem, hogy az okmány az 1529-ki török háború utáni hónapokból való.

V.  
**Megyék adója 1527—36.**  
 (A dicális összeírások gyűjteményéből. Országos Levéltár).

	Porta	Kiróvás	Befolyt	Hátralék	
<b>1527.</b>					
Sáros . . . . .	6,618	1,323*60	—	—	Az összeírás a 20 dros lucrum Camerae fizetése czéljából történt. Ez adó három évre rovatott ki 3970 fnt 80 drban.
<b>1530.</b>					
Bereg . . . . .	—	—	318.—	—	
Máramaros . . .	362	—	—	—	
<b>1531.</b>					
Bars . . . . .	—	—	1,551.—	50.—	
Győr . . . . .	530	530.—	530.—	—	
Veszprém . . . .	2,231 <sup>1/2</sup>	2,231*50	2,201*50	30.—	
Nyitra . . . . .	—	—	2,608.—	—	
Abauj . . . . .	—	—	1,389.—	448*50	
Esztergom . . . .	315	315.—	315.—	—	
Zala . . . . .	—	—	2,646.—	—	
<b>1532.</b>					
Esztergom . . . .	—	—	271*10	—	
Abauj . . . . .	—	—	1,278*50	—	
Nyitra . . . . .	—	—	1,775*50	—	
Mosony . . . . .	—	—	307*40	—	
Pozsony . . . . .	930	930.—	930.—	—	Itt nem a portákat, hanem a füstöket iratta össze az óvárikapitány. Összeíratott füst 308.
Győr . . . . .	449	449.—	—	—	
Komárom . . . . .	—	452.—	—	—	
Trencsén . . . . .	—	—	—	—	Itt is a füstöket írták össze. Volt 459. Csak számadás-törödékek maradt fenn. De adózott.
<b>1533.</b>					
Trencsén . . . . .	—	—	178.—	—	
Bars . . . . .	2,109	—	2,278.—	—	Katizaner vetette ki az adót. A 173 fnt csupán a nemesek javaiból folyt be. Primum subsidium.

## Megyék adója 1527—36. II.

	Porta	Kirovás	Befolyt	Hátralék
Zala . . . . .	—	—	2,461	—
Nyitra . . . . .	1,048 <sup>1/2</sup>	—	1,412 <sup>50</sup>	—
Pozsony . . . . .	837 <sup>1/2</sup>	—	—	—
Komárom . . . . .	466	—	—	—
Bereg . . . . .	733	733 <sup>—</sup>	733 <sup>—</sup>	—
<b>1534.</b>				
Somogy . . . . .	55	—	—	—
Mosony . . . . .	345 <sup>1/2</sup>	345 <sup>50</sup>	—	—
Esztergom . . . . .	267 <sup>1/2</sup>	267 <sup>50</sup>	—	—
Bars . . . . .	2,037 <sup>1/2</sup>	2,037 <sup>50</sup>	—	—
<b>1535.</b>				
Bereg . . . . .	1,823	—	—	—
Liptó . . . . .	—	—	542 <sup>—</sup>	—
Zólyom . . . . .	—	—	898 <sup>50</sup>	—
Nyitra . . . . .	—	—	1,535 <sup>—</sup>	—
<b>1536.</b>				
Nyitra . . . . .	4,072	4,072 <sup>—</sup>	—	—
Liptó . . . . .	—	—	526 <sup>—</sup>	—
Zólyom . . . . .	—	—	907 <sup>50</sup>	—
Veszprém . . . . .	—	1,444 <sup>—</sup>	1,296 <sup>—</sup>	—
Pozsony . . . . .	2,455	2,455 <sup>—</sup>	2,219 <sup>—</sup>	—
Bars . . . . .	1,997 <sup>1/2</sup>	1,997 <sup>50</sup>	—	—
Zala . . . . .	4,146	4,146 <sup>—</sup>	2,777 <sup>—</sup>	—
Trencsén . . . . .	—	—	1,566 <sup>—</sup>	—
Mosony . . . . .	—	—	384 <sup>—</sup>	—
Sopron . . . . .	—	—	580 <sup>—</sup>	—
Vas . . . . .	1,252	1,252 <sup>—</sup>	—	—

A porták száma két, a befolyt összeg három járásból.  
Két járásból.

Secundum subsidium.

## VI.

## Megyék adója 1537. I.

(Dica 64. kötet. Országos Levéltár).

Előirányzat.

Pozsony . . . . .	1,500 frt.
Nyitra . . . . .	3,000 »
Bars . . . . .	1,500 »
Hont incertum an decari potuerit	
Trencsén . . . . .	1,000 »
Mosony . . . . .	250 »
Sopron . . . . .	250 »
Győr . . . . .	400 »
Komárom . . . . .	300 »
Esztergom . . . . .	200 »
Vas exemptus est	
Zala . . . . .	2,000 »
Somogy . . . . .	3,500 »
Veszprém . . . . .	1,000 »
Turóc . . . . .	400 »
Liptó . . . . .	600 »
Zólyom . . . . .	600 »
	16,500 frt.

De Cottibus superioribus parum vel nihil hoc tempore expectandum est propterea quae partim hoc anno ter sunt dicati partim bis, partim Domino Serédy et aliis ad rationem servitiorum a R. Matte deputati.

## Megyék adója 1537. II.

(Dicalis összeírás 27 kötet. Orsz. Lev.)

3 frtos adó. — (Első részlet 1 1/2 frt.)

M e g y e	Porta	Kiro- vás <sup>1)</sup>	Befolyt <sup>2)</sup>	El- enged- tetett	Költ- ség	Hátr. a neme- sek ja- vaiban
Nyitra. . . . .	5,998 <sup>3)</sup>	8,922	6,146	561	264'—	195'—
Pozsony . . . . .	3,039	4,573 <sup>1/2</sup>	3,305	150	100'—	—
Komárom. . . . .	763 <sup>1/2</sup>	1,039 <sup>1/2</sup>	339	—	108'—	49'—
Bars . . . . .	2,110	3,165	1,250	529	149'13	309'12
Hont . . . . .	1,455	2,189	288	—	—	804'50
Turóc . . . . .	785	1,177	—	—	—	—
Mosony . . . . .	690	1,176	—	—	—	696'—
Zólyom . . . . .	—	—	—	—	—	—
Esztergom . . . . .	900	1,350	—	—	—	—
Liptó . . . . .	—	—	—	—	—	—
Trencsén . . . . .	932	1,123	634	—	112'50	136'50
	16,672 <sup>1/2</sup>	24,715	11,962 <sup>4)</sup>			

<sup>1)</sup> Néhol a plébánosok taksája is föl van véve. Nyitra, Pozsony, Bars, Mosony és Komárom megyékben ki volt rájuk vetve a 3 frt, de csak 1 1/2 frtot fizettek; összesen befolyt tőlük 363 frt. Esztergom, Hont, Zólyom és más megyékben, mondja az okirat, hogyan adóztak, nem tudni, de az esztergomi érsek vette föl taksájokat.

<sup>2)</sup> Ad manus dispensatorum regni.

<sup>3)</sup> 51 porta ismeretlen okból meg nem rovatott.

<sup>4)</sup> A számadás szerint 22,001 frtnak kellett volna befolyjni.

## VII.

## Megyék adója 1538.

(Ratio subsidii unius flor. Nemz. Muz.)

Primum subsidium. <sup>1)</sup>

(Fél forint.)

M e g y e	Porták száma	Kirovás	Tiszta bevétel	Hátralék
Nyitra . . . . .	4,153	2,076 <sup>50</sup>	1,159 <sup>70</sup>	152 <sup>55</sup>
Bars . . . . .	1,356 <sup>1/2</sup>	678 <sup>25</sup>	415 <sup>45</sup>	31 <sup>05</sup>
Sopron . . . . .	670 <sup>1/2</sup>	335 <sup>25</sup>	85 <sup>—</sup>	—
Turóc . . . . .	583 <sup>1/2</sup>	291 <sup>75</sup>	74 <sup>75</sup>	—
Esztergom . . . . .	278	139 <sup>—</sup>	21 <sup>—</sup>	—
Zólyom . . . . .	862	431 <sup>—</sup>	365 <sup>—</sup>	—
Trencsén . . . . .	826 <sup>1/2</sup> <sup>2)</sup>	413 <sup>25</sup>	104 <sup>—</sup>	—
Hont . . . . .	860 <sup>1/2</sup>	430 <sup>25</sup>	207 <sup>03</sup>	—
Pozsony . . . . .	2,636	1,318 <sup>—</sup>	285 <sup>25</sup>	—
	12,226 <sup>1/2</sup>	6,113 <sup>25</sup>	2,717 <sup>18</sup>	—

<sup>1)</sup> Az egész évi összegből — mindkét részletből — Csúzy Tamás, a rendek által kinevezett főpénztárnok (administrator) kezeihez összesen befolyt 7,394 frt 50. Ez azonban nincs részletezve.

<sup>2)</sup> E megyében Podmaniczky (996) és Kosztka Miklós (300) összesen 1296 portát nem engedtek összeírni.

## VIII.

## Megyék adója 1539. I.

(N. M. F. L. 1008. I.)

Primum subsidium. <sup>1)</sup>

(Egy forint.)

M e g y e	Tiszta bevétel
Nyitra . . . . .	1,482 frt 25 dr.
Bars . . . . .	523 » 09 »
Sopron . . . . .	9 » 50 »
Esztergom . . . . .	121 » — »
Zólyom . . . . .	339 » 75 »
Trencsén . . . . .	26 » — »
Hont . . . . .	410 » 50 »
Pozsony . . . . .	754 » 25 »
Vas . . . . .	185 » — »
Moson . . . . .	184 » 10 »
Komárom . . . . .	187 » 25 »
Győr . . . . .	5 » 50 »
	4,228 frt 19 dr.

<sup>1)</sup> Az országgyűlés 1539-ben két forintos adót szavazott meg, mely két részletben fizetendő. A pénz fele pro gentium conservatione Dominorum et nobilium pro defensione regni, a másik fele a kamarának szolgált. Az itt felsorolt megyék portái valamint az egész ország adózási viszonyai a második részletnél vannak feltüntetve.

## Megyék adója 1539. II.

Ratio subsidii unius flor. pro solutione stipendii exercitus Hispanorum per Regiam Mattem in subsidium Joannis Regis contra vires imperatoris Turcarum, quibus Moldoviam invaserat versus Transilvaniam expeditorum stb. N. M. F. L. 920).

## Secundum subsidium.

(Egy forint).

M e g y e	Porták száma	Tiszta bevétel
Nyitra . . . . .	4,153	3,998 frt 50 dr.
Bars . . . . .	1,343	936 » — » <sup>1)</sup>
Sopron . . . . .	693	625 » 40 » <sup>2)</sup>
Turóc . . . . .	544	496 » — »
Esztergom . . . . .	278 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	227 » — »
Zólyom . . . . .	862	800 » — »
Trencsén . . . . .	638	485 » — »
Hont . . . . .	872 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	719 » 35 »
Pozsony . . . . .	2,644	2,300 » — » <sup>3)</sup>
Vas . . . . .	1,918	1,196 » 25 » <sup>4)</sup>
Mosony . . . . .	458 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	392 » — » <sup>5)</sup>
Komárom . . . . .	456	392 » 50 »
Liptó . . . . .	533	384 » — »
Győr . . . . .	215	82 » 50 »
Árva . . . . .	—	— » — » <sup>6)</sup>
Veszprém, Zala Somogy . . . .	—	— » — » <sup>7)</sup>
	15,608 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	13,034 frt 50 dr.

Cottus Regni superiores Gömör, Borsod, Sáros, Zemplén, Bereg, Torna, Abauj, Szepes, Ung, Máramarosiensis hic medio Dni Georgii Werneri in parte sunt administrati. Ceteri autem Cottus sunt et fuerunt apud manus hostium et adversariorum ac sub potestate Joannis Regis. Subsidium vero Regni Sclavoniae non per Camerarios exactum sed per suae Mattis Capitaneum est administratum. Summarium omnium proventuum dicarum suprascriptarum = 15,609 frt. Ebből azonban a kamarához csak 12,452 frt folyt közvetlenül s belőle Erdélybe küldetett a spanyol zsoldosoknak 10,161 frt 15 dr, az Esztergomban levő spanyoloknak 800 frt, az erdélyi püspöknek és Nádasdy Tamásnak 500 frt adatott.

<sup>1)</sup> Rectificati sunt in bonis nobilium propter oppressionem colonorum in toto Cottu számos porta.

<sup>2)</sup> Rectificati et relaxati sunt ob inopiam colonorum in toto Cottu.

<sup>3)</sup> Nobiles de connum. port. propter colonorum paupertatem et mortem 72 frt 38 drt engedtek el.

<sup>4)</sup> Summa portarum juxta priorem connumerationem fuerat 2,104. Dicit tamen exactor quotanno propter paupertatem colonorum defalcatus esse portas 186.

<sup>5)</sup> Rectificati et relaxati sunt colonis in toto Cottu 4 p.

<sup>6)</sup> Nicolaus Kozka sua autoritate retinuit pro se nec ulloque connumerare permisit.

<sup>7)</sup> Propter violentiam Valentini Thewrek occupationem et atrocissimam exactionem Regiae Mattis quam contributionem exsolvere nem potuerunt.



## IX.

## Megyék adója 1540.

(N. M. F. L. 1008 : II.)

Secundum subsidium.<sup>1)</sup>

M e g y e	Porták száma	Kirovás <sup>2)</sup>	A kamaránál befolyt
Nyitra . . . . .	4,153	2,076'50	236'75
Bars . . . . .	1,356	678'25	254'61
Sopron . . . . .	689	344'50	41'—
Turóc . . . . .	542	271.—	00'—
Esztergom . . . . .	326	163'—	117'—
Zólyom . . . . .	847	423'50	288'75
Trencsén . . . . .	564	282'—	121'—
Hont . . . . .	847	423'50	121'25
Pozsony . . . . .	2,506	1,253'—	304'50
Vas <sup>3)</sup> . . . . .	2,064	1,032'—	252'—
Mosony . . . . .	455	227'50	165'50
Komárom . . . . .	423	211'75	55.—
Liptó <sup>4)</sup> . . . . .	422	211'—	00'—
	15,194	7,597'50	1,957'36

Győrben propter disturbia semmit sem lehetett behajtani. Zala-, Somogy-, Veszprém megyéket Török Bálint tartotta elfoglalva s hajtotta be adójakat magának. Árva<sup>4)</sup> még mindig Kosztka tartotta kezében. Gömör, Torna, Abauj, Borsod, Sáros, Szepes, Máramaros et Bereg anno praescripto 1540 non fuerunt totaliter sub ditione R. Mattis, sed in certa parte ad ditionem Regis Joannis pertinebaut, de quibus nulla penitus ratio est data ad Cameram R. Mattis. Item ceteri Cottus Regni partium videlicet inferiorum eodem anno 1540 fuerunt integre sub ditione ipsius Regis Joannis.

<sup>1)</sup> Az ez évre megszavazott egy frtos adó első részletéből 3,888'44, a második részletből 1,715 frt 11 dr. folyt be közvetlenül a kamaránál.

<sup>2)</sup> A kirovás és a kamaránál befolyt összeg közti nagy különbséget a behajtás költségein kívül több helyen az okozta, hogy a főurak tisztí fizetések fejében megtartották az adó egy részét. Például Nyitrában Thurzó Elek országbíró és kir. helytartó saját fizetésére 909, más szükségletre 600 frtot tartott meg. Thuróc egész adóját Révay Ferencz főispán tartotta meg. Így tehát az adózók jóval többet fizettek, a legtöbb helyen az egész kirótt összeget, mint mennyi a kamarához eljutott. A felvett összegeket az illető főhivatalnokok csak igen későn számolták el.

<sup>3)</sup> Vas megye csekély adója abban leli magyarázatát, hogy Thurzó Elek és Batthányi Ferencz a saját 974 portájokon a behajtást meg nem engedték.

<sup>4)</sup> Liptó megye a portái után járó állami adón kívül a plagiarusok javára portánként még 15 drt vetett ki, mi 63 frt 30 drt tett. Ezenkívül Rózsahegy és Lépese városok kiváltságaik szerint 32 aranyat (à 1½ frt) fizettek = 48 frt s így a megye összes tartozása 322 frt 30 drt tett, miből azonban közvetlenül a kamarához semmi sem jutott.

## X.

## Megyék adója 1541.

(N. M. F. L. 1008 : II.)

(A kirovás 1 ft s így minden megyében annyi forint, a hány porta van.)

M e g y e	Porták száma	Tiszta bevétele	M e g y e	Porták száma	Tiszta bevétele
Nyitra . . . . .	3,698	3,209 <sup>1/2</sup>	Mosony . . . . .	450	347 <sup>25</sup>
Trencsén . . . . .	570	280 <sup>50</sup>	Komárom . . . . .	604	250 <sup>—</sup>
Túróc . . . . .	583 <sup>1/2</sup>	60 <sup>1)</sup>	Vas . . . . .	1,968	117 <sup>50</sup>
Bars . . . . .	1,486 <sup>1/2</sup>	620 <sup>2)</sup>	Sopron . . . . .	696	364 <sup>34</sup>
Hont . . . . .	1,434 <sup>1/2</sup>	329 <sup>50</sup>	Pozsony . . . . .	2,555	2,083 <sup>50</sup>
Zólyom . . . . .	846 <sup>1/2</sup>	320 <sup>—</sup>	Győr . . . . .	218	—
Liptó . . . . .	533 <sup>1/2</sup>	00 <sup>—</sup>			
Nógrád . . . . .	2,326 <sup>1/2</sup>	140 <sup>3)</sup>		17,979 <sup>1/2</sup>	8,061 <sup>59</sup>

Arva. Hunc Cottum Dnus Koczka neque connumerare, neque exigere permisit, sed solus sibi ipsi exigit.

Cottus Zala, Somogy, Albensis es in aliqua parte Veszprém neque fuerunt connumerati propter occupationem nimiam Valentini Thewrök. Tamen in Veszprémiensi et Albensi Cottibus Dnus Petrus de Perény dixit se exigisse flor. 700, quos in sua solutione acceptavit.

Cottus Tolna non potuit quoque connumerari, tamen de eodem Cottu idem Dnus P. de Perény circa flor. 200, de oppido Tholna exactis, exigere facit flor. 563. Idem Dnus P. de Perény in Cottu Solt exigere facit flor. 436.

Cottus Pest et Pilis Dnus Vilhelmus de Rogendorf dicam fecit exigere.

De Cottibus superioribus regni Abauj, Szepes, Sáros, Borsod, Torna, Gömör, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Heves subsidium unius flor. exigerunt. Dnus Petrus de Perény, Caspar Serédy, Franciscus Bebek, Homonnay et alii ac Dnus Georgius Werner, de quibus idem Dnus Wernerus ad Cameram dedit 1030 fl., rationesque suae administrationis idem habet<sup>4)</sup>.

<sup>1)</sup> A pénztl Révay Ferencz szedte föl s még behajtási költségre sem adott.

<sup>2)</sup> Ez összesen kívül a megye adójából 407 frt 50 dr a királyhoz Regensburgba küldött követségnek közvetlenül adatott.

<sup>3)</sup> Mintegy 2000 ftot e megye adójából Ráskay István és Balassa Menyhért visszatartottak a budai táborban levő katonáik fizetésére.

<sup>4)</sup> Ez 1,030, egy más kimutatás szerint 1,033 fton kívül még 8,061 ft 59 dr, összesen tehát 9,091 (9,094) ft számoltatott el a kamaránál, mint olyan pénz, melyet a király hivei behajtottak s saját katonái szükségleteikre, tehát közszükségletre fordítottak. A felvidék ekkorl visszorjait jellemzik a következő adatok (Orsz. Lev. Dica. LXII. kötet): Abauj két járását a kassaiak lefoglalták; a másik kettőből befolyt 908 ft 25 dr; még a királpárti Perényi javait sem lehetett összeírni. A pénzből 851 ftot Serédy kapott katonái fizetésére. Szepesben a nemesség javaiból befolyt 438 ft Serédyhez. Sáros nagy része a kassaiaké; a nemesség portáiból befolyt 1,200 ft Serédyhez. Borsodban Bebek javaiból 497<sup>1/2</sup> ft, Perényi javaiból 116 ft. Wingarthe Horvát Gáspáréiból 18 ft folyt be s Serédy 600 ftot kapott belőle. Tornában Bebek Ferencz behajtott 236, Horváth Gáspár 100 ftot. Gömör egész adóját Bebek vette fel. Zemplén két járása a kassaiaké volt; a másik kettőből befolyt 429<sup>1/2</sup> ft; a Homonnayak javainak adója 1500 ft, de nem folyt be semmi. Ung három járásából 349 ft, Beregből 989 ft, Máramarosból Nádasdy várnagya utján 600 ft folyt be. Hevesre ki volt vetve 2,317 ft, de kevés folyt be.

## XI.

## Megyék adója 1542.

(Regestrum subsidii unius flor sexagesimae colonorum Anni 1542 in dieta  
Novisol. ord. N. M. F. L. 920 : IV.)

(Egy forintos adó s így mindenütt annyi forint, a hány porta.)

M e g y e	Porták száma	A porták sexagesi- mája	Egy telkeseké	Plébá- nosoké	Mol- nároké
Liptó . . . . .	603	402.—	55'52	37'75	—
Szepes . . . . .	664	442'66	—	—	—
Trencsén . . . .	1,886	1,282'39	10'53	—	—
Sáros . . . . .	1,039 <sup>1/2</sup>	693.—	8'65	—	—
Kraszna . . . . .	együtt 815		—	—	—
Fehér . . . . .	575	376'92	174'17	—	—
Gömör . . . . .	2,013	841'97	a három együtt 100'85		
Zemplén . . . .	3,158 <sup>1/2</sup>	2,105'66	52'50	210.—	—
Sopron . . . . .	1,317 <sup>1/2</sup>	1,888'27	163'86	—	—
Zólyom . . . . .	1,452	968.—	8'25	—	—
Győr . . . . .	853 <sup>1/2</sup>	561'48	44'11	—	—
Zala . . . . .	1,387	924'66	293'75	és vigesima colono- rum czimén 660'58	
Bars . . . . .	1,916	1,277'33	32'30	53'50	—
Baranya . . . .	1,728	1,552'33	189'35	94'99	—
Mosony . . . . .	642	415.—	40.—	a pro vig. col. 44	
Nyitra . . . . .	5,778 <sup>1/2</sup>	3,852'33	62'35	—	—
Somogy . . . . .	6,536	4,357'66	együtt 585'71		—
Pozsony . . . . .	3,846	2,273'94	556'46	—	—
Ugocsa . . . . .	564 <sup>1/2</sup>	376'33	67'78	—	—
Bereg . . . . .	1,371 <sup>1/2</sup>	914'33	együtt 165'71		—
Szathmár fele (két járás) . .	1,587 <sup>1/2</sup>	1,038'33	—	—	—
Turóc . . . . .	851	567'33	108'22	—	—
Tolna . . . . .	1,778	2,880'83	—	—	—
Hont egyik fele .	1,444	762'66	együtt 109'51		36
Hont másik fele	1,134	756.—	együtt 55		—
Összesen .	44,126 porta vagyis ugyanannyi frt	31,511'41	1,867'80	396'24	36

Befolyt továbbá az együtt (egy telkesek, plébánosok és molnárok) kimutatott tételekben 1,016 frt 68 dr, Krasznából 815 frt, a vigesimából 704 frt 58 dr, összesen 80,073 frt 71 dr. Ez összeg azonban nagy részt a főuraknál maradt. Az egész adót az országgyűlés arra szavazta meg, hogy a megyék katonaságot tartsanak. Ennélfogva a főurak, kik állandóan tartottak fegyvereseket, a saját portáik után esedékes adót a magok katonái fizetésére fordították. A kimutatásban az illető — főuri —

porták mindenütt le vannak számítva, néhol fel sincsenek véve, mint Szepesben, hol Thurzó Elek birtokait nem irták össze, Sárosban, hol a sárosi vár javaiból 258 porta, a makoviczai uradalomból több mint 300 porta után, a lipóczi vár javaiból semmiféle számadás nem érkezett. A kiadások rovatában nem mindegyik megye mondja meg, hány katonát tartott. Meg van említve a következőknél: Liptó 25 lovas à 3 frt 20 dr havi zsold, Szepes 40 lovas à 4 frt; Trencsén 14 lovas; Sáros 50 lovas; Kraszna 33 lovas; Fehér 21 lovas; Sopron 25 lovas; Zólyom 25 lovas; Győr 36 lovas; Bars 27 lovas, Baranya eleinte 103, utóbb havonként kevesebb egész 52-ig; Mosony 22 lovas; Nyitra 57, Bereg 50, Turóc 22. A pénzkezelést legjobban megvilágítja az egyes megyék számadása. E czélból közlöm Liptó megye számadásának leglényegesebb tételeit.

### I. Előírányzott bevétel.

A porták után per 1 frt . . . . .	603 frt — kr.
Quarum portarum sexagesima facit . . . . .	402 » — »
Sex. Nob. unius sessionis . . . . .	55 » 52 »
» Plebanorum . . . . .	37 » 75 »
Summa . . . . .	1,098 frt 27 dr.

### II. Tényleges kiadás.

Pro quaerendis et ordinandis equitibus Hussaronibus in Polonia et in Regno Hung. dant in novum exposuisse . . . . .	22 frt — kr.
Ad solutionem 25 equitum, quos dicunt pro Regni defensione tenuisse (5½ hónapra à 3 frt 20 kr) . . . . .	440 » — »
Capitaneo eorundem equitum et reliquis eorum potioribus servitoribus pro mensa dati sunt . . . . .	100 » — »
Eisdem ipsis pro subsidio dati sunt . . . . .	50 » — »
Viccomes cum gentibus (költségre) . . . . .	10 » — »
Idem vicecomes pro salario habuit . . . . .	12 » — »
Judices Nobilium et Notarius sedis pro salariis ipsorum levaverunt . . . . .	9 » — »
Dicatores pro ipsorum expensis levaverunt . . . . .	20 » — »
Idem dicatores et vicecomes ambulans ad castra et pro deferendis pecuniis stipendarum ponunt in eorum ratione exposuisse 15 fl. et etiam electis nobilibus ad dietam Posoniensem missis dedissea flor. 40 ex superflue dant 43 fl. 6 dr ibi suspectos sic faciunt, cedunt autem ad eas expensas . . . . .	11 » 94 »
Pertinentiae castri Likava et Ujvar Dni Ludovici Peokry faciunt portas 254, quae cum sexagesima faciunt (ez az összeg lemegy) . . . . .	423 » 33 »
Summa . . . . .	1,098 frt 27 dr.

## XII.

## Megyék adója 1546.

(Connumeratio Cottum Regni Hung. Közös pénzügyminiszteriumlev. Bécs).  
A portákra egy frtos adó, az egy telkes nemesi curiákra, lelkészekre és  
molnárokra taksa.

M e g y e	Porták száma	Egy telkes ne- mesi cu- riák száma	Lelkészek taksája	Molnárok taksája
Pozsony . . . . .	2,757	368	1)	—
Nyitra . . . . .	4,622	102	67	—
Bars . . . . .	1,723	13	32	—
Hont . . . . .	1,716	56	25'46	—
Nógrád . . . . .	1,980	—	—	—
Zólyom . . . . .	1,195	12	42'70	19'50 <sup>2)</sup>
Turóc . . . . .	721	73	17'75	15'50
Trencsén . . . . .	1,695	32	—	651'— <sup>3)</sup>
Liptó . . . . .	472	20	11'56	—
Árva . . . . .	171	—	—	—
Esztergom . . . . .	213	—	1	—
Komárom . . . . .	551	110	13'12	—
Mosony . . . . .	789	25	12'76	—
Győr . . . . .	254	54	5'68	—
Veszprém . . . . .	672	125	6	—
Sümeg . . . . .	620	14	9'95	—
Heves . . . . .	492	—	—	—
Gömör . . . . .	1,726	—	—	—
Torna . . . . .	401	—	—	—
Abauj <sup>4)</sup> . . . . .	278	—	—	—
Szepes <sup>5)</sup> . . . . .	337	44	39'34	39'—
Sáros . . . . .	1,527	—	—	—
Máramaros . . . . .	1,162	514 <sup>6)</sup>	—	—
Bereg . . . . .	1,200	—	—	—
Ugoesa . . . . .	585	—	—	—
Szabolcs . . . . .	3,739	—	—	—
Szathmár . . . . .	3,613	—	—	—
Kraszna . . . . .	719	—	—	—
Középszolnok . . . . .	1,155	—	—	—
Ung . . . . .	656	49	24'45	—
Sopron . . . . .	1,195	33	26'18	—
Borsod . . . . .	1,137	—	29'25	—
Zemplén . . . . .	2,135	24	70'78	—
Zala . . . . .	6,040	1,118	66'10	—
Vas . . . . .	4,151	192	84'79	—
	52,399	2,978	585'87	725

52449<sup>2)</sup>

1) Presbyteri non sunt passi se connumerari.

2) Molendinatores per den 50.

3) E nagy összeg nem csupán a molnárok, hanem az összes zsel-  
lérek taksáját képviseli. Ez utóbbiakat a megyében nem vonták be a

Mennyi folyt be az adóból, arra nézve hiányoznak a hivatalos kimutatások. Az itt közölt számadás inkább előirányzatnak látszik. Végül a várható jövedelmet következőleg — a fentebbi részletezéstől sokban eltérően — praeliminálja :

Porták után 1 frtos adó . . . . .	52,474 frt — dr.
Egy porta után 20 dros lucrum Camerae	10,502 » 80 »
Egy telkesek taksája . . . . .	1,435 » 20 »
Lelkészek taksája . . . . .	561 » 19 »
70 malom á 50 dr. . . . .	35 » — »
	<hr/>
	65,008 » 19 »

portális összeírásba, hanem a szolgál-renden levő emberekre külön fejadót vetettek.

4) Per Cassovienses non est permissus connumerari. Csak Serédy Gáspár javai vannak összeírva.

5) Connumerari non est permissus, vero ex eo per nobiles elata est summa portarum 337.

6) Nobiles unius sessionis non solverunt, neque presbyteri.

## XIII.

## Megyék adója 1549.

(N. M. F. L. 1008. III. és 921. I. köteteiből összeállítva.)

## I.

## Primum subsidium.

(1 $\frac{1}{4}$  forint.)

M e g y e	Porták száma		Egy telkesek taksája	Összes kirovás	Tiszta bevétel
	szabad	hódolt			
Pozsony.....	3,401	—	94'25	4,345'50	4,114'88
Komárom ....	260	265 $\frac{1}{2}$	23'50	514'50	376'25
Esztergom....	—	157	—	98'12	50
Nyitra.....	4,634 $\frac{1}{2}$	20 $\frac{1}{2}$	12'37	5,825'31	5,437'10
Bars.....	1,156 $\frac{1}{2}$	426 $\frac{1}{2}$	10	1,722'18	1,143'56
Hont.....	947 $\frac{1}{2}$	1,186 $\frac{1}{2}$	2'43	1,928'37	791'97
Nógrád.....	1,223 $\frac{1}{2}$	549	4'12	1,876'62	1,535'19
Heves.....	—	919	—	574'37	)
Borsod.....	1,611 $\frac{1}{2}$	—	24'50	2,038'87	1,747'65
Gömör.....	1,927	—	—	1,927	2) 859'50
Árva.....	186	—	3'50	236	157'05
Turóc.....	584	—	15'37	745'37	607'80
Liptó.....	360 $\frac{1}{2}$	—	6'50	457'12	378'90
Trencsén.....	1,665	—	15'81	2,097'06	1,705'19
Zólyom.....	1,073 $\frac{1}{2}$	—	4'50	2,688'25	2,150'13
Szepes.....	1,044 $\frac{1}{2}$	—	12'81	1,318'43	1,219'55
Sáros.....	1,747 $\frac{1}{2}$	—	12'50	1,821'87	1,664'92
Torna.....	351	—	5	443'75	367'20
Abauj.....	—	—	—	—	—
Zemplén.....	2,339 $\frac{1}{2}$	—	6'75	2,931'12	2,553
Ung.....	645	—	9'75	816	732'60
Ugocea.....	589 $\frac{1}{2}$	—	26	762'87	674
Máramaros...	814 $\frac{1}{2}$	—	47'50	1,065'62	960'05
Bereg.....	1,305	—	11'50	1,642'75	1,491
Szathmár....	3,453	—	32	4,348'25	4,093'40
Kraszna.....	823	—	4'25	1,033'62	964'27
Közép-Szolnok	1,304	—	21'58	1,651'58	1,091'71
Mosony.....	728	—	5'25	915'25	713'02
Győr.....	201	37	12'25	286'62	214
Veszprém.....	88	635	20'37	527'25	247'50
Sopron.....	1,296	—	20'37	1,640'37	1,460'47
Vas.....	3,567 $\frac{1}{2}$	102 $\frac{1}{2}$	57'25	4,580'68	4,335'65
Zala.....	5,200 $\frac{1}{2}$	126	205'50	13,364'25	11,455'83
Somogy.....	319	920	5'62	973'12	676'79
Szabolcs.....	3,685	—	29'37	4,860'62	4,349'15
Baranya.....	—	—	—	—	685'34
	48,532	5,344 $\frac{1}{2}$	762'47	72,058'66	61,104'62

) Heves egész adója befolyt. Belőle 59'2 dr. ment el költségre; 515 frt 35 drt pedig Dobó István és Zay Ferencz egri kapitányok vetettek fel. — 2) Gömörben az első részletet csak 1 frttal vetették ki. —

\*) 4) Zólyomban és Zalában az egész évi adót, mindkét részletet egyszerre számolták el. — 5) Baranyának csak kis részében lehetett az adót beszedni. Általános összeírás nem eszközöltetett.

## II.

## Secundum subsidium.

(1¼ frt).

(A kivetés ugyanolyan, mint az első részletnél. De időközben mégis mindenütt elpusztult néhány porta. Ezek leszámítatván, a kivetett összeg valamivel csekélyebb).

Megye	Kiróvás	Tiszta bevétel	Megye	Kiróvás	Tiszta bevétel
Pozsony . . .	4,312'50	3,897'37	Ung . . . . .	816'—	701'—
Komárom . .	512'—	409'25	Ugocsa . . .	762'87	678'01
Esztergom . .	95'—	58'35	Máramaros . .	1,065'62	998'05
Nyitra . . .	5,724'68	5,266'58	Bereg . . . .	1,642'75	1,484'52
Bars . . . .	1,665'93	1,129'60	Szatmár . . .	4,348'25	4,196'15
Hont . . . .	1,928'37	1,797'45	Szabolcs . . .	4,860'62	4,327'35
Nógrád . . .	1,867'62	1,234'79	Kraszna . . .	1,033'62	959'85
Heves . . . .	574'37	<sup>1)</sup>	K.-Szolnok . .	1,651'58	1,203'23
Borsod . . .	2,038'87	1,748'27	Moson . . . .	795'25	713'25
Gömör . . .	2,946'50 <sup>2)</sup>	2,472'91	Győr . . . . .	286'62	187'70
Árva . . . .	234'75	163'57	Veszprém . .	527'25	239'50
Turóc . . . .	745'37	566'62	Sopron . . . .	1,640'37	1,475'41
Liptó . . . .	449'62	372'15	Vas . . . . .	4,554'18	4,021'72
Trencsén . .	2,080'31	1,454'14	Somogy . . . .	973'12	677'31
Zólyom . . .	—	<sup>3)</sup>	Zala . . . . .	—	<sup>4)</sup>
Szepes . . .	1,318'43	1,689'42	Baranya . . .	—	<sup>5)</sup>
Sáros . . . .	1,821'87	1,689'42	Abauj . . . . .	—	—
Torna . . . .	443'25	336'80			
Zemplén . .	2,791'12	2,567'47		56,508'66	48,717'21

Az országgyűlés 1548-ban megállapította, hogy a jobbágyok és molnárok a porták száma szerint 2½ frtot, az egy telkes nemesek 50 drt fizessenek. Adózni tartozott 35 megye. Cottus tamen Abaujvár totum demptis bonis fidelium R. Mattis abstraxit. Frater Georgius Eppus Várad. praetendens cum non esse dicionis Regiae Mattis. E helyett adózott valamit (685'34) Baranya vármegye. A 34 vármegye beküldte számadásait. Ezekben az előírányzat következő:

A megszámlált hódolatlan porták száma . . . .	48,412½ à 2½ frt =	121,031'25 frt
A megszámlált hódolt porták száma . . . . .	5,334½ à 1¼ » =	6,668'12 »
Egy telkesek taksája . . . . .		1,384'65 »
Baranyából . . . . .		685'34 »

Összes bevétel 129,769'36 frt.

Ez összegből a kamarához tényleg befolyt 109,228'54 frt.

A behajtási költségek s hátralékok megvilágítására szolgáljon Pozsony megye részletes számadása.

<sup>1)</sup> Hevesben újra az egri kapitányok vették fel az adót.

<sup>2)</sup> Gömörben ezuttal 1 frt 50 drt, tehát az első részletnél elmaradt ¼ frtot is beszédtek s az egy telkesek 55½ frtot fizettek.

<sup>3)</sup> <sup>4)</sup> <sup>5)</sup> Adójak az első részletben már az egész évre ki van mutatva.



*I. Primum subsidium.*

<i>Kirovás.</i>		4,345'50	frt
<i>Költség.</i>	Viccomes pro consueto salario 12'—	frt	
	Iudices nobilium » 16'—	»	
	Notarius sedis » 2'—	»	
	Dicator pro salario et expensis 97'10	»	127'10 »
<i>Elengedés.</i>	A nagy-szombati szerzeteseknek 50'—	frt	
	Finita connumeratione istius		
	Cottus ob miniam paupertatem colonorum nempe cum intolerabili annona frugum laborarunt, rectificati et relaxati 30'—	»	
	Sunt rectificatae curiae nob. unius sess.	3'—	» 83,— »
<i>Hátralék.</i>	Losonczy István megtartott	11'25	frt
	Özvegy Pernsteinné javaiban	1'25	»
	A pozsonyi vár javaiban	1'25	»
	Az egy telkes nemeseknél	6'77	» 20'52 »
	A kamarának átadatott készpénzben		4,114'88 »
	Összesen		4,345'50

*II. Secundum subsidium.*

<i>Kirovás</i>		4,312'50	frt
<i>Költség,</i> mint az első részletnél.		127'10	»
<i>Elengedés.</i>	Oppidum Samarja in majori parte combustum a király kegyelméből	137'50	frt
	A nagy-szombati szerzeteseknek 50'—	»	
	Domus demuo desertae et rectific.	51'87	» 239'37 »
<i>Hátralék</i> összesen		49'—	»
A kamarának átadatott készpénzben			3,897'03 »

Az első részletről tett számadásban említi *Nyitra megye*: Propter oppressiones plurimas atque ob metum turcarum de domibus suis auferunt coloni, mi miatt 83 frt 12 krt kellett leírni. *Bars*: Carbonarii Cittis Semniec. juxta contenta articulorum nihil solverunt; e czimen 182 frt 50 dr, az elhagyott házak után 40 frt iratott le a kirovásból. — *Hont*: Dicator tempore expugnationis arcis Leva a servitoribus Melchioris Balassa captus ac expugnata arce a militibus jam-jam obstructandus pro demptione capitis sui coactus est solvere 18 fl. 66 dr. Ab eodem dicatore tempore captivitatis suae servitores Balassae ademerunt de pecunia? — *Arva*: Restant valachi et picatores nullam agriculturam habentes, qui faciunt 33 fl. 75 dr. — *Turóc*: Valachi et piscatores insoluti 11 fl. 25 dr; carbonarii civium Cremnic 51 fl. 25 dr. — *Máramaros*: Aliquibus sectoribus salium et nautis relaxati 9 fl. 37 dr. — *Mosony*: Per Hispanos desolatae portae 96 és pedig Bona ad arcem Ovár pert. 41., Dni Puchhamer 26, Wolfgang Horvath 15, Wolfgang Jósá 14 portae. — *Veszprém*: az egytelkesek lakóhelyeül Szent-Gált és Németit említik.

A második részletről tett számadásban említi *Nyitra*, hogy az első részlet óta 132 frt 49 drt kellett az elpusztult és elhagyott házak után leírni. *Borsodban* 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, *Árvában* 6 porta pusztult el; *Zalában* 100 frt 37 dr., *Veszprém*ben ob metum turcarum fugitivi 7 frt 15 drt kellett leírni. *Győrben* a dicator az árvizek s a sok kártétel miatt, melyet a spanyolok az ő birtokán ejtettek, nagyobb költséget számított fel a rendesnél.

## XIV.

## Megyék adója 1550.

(N. M. F. L. 1008 : III. kötet.)

(Mindegyik részlet egy-egy forint.)

Megye	Porták száma		Kirovás	Tiszta bevétel	
	szabad	bódolt		az első részlet	második részlet
Pozsony . . . .	3,401	—	3,401'—	3,075'35	3,015'82
Komárom . . .	260	265 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	392'75	272'47	256'30
Esztergom . . .	—	157	78'50	63'83	57'73
Nyitra . . . . .	4,634 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	20 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,644'75	4,197'44	4,155'58
Bars . . . . .	1,156 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	426 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,369'75	1,009'05	1,051'45
Hont . . . . .	949 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,202 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,550'75	1,151'10	1,167'63
Nógrád . . . . .	1,224 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	602	1,525'50	1,314'12	1,249'84
Heves . . . . .	68	914 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	525'25	448'46	417'93
Borsod . . . . .	1,161 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,161'50	1,295'25	1,300'—
Gömör . . . . .	1,927	—	1,927'—	1,615'45	1,540'50
Árva . . . . .	186	—	186'—	107'63	106'97
Turóc . . . . .	584	—	584'—	476'72	475'72
Liptó . . . . .	360 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	360'50	297'83	294'95
Trencsén . . . .	1,665	—	1,665'—	1,327'93	1,319'05
Zólyom . . . . .	1,073 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,073'50	867'20	807'44
Szepes . . . . .	1,044 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,044'50	945'50	960'50
Sáros . . . . .	1,447 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,447'50	1,291'93	1,292'40
Torna . . . . .	351	—	351'—	289'25	262'78
Zemplén . . . .	2,339 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	2,339'50	2,000'72	2,051'45
Abauj . . . . .	—	—	—	—	595'—
Ung . . . . .	645	—	645	581'92	584'32
Ugocsa . . . . .	589 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	589'50	488'38	484'55
Máramaros . . .	814 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	814'50	722'51	713'35
Bereg . . . . .	1,305	—	1,305'—	1,162'48	1,189'39
Szatmár . . . . .	3,453	—	3,453'—	3,105'92	3,272'—
Szabolcs . . . .	3,865	—	3,865'—	3,476'20	3,603'—
Kraszna . . . .	826 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	826'50	727'63	709'53
Közép-Szolnok .	1,310 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,310'50	892'50	893'50
Mosony . . . . .	728	—	728'—	617'27	600'—
Győr . . . . .	201	37	219'50	185'43	185'07
Veszprém . . . .	88	635	405'50	263'10	263'—
Sopron . . . . .	1,296	—	1,296'—	1,147'97	1,138'30
Vas . . . . .	3,567 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	102 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,618'75	3,344'50	3,251'22
Zala . . . . .	5,100 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	226	5,213'50	3,378'88	2,650'55
Somogy . . . . .	319	910	774'—	442'93	417'75
	47,943	5,499	50,692'50	42,564'85	42,334'57

In diaeta generali pro festo Epiphaniae dni anni praescripti 1550 Posenii celebrata ad defensionem et conservationem arcium finitimarum regni oblata erant per dnos status et ordines Regni duo subsidia duorum finorum in duobis videlicet terminis juxta connumerationem anni praeteriti 1549 per vicecomites singulorum Comitatum exigenda.

In anno autem praecedenti 1549 per 34 Cottus numeratae erant per dicatores Regiae Mattis portae colonorum turcis non serventium 48,412<sup>1</sup>/<sub>2</sub>. Eorum vero qui turcis serviunt portae 5,334<sup>1</sup>/<sub>2</sub> hoc est in toto 53,747. De quibus hoc anno subsidium praescriptum duorum flor. contribui decretum fuit nisi quod coloni turcis tributum pendentes dimidium saltem solvere debuerunt.

Et sic tota summa contributionis hujus anni juxta praescriptam numerationem faceret summam flor. 102,159.50.

Vicecomites tamen in suis registis dant in rationem portas turcis tributum pendentes 5,499 reliquas vero ab hujusmodi onere liberas 48,393.—, quae juxta ordinationem regnicolarum in duobus terminis facerent simul cum illis duobus flor. qui in Cottu Heves in termino secundae exactionis aucti fuerunt, summam 102,287.—.

De Cottu tricesimo quinto, hoc est Abaujvár hoc anno administrati sunt per quendam Andream de Gorgh Bátor sine data ratione flor. 595'—-. Utraque summa simul contracta facit 102,882'—-.

Nobiles unius sessionis et molendinatores hoc anno nihil solverunt.

#### Exitus.

Ad Cameram R. Mattis per vicecomites praesentati sunt	84,995 fl. 41 dr.
Salaria consueta vicecomitum, judicum nobilium et notariorum sedis . . . . .	1,937 » — »
Salaria vicecomitum seu exactorum ex constitutione publica ordinata, simul cum expensis, quas iidem exactores in administratione pecuniarum ad cameram fecerant . . . . .	1,409 » 05 »
Per eodem vicecomites ex summa illa capitali connumeratione anni 1549 eo, quod dicerentur combustae domus, item colonos ob egestatem aufugisse vel alioquin anno praeterito contra aequitatem conscriptos fuisse per dicatores (quos usitato vocabulo rectificationes vocant) detracti et defalcati sunt	5,827 » 50 »
Detracta sunt quoque de ea summa connumerationis anni 1549 molendina, quae in praesenti contributione nihil solvunt . . . . .	751 » 50 »
In Cottu Moson complures domus per hispanos milites desolatae cum essent, nihil solvere potuerunt coloni	140 » — »
In Cottu Bars utraque Lewa et Chyffár dirrepta, nihil solverunt . . . . .	39 » — »

Carbonarii Civitatum montanarum in Cottibus Thurócz et Bars anno praeterito inter colonos connumerati nihil solverunt . . . . .	352 fl. — dr.
Tenuiores quidam coloni, quos valachos et piscatores vocant, qui nullos agros possidere dicuntur in Cottibus Thurócz et Árva non solverunt . . . . .	72 » — »
Officiales Joannis Therewk penes quasdam literas Regias pro municione oppidi Pápa retinuerunt flor. 176. Eo modo cives Trinchenienses retinuerunt flor. 180. Utraque summa . . . . .	356 » — »
Moniales Thyrnavienses in Cottu Poson. penes eorum privilegia retinuerunt . . . . .	80 » — »
Civitas Zakoleza in Cottu Nyitriensi propterea quod dicit se liberis civitatibus fuisse adnumeratam solvere recusavit . . . . .	105 » — »
Ex pertinenciis arcis Muran satis desolatis praetextu concessae cujusdam anno praeterito 1549 per dnum Cottum a Salmis generalem Capitaneum non sunt soluti in Cottu Gömör . . . . .	227 » — »
In Cottibus Szatmár et Castriferrei juxta privilegia retenti sunt . . . . .	231 » 55 »
Possessio Ranowitza in Cottu Scepusiensi existens pro damnis quibusdam, quae se a gentibus R. Mattis tempore obsidionis arcis Muran accepisse dicit, retinuit . . . . .	19 » — »
Bona vicecottis Cottis Simigiensis Francisci Pernezy per R. Mattem relaxata . . . . .	30 » 26 »
Bona Sebastiani Polyany in Cottu Castriferrei existentia eo quod segetes earum grando percussit, penes Regiam concessionem nihil solverunt . . . . .	71 » 50 »
Narsadistae in Comarom existentes, qui Regio stipendio aluntur, nihil solverunt ab eorum portis . . . . .	30 » — »
Vicecomites Cottum Máramaros et Bars. Commissarii R. Mattis ad lustrandas Cameras maramarosienes ac ad inquirenda damna per hispanos milites in Cottu Bars. colonis capituli strigoniensis illata expeditis, numerantur . . . . .	65 » — »
Frater Georgius, Ladislaus Edenffy et cassovienses rebelles R. Matti in Cottibus Sáros, Zemplén, Zabolch et Zolnok mediocri exegerunt et retinuerunt . . . . .	863 » — »
<i>Summa praesentatorum ad Cameram, salariorum, expensarum vicecomitum, defalcatorum ac reliquorum retentorum . . . . .</i>	97,634 » 77 »

**Restantiae juxta rationes vicecomitum.**

Restant in bonis Francisci Nyáry in Cottu Poson. 4, in Nitriensi 25.30 . . . . .	29 fl. 30 dr.
Restant in bonis Andreae Bathory in Posoniensi 2, in Strigoniensi 4.40, in Zathmar 24, in Zabolch 3, in Simig 322 . . . . .	355 » 40 »
Restant in bonis Christophori Ország et Stephani Losonczy in Nitriensi 32 <sup>1</sup> / <sub>3</sub> , in Honth 348, in Neograd 40, in Zathmár 11 . . . . .	431 » 50 »
Restant in bonis Michaelis Mérey in Cottu Nitriensi . . . . .	8 » — »
Réstant in bonis Epatus Agriensis in Heves 66, in Zemplin 11 . . . . .	77 » — »
Restant in bonis R. Mattis in pertinentiis arcium Zoliensi, Dobraniwa, Wygles, Lypche . . . . .	292 » 30 »
Restant in bonis Georgii Báthory in Zemplin . . . . .	10 » — »
Restant in bonis Gabr. Perényi in Zemplin 12 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> , in Zabolch 121 . . . . .	133 » 50 »
Restant in bonis Georgii Homonnay in Zemplin . . . . .	6 » — »
Restant in bonis Relictae Antonii Homonnay in Zemplin . . . . .	13 » — »
Restant in bonis Georgii Serédy in Zemplin 18, in Zabolch 18 . . . . .	36 » — »
Restant in bonis Dni quondam Casparis Drágfy in Zolnok medl. . . . .	94 » — »
Restant in bonis Sigismundi Balassa in Zoliensi 3, in Neograd 2 . . . . .	5 » — »
Restant in bonis Mauritií Fürst in Moson . . . . .	10 » — »
Restant in bonis Thomae Nádasdy in Sopron 20, in Simig 22, in Zala 1 . . . . .	43 » — »
Restant in bonis Ladislai Bánffy in Zala . . . . .	8 » — »
Restant in bonis Stephani Bánffy in Zala . . . . .	16 » — »
Restant in bonis Nicolai Zrinyi in Zala . . . . .	1,086 » 50 »
Restant in bonis Andreae Bathor de Somlyó in Krazna . . . . .	32 » — »
Restant in bonis Epatus Wespremiensis in Zala . . . . .	45 » 50 »
Restant in bonis diversorum nobilium in diversis cottibus . . . . .	364 » 64 »
Franciscus Tahy praefectus arcis Zygeth in bonis suis in Cottu Simig, exegit et retinuit . . . . .	15 » — »
Restant apud Paulum Danch officialem dni Bebek per eum de diversorum bonis in Neograd, in secundo subsidio exacti . . . . .	32 » — »
<i>Summa restantiarum apud diversos dnos Magnates et nobiles . . . . .</i>	3,144 » 14 »
<i>Summa pecuniae apud vicecomites sive exactores restantis . . . . .</i>	2,103 » 09 »
<b>Summa totius exitus facit flor. 102,882.</b>	

## XV.

## Megyék adója 1552.

(Közös pénzügyminiszterium. Bécs.)

Az itt közölt összeírás nagyobbára még az 1549-ki portaszámot tünteti föl, de nem mindenütt. Sok helyen lényeges változások mutatkoznak, másutt már az 1552-ki összeírás adatai is felhasználvák. Az okmány kétségkívül előirányzatféle s olyan czélból készült, hogy a kivetendő adó várható eredményeiről adjon tájékozást. Különösen értékesek a hozzá fűzött megjegyzések az ország állapotáról:

Megye	Porták száma
Pozsony . . . . .	3,624
Komárom és } Esztergom }	371
Nyitra . . . . .	4,655
Gömör . . . . .	1,892
Zólyom . . . . .	1,049
Turóc . . . . .	582
Árva . . . . .	186
Liptó . . . . .	360
Trencsén . . . . .	1,665
Szepes . . . . .	1,044
Sáros . . . . .	1,447
Torna . . . . .	283
Zemplén . . . . .	2,339
Ung . . . . .	645
Bereg . . . . .	1,305
Máramaros . . . . .	824
Ugocsa . . . . .	645
Szathmár . . . . .	3,453
Kraszna . . . . .	826
Közép-Szolnok . . . . .	1,310
Mosony . . . . .	735
Vas . . . . .	3,686
Sopron . . . . .	1,314
Summa . . . . .	34,240

In suprascriptis Cottibus facta est exactio secundum connumerationem portarum praescriptarum anni 1549 usque ad annum praesentem et sunt hii Cottus adhuc integri. Sed quia per Regiae Mattis exercitus diversos vehementer afflicti et diminuti sunt et nunc etiam in plerisque locis magna fames et penuria est, timendum est, ne in connumeratione, quae nunc sit multo minor portarum numerus inveniatur. Sunt praeterea de connumeratione praedicta defalcanda salaria dicatorum, vicecottum, iudicum nobilium, notariorum et aliae rectificationes, quae iudices Cottum fieri solent.

Sequuntur alii Cottus secundum eandem Connumerationem anni 1549.

Megye	Porták száma
Bars . . . . .	1,373
Hont . . . . .	1,218
Nógrád . . . . .	1,524
Heves . . . . .	996
Borsod . . . . .	1,558
Szabolcs . . . . .	3,864

Megye	Porták száma
Győr . . . . .	219
Veszprém . . . . .	405
Zala . . . . .	5,213
Somogy . . . . .	871
Summa . . . . .	17,241

De numero praescriptorum Cottum non nulli anno proxime praeterito per turcas partim desolati et in eorum ditionem redacti sunt, ut Hont, Nógrád, Veszprém; partim vero per milites Regiae Mattis non solutos ita exhausti sunt, ut ex eis minima pars connumerationis praedictae expectari possit. Eripiunt enim milites colonis omnem victum sine omni praetio. Ad hoc accidit, quod magna pars istorum Cottum, qui nondum prorsus in potestate turcarum pervenerunt, turcis tributum pendere coguntur et ob hoc Regiae Mattis saltem dimidium partem dicacae ex publica constitutione solvere tenentur. De quibus nihilominus dicatores, vicecottes, iud. nobilium et alii sua salaria recipiant et plerique loca sunt ejusmodi ut per dicatorem et vicecomites adiri nullo modo possint nisi velint id cum periculo vitae tentare.

Sequuntur Cottus qui fuerunt *sub ditione Monachi: Abauj, Bihar, Csandád, Békés, Csongrád, Külső-Szolnok, Arad, Zaránd, Torontál, Temes*. Ex his Cottibus solum Abaujvárensis in praesente est Regiae Mattis integer et aliqua bona partis Cottus Bihar. Alii autem Cottus omnes in ditione Turcarum anno proxime praeterito pervenerunt, nisi quantum circa arcem Gyula in Cottu Békés et aliis vicinioribus pro aliqua parte per vim gentium R. Mattis retinentur. Unde parum quid exigi potest, facit autem Cottus Abauj circiter portas 1,300, in Bihar autem circiter 4—5,000 portarum restare dicuntur.

Sequuntur *deputationes* per limitationem Camerae Hung. in Cottibus infrascriptis:

Cottus *Gömör, Borsod, Heves* deputati sunt ad completionem trium millium flor., qui ad structuram arcis Agriensis dari debebant similiter et ad aedificia arcis Muran.

Cottus *Szabolcs, Szathmár, Kraszna, Közép-Szolnok, Bihar* et quae ex aliis Cottibus illarum partium exigi poterint, deputati sunt pro solutione Dni Andreae Báthory, Melchioris et Ioannis Balassa, ac aliorum capitaneorum R. Mattis ultra Tibiscum, quibus jam deputata summa 13,000 fl et in posterum quoque sine dubio solutiones fieri illis debebunt. Et praeterea ad intertentionem arcis Gyula gentiumque ibidem existentium in quantum per praesentes turbas exactio aliqua fieri poterit.

Ad Cassoviam et arcem Sáros pro militum intertentione ac pro solutione decimarum, quae ad utrumque locum conductae sunt, debebunt converti subsidia ex Cottis *Szepes, Sáros, Abauj, Zemplén, Ung*.

Cottus autem *Torna* subsidium percepit Dna Relicta Casparis Horváth in ratione 2,000 fl, qui ei quotannis solvi debent usque ad completionem summae debitaе.

Praeterea dimidium partem Cottus *Nyitra* deputavit Mattas R. ad restorationem oppidi Nyitra.

Ex Cottu etiam *Trencsén* deputati sunt ad aedificatione Arcis ejus loci 600 fl.

XVI.  
M e g y é k a d ó j a 1552. I.

(N. M. F. L. 1000.)

(Egy-egy részlet 1 $\frac{1}{2}$  ft.)

M e g y e	P o r t a		per desolatio- nes, combusti- nes diminutae portae	I. subsidium		II. subsidium	
	szabad	hdt		kirovás	tiszta bevétel	kirovás	tiszta bevétel
Pozsony . . . .	3,624	—	532	5,436'—	4,327'25	4,563'—	3,805'50
Komárom . . .	242	273½	85¾	568'12	357'49	439'50	266'—
Esztergom . . .	—	153	16½	114'75	80'52	105'37	70'—
Nyitra . . . . .	4,428½	—	463¾	6,642'75	5,400'—	5,992'50	5,217'—
Bars . . . . .	1,156	433½	76	2,059'87	1,524'35	1,945'82	1,401'—
Hont . . . . .	949½	1,186½	440½	2,314'12	1,710'—	1,517'25	1,022'02
Nógrád . . . . .	1,224½	602	140	2,288'25	1,000'—	296'62	240'—
Árva . . . . .	154	—	—	231'—	184'50	231'—	160'—
Turóc . . . . .	584	—	24½	876'—	757'—	839'—	650'—
Liptó . . . . .	365	—	6	548'25	402'96	539'25	395'25
Trencsén . . .	1,645	—	336	2,467'50	1,498'—	1,835'16	1,074'10
Zólyom . . . . .	1,049½	—	—	1,574'25	515'—	1,574'25	1,288'50
Mosony . . . . .	735	—	21½	1,102'50	882'50	1,065'—	885'50
Győr . . . . .	201	37	49	329'25	200'—	00'—	00'—
Veszprém . . .	88	635½	18	608'62	291'50	582'75	265'75
Sopron . . . . .	1,316½	—	170	1,974'07	1,533'25	1,756'50	1,610'—
Vas . . . . .	3,686½	—	231	5,529'75	5,016'25	4,221'—	4,055'75
Zala . . . . .	4,572½	605½	598	7,312'87	4,765'25	3,380'43	1,814'87



M e g y é k a d ó j a 1552. II.

M e g y e	P o r t a		I. subsidium		II. subsidium		
	szabad	hdt	per desolatio- nes, combustio- nes diminitae portae	kirovás	tiszta bevétel	kirovás	tiszta bevétel
Somogy . . . .	413 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	915 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	37	1,306'87	640'—	1,338'75	749'—
Szepes . . . .	1,047	—	83 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,570'50	1,381'30	1,443'75	1,342'50
Sáros . . . .	1,752 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	79	2,628'75	2,185'25	2,510'25	2,428'25
Torna . . . .	283 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	18 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	425'35	360'50	397'50	505'—
Abauj . . . .	1,874 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	—	2,811'75	2,488'—	2,811'75	2,286'35
Zemplén . . . .	2,909	—	148	4,368'50	3,260'—	4,143'—	3,187'61
Ung . . . .	389 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	—	1,334'25	1,247'50	—	—
Borsod . . . .	1,558	—	40 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,337'—	1,820'50	—	—
Héves . . . .	513	966	40	1,494'—	1,270'—	1,239'75	656'—
Gömör . . . .	1,892	—	15	2,838'—	2,545'50	2,815'50	2,172'—
Szabolcs . . . .	4,145	—	237	6,217'50	5,100'—	Propter tumultus qui tum per Petrovyth concitati fuerunt, se- cundum dicam sol- vere recusarunt	
Szatmár . . . .	3,597	—	56	5,368'50	5,100'—		
Kraszna . . . .	831 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	48 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,247'25	1,050'—		
Közép-Szolnok	1,346	—	87	2,019'—	1,350'—		
Máramaros . .	824 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	71	1,236'75	1,035'75	1,122'75	1,010'50
Ugocsa . . . .	645 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	116	968'25	714'25	794'25	600'—
Bereg . . . .	1,305	—	30 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,957'50	1,836'—	1,911'75	1,705'—
Bihar . . . .	11,321	—	884	17,017'50	10,563'50	12,085'50	6,881'25
Békés . . . .	1,328 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	—	1,992'75	1,900'—	Ez öt megyéhez járul a második subsidiumban Zaránd is Capta arce Temesvár és Lippha confusus omnibus Exactor iste in civitate Gryla existens auxilio gentium R. Mattis exegit Zaránd 607'50, Békés 733'50, Csanád 96, Arad 4'50, Csongrád 37'50, összesen 1,686'50. Külső-Szolnok egy részéből még behajlott a pestmegyei dicatort 84 ft. Pest megyéből 584'75, összesen 669'75. Ebből a kamarához 574'50.	
Csongrád . . .	262	65	—	441'75	275'—		
Csanád . . . .	228	—	—	342'—	300'—		
Arad . . . .	1,081 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	—	1,622'25	1,500'—		
Külső-Szolnok.	852 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	295	—	1,500'—	1,411'50		
66,922 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>			6,168	5,250 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	105,018'89	79,790'37	63,498'90
						47,544'70	

XVII.  
**Megyéki adója 1553. I.**  
 (N. M. F. L. 1000).  
 1 forintos adó mindegyik részle.

Megye	Porta		Kirovás	I. subs.	II. subs.
	szabad	hódolt		tiszta bevétel	
Pozony . . . . .	3,142 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	3,142.50	2,850.77	2,761.05
Komárom . . . . .	222	238	341.—	220.15	204.—
Esztergom . . . . .	—	142	71.—	67.—	3.88
Nyitra . . . . .	4,658	—	4,658.—	4,095.50	3,456.—
Bars . . . . .	—	—	—	—	—
Hont . . . . .	272	1,548 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,046.25	874.25	786.35
Nógrád . . . . .	—	nihil	perceptum	—	—
Árva . . . . .	147	—	147.—	103.—	112.55
Turóc . . . . .	592	—	592.—	500.—	419.—
Liptó . . . . .	445	—	445.—	342.—	343.—
Trencsén . . . . .	1,194	—	1,194.—	1,000.—	700.—
Zólyom . . . . .	1,067	—	1,067.—	900.—	575.—
Mosony . . . . .	852 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	852.50	634.—	667.—
Győr . . . . .	244	93	290.50	240.—	—
Veszprém . . . . .	—	—	378.—	280.—	132.50
Sopron . . . . .	1,171	—	1,171.—	1,021.50	1,028.50
Vas . . . . .	2,842	—	2,842.—	2,649.50	2,517.—
Zala . . . . .	2,035 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	365 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,218.25	1,403.—	901.—
Somogy . . . . .	515	756	893.—	476.—	458.—
Szepes . . . . .	903 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	903.50	841.84	831.50
Sáros . . . . .	1,654 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,654.50	1,578.50	1,564.50
Torna . . . . .	377 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	377.50	300.—	300.—

Az egész a nyitrai várhoz volt deputálva.

## M e g y é k a d ó j a 1553. II.

M e g y e	P o r t a		Kirovás	I. subs.	II. subs.
	szabad	hódolt		tiszta bevétel	
Abauj . . . . .	2,105 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	2,105'50	1,788'50	—
Zemplén . . . . .	2,458	—	2,458'—	2,250'—	2,053'—
Ung . . . . .	941	—	941'—	832'—	789'—
Borsod . . . . .	1,513	—	1,513'—	1,222'50	1,215'50
Heves . . . . .	—	—	—	—	—
Gömör . . . . .	1,751	16	1,749'—	1,389'—	1,128'50
Szabolcs . . . . .	2,709	—	2,709'—	2,500'—	2,400'—
Szatmár . . . . .	3,467	—	3,467'—	2,800'—	2,800'—
Kraszna . . . . .	724	—	724'—	600'—	514'39
Közép-Szolnok . . . . .	1,169	—	1,169'—	700'—	670'—
Máramaros . . . . .	820 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	820'50	716'50	716'50
Ugocsa . . . . .	593	—	593'—	502'—	502'—
Bereg . . . . .	—	—	—	—	—
Bihar . . . . .	8,376	—	8,376'—	6,361'50	3,687'—
Zaránd . . . . .	—	—	—	691'—	834'—
Békés . . . . .	—	—	—	606'—	629'—
Csanád . . . . .	—	—	—	139'—	191'—
Külös-Szolnok . . . . .	—	—	—	343'—	80'—
Csongrád . . . . .	—	—	—	33'—	36'—
Arad . . . . .	—	—	—	34'—	44'—
48,962			50,909'50	43,885,01	36,050'72
Füst			Mindkét részlet	A kamaránál befolyt mind-	
Zágráb . . . . .	2,761 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	2,761'50	két részletből, mely 4,666	
Varasd . . . . .	1,537 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,537'50	frtnyi kirovott összeget tesz,	
Kőrös . . . . .	367	—	367'—	2,891'75	

Az 1553-ki országgyűlés elrendelte, hogy a Szlavon megyék is a kamarához fizessenek füstönkint 50 denárt egy-egy részlet után. Zágráb három járását irták össze. A negyediknek a Kulpán tulinak régi adómentessége volt.

XVIII.  
M e g y é k a d ó j a 1554. I.

(N. M. F. L. 1000.)

Egy-egy részlet egy frt.

M e g y e	Porta		Kirovás	I. subs.		II. subs.
	szabad	hódolt			befolyt	
Pozsony . . . . .	3,125 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	3,125 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,844 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,169 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Ez költségre ment.
Komárom . . . . .	258 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	260	388 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	314 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	279 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Esztergom . . . . .	—	141	70 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	25 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	
Nyitra . . . . .	4,394	164	4,478 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,337 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,285 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Révay Mihálynak deputálva.
Bars . . . . .	927	483	1,168 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	881 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	860 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Hont . . . . .	269 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,469	1,004 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	588 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	452 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Nógrád . . . . .	—	—	—	—	—	Hadak fizetésére. Torda Zsigmond kezéhez. Egerbe.
Árva . . . . .	213	—	213 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	119 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	100 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Turóc . . . . .	592	—	592 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	516 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	530 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Liptó . . . . .	445	—	445 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	192 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	150 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Révay Mihálynak deputálva.
Trencsén . . . . .	1,160	—	1,160 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	531 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	364 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Zólyom . . . . .	970 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	45	992 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	524 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	678 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Mosony . . . . .	683 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	683 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	567 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	363 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Révay Mihálynak deputálva.
Győr . . . . .	171	74	208 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	181 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	145 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Veszprém . . . . .	—	567	283 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	198 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	172 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Sopron . . . . .	1,299	—	1,299 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,180 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,180 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Hadak fizetésére. Torda Zsigmond kezéhez. Egerbe.
Vás . . . . .	3,082	—	3,082 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,905 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,942 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Zala . . . . .	3,243	—	3,601 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,955 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,329 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Somogy . . . . .	—	—	—	—	—	Hadak fizetésére. Torda Zsigmond kezéhez. Egerbe.
Szepes . . . . .	832 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	832 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	564 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	436 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Sáros . . . . .	1,546 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,546 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,422 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,393 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	
Torna . . . . .	364	—	364 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	85 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	

## Megyék adója 1554. II.

M e g y e	Porta		Kirovás	I. subs.	II. subs.
	szabad	hódolt		befolyt	
Abauj . . . . .	2,017	—	2,017.—	1,862.—	1,638.—
Zemplén . . . . .	2,537	—	2,537.—	2,340.—	2,105 <sup>30</sup>
Üng . . . . .	889 <sup>1/2</sup>	—	889 <sup>50</sup>	818.—	752.—
Borsod . . . . .	1,491	—	1,491.—	1,191 <sup>50</sup>	1,045.—
Heves . . . . .	—	1,068	534.—	473 <sup>87</sup>	459 <sup>12</sup>
Gömör . . . . .	1,587 <sup>1/2</sup>	69 <sup>1/2</sup>	1,622 <sup>25</sup>	1,133 <sup>70</sup>	897 <sup>70</sup>
Közép-Szolnok . . . . .	1,342 <sup>1/2</sup>	—	1,342 <sup>50</sup>	986.—	500.—
Máramaros . . . . .	759 <sup>1/2</sup>	—	759 <sup>50</sup>	666 <sup>90</sup>	550 <sup>50</sup>
Ugocsa . . . . .	627	—	627.—	514 <sup>90</sup>	475.—
Bereg . . . . .	1,284	—	1,284.—	1,185.—	1,175.—
Szabolcs . . . . .	2,421	353	2,597 <sup>50</sup>	2,280.—	2,199 <sup>43</sup>
Szatmár . . . . .	3,686	—	3,686.—	3,100.—	3,000.—
Kraszna . . . . .	745	—	745.—	526.—	350.—
Bihar . . . . .	7,614	—	7,614.—	6,817 <sup>50</sup>	6,486 <sup>20</sup>
Zaránd . . . . .	—	—	—	902.—	960.—
Békés . . . . .	—	—	—	445 <sup>50</sup>	462.—
Külső-Szolnok . . . . .	—	—	—	259.—	233 <sup>50</sup>
Csongrád . . . . .	—	—	—	34 <sup>50</sup>	26.—
Csanád . . . . .	—	—	—	178 <sup>50</sup>	145.—
Arad . . . . .	—	—	—	49.—	50 <sup>50</sup>
Zágráb . . . . .	50,577 <sup>1/4</sup>	5,411 <sup>1/4</sup>	53,282 <sup>87</sup>	46,696 <sup>81</sup>	43,340 <sup>57</sup>
Varasd . . . . .	Füst 4,129	—	Mindkét részlet 4,129.—	A kamará- nál befolyt 2,614 <sup>40</sup>	—

Egerbe.

Az első részlet lefizetése óta 140 egész 28<sup>1/2</sup> lt porta pusztult el.

Gyulára. Elpusztult az I. részlet óta 246<sup>1/2</sup> porta.

Az 1554. országgyűlés elrendelte, hogy a Szlavon megyék a kamarának fizessék az adott egy részletre egy füst után 50 drt. Cottus Crisenis ob desolationem tuncicam exemptus esse dicitur.

### Megyéi adója 1554. III.

(Közös pénzügyminiszterium levéltára. Bécs).

(Készpénzben befolyt a pozsonyi kamaránál még 1554-ben).

M e g y e	Primum sub- dium	Secundum subs.	1553-ki hátralék
Mosony . . . . .	567.50	85	—
Győr . . . . .	181	—	—
Komárom és Esztergom } . . . . .	439 <sup>1)</sup>	—	—
Zólyom . . . . .	523	—	—
Árva . . . . .	119	—	—
Liptó . . . . .	192	—	—
Bars . . . . .	881.50	860	—
Pozsony . . . . .	—	—	44.50
Összesen 3,892.50			

<sup>1)</sup> A két megye egész évi adójából.

XIX.  
Megyéka d ó j a 1555. I.

(N. M. F. L. 1000.)

Egy-egy részlet 1 frt.

Megye	Porta		Kirovás	Befolyt	
	szabad	hódolt		I. subs.	II. subs.
Pozsony . . . .	3,198 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	—	3,198 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	2,926 <sup>7</sup> / <sub>5</sub>	2,599 <sup>7</sup> / <sub>5</sub>
Komárom . . .	274 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	289 <sup>—</sup>	419 <sup>—</sup>	255 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	327 <sup>—</sup>
Esztergom . . .	—	135 <sup>—</sup>	67 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	63 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	—
Nyitra . . . . .	4,511 <sup>—</sup>	226 <sup>—</sup>	4,624 <sup>—</sup>	4,390 <sup>—</sup>	4,249 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>
Bars . . . . .	941 <sup>—</sup>	510 <sup>—</sup>	1,196 <sup>—</sup>	971 <sup>—</sup>	827 <sup>—</sup>
Hont . . . . .	34 <sup>—</sup>	1,094 <sup>—</sup>	581 <sup>—</sup>	496 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	432 <sup>—</sup>
Nógrád . . . . .	—	—	—	—	—
Árva . . . . .	147 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	147 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	102 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	102 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>
Turóc . . . . .	589 <sup>—</sup>	—	589 <sup>—</sup>	501 <sup>—</sup>	517 <sup>—</sup>
Liptó . . . . .	425 <sup>—</sup>	—	425 <sup>—</sup>	294 <sup>9</sup> / <sub>0</sub>	272 <sup>7</sup> / <sub>0</sub>
Trencsén . . . .	1,313 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,313 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	1,123 <sup>—</sup>	925 <sup>4</sup> / <sub>0</sub>
Zólyom . . . . .	1,036 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,036 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	866 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	864 <sup>—</sup>
Mosony . . . . .	703 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	703 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	391 <sup>6</sup> / <sub>4</sub>	425 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>
Győr . . . . .	174 <sup>—</sup>	68 <sup>—</sup>	208 <sup>—</sup>	127 <sup>—</sup>	152 <sup>—</sup>
Veszprém . . . .	—	455 <sup>—</sup>	227 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	144 <sup>—</sup>	112 <sup>—</sup>
Sopron . . . . .	1,316 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,316 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	1,187 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	1,887 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>
Vas . . . . .	3,288 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	3,288 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	3,047 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	3,043 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>
Zala . . . . .	2,712 <sup>3</sup> / <sub>8</sub>	521 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,973 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,185 <sup>6</sup> / <sub>2</sub>	2,531 <sup>6</sup> / <sub>2</sub>
Somogy . . . . .	5 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	695 <sup>—</sup>	353 <sup>—</sup>	208 <sup>—</sup>	176 <sup>—</sup>
Szepes . . . . .	800 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	800 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	415 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	459 <sup>8</sup> / <sub>0</sub>
Sáros . . . . .	1,511 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,511 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	1,273 <sup>5</sup> / <sub>0</sub>	1,070 <sup>3</sup> / <sub>0</sub>
Torna . . . . .	364 <sup>—</sup>	—	364 <sup>—</sup>	—	—

A két megyének egy rovója volt.

A selmeczi szénégézők Luchka, Kwnossora, Pleffwz, Veternyk, Scrab és Hornyaviczka falvakban laktak s 120 portát tettek. Ujbánya polgárai Magos-part falujok dicaiját, 10 porta a kórháznak adták. Révay Mihálynak adósság fejében.

Korpona 100 portával adómentes.

Pápa 65<sup>3</sup>/<sub>4</sub> porta, de ez adómentes.

Időközben 75 porta elpusztult. Hadakra. A lőcsiek falvai adómentesek. Tordának.

32 frtot Horváth Gáspár özvegyének elengedtek residui per factiosos exigi non sunt permisi.

## Megyék adója 1555. II.

Megye	Porta		Kirovás	Befolyt		
	szabad	hódolt		I. subs.	II. subs.	
Zemplén . . . .	2,404 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	2,404.50	854.—	—	Ezt Perényi Gábor szedte be. A többi ob infidelium contumaciam nem lehetett behajtani. Torda Zsigmond kezéhez. 82 porta az első 172 porta a második subsidiumkor elpusztult. Egerbe.  A dicátor s a megye János Zsigmondhoz esatl.
Abauj . . . . .	—	—	—	—	—	
Ung . . . . .	801.—	—	801.—	680.—	—	
Borsod . . . . .	1,364 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	158.—	1,443.50	1,020.50	809.11	
Gömör . . . . .	—	—	—	309.75	206.75	
Heves . . . . .	—	1,116.—	558.—	511.50	495.—	
Szabolcs . . . .	2,714.—	—	—	—	—	
Szatmár . . . .	3,782.—	—	—	—	—	
Kraszna . . . .	773.—	—	783.—	350.—	—	
Máramaros . . .	740 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	740.50	654.—	—	
Zaránd . . . . .	—	—	—	—	—	A hat megyéből mindkét részletre befolyt 4.246.50
Békés . . . . .	—	—	—	—	—	
Külső-Szolnok .	—	—	—	—	—	
Csongrád . . . .	—	—	—	—	—	
Csanád . . . . .	—	—	—	—	—	
Arad . . . . .	—	—	—	—	—	
Pest . . . . .	—	293 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	—	148.30	
Solt . . . . .	—	—	—	—	—	
Csongrád . . . .	—	—	—	—	—	
	35,876 <sup>3</sup> / <sub>5</sub>	5,561.—	31,974.37	25,350.78	26,878.93	



## Megyék adója 1555. III.

(Közös pénzügyminiszterium levéltára. Bécs. N. M. F. L. 921 : II.)

(A kamaránál készpénzben befolyt már 1555-ben.)

M e g y e		Primum subs.	Secundum subsid.	Hátralékokból
Pozsony	.	2,844.50	2,169.50	68.50
Zólyom	.	678.25	—	—
Vas	.	2,905.—	2,942.—	44.—
Sopron	.	1,235.—	1,188.—	17.—
Mosony	.	—	278.—	—
Győr	.	—	145.—	—
Veszprém	.	138.50	120.—	—
Komárom	.	276.—	179.—	—
Árva	.	—	100.—	—
Liptó	.	—	150.—	—
Szathmár	.	3,100.— <sup>1)</sup>	—	—
Szabolcs	.	2,280.—	2,199.43	—
Kraszna	.	—	350.—	—
Abauj	.	1,862.—	1,638.—	—
Zemplén	.	2,257.—	—	—
Gömör	.	1,133.70	897.70	—
Közép-Szolnok	.	500.—	986.—	—
Trencsén	.	—	736.—	—
Nyitra	.	—	—	469.72
Zala	.	—	—	872.87
Összesen	.	34,755.67	—	—

<sup>1)</sup> Egész évre.

XX.  
Megyék adója 1556. I.

(N. M. F. L. 1000.)

Mindegyik részlet egy-egy forint.

Megye	Porta		Kirovás	I. subs.		II. subs.	befejelt	
	szabad	hódolt						
Pozsony . . . . .	3,193 <sup>3/4</sup>	—	3,193 <sup>75</sup>	2,428 <sup>50</sup>	1,556 <sup>—</sup>			
Komárom és Esztergom . . . . .	—	—	486 <sup>50</sup>	275 <sup>—</sup>	308 <sup>50</sup>			
Nyitra . . . . .	4,511	226	4,624 <sup>—</sup>	3,743 <sup>75</sup>	3,419 <sup>62</sup>			Rectif. 508 <sup>1/2</sup> szabad és 38 <sup>1/2</sup> hódolt porta; a II. rész- letnél 10 szabad és 21 hódolt.
Bár . . . . .	1,196	—	1,196 <sup>—</sup>	802 <sup>40</sup>	790 <sup>—</sup>			Elpusztult 172 <sup>3/4</sup> porta; II. a törökök 164 <sup>1/2</sup> portát elpusztítottak.
Hont . . . . .	34	1,049	581 <sup>—</sup>	418 <sup>50</sup>	434 <sup>25</sup>			17 porta pusztta; II. 33 <sup>1/2</sup> .
Nógrád . . . . .	—	—	—	—	—			
Árva . . . . .	130 <sup>1/2</sup>	—	130 <sup>50</sup>	96 <sup>50</sup>	63 <sup>50</sup>			
Turóc . . . . .	589	—	589 <sup>—</sup>	527 <sup>—</sup>	527 <sup>—</sup>			Révaynak.
Liptó . . . . .	425	—	425 <sup>—</sup>	250 <sup>—</sup>	—			51 <sup>1/2</sup> porta elégett.
Trenesén . . . . .	1,313 <sup>1/2</sup>	—	1,313 <sup>50</sup>	942 <sup>50</sup>	642 <sup>50</sup>			61 porta elégett; II. 60 <sup>1/2</sup> elpusztult.
Zólyom . . . . .	913 <sup>1/2</sup>	—	913 <sup>50</sup>	874 <sup>50</sup>	877 <sup>67</sup>			In quietanciis praef. foedinarum ad Cam. R.
Mosony . . . . .	703 <sup>1/2</sup>	—	703 <sup>50</sup>	320 <sup>50</sup>	395 <sup>—</sup>			
Győr . . . . .	174	73	210 <sup>50</sup>	140 <sup>—</sup>	130 <sup>—</sup>			
Veszprém . . . . .	—	—	190 <sup>—</sup>	100 <sup>—</sup>	104 <sup>—</sup>			

Megyék adója 1556 II.

M e g y e	P o r t a		Kirovás	I. subs.		II. subs.	
	szabad	hódolt		befolyt			
Sopron . . . . .	1,316 <sup>1/2</sup>	—	1,316 <sup>50</sup>	1,187 <sup>50</sup>	1,187 <sup>50</sup>		
Vas . . . . .	3,238 <sup>1/2</sup>	—	3,238 <sup>50</sup>	2,933 <sup>50</sup>	2,922 <sup>50</sup>	A török elpusztított 85 portát.	
Zala . . . . .	—	—	2,973 <sup>12</sup>	2,426 <sup>62</sup>	1,761 <sup>70</sup>	21 porta elpusztult.	
Somogy . . . . .	—	—	353 <sup>—</sup>	126 <sup>75</sup>	—	A II. sudsidium idején a megyét a török és a német egészen elpusztította.	
Szepes . . . . .	802 <sup>1/2</sup>	—	806 <sup>50</sup>	600 <sup>—</sup>	600 <sup>—</sup>	Tavali hátralékkal a kirovás.	
Sáros . . . . .	1,558 <sup>3/4</sup>	—	1,558 <sup>75</sup>	1,121 <sup>25</sup>	1,045 <sup>—</sup>	39 porta per pestem elpusztult.	
Abauj . . . . .	1,795 <sup>—</sup>	—	1,795 <sup>—</sup>	1,454 <sup>90</sup>	1,395 <sup>—</sup>	Tordának II. 48 porta a pestis miatt pusztá	
Borsod. . . . .	—	—	—	705 <sup>84</sup>	481 <sup>22</sup>		
Pest	} együtt Csongrád						
Solt		1,697 <sup>1/2</sup>	848 <sup>75</sup>	848 <sup>75</sup>	756 <sup>25</sup>		
Heves . . . . .	—	—	—	540 <sup>—</sup>	563 <sup>—</sup>		
Gömör . . . . .	—	—	—	167 <sup>63</sup>	193 <sup>23</sup>		
Zemplén. . . . .	—	—	1,694 <sup>50</sup>	967 <sup>50</sup>	476 <sup>—</sup>	A többit propter tumultus nem lehetett behajtani.	
Torna . . . . .	—	—	—	—	99 <sup>—</sup>		
	21,895	3,045 <sup>1/2</sup>	29,141 <sup>37</sup>	23,999 <sup>39</sup>	20,728 <sup>44</sup>		

# Megyé k a d ó j a 1556. III.

(N. M. F. L. 921 : III.)

(A kamaránál készpénzben befolyt.)

M e g y e	Folyó évi adó	1556-iki hátralék	Régibb hátralék
Zólyom . . . . .	—	646'—	—
Vas . . . . .	—	6,066'50	—
Zala . . . . .	—	—	7,118'12
Mosony . . . . .	320'—	817'64	—
Győr . . . . .	141'—	152'—	—
Veszprém . . . . .	—	132'—	—
Nyitra . . . . .	—	5,894'44	8,622'59
Komárom . . . . .	—	356'—	—
Trencsén . . . . .	—	1,850'40	200'—
Liptó . . . . .	—	350'—	—
Árva . . . . .	—	205'—	—
Bars . . . . .	—	—	32'—
A szlapon megyék . . . . .	—	5,050'60 <sup>1)</sup>	—

A kamaránál összesen befolyt 37,954'29.

<sup>1)</sup> Ez összeg egy része még 1554-iki hátralék s nem is készpénzben szolgáltatott be a pozsonyi kamarához. Szlavonia dicatora a két év alatt a bannak 3,850'60. Kerecsényi László szigeti praefectusnak 1,200 frtot fizetett ki s ezek nyugtái kerültek a kamarához.

XXI.  
**Megyéka dója 1557. I.**  
(N. M. F. L. 1000).  
Egy-egy részlet 1 fnt.

M e g y e	Porta		Kirovás	I.		II.
	szabad	hódolt		befolyt		
Pozsony. . . . .	3,223 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	3,223 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,234 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,862 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Komárom. . . . .	245	289	389 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	228 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	243 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Esztergom. . . . .	—	187	98 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	57 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	57 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Nyitra. . . . .	4,098 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	170 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,188 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,818 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,860 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Bars. . . . .	1,323 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,323 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	730 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	659 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Hont. . . . .	21	1,288	665 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	346 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	266 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Nógrád. . . . .	—	—	—	—	—	—
Árva. . . . .	114 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	114 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	81 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	38 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Turóc. . . . .	568 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	568 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	486 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	494 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Liptó. . . . .	406	—	406 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	320 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	327 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Trencsén. . . . .	1,926	—	1,926 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,534 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,423 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Zólyom. . . . .	1,044	—	1,044 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	827 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	700 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Szepes. . . . .	760 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	760 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	606 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	595 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Mosony. . . . .	617	—	617 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	250 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	280 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Győr. . . . .	111	41 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	131 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	46 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	88 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—

A II. subsidiunkor Baath mező-  
város 45 portával leégett.

Révaynak.

Piscatores, venatores, et libertini össze-  
íratott 74 porta; mentesek.

Elengedtetett a hadsereg által okozott  
károk miatt 73 porta Mezőzserben, Besz-  
kölmbán, Szt.-Miklóson és Libényben.

A II. subsidiumkor Baath mező-  
város 45 portával leégett.

Révaynak.

Piscatoros, vonatoros, et libertini össze-  
íratott 74 porta; mentesek.

Elengedtetett a hadsereg által okozott  
károk miatt 78 porta Meczerben, Belső-  
Komlóban, Szt. Miklóson és Libényben.

## M e g y é k a d ó j a 1557. II.

M e g y e	Porta		Kirovás %	I.		II.
	szabad	hódolt		befolyt		
Veszprém . . . . .	—	714	375.—	235.—	221.25	Sáros vára szükségleteire Regécz várához 179 porta tartozott. Ennyit tudott propter seditionem rebellium a dicator beszédni s Tordához küldeni.
Sopron . . . . .	1,303	—	1,303.—	1,065.50	1,154.83	
Vas . . . . .	2,890 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	2,890.50	2,681.50	2,671.97	
Zala . . . . .	3,061 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	429	3,276.—	2,735.50	2,872.50	
Somogy . . . . .	362 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	802	763.75	• 453.—	525.—	
Baranya . . . . .	—	643	321.50	150.—	150.—	
Sáros . . . . .	1,252 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	—	1,252.75	1,044.25	1,003.25	
Abauj . . . . .	1,756 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,756.50	1,443.50	1,456.—	
Zemplén. . . . .	—	—	—	248.50	—	
Ung . . . . .	891	—	891.—	675.—	579.—	
Heves . . . . .	—	—	—	992.73	—	A zavarok miatt ennyi Tordához.
Szabolcs . . . . .	—	—	—	115.50	—	
Bereg . . . . .	—	—	—	704.—	—	
Bihar . . . . .	—	—	—	560.79	—	
Pest . . . . .	—	—	—	763.20	—	
Solt . . . . .	}	—	—	és hátralékok- ból 80.50	695.50	
Csongrád . . . . .		25,977	4,564	28,277.—	25,515.95	23,226.09

## XXII.

## Megyék adója 1558.

(Perceptio restantiarum subsidialium annorum praet. nam hoc anno neque dica neque contributio ulla fuit. N. M. F. L. 921 : IV.)

M e g y e	1557-ki hátralék	Régibb hátralék
Pozsony . . . . .	2,172'—	889'—
Nyitra . . . . .	6,104'—	1,607'69
Bars . . . . .	1,390'73	—
Liptó . . . . .	299'—	—
Trencsén . . . . .	1,237'—	1,847'—
Zólyom . . . . .	1,527'50	2,616'17
Mosony . . . . .	570'—	—
Győr . . . . .	137'—	—
Veszprém . . . . .	456'25	—
Vas . . . . .	5,199'47	4'50
Zala . . . . .	3,456'—	9,190'70
Somogy . . . . .	932'—	427'75

A kamaránál összesen befolyt 40,063 frt 76 dr.

## XXIII.

## Megyék adója 1559. I.

(Jerney-gyűjtemény. Kecskemét I.)

## Előirányzat.

Contributio subsidiorum anni 1559 de dieta per duos flor., de singulis portis publicatorum fecit pro singulis Cottus ut sequitur.

M e g y e	Porták száma	Kirovás
Pozsony . . . . .	3,273 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	6,546'50
Komárom . . . . .	438	876'—
Esztergom . . . . .	113 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	227'—
Nyitra . . . . .	4,509 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	9,018'50
Bars . . . . .	1,127	2,254'—
Hont . . . . .	532 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,065'—
Nógrád . . . . .	212 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	425'—
Árva . . . . .	112 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	225'—
Turóc . . . . .	573 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	1,147'50
Liptó . . . . .	454	908'—
Trencsén . . . . .	2,071	4,142'—
Zólyom . . . . .	1,085	2,170'—
Szepes . . . . .	738 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,477'—
Mosony . . . . .	634	1,269'—
Győr . . . . .	125 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	251'50
Veszprém . . . . .	373 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	747'—
Sopron . . . . .	1,282 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,565'—
Vas . . . . .	2,832 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	5,665'50
Zala . . . . .	3,276	6,552'—
Somogy . . . . .	566 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	1,132'75
Baranya-Tolna . . . . .	1,062 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,125'—
Ung . . . . .	797	1,594'—

M e g y e	Porták száma	Kirovás
Sáros . . . . .	1,286 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,573.—
Gömör . . . . .	1,124 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	2,249.—
Bereg . . . . .	774 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,549.—
Szatmár . . . . .	585	1,170.—
Borsod . . . . .	1,938	3,876.—
Abauj . . . . .	1,645	3,290.—
Szabolcs . . . . .	776 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,535.—
Heves . . . . .	1,509	3,018.—
Torna . . . . .	311	622.—
Zemplén . . . . .	2,585 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	5,171.50
	38,727	77,436.75

Summa paratarum pecuniarum 77,436.75. Az előirányzat készítője hozzá teszi, hogy ez összegből először is levonandók a dicatorok, alispánok, szolgabírák, jegyzők költségei, mi valami 6000 frtot tesz; másodsor tekintetbe veendőek az adómentességek és a várható restantiák. Az előirányzat azonban nem tünteti ki a hódolt portákat (lásd ezeket a XVIII. számú mellékleten legalább az ott felsorolt megyékben), melyek az adónak csak felét fizették. Mindezek levonásával a várható jövedelem 60,000 frtot sem tett. Hogy ebből a kamaránál 1559-ben mennyi folyt be, az kitűnik az az évi számadásból.

## Megyék adója 1559. II.

(N. M. F. L. 921 : V.)

### A pozsonyi kamara bevétele.

M e g y e	Folyó évi adó	Hátralék
Pozsony . . . . .	1,558.—	200.—
Komárom . . . . .	70.—	471.—
Nyitra . . . . .	2,900.—	1,114.91
Bars . . . . .	559.—	—
Árva . . . . .	78.22	—
Zólyom . . . . .	430.—	—
Mosony . . . . .	377.80	—
Győr . . . . .	50.—	—
Veszprém . . . . .	424.—	—
Zala . . . . .	939.90	2,254.—
Baranya . . . . .	300.—	300.—
Esztergom . . . . .	—	115.—
Hont . . . . .	—	146.—
Nógrád . . . . .	—	100.—
Trencsén . . . . .	—	191.—
Sopron . . . . .	—	2,240.33
Vas . . . . .	—	166.50
Somogy . . . . .	—	74.—
Szlavonia . . . . .	—	783.25
Összesen . . . . .	7,686.92	8,155.99 együtt 15,842.91



## Megyék adója 1559. III.

(M. N. F. L. 1000).

Egy-egy részlet egy frt.

Megye	Porta		Kirovás	Befolyt	
	sz.	ht.		I.	II.
Pozsony . . . . .	3,273 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	—	3,273·25	2,980·—	2,858·50
Komárom . . . . .	290 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	294 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	438·—	335·—	276·85
Esztergom . . . . .	—	—	227·—	123·24	133·24
Nyitra . . . . .	4,371 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	257 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	4,509·25	4,226·11	3,540·39
Bats . . . . .	813	628	1,127·—	807·25	711·75
Hont . . . . .	6	1,053	532·50	293·10	311·—
Nógrád . . . . .	—	425	212·50	188·90	a második részlettel együtt
Árva . . . . .	112 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	112·50	78·22	67·—
Turóc . . . . .	573 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	—	573·75	491·85	489·85
Liptó . . . . .	454	—	454·—	347·50	344·10
Trencsén . . . . .	2,071	—	2,071·—	1,390·—	1,264·—
Zólyom . . . . .	1,073 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	24 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,085·—	751·25	728·75
Mosony . . . . .	634 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	634·50	377·80	240·—
Győr . . . . .	109 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	32 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	125·75	50·—	52·—
Veszprém . . . . .	—	747	373·50	424·—	a második részlettel együtt
Sopron . . . . .	1,082 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—	1,082·50	1,100·—	1,100·—
Vas . . . . .	2,832 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	—	2,832·75	2,495·—	2,303·—
Zala . . . . .	3,061 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	429	a két részlet 6,552·—	5,479·50	a második részlettel

A megye adója Usaly  
Péternek egy adó-  
ság fejében volt  
1,000 frtig átén-  
gedve

Révay Mihálynak

## Megyék adója 1559 IV.

M e g y e	P o r t a		K i r o v á s	I. B e f o l y t		A k a m a r á h o z
	sz.	ht.		I.	II.	
Somogy . . . . .	197 <sup>1/2</sup>	737 <sup>3/4</sup>	a két részlet 1,132.75	824.25	a második rész- lettel	Keresésnyi várkapitánynak
Baranya . . . . .	—	2,187 <sup>1/2</sup>	a két részlet 2,187.50	1,400.—	a két részlettel	
Szepes . . . . .	738 <sup>1/2</sup>	—	738.50	670.50	646.50	
I. subs.	7 635	7,438	a két részl a 1:10 ár., 16,580.—	15,378.30	—	
A hat. gyulai megye	29,331 <sup>1/4</sup>	14,254 <sup>1/4</sup>	46,855.50	40,211.77	15,056.93	

## XXIV.

## Porták száma 1564.

(N. M. F. L. 992.)

M e g y e	P o r t á k s z á m a		M e g y e	P o r t á k s z á m a	
	sz.	ht.		sz.	ht.
Pozsony . . . . .	3,351 <sup>1/2</sup> <sup>1/2</sup>	—	Liptó . . . . .	422 <sup>1/2</sup>	—
Komárom . . . . .	290 <sup>3/4</sup> <sup>2/3</sup>	320 <sup>1/4</sup>	Zólyom . . . . .	1.127	—
Győr . . . . .	210 <sup>1/4</sup>	139	Trencsén . . . . .	2,354 <sup>1/2</sup>	—
Esztergom . . . . .	—	223 <sup>1/2</sup>	Moson . . . . .	906 <sup>1/2</sup>	—
Nyitra . . . . .	4,183 <sup>1/4</sup>	409 <sup>1/2</sup>	Sopron . . . . .	1,387 <sup>1/2</sup>	—
Bars . . . . .	647 <sup>3/4</sup>	617 <sup>3/4</sup>	Veszprém . . . . .	—	1,114
Hont . . . . .	21 <sup>1/2</sup>	1,412	Vas . . . . .	2,734 <sup>1/2</sup>	—
Nógrád . . . . .	—	705 <sup>1/2</sup>	Zala . . . . .	2,792 <sup>1/2</sup>	678 <sup>1/2</sup>
Turóc . . . . .	552 <sup>1/2</sup>	—		21,185 <sup>19/24</sup>	5,620
Árva . . . . .	202 <sup>1/2</sup>	—			

## XXV.

## Tolna-Baranya megyék adója 1564.

(N. M. 1550—65-ki dica csomag.)

A két megyében együtt a porták száma . . . . . 1,669<sup>1</sup>/<sub>2</sub>

Mind hódolt levén, a kirovott adó . . . . . 1,669 frt 50 dr.

*Elszámolás.*

Zrinyi Miklósnak a saját és gyalogsága egy havi zsoldjára	926 frt
» » lovassága » » »	125 »
	1,051 frt
Az alispánnak . . . . .	24
A szolgabírónak . . . . .	8
A jegyzőnek . . . . .	8
A dicatornak . . . . .	180
A dicator két utja Szegedről Siklós és Valpó várakba . .	10
Más költségei . . . . .	6
Az említett várak ügyében Bécsbe küldetvén, költsége . .	20
Az összeírás után 2 porta elpusztult . . . . .	2
Hátralékban van 108 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> porta . . . . .	108 <sup>50</sup>
A dicatornál van . . . . .	252
	1,619 <sup>50</sup>

## XXVI.

## Felső magyarországi vármegyék adója 1564.

(A töredékes adatok a dicalis összeírások különböző köteteiből. Orsz. L.)

	P o r t a	
	szabad	hódolt
Abauj <sup>1)</sup> . . . . .	1,568	118 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Bereg <sup>2)</sup> . . . . .	70 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	986 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Borsod . . . . .	609 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	656
Közép-Szolnok <sup>3)</sup> . . .	1,303 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	—
Torna . . . . .	167 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	206 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>

<sup>1)</sup> A kimutatás a 2 frtos adó második részletére vonatkozik. Az 1568. szabad portából 1528 fizetett; elégett 9, exemptus volt 17<sup>1</sup>/<sub>2</sub>. A hátralék kitett 14 frtot.

<sup>2)</sup> Bereg nem a töröknek, hanem János Zsigmondnak hódolt s 43 falut egyáltalán összeírni sem lehetett.

<sup>3)</sup> Ebből fizetett 713<sup>2</sup>/<sub>3</sub>, hátralékban maradt 589<sup>1</sup>/<sub>3</sub>.

XXVII.  
Megyék adóhátraléka 1564.  
(N. M. F. Lat. 906.)

M e g y e	Behajlatlan	A dicatornál	Más tiszt- viselőknél	A donativum regumból	
Pozsony . . . . .	15.50	—	34.57	25.50	
Komárom . . . . .	8.25	8.25	—	22.37	
Esztergom . . . . .	9.75	—	—	—	
Győr . . . . .	10.25	—	—	—	
Nyitra . . . . .	47.50	20.65	38.23	—	
Bars . . . . .	88.—	—	16.—	77.87	
Hont . . . . .	253.54	—	—	199.77	1577-ben fizettek 17.75
Nógrád . . . . .	42.—	—	—	—	
Túróc . . . . .	18.—	27.—	—	9	
Arva . . . . .	—	7.50	—	—	
Zólyom . . . . .	0.50	—	—	—	
Mosony . . . . .	15.—	—	—	—	
Somogy . . . . .	32.75	9.50	—	19.12	
Baranya-Tolna . . . . .	62.50	260.50	—	38.87	
Trencsén . . . . .	127.—	63.32	714.—	420.—	Utólag fizetett 75 frt
Veszprém . . . . .	168.20	66.23	—	78.25	74-ben megfizették
Sopron . . . . .	—	16.—	—	—	
Vas . . . . .	3.75	7.62	26.75	—	
Zala . . . . .	199.—	—	118.—	—	
Varasd . . . . .	42.—	—	—	142.—	
Zágráb (1564—5) . . . . .	161.—	—	—	10.50	
Liptó . . . . .	Nincs hátralék	—	—	268.50	
A hat gyulai megye . . . . .	222.75	44.38	—	—	
Kőrös megye . . . . .	Nincs hátralék	—	—	—	

## XXVIII.

## Hódolt porták 1549—1564.

(N. M. F. L. 992. Kovachich suppl. III.)

M e g y é k	1549	1552	1553	1554	1555	1556	1557	1559	1564
Komárom . . . . .	265 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	273 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	222	258	289	289	289	294 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	320 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>
Győr . . . . .	37	37	93	74	68	73	41 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	32 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	139
Esztergom . . . . .	157	153	142	141	135	158	187	221	223 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Nyitra . . . . .	20 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	—	—	164	226	nincs össze- írva	170 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	275 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	409 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Bars . . . . .	426 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	433 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	433 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	483	510	510	521	628	617 <sup>2</sup> / <sub>4</sub>
Hont . . . . .	1,186 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,186 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,546 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,469	1,094	1,094	1,388	1,053	1,412
Nógrád . . . . .	549	602	nincs össze- írva	nincs össze- írva	nincs össze- írva	nincs össze- írva	nincs össze- írva	nincs össze- írva	705 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Zólyom . . . . .	szabad	szabad	szabad	szabad	szabad	szabad	szabad	24 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	szabad
Veszprém . . . . .	635	635 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	614	567	520	380	714	747	1,114
Zala . . . . .	126	605 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	365 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	717 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	521 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	521 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	214 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	429	678 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Összesen . . . . .	3,302 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	3,926 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	3,416 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,873 <sup>3</sup> / <sub>4</sub>	3,363 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,025 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,425 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,705	5,620

## XXIX.

## Egy telkesek és plébánosok 1546. és 1549.

(Közös pénzügymin. L. és N. M. F. L. 1008 : és 921 : I. kötet.)

E g y t e l k e s e k			
M e g y e	nemesi curiák száma 1546.	kivetés 1549.	taxa presbyterorum 1546
Pozsony . . . . .	368	94'25	nem ir. össze
Komárom . . . . .	110	23'56 <sup>1/2</sup>	13'12
Esztergom . . . . .	curiae nobilitariae nullae reperiant		1'—
Nyitra . . . . .	102	19'37 <sup>1/2</sup>	67'—
Bars . . . . .	13	10'—	32'—
Hont . . . . .	56	2'43 <sup>1/2</sup>	25'46
Nógrád . . . . .	nem ir. össze	4'12 <sup>1/2</sup>	nem ir. össze
Árva . . . . .	» » »	3'50	» » »
Turóc . . . . .	73	15'37 <sup>1/2</sup>	17'75
Liptó . . . . .	20	6'50	11'56
Trencsén . . . . .	32	15'81	nem ir. össze
Zólyom . . . . .	12	4'50	42'70
Szepes . . . . .	nem ir. össze	12'81	nem ir. össze
Sáros . . . . .	44	12'50	39'34
Torna . . . . .	nem ir. össze	5'—	nem ir. össze
Zemplén . . . . .	24	6'75	70'78
Ung . . . . .	nem ir. össze	9'75	nem ir. össze
Ugocsa . . . . .	» » »	26'—	» » »
Máramaros . . . . .	514	47'50	» » »
Bereg . . . . .	nem ir. össze	11'50	» » »
Szatmár . . . . .	» » »	32'—	» » »
Borsod . . . . .	» » »	nem ir. össze	29'25
Szabolcs . . . . .	» » »	29'37 <sup>1/2</sup>	nem ir. össze
Kraszna . . . . .	» » »	4'25	» » »
Közép-Szolnok . . . . .	» » »	21'58	» » »
Mosony . . . . .	25	5'25	12'76
Győr . . . . .	54	12'25	5'68
Veszprém . . . . .	125	20'37 <sup>1/2</sup>	6'—
Sopron . . . . .	33	20'17 <sup>1/2</sup>	26'18
Vas . . . . .	192	57'25	84'79
Zala . . . . .	1,118	205'50	66'10
Somogy . . . . .	14	5'62 <sup>1/2</sup>	9'95
2,929 curia <sup>1)</sup>		<sup>2)</sup>	561'42 <sup>3)</sup>

<sup>1)</sup> Más számadások szerint Mosonyban 27 (1544-ben 20), Somogyban 22 nemesi curia volt.

<sup>2)</sup> Ez csak az adó első részlete. Mindkét részletkép ki volt vetve az itt felsorolt vármegyékben 1,435 frt 20 dr., melyből befolyt 1,384'65 dr. Ki volt még vetve egy más számadás szerint Borsodban egy curia per 25 dr. (egy részlet) 24 frt 25 dr. úgy, hogy e megyében 97 nemesi curia volt. Máramarosnál megjegyzi egyik számadás: Nobiles unius sessionis, quos iudium asserti essent et nunquam dicatos fuissent et qui sunt valachi — 257 (egy más feljegyzés szerint 246) curiát vagy portát tettek.

<sup>3)</sup> Egy más számadás szerint Mosonyban 12 frt 57, Somogyban 10 frt 48 dr. volt a plébánosok adója.

# XXX. A n a g y b i r t o k o s o k. 1537. (Orsz. L. Dica XXVII. kötet.)

<i>Nyitra megye</i> . . . 5,947	adózó-porta	<i>Özv. Farkas grófné<sup>1)</sup></i> 124	adózó-porta	<i>Bars megye</i> . . . 2,110	adózó-porta
Thurzó Elek . . . 1,377 <sup>1/2</sup>	»	Ország László . . . 95	»	(Esztergomi érsek . . . 592	»
Esztergomi érsek . . . 263	»	Révay Ferencz . . . 12	»	Szent benedeki	»
Bánffy László . . . 125	»	Ferencz grófné <sup>1)</sup> . . . 399 <sup>1/2</sup>	»	apátság . . . 194	»
Ország László . . . 622	»	Kristóf <sup>1)</sup> . . . 263 <sup>1/2</sup>	»	Lévay Gábor . . . 178 <sup>1/2</sup>	»
Révay Ferencz . . . 123	»	Pekry Lajos . . . 63	»	Nyáry Ferencz . . . 24	»
Czobor Gáspár . . . 356	»	Bakits Pál . . . 133	»	Nemesek . . . 1,121 <sup>1/2</sup>	»
Nyáry Ferencz . . . 265	»	Vereskő vára . . . 154 <sup>1/2</sup>	»	Összesen . . . 2,110	adózó-porta
Korlátkövy . . . 83 <sup>1/2</sup>	»	Nyáry Ferencz . . . 33	»	<i>Turóc megye</i> . . . 785	»
Bakits Pál . . . 64	»	Királyi javak . . . 363	»	Révay Ferencz . . . 344	»
Nemesek . . . 2,138	»	Korlátkövy . . . 18	»	Nyáry . . . 182	»
Összesen . . . 5,947	adózó-porta	Lévay Gábor . . . 13	»	Körmöcz javai . . . 134	»
<i>Pozsony megye</i> . . . 3,039	»	Bánffy Boldizsár . . . 75	»	Egy más testület . . . 33	»
Esztergomi érsek . . . 90	»	Nemesek . . . 966 <sup>1/2</sup>	»	Nemesek . . . 92	»
Thurzó Elek . . . 262	»	Összesen . . . 3,039	adózó-porta	Összesen . . . 785 <sup>2)</sup>	adózó-porta

<sup>1)</sup> A bazini és szent-györgyi grófok családjából.

<sup>2)</sup> *Trencsén megyéről* csak töredékes a kimutatás; a 932 összeirt portából Thurzó Eleké 578, Osztróits Miklóse 120, az esztergomi érseké 37<sup>1/2</sup>, a nemeseké valami 96 porta; *Esztergom megye* 900 portájából 160 Pekry Lajosé; *Komárom megyében* nem a portákat, hanem a kirótt adót mutatja kia számadás. Ki volt vetve 1039 frt, melyből az esztergomi érsek javaira 491<sup>1/4</sup> frt (valami 327 porta), Bakits Páléra 6 frt (4 porta), Nyáry Ferenczére 12 frt (8 porta), a királyi és nemesi javakra 459 frt (306 porta) esik.

XXXI.  
Nagy birtok 1542.  
(N. M. F. L. 920: IV.)

M e g y e		Összes porták	Nagy birtok
Liptó . . . . .	. . . . .	603	254
Trencsén . . . . .	. . . . .	1,886	1,650
Sáros . . . . .	. . . . .	1,039 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	598
Gömör . . . . .	. . . . .	2,013	973
Zemplén . . . . .	. . . . .	3,158 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	1,673
Sopron . . . . .	. . . . .	1,317 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	876
Győr . . . . .	. . . . .	853 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	191
Bars . . . . .	. . . . .	1,916	831
Baranya . . . . .	. . . . .	1,728	469
Nyitra . . . . .	. . . . .	5,778 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3,620
Pozsony . . . . .	. . . . .	3,848	1,471
Összesen . . . . .		24,139 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	12,606



## XXXII.

## Harminczad 1539—45.

	1539 <sup>1)</sup> apríl—decz.	1540 <sup>2)</sup>	1541 <sup>3)</sup>	1542 <sup>4)</sup>	1545 <sup>5)</sup> május 8. — aug. 31.
Nagy-Szombat . . . . .	1,360'76	1,422'60	1,059'26	1,957'47	—
Szakoleza } Szenicz } Holics } Sassin } Szempcz . . . . .	39'35	44'54	41'70	44'30	—
Pozsony } Stomfa } Gajár } Rimaszombat . . . . .	1,431'—	1,669'31	2,136'45	3,042'63	—
Saagh . . . . .	—	1,133'46	458'41	1,097'22	—
Baath . . . . .	—	—	—	—	2,310'31
Gutta-Selye . . . . .	—	—	—	—	4,603'44
					211'08
					500'10

<sup>1)</sup> N. M. F. L. 920 : I. Szakoleza, Szenicz, Holics és Sassin filiálisa volt Nagyszombatnak.

<sup>2)</sup> » » » » : II.

<sup>3)</sup> » » » » : III.

<sup>4)</sup> » » » » : IV.

<sup>5)</sup> Közös pénzügym. Bécs.

XXXIII.  
Harminczad 1549—1554.

	1549 <sup>1)</sup>	1550 <sup>2)</sup>	1551 <sup>3)</sup>	1552 <sup>4)</sup>	1553 <sup>5)</sup>	1554 <sup>6)</sup>	
						folyó évi	hátralék
Szempez . . . . .	51,125 <sup>42</sup>					24,950 <sup>39</sup>	3,424.96
Nagy-Szombat . . . . .	8,037 <sup>84</sup>				Nincs térsz. letelve	3,088 <sup>44</sup>	1,197.73
Szakolcza . . . . .	480 <sup>15</sup>					242 <sup>61</sup>	—
Verbo . . . . .	410 <sup>—</sup>					300 <sup>—</sup>	300.—
Újhely . . . . .	5,349 <sup>52</sup>				Nincs térsz. letelve	3,281 <sup>71</sup>	495.30
Trencsén . . . . .	1,323 <sup>76</sup>					576 <sup>50</sup>	160.—
Puchó . . . . .	831 <sup>84</sup>					263 <sup>50</sup>	—
Zsolna . . . . .	164 <sup>74</sup>					89 <sup>60</sup>	—
Turdossin . . . . .	428 <sup>77</sup>				Nincs térsz. letelve	300 <sup>—</sup>	—
Selye . . . . .	2,886 <sup>70</sup>					8,283 <sup>53</sup>	3,139.—
Illava . . . . .	—					48 <sup>—</sup>	—
Összesen . . . . .	71,038 <sup>74</sup>	50,012 <sup>—</sup>	36,217 <sup>—</sup>	25,588 <sup>—</sup>	32,930 <sup>—</sup>	41,424 <sup>28</sup>	8,716 <sup>99</sup>

<sup>1)</sup> N. M. F. L. 921 : I.

<sup>2-5)</sup> Oberleithner Oest. Fin.

<sup>6)</sup> Közös pénzügym. Bécs.

XXXIV.  
Harminczad 1555—59.

	1555 <sup>1)</sup>		1556 <sup>2)</sup>		1558 <sup>3)</sup>		1559 <sup>4)</sup>	
	folyó évi	hátralék	folyó évi	hátralék	folyó évi	hátralék	folyó évi	hátralék
Szempcz . . . . .	32,861'13	12,261'17	21,041'90	3,199'08	1,500'—	9,279'—	10,007'—	28,184'60
Nagy-Szombat .	7,439'—	3,716'27	5,262'52	741'57	6,371'97	177'34	1,587'74	1,978'13
Ujhely . . . . .	4,558'—	2,948'90	10,238'87	—	3,137'51	—	—	4,189'—
Verbo . . . . .	990'43	80'—	790'50	932'—	—	—	940'94	—
Szakolcza . . . .	201'62	17'77	43'36	177'50	415'02	82'22	—	70'—
Trencsén . . . . .	374'70	615'—	192'10	—	100'—	—	—	—
Selye . . . . .	13,860'—	1,245'93	6,732'79	1,011'—	13,729'29	5,839'64	6,827'64	6,196'34
Zsolna . . . . .	256'—	—	57'—	85'26	242'44	281'18	103'10	91'—
Puchó . . . . .	210'—	215'—	94'—	62'60	34'32	527'66	—	175'01
Illava Léva . . . .	361'—	—	366'—	150'50	78'08	464'11	282'—	85'50
Turdossin . . . . .	283'06	—	440'—	—	Galgócz 6,994'54	3,102'92	5,402'46	4,830'30
	82,535'98		51,618'45		52,417'24		70,950'76	

<sup>1)</sup> Közös pénzügym. Bécs. — <sup>2)</sup> Ugyanott. — <sup>3)</sup> N. M. F. L. 921 : IV. — <sup>4)</sup> N. M. F. L. 921 : V.



# NÉVMUTATÓ.

(Készítette Schönherr Gyula.)

**A**baúj vm. 12, 22, 40—41, 43, 45, 77, 98, 102, 219, 222, 226—228, 231, 233—234, 236—237, 241, 243, 245, 247, 250—251, 253, 256, 258, 261.

Abony vs. 105.

Abstenius I. Bornemisza.

Adler 9.

Albert deák 52.

Alsó-Ausztria 35, 37, 67, 159, 172, 173, 176.

Alsó-Ausztriai kamara 35, 37, 50, 52—54, 66, 126—128, 135, 150, 153, 162, 164.

Alsó-Fehér vm. 220.

Alsómagyarországi városok 65, 110, 116, 118, 120—121, 123, 138, 160, 214, 238.

Alya Mátyás 101, 196.

Alysthar, Pozsony vm. 204.

Andaházy Lőrincz 144.

András mester 184.

Angolország 14, 118, 153.

Arad vm. 46, 105—106, 112, 221, 241, 243, 245, 247, 250, 262.

Armpruster Kristóf 191.

Árpádok 9—12, 22—23, 30.

Árva vm. 40—41, 43, 82, 92, 109, 111, 197, 205—206, 214—215, 219, 221, 226—228, 231, 233—236, 238, 240, 242, 244, 246, 248—249, 251—252, 254—255, 257—260, 262, 264.

Augsburg vs. 163.

Ausztria 9, 18, 37, 48, 56, 67, 125, 127, 132, 136, 165, 174, 184, 187—188, 268.

**B**áchy Benedek 143.

Bács vm. 221.

Bácsi országgyűlés (518.) 8, 72.

Bajmóc, (Nyitra vm.) 170.

Bajorország 14.

Bakits Pál 142, 198, 265.

Balassa cs. 197.

Balassa Imre 182.

Balassa János 241.

Balassa Menyhért 99—100, 228, 235, 241.

Balassa Zsigmond 101, 239.

Balkán félsziget 24.

Balog Péter 142.

Balogh Vinceze 184.

Bánffy Boldizsár 265.

Bánffy István 195, 239.

Bánffy László 195, 197, 239, 265.

Bar, (Pozsony vm.) 204.

Baracska Pál 191.

Baranya vm. 41, 43, 46, 99, 103, 195, 206, 219, 221, 229—230, 233—234, 256—258, 260—262, 266.

Baráth Miklós, (péterfalvai,) 184.

Bars vm. 40, 43—44, 108, 170, 194—196, 206, 208—209, 214, 216, 219, 221—231, 233—238, 240, 242—244, 246, 248—249, 252, 254—255, 257—260, 262—266.

Bársony György 142.

Bártfa vs. 113—114, 116, 118, 120, 123.

Bártfai harminczad 140, 156.

Basó Mátyás 100, 197.

Báth (Hont vm.) 170, 255.

Báthi harminczad 133, 267.

Báthory cs. 197.

Báthory András 112, 140, 158—159, 182, 196, 238, 241.

Báthory György 239.

Bátor I. Nyir-Bátor.

Bátorkeszi Farkas 144.

Batthyány Ferencz 195, 197, 227.

Batthyány Kristóf 183.

Bazini és szentgyörgyi grófok 196, 198.

- Bazini és szentgyörgyi Farkas gróf özvegye 265.  
 Bazini és szentgyörgyi Ferencz gróf özvegye 265.  
 Bazini és szentgyörgyi Kristóf gróf 265.  
 Bebek Ferencz 197, 228, 239.  
 Becskerek vs. 105.  
 Bécs 35, 39, 43, 48, 55—56, 58, 63, 66, 77—78, 120, 121, 125—126, 128, 130, 132, 135, 137, 151, 156—157, 160, 162, 167, 171, 179, 181, 189, 231, 248, 251, 261, 267, —269.  
 Bécsi harminczad 139.  
 Bécsi udvari kamara 37, 48, 52, 55—58, 66, 76, 136, 175.  
 Bécsujhely vs. 187.  
 III. Béla k. 10, 23.  
 Béla (Szepes vm.) 23.  
 Belházy János 32.  
 Bellusi harminczad 135.  
 Belsőkomló (Mosony vm.) 255.  
 Békés vm. 45—46, 105—106, 112, 161, 221, 241, 243, 245, 247, 250, 262.  
 Bereg vm. 40, 45, 77, 91, 96, 101, 112, 217, 219, 221—223, 226—231, 233—234, 236, 240, 243, 245, 247, 256, 258, 261, 264.  
 Beregszász vs. 91.  
 Bernát deák 144.  
 Besztercze l. Vágbesztercze.  
 Besztercei harminczad (Erdély) 124.  
 Besztercebánya vs. 65, 156, 163, 198, 229.  
 Besztercebányai harminczad 139.  
 Besztercebányai kamara 198.  
 Besztercebányai orszgy. (1542.) 72, 122, 229, (1543.) 218.  
 Bihar vm. 106, 112, 221, 241, 243, 246, 247, 256.  
 Blantschli J. C. 74.  
 Bobost János 132.  
 Bodrog vm. 221.  
 Bolondóc (Trencsén vm.) 298.  
 Bon Alajos velencei követ 24.  
 Bondenarius Márton jogtudor 183.  
 Bornemisza Mátyás 142.  
 Bornemisza Pál 134, 137, 182, 184—185.  
 Boroszló (Szilécia) 147.  
 Borsmonostori apátság 172, 197.  
 Borsod vm. 40—41, 46, 77, 104, 209, 214, 219, 221, 226—228, 231, 233—236, 240—241, 243, 245, 247, 250, 253, 256, 261, 269.  
 Bossácsi harminczad 135.  
 Brassai harminczad 124.  
 Brendorffer Pál 96.  
 Buchholtz 49—51, 53, 72, 81, 126.  
 Buda 36, 38—39, 41, 48—50, 68, 81, 114, 116, 124—125, 134, 155, 184, 221.  
 Budai harminczad 124, 130, 154, —155, 221.  
 Budai kamara l. Magyar kir. kamara.  
 Budai országgyűlés (1527.) 68, 81, 218, (1528.) 48, 52, 81, 218.  
 Budapest 23.  
 Budetin (Trencsén vm.) 198, 209, 215.  
 Budweis vs. 51.  
**C**astaldo tábornok 167.  
 Chernel Ambrus 183.  
 Cibrario 10.  
 Clamageran 30, 67.  
 Csábrág (Hont vm.) 170.  
 Csanád vm. 46, 105—106, 112, 221, 241, 243, 245, 247, 250, 262.  
 Csánki Dezső 24.  
 Cseh kamara 35.  
 Csehország 30, 35, 48, 67, 98, 202.  
 Csejte (Trencsén vm.) 170.  
 Csercika (Pozsony vm.) 204.  
 Csifár (Bars vm.) 237.  
 Csóka (Torontál vm.) 105.  
 Csongrád vm. 22, 45—46, 104—106, 112, 221, 241, 243, 245, 247, 250, 253, 256, 262.  
 Csuzy Tamás 225.  
 Czegléd vs. 105.  
 Czobor cs. 198.  
 Czobor Gáspár 265.  
 Czobor Imre 142.  
**D**anch Pál 239.  
 Debreczen vs. 107, 204.  
 Délnémet tartományok 35.  
 Desewffy János 148, 183.  
 Diósgyőr v. 214.  
 Dobó cs. 210.  
 Dobó István 100, 169, 210, 233.  
 Doboka vm. 120.  
 Dobravina — Dobroniva (Zólyom vm.) 198, 239.  
 Dombegyháza (Csanád vm.) 106.  
 Drághígy Gáspár 239.  
 Dráva f. 19, 37, 195, 204.  
 Drégel (Hont vm.) 101.  
 Dubova (Árva m.) 206.

Duna 43, 46, 79, 99, 129, 159, 208, 221.

Dudith András 184—185.

Eger v. és vs. 46, 82, 104, 112, 169, 175, 238, 241, 243, 245—247, 250, 256.

Egri püspök 50, 182, 239.

Elsass 35.

Engel J. K. 11, 22, 25, 86, 124, 219.

Enns f. 35, 175.

Eödföffy László 210, 238.

Eödfögh Péter 183.

Eperjes vs. 63, 105, 113—114, 116, 120, 123, 140, 157, 160, 165.

Erdély 5, 37—39, 46, 61, 125, 140, 154, 165—166, 175, 182, 220—221, 226.

Erdélyi püspök 48, 137, 226.

Erdőhegyi Miklós 143.

Ernusz cs. 163.

Ernusz Zsigmond 60.

Esztergom vm. 43, 44, 82, 112, 134, 194, 205, 208, 214, 216, 219, 221—227, 231, 233—234, 236, 239—240, 242, 244, 246, 248—249, 252, 255, 257—260, 262—265.

Esztergom v. és vs. 40—41, 114, 118, 184, 187.

Esztergomi érsek 101, 170, 178, 182, 196—198, 205, 224, 265.

Esztergomi harminczad 130.

Esztergomi káptalan 135.

Fejér György 10.

Fejér vm. l. Székes-Fejér vm.

Feledy Eustach 182.

Fellner 9.

Fels Lénárd 63.

Felső-Ausztria 35, 175.

Felső-Ausztriai kamara 35.

Felsőmagyarországi harminczadok 155, 156.

I. Ferdinánd k. 4—5, 28-tól végig.

Filet (Szepes vm.) 23.

Flandria 9, 35.

Forgách Ferencz 189.

Fraknó v. 172—173.

Fraknói Vilmos 5, 26, 38, 48, 50, 76, 78, 80, 90, 124, 204, 212.

Francisci Tamás 131, 134, 136.

Franciaország 9, 14, 19—20, 30, 35, 67, 253.

Frangepán cs. 184.

Fráter György 89, 100, 185, 198, 234, 238.

Fuks Mátyás 181.

Fürst Mórincz 230.

Gábor deák 114.

Gajári harminczad (Pozsonymegye) 127, 154, 267.

Galgóczy harminczad 144, 146, 148.

Garay Jakab 191.

Gerendy Miklós 48, 49.

Gindely 30, 67, 98, 202.

Gorgh András.

Gölniczbánya vs. 63.

Gömör vm. 22, 40, 77, 170, 195.

219, 221, 226, 229, 231, 233, 234.

236, 238, 240, 241, 243, 245, 247.

250, 251, 253, 258, 266.

Göncz (Abauj vm.) 117.

Gregorianci Pál 183.

Guidato Vincze velencei ügynök 38.

Guttai harminczad 133, 267.

Gyárfás István 169.

Győr vm. 40, 43, 44, 168, 187, 195.

198, 204, 209, 216, 219, 221, 222.

224, 231, 233, 236, 241, 242, 244.

246, 248, 249, 251, 252, 254, 255.

257, 259, 263, 264, 266.

Győr vs. 139.

Győri püspök 178, 182.

György deák 143.

Gyula v. 46, 47, 82, 104, 106, 112.

161, 169, 191, 241, 247, 260, 262.

Hainburgi harminczad 167.

Hajnik Imre 7, 9.

Hampó Gáspár 194.

Hatvani országgyűlés 124.

Hegyalja 189.

Hennyei Bernát 210.

Heidenreich Erasmus 137.

Hein 23.

Heves vm. 40—41, 46, 77, 100, 104,

209, 219, 221, 228, 231, 233—234,

236—237, 239—241, 243, 245,

247, 250, 253, 256, 258.

Hódmezővásárhely vs. 106.

Hodossy Mihály 143.

Holcisi harminczad 129, 135, 142, 267.

Homonnai harminczad 140—141, 158.

Homonnay cs. 141, 197, 228.

Homonnay Antalné 239.

Homonnay György 239.

Hont vm. 40, 43—44, 99, 196—198,

204—205, 209, 216, 219, 221,

224—229, 231, 233—236, 239—

242, 244, 246, 249, 257—260,  
262—264.

Hornyaviczka, (Bars vm.) 249.

Horváth Farkas 235.

Horváth Gáspár 228.

Horváth Gáspárné 241, 249.

Horváth Márk 191.

Horváth Mihály 10.

Horvátország, I. Szlavón részek.

Hosszutóthi György 189.

Hrasztoviczay Miklós 184.

Hricsó, Trencsén vm. 215.

Hrussóczy Borbála 184.

Hrussóczy Mihály 143.

Hunyad vm. 220.

Hunyad vs. 124.

Igló vs. 23.

Ihanoscy, (Somogy vm.) 208.

Illava, (Trencsén vm.) 198.

Illvai harminczad 135, 268—270.

Irsa, (Pest vm.) 105.

I. István k. 7—9.

Istvándi, (Somogy vm.) 208.

Istvánffy Pál 155.

Izabella kné 45.

Jagellók 17, 28, 154.

János k. 4, 38—41, 43, 70, 88, 140,  
226—227.

II. János Zsigmond 45, 165, 198,  
250, 261.

Janssen 20.

Jászó (Abauj vm.) 141.

Jászság 104.

Jerney János 4, 59, 105, 107, 198.

Joó István 143.

Jósa Farkas 235.

Kabold (Sopron vm.) 172.

Kalmár András 147.

Kamarjai Tamás 182, 184.

Kammerer Ernő 43.

Kanisa (Szörény vm.) 105.

Kanizsa I. Nagykanizsa I. Nádasdy  
Tamásné.

Kanizsay Orsolya.

Karinthia 35, 175, 176.

V. Károly császár 173.

Kassa v. és vs. 62, 100, 114, 118,  
120, 168, 189, 228, 232, 238, 241.

Kassai harminczad 124, 140—141,  
154, 156, 191.

Kassai kamara I. Szepesi kamara.

Kasza, (Trencsén vm.) 198.

Katzianer 96, 222.

Kécske (Külső Szolnok vm.) 105.

Kecske mért vs. 4, 105.

Keglevich cs. 195.

Kenderes, (Külsőszolnok vm.) 105.

Kerecsény, (Zala vm.) 260.

Kerecsényi László 254.

Kerékgyártó Árpád 10, 30.

Kereky Máté 184.

Késmárk v. és vs. 116, 120—121,  
123.

Késmárki harminczad 140, 157,  
166.

Kis-Kúnság 104, 105.

Kismarton (Sopron vm.) 127, 172—  
173.

Kis Péter 145, 148.

Kisserényi Ferencz 183.

Kisserényi Pál 183.

Kiss Imre 212.

Kisszeben vs. 114, 116, 118, 120—  
121, 123.

Kisvárdai harminczad 166.

Kolozs vm. 220.

Kolozsvár vs. 114.

Komárom vm. 40—41, 43—44, 67,  
82, 112, 194, 196, 204—205, 216,  
219, 221—228, 231, 233—234,  
236, 240, 242, 244, 246, 248—  
249, 251—252, 254—255, 257—  
260 262—265.

Komárom v. és vs. 168, 187, 238.

Komáromi naszádosok 182.

Komáromi sziget 159.

Konstantinápoly 176.

Korlátkövi szn. 265.

Korotna — Koroknya — (Somogy  
vm.) 112.

Korpona, (Hont vm.) 249.

Kosztka Miklós 40—41. 194, 197,  
225—228.

Kovachich M. Gy. 20—21, 24—27,  
114, 124, 263.

Kovács Gergely 161.

Körmöczbánya vs. 65, 114, 235,  
265.

Körmöczi kamara 65.

Kőrös I. Nagykőrös.

Kőrös vm. 38, 220, 245, 247. 262.

Kőrösy Zsigmond 145—146.

Kőszeg v. és vs. 37, 172—183, 210.

Közép-Szolnok vm. 22, 41, 45, 77,  
112, 205, 219, 221, 231, 233—  
234, 236, 238—241, 243, 245,  
247, 251, 261, 264.

Krajna 85, 176.

Krajna 141.

Krakó vs. 134.



- Kraszna vm. 41, 45, 112, 205, 211, 219, 221, 229—231, 233—234, 236, 239—241, 243, 245, 247, 250—251, 264.
- Kraszsnói harminczad, (Trencsén vm.) 135.
- Krechmer Balázs 184.
- Krompach, (Szepes vm.) 63.
- Kulpa f. 245.
- Kun (rosályi) cs. 198.
- Kunok 10.
- Kunossora, (Bars vm.) 249.
- Kutfő, (Somogy vm.) 208.
- Küküllő vm. 220.
- Külső-Szolnok vm. 55—46, 104—106, 112, 219, 221, 241, 243, 245, 247, 250, 262.
- II. Lajos k. 26, 28, 30, 33, 38, 49, 65, 118, 184, 186.
- Lantos János, II. Lajos állítólagos fia 186.
- Lanzsér, (Sopron vm.) 172.
- Laskán Tamás 96.
- V. László k. 23, 154.
- Lauser János 132.
- Lednicze, (Trencsén vm.) 215.
- Leibicz, (Szepes vm.) 23.
- Lengyelország 37, 39, 62, 63, 140—141, 165—166, 185, 230.
- Lenke hn. 210.
- Léva, (Bars vm.) 99, 170, 235, 237.
- Léva, (Trencsén vm.) I. Illava.
- Lévay Gábor 265.
- Lévay János 198.
- Libény, (Mosony vm.) 255.
- Libetbánya 198.
- Lietava, (Trencsén vm.) 198, 209.
- Likava, (Liptó vm.) 169, 171, 230.
- Lipce, (Zólyom vm.) 198, 239.
- Lipce, (Liptó vm.) 227.
- Lipócz, (Sáros vm.) 230.
- I. Lipót k. 24.
- Lippa, 46, 243.
- Liptó vm. 40, 43, 82, 138, 195, 206, 216, 219, 223—224, 226—231, 233—234, 236, 240, 242, 244, 246, 248—249, 251—252, 254—255, 257, 259—260, 262, 264, 266.
- Liptóújvár vs. 230.
- Losonczy cs. 198.
- Losonczy István 101, 109, 235, 239.
- Lovassyth György 184.
- Lőcse vs. 114, 116, 118, 120, 123, 249.
- Lőcsei harminczad 140, 156, 166.
- Lublói harminczad 140.
- Lúchka (Bars vm.) 249.
- Lukács 20.
- Lysko, (Trencsén vm.) 135.
- Macedóniai Péter 189.
- Maghy Péter 210.
- Mágóchy Gáspár 191, 210.
- Magospart (Bars vm.) 249.
- Magyar kir. kamara 34-től végig 101, 222, 235.
- Magyaróvári harminczad 126—128, 139, 154—156, 175, 188.
- Makay szn. 147.
- Makó vs. 106.
- Makó Ferencz 183.
- Makovicza (Sáros vm.) 169, 230.
- Mandlich Mátyás 163.
- Mária kné 65—66, 133, 134, 164, 198.
- Máramaros vm. 40—41, 64, 165—166, 204, 212—213, 219, 221—222, 226—229, 233—236, 238, 240, 243, 245, 247, 250, 264.
- Máramarosi sókamara 64, 238.
- Maros vs. 117.
- Matheócz, (Szepes vm.) 23.
- I. Mátyás k. 15—17, 22, 24—25, 28, 37, 69, 76, 113, 124, 154, 201, 212.
- Mátyusfölde 208.
- Meczer, (Mosony vm.) 255.
- Menhárd, (Szepes vm.) 23.
- Merény, (Szepes vm.) 63.
- Mérey Mihály 171, 182, 184, 239.
- Mexico 215.
- Meztechkoi harminczad, (Trencsén vm.) 135.
- Michlsdorf I. Strázsa
- Mihály deák 144.
- Miksa cs. 9.
- I. Miksa k. 63, 68, 77, 139, 148, 156, 165, 188, 201.
- Miletinszky Mihály 183.
- Miskolecz vs. 214.
- Modor (Pozsony m.) 110.
- Mohi, (Borsod m.) 166.
- Moldva 124, 226.
- Monor (Pest vm.) 105.
- Moreau de Jonnés 20.
- Móricz herczeg 209.
- Morva f. 138.
- Morvaország 132, 136—138, 142, 147, 160, 184.
- Morvaországi harminczadok 138—139.
- Mosony vm. 40, 43, 54, 67, 96, 100

112, 205, 209, 219, 221—231,  
233—237, 239—240, 242, 244,  
246, 248—249, 251—252, 254—  
255, 257—261, 264.  
Mossóczy László 59, 183, 191.  
Munkács v. 91, 96, 154, 169.  
Mura f. 195.  
Murány v. 100, 169—170, 238, 241.  
Muraszombati harminczad 124, 154.  
**N**ády Bálint 132.  
Nádasdy István 46.  
Nádasdy Tamás 48, 158, 182, 185,  
195, 197—198, 226, 228, 239.  
Nádasdy Tamásné 197.  
Nagy Ambrus 183.  
Nagybánya vs. 114, 165.  
Nagyiratos, (Csanád vm.) 106.  
Nagykanizsa v. 169.  
Nagykörös, 105, 121.  
Nagymód, (Pozsony vm.) 204.  
Nagypadar, (Pozsony vm.) 204.  
Nagyszebeni harminczad 124.  
Nagyszombat vs. 100, 110, 114, 116,  
118, 120—121, 123, 136, 235,  
238.  
Nagyszombati harminczad 124,  
129—131, 134—137, 143, 145,  
148, 152, 267—270.  
Nagyszombati országgyűlés (1545.)  
218, (1547.) 72.  
Nagyvárad 39, 46, 106, 185.  
Nemény, I. Vásárosnamény  
Nándorfejérvár 124.  
Nedőlczei (nedelistyei) harminczad  
124, 154.  
Nemeshely, (Pozsony vm.) 204.  
Német birodalom 18—20, 173—  
174, 189.  
Német városi polgárok 10.  
Németi (Veszprém vm.) hn 204,  
235.  
Neudorf I. Igló  
Newald János 32, 65, 164.  
Nezsideri harminczad 127.  
Noel 14.  
Nógrád vm. 40—41, 43—44, 170,  
209, 216, 219, 221, 228, 231,  
233—234, 236, 239—242, 244,  
246, 249, 252, 255, 257—260,  
262—264.  
Nógrád v. 184.  
Nürnberg 147.  
Nyáry Ferencz 182, 196, 198, 239,  
265.  
Nyék, (Pozsony vm.) 204.  
Nyírbátor 185.

Nyíregyháza 20.  
Nyitra vm. 40, 43—44, 82, 84, 108,  
112, 194—197, 204—205, 208—  
209, 219, 221—231, 233—236,  
238—242, 244, 246, 249, 251—  
252, 254—255, 257—260, 262—  
265.  
Nyitra v. és vs. 241, 244.  
Nyitrai püspök 137, 183, 198.  
**O**berleitner 48—49, 65, 67, 155,  
163—165, 173, 175, 185, 217,  
268.  
Ocskay Imre 146.  
Oláh Miklós 182.  
Oláhok 10, 111.  
Oláhország 124.  
Oldy Lázár 143.  
Oroszlánkő, (Trencsén vm.) 198.  
Országh Kristóf 239.  
Országh László 196, 198, 265.  
Osztrosits Miklós 265.  
Óvár, I. Magyaróvár.  
Óvár (Trencsén vm.) 198, 209.  
**P**aar Péter 187.  
Pajzsgyártó Benedek 182.  
Palásthy Márton 144—145, 148.  
Palocsa, (Sáros vm.) 210.  
Palugyay 106.  
Pápa vs. 100, 214, 238, 249.  
Pásztó (Heves vm.) 170.  
Péch Antal 65, 162, 164.  
Pécsi püspök 198.  
Pécsvárad Balázs 191.  
Pekry Lajos 183, 230, 265.  
Pemflinger István 46, 51—52, 54.  
Perényi cs. 197—198.  
Perényi Gábor 101, 112, 239, 250.  
Perényi Péter 40—41, 228.  
Perneszy Ferencz 238.  
Pernstein A. özvegye 108, 134, 235.  
Peru 215.  
Pest vm. 41, 45—46, 77, 104—105,  
219, 221, 228, 243, 250, 253, 256.  
Pest 114.  
Pesty Ferencz 45, 63, 77, 105, 154.  
Pesty Péter 143.  
Pétervárad Balázs 183.  
Pétervárad harminczad 124.  
Petrovyth 221, 243.  
Pichler Farkas 52.  
Pilis vm. 41, 219, 221, 228.  
Pleffwcz (Bars vm.) 249.  
Podmaniczky cs. 194, 197—198,  
225.  
Polyányi Sebestyén 238.

Poprád (Szepes vm.) 23.  
 Pozsega vm. 219, 221.  
 Pozsony vm. 40, 43, 84, 108—110, 112, 194—197, 204—206, 208—210, 219, 221—229, 231, 233—236, 238—240, 242, 244, 246, 248—249, 251—252, 255, 257—260, 262, 264—266.  
 Pozsony v. és vs. 36, 38, 51, 54—55, 57, 61, 64—65, 74, 76, 81, 83, 85, 88, 94, 99, 101, 114, 116, 118, 120—121, 123, 125—129, 132, 135, 137—138, 140, 144—145, 147, 152—153, 155, 162, 164—165, 167, 169, 171, 177, 182—183, 186—190, 217—218, 235, 237, 248, 254, 258, 270.  
 Pozsonyi harminczad 124, 127—131, 133—134, 138, 150—156, 166, 175, 267.  
 Pozsonyi országgyűlés (1526.) 38. (1530.) 50. (1535.) 52, 54, 68, 71, 93, 118, 218. (1537.) 68, 218. (1538.) 218. (1539.) 68, 218, 225. (1542.) 52, 204—205, 218. (1546.) 83, 218. (1548.) 65, 98, 183, 218. (1550.) 44, 218, 237. (1552.) 74. (1554.) 218. (1555.) 807, 218. (1556.) 79—80, 218. (1557.) 78, 218. (1559.) 218, 257. (1563.) 48, 74.  
 Pozsgay Zsigmond 189.  
 Prága 49—50, 126, 130, 152.  
 Prágai kamara l. Cseh kamara 49.  
 Prandorffer szn. 146, 166—167.  
 Pribék Ambrus 184.  
 Puchhamer 235.  
 Puchói harminczad 135, 143, 268—270.  
 Purzldort (Szepes vm.) hn. 23.

# Ráczok 111.

Rajka (Mosony vm.) 127.  
 Ranovicza (Szepes vm.) 238.  
 Ráskay István 228.  
 Rawen Mihály 103.  
 Regécz (Abauj vm.) 256.  
 Regensburg 189, 228.  
 Reichersdorffer György 48—50.  
 Remete (Máramaros vm.) 212.  
 Resmann Kristóf 127.  
 Révay Ferenc 182, 196, 227—228, 252, 255, 265.  
 Révay Mihály 246, 249, 259.  
 Richói harminczad, (Trencsén vm.) 135.

Rimaszombati harminczad 132—133, 160, 267.  
 Rissdorf, (Ruszkínócz) (Szepes vm.) vs. 23.  
 Roggendorf Vilmos 41, 228.  
 Rosenthal 35, 49, 52.  
 Rózsahegy (Liptó vm.) 131, 133, 227.  
 Rozsnyó vs. 63.  
 Rudabánya hn. 63.  
 Ruszt vs. 189.  
 Ruthének 111.

# Saágh hn. 181.

Saághi harminczad 133, 267.  
 Saffár János 145, 147.  
 Salamon Ferencz 23, 41.  
 Salm gróf 144, 238.  
 Salzkammergut 165.  
 Samarja (Pozsony vm.) 235.  
 Sáros vm. 40, 62, 75, 77—78, 165, 195, 219, 221—222, 226—231, 233—234, 236, 238, 240—241, 243—244, 246, 249, 253, 256, 258, 264, 266.  
 Sáros v. 62—65, 78, 118, 140—141, 156, 165, 169, 182, 191, 230, 241, 256.  
 Sassini harminczad 129, 135, 267.  
 Sbardellati Ágoston 182.  
 Schantz 9.  
 Schedius 26, 114.  
 Schilling Frigyes 144.  
 Schuller 49.  
 Scrab (Bars vm.) 249.  
 Segesvár 124.  
 Selmeczbánya vs. 235, 249.  
 Selyei naszádosok 182.  
 Selyei harminczad 132—133, 135, 138—139, 143—145, 148, 267—270.

# Sempte, (Nyitra vm.) 136.

Serédy Benedek 210.  
 Serédy Gáspár 140, 224, 228, 232.  
 Serédy György 239.  
 Serényi Ferencz 52.  
 Serényi Péter 53.  
 Siklós vs. 261.  
 Solt vm. 41, 45—46, 104—105, 219, 221, 228, 250, 253, 256.  
 Somogy vm. 40—41, 46, 112, 196—198, 208—209, 219, 221, 223—224, 226—229, 231, 233—234, 236, 238—239, 241, 243—244, 246, 249, 253, 256—258, 260, 262, 264.

- Sonnenbrod Gallus 191.  
 Soós György 144.  
 Sopron vm. 40, 43, 101, 108, 112, 172, 195, 197—198, 208, 219, 221, 223—231, 233—234, 236, 239—240, 242, 244, 246, 248, 251, 253, 256—261, 264, 266.  
 Sopron vs. 114, 116, 118, 120—121, 123, 165, 171, 198.  
 Soproni harminczad 123, 138, 150, 155—156.  
 Soproni országgyűlés (1553.) 45, 104, 149, 151, 218, 245.  
 Sóvár 165.  
 Spanyol katonák 84, 99—100, 120, 206, 210, 226, 235.  
 Spickeli vám 167.  
 Stájerország 35, 37, 159, 176.  
 Stein 9, 14.  
 Stomfai harminczad 127, 154, 267  
 Stöckl Erazmus 144—145, 148.  
 Strázsa, Michlsdorf, (Szepes vm.) 23.  
 Stubnyai harminczad 131—133.  
 Svedlér, (Szepes vm.) 63.  
 Sybrik Gergely 131, 133, 185.  
 Sybrik Osvát 48, 52.  
 Szabolcs vm. 41, 45, 77, 84, 101, 112, 205, 209, 219, 221, 231, 233—234, 236, 238—241, 243, 245, 247, 250—251, 256, 258, 264.  
 Szabó Károly 198.  
 Szakolcza vs. 114, 116, 118, 121, 170, 208.  
 Szakolczai harminczad 124, 129, 131, 134, 135, 137, 142, 160, 238, 267—269.  
 Szamos f. 166.  
 Szászok, (erdélyiek) 10, 12—13, 69, 124.  
 Szászok, (németországiak) 20.  
 Szászsebes 124.  
 Szatmár vm. 41, 45, 77, 101, 112, 204, 209, 219, 221, 229, 231, 233—234, 236, 238—241, 243, 245, 247, 250—251, 258, 264.  
 Szatmár v. és vs. 166, 169.  
 Száva f. 106.  
 Szeben l. Kisszeben.  
 Szeben l. Nagyszeben.  
 Szeged vs. 114, 165, 261.  
 Székely Magdolna 108.  
 Székelyek 10.  
 Székes-Fejér vm. 40—41, 219, 221, 228—230.  
 Székesfejérvár 39, 114, 118, 134, 155, 184.  
 Székesfejérvári harminczad 130, 134, 154, 155, 221.  
 Szempcezi harminczad 129, 131, 134, 135, 143, 145—147, 154, 158—159, 267, 269—270.  
 Szeniczai harminczad 129, 135, 267.  
 Szentábrahám Péter 145—146, 148.  
 Szentbenedeki apátság 265.  
 Szentes vs. 106.  
 Szentgál, (Veszprém vm.) 204, 235.  
 Szentgyörgy, (Pozsony vm.) 189.  
 Szentgyörgyi grófok, l. Bazini és szentgyörgyi grófok.  
 Szentivány Ferencz 143.  
 Szentkláray Jenő 159.  
 Szentmárton, (Somogy vm.) 208.  
 Szentmiklós (Mosony vm.) 255.  
 Szepes vm. 40, 62—63, 91, 96, 138, 185, 197, 219, 221, 226—231, 233—234, 236, 238, 240—241, 243—244, 246, 249, 253, 255, 257, 260, 264.  
 Szepesi kamara 62—63.  
 Szepes-olaszi vs. 23.  
 Szepesszombat vs. 23.  
 Szepesváralja vs. 23.  
 Szerém vm. 221.  
 Szerény Sebestyén 131, 134, 183.  
 Sziget v. 46, 99, 112, 130, 169, 181, 182, 184, 191, 239, 254.  
 Szikszói harminczad 141, 157.  
 Szilády András 143.  
 Szilády Áron 186.  
 Szilágyi Sándor 176.  
 Szilázia 138.  
 Sziléziai harminczadok 139.  
 Szalkai apátság 198.  
 Szlavón részek 5, 10, 40?, 45, 103—104, 120, 125, 176, 184, 220, 226, 245, 247, 254, 258.  
 Szlavón harminczadok 61, 124, 154, 175.  
 Szoboszló vs. 209—210.  
 Szolnok v. 78, 161.  
 Szomolnok vs. 63.  
 Szondy György 184.  
 Szondy Jakab 184.  
 Sztrecsén, (Trencsén vm.) 198, 209.  
 Sztropkó, (Zemplén vm.) 169.  
 Sztropkói harminczad 140, 157.  
 I. Szulejmán szultán 41, 50.  
 Taly Ferencz 101, 239.  
 Takaró Mihály 191.  
 Tanárky Gedeon 48, 173.  
 Tárkány, (Zemplén vm.) 141.

Tatárok 206.  
 Taxis Mátyás 187.  
 Telkibánya vs. 117.  
 Temes f. 46.  
 Temes vm. 105, 221, 241.  
 Temesvár v. és vs. 46, 105, 243.  
 Tescheni harminczad 139.  
 Thallóczy Lajos 10, 15, 22, 49, 170.  
 Thaly Kálmán 4.  
 Thurnschwamb János 11, 15, 21.  
 Thurzó Elek 50, 134, 158, 195—  
 197, 227, 230, 265.  
 Thurzó Elekne 134.  
 Thurzó Ferencz 137, 143, 148, 183.  
 Tihany 169, 191.  
 Tinódy Sebestyén 186.  
 Tirol 35.  
 Tisza f. 46, 106, 160, 165, 221, 241.  
 Tokaj v. 169, 189.  
 Tokaji harminczad 140, 141.  
 Tokaji sókamara 64—65, 165.  
 Tolna vm. 41, 46, 103, 219, 221,  
 228—229, 257, 261—262.  
 Torda vs. 114.  
 Torda vm. 220.  
 Torda Zsigmond 63, 65, 94, 117,  
 137, 141, 154, 156, 165, 246, 249  
 —250, 253, 256.  
 Torna vm. 22, 40, 41, 62, 77, 101,  
 170, 205, 210, 219, 221, 226—  
 228, 231, 233—234, 236, 240—  
 241, 243—244, 246, 249, 253,  
 258—259, 264.  
 Torontál vm. 47, 105, 221, 241.  
 Tótok 215.  
 Törösvári harminczad 124.  
 Török Bálint 40, 196, 198, 226—  
 228.  
 Török Bálintné 197.  
 Török István 48.  
 Török János 107, 209—210, 298.  
 Törökbece, (Torontál vm.) 105.  
 Törökök 3—6, 24—25, 32—34, 38  
 —39, 41—47, 49, 65, 67, 80, 82,  
 102, 105—107, 110, 124—125  
 144, 176—177, 184, 186, 189,  
 200, 206, 209—210, 216, 235,  
 237, 247, 252, 253, 261.  
 Törökország 184.  
 Trencsén vm. 43, 84, 96, 108, 194  
 —198, 209, 215—216, 219, 221  
 —231, 233—234, 236, 240—242,  
 244, 246, 249, 251—252, 254  
 —255, 257—260, 262, 264—266.  
 Trencsén v. és vs. 40, 101, 108, 121,  
 147, 169, 170, 198, 238, 241.

Trencsényi harminczad 124, 131,  
 134—135, 143, 158, 191, 268—  
 270.  
 Turdossin, (Árva vm.) 206.  
 Turdossini harminczad 131, 135,  
 138, 143—144, 166, 268—270.  
 Turócz vm. 40, 43, 182, 111, 170,  
 194, 196, 204, 213—216, 219,  
 221, 224—231, 233—236, 238,  
 240, 242, 244, 246, 249, 252, 355,  
 257, 259, 262, 264—265.  
 Ugocsa vm. 40, 45, 77, 196—198,  
 204, 219, 221, 228—229, 231,  
 233—234, 236, 240, 243, 245,  
 247, 264.  
 Ujbánya, (Bars vm.) 249.  
 Újhely, (Nyitra vm.) 208.  
 Újhely l. Vágújhely.  
 Újlaky Ferencz 182.  
 Újvár l. Liptóújvár.  
 II. Ulászló k. 26, 49.  
 Ung vm. 22, 40—41, 62, 77, 91,  
 96, 101, 219, 221, 226—228, 231,  
 233—234, 236, 240—241, 243,  
 245, 247, 250, 256—257, 264.  
 Ungvári harminczad 140—141.  
 Úrvölgy, (Zólyom vm.) 163.  
 Usaly Péter 259.  
 Váci püspök 182.  
 Vadászi vám 161.  
 Vág f. 145, 159.  
 Vágbesztercze, (Trencsén vm.) 215.  
 Vágújhely, (Trencsén vm.) 170.  
 Vágújhelyi harminczad 131, 134—  
 135, 137—138, 142—143, 145—  
 146, 268—270.  
 Vágvílgyi harminczadok 143, 150,  
 155, 158, 175.  
 Valpó vm. 221, 261.  
 Váradi l. Nagyváradi.  
 Váradi püspök 98, 100, 107, 185,  
 189, 234.  
 Varannó, (Zemplén vm.) 141.  
 Varasd vm. 38, 220, 245, 247, 262.  
 Varasd vs. 103, 121.  
 Varasdi harminczad 124.  
 Várdai Pál 182.  
 Vas vm. 40—41, 43, 84, 99, 108,  
 112, 172, 194, 197—198, 204,  
 208—209, 216, 219, 221, 223,  
 225—228, 231, 233—234, 236,  
 238, 240, 242, 244, 246, 249, 251,  
 253—254, 256—260, 262, 264.

- Vásárhely, l. Hódmezővásárhely.  
 Vásárosnaményi sókamara 64.  
 Véglesi harminczad 131—133, 198, 239.  
 Velencei közt. 24, 37—38.  
 Velics 43.  
 Velyke (Morvaország) 142.  
 Verbó hn. (Nyitra vm.) 208.  
 Verhói harminczad 131, 134—135, 142, 144, 268—270.  
 Verbóczy István 38.  
 Vereskő, (Pozsony vm.) 265.  
 Verestorony harminczad 124.  
 Verőcze vm. 220.  
 Vespém vm. 40—41, 43—44, 101, 109, 112, 204, 209—210, 214, 216, 219, 221—224, 226—228, 231, 233—236, 241—242, 244, 246, 249, 251—252, 254, 256—260, 262—264.  
 Veszprémi püspök 182, 195, 239.  
 Veternyk, (Bars vm.) 249.  
 Vocke 118, 153.
- W**ayspacher soproni kapitány 198.  
 Welkames, (Árva vm. 206.  
 Wenzel Gusztáv 162.  
 Werner György 62—63, 140—141, 182—183, 185, 226, 228.  
 Wieliczkaei sóbányák 166.  
 Wienerneustadt l. Bécsujhely  
 Windisch 186.
- Z**ágráb vm. 38, 220, 245, 247, 262.  
 Zágráb vs. 103, 121.  
 Zágrábi harminczad 124.  
 Zágrábi püspök 183.  
 Zala vm. 40, 43—44, 46, 99, 101, 108, 112, 194—195, 197—198, 204, 209, 214, 216, 219, 221—224, 226—228, 231, 233—236, 239, 241—242, 244, 246, 249, 251, 253—254, 256—260, 262—264.  
 Zalaházy Tamás 50.  
 Zalánkeményi harminczad 124.  
 Zalavári apátság 195.  
 Zalay Kelemen 196.  
 Zanitz hn. 105.  
 Zápolyák 116.  
 Zaránd vm. 45—46, 105—106, 221, 241, 243, 245, 262.  
 Zay Ferencz 100, 233.  
 Zay-Ugrócz, (Trencsén vm.) 198.  
 Zemplén vm. 40, 62, 77, 195, 197, 205, 213, 219, 221, 226—229, 231, 233—234, 236, 238—241, 243, 245, 247, 251, 253, 256, 258, 264, 266.  
 Zólyom vm. 40, 43, 101, 170, 198, 204, 205, 213, 219, 221, 223—232, 234, 236, 239—240, 242, 244, 246, 248—249, 251—252, 254—255, 257 260, 262—264.  
 Zólyom v. 101, 118, 169, 198, 239.  
 Zomor János 59, 183, 185.  
 Zrinyi Miklós 103, 184, 239, 261.  
 Zsámboki János 186.  
 Zsidók 10, 12—13, 31, 69, 160, 171.  
 Zsigmond k. 25, 113.  
 Zsolnai harminczad 135, 138, 143, 166, 268—270.  
 Zurányi harminczad 127.

# TARTALOM.

	Oldal sz.
Bevezetés . . . . .	3
A munka feladata. Tervrajza. Forrásai.	
I. <i>Az államháztartás a mohácsi vész előtt</i> . . . . .	7
A királyság jövedelmei. Jellemők. Kezelések. A rendes és rendkívüli királyi bevételek. A kamara haszna. A rovás. Közjogi természete. Hunyadi Mátyás pénzügyi politikája. A rendi visszahatás és az államháztartás. Az adómegajánlás módja. Az adókules. JobbágYTELEK, füst, ház, kapu. Az adóösszeírás. Az adómentes osztályok. A rovó. A földesurak és az adóbehajtás. A kincstár jövedelmeinek összege. A pénzügyi zűrzavar és a mohácsi vész.	
II. <i>Ferdinánd pénzügyi politikája</i> . . . . .	28
Jellemzése. Conserváló iránya. Tartózkodik új kísérletektől. Szervezi a meglevőt. A közjövödelmek változása. A pénzláb és a pénzérték. Centralisáló törekvések. Az ország pénzügyi-, közigazgatási egységének megbontása.	
III. <i>Az adóterület és változásai</i> . . . . .	38
Ferdinánd uralmának kiterjedése. Az adóterület az egyes evekben. A hódolás. Terjedése. Jelentősége. A végvárak és az adóügy.	
IV. <i>A királyi kamara</i> . . . . .	47
Az első kísérlet Budán. A pozsonyi kamara. Jelentősége. Első utasítása. Szilárdulásának akadályai. Viszonya az udvari kamarához. Belső ügymenete. Tiszti kara. A szépesi kamara előzményei. A sárosi főkapitány pénzügyi hatásköre. Más kamarák.	
V. <i>Az egyenes adók</i> . . . . .	67
Jellemzések. A rovás. Megszavazása. A sexagesima. A gratuitus labor. A terményadó. A donativum. A lucrum camerae. Különbségök és közös jellemvonásaik. Kivetésök. Behajtásuk. A porta. Összeírása. A rovó. Fizetése. Feladata. A rendek szerepe az adóbehajtásban. E szerep átalakulása.	

Visszásságok az adózásban. Megszüntetésök. Az adóbehajtó gépezet javítása. Működése az 1549-ki adó behajtásában. A szlavon vármegyék. Az egri vármegyék. A gyulai vármegyék. Bihar vármegye adóügye. Az adóhátralékok. Adómentes rétegek. Exemptiók. A rovás-adó átlagos évi jövedelme.

VI. *Városok adója* . . . . . 113

A városok a mohácsi vész előtt. A census. A taxa. Jellemők. Évi eredményök. Városok kényszerkölcsönei. A sexagesima. Eredménye. A városok vagyoni viszonyai.

VII. *A harminczad* . . . . . 123

A mohácsi vész előtt. Ferdinánd reformjai. A pozsonyi csoport. A nagyszombati csoport. Személyzete és ügykezelése. Inscibált harminczadok. Visszaélések. A harminczadügy rendezése 1549-ben. Hatásai. A harminczadügy további alakulata. Állapota az északkeleti vármegyékben. A harminczadosok. A többi személyzet. Fizetése. A nagy sikkasztások. Főbenjáró pór a sikkasztók ellen. A harminczad és a rendek. A pénzügyi eredmények. A vámtarifák és változásai. Az évi jövedelem a különböző csoportoknál. Az összjövedelem. Vánmentességek. Az út- és hidvám.

VIII. *A bányászat és pénzverés. Só. Várjóságok. A király összes jövedelme* . . . . . 162

A bányák kezelése. Jövedelme. A só és a sókereskedés. A várjóságok pénzügyi eredménye ezek kezelése. A kisebb jövedelmek. Ferdinánd király összes jövedelmei a magyar anyaországból.

IX. *A király összes szükséglete* . . . . . 173

Jellemzése. Katonai költségelőirányzatok különböző évekből. A polgári kormányzat költségei. A kamara budgetje 1549-ben. A polgári kormányzat szükségleteinek fő tételei. Igazságügy. Posta. Közművelődési kiadások. Az udvar szükségletei. A kiadási költségvetés általános jellemvonása. Pénzkezeléssel foglalkozó tisztviselők hátralékai.

X. *Az adó és a társadalom* . . . . . 192

A közterhek és a nemzeti vagyon megoszlása. A kiváltáságos osztályok különböző elemei. A nagybirtok. A közép-birtok. Megoszlása. Az egytelkesek. Curiaik és adójok. Az alsó papság. Ez osztályok vagyoni viszonyai. A jobbágy-ság. Terhei. A kezén levő vagyon értéke. Népesedési viszonyok. A zsellérek. Molnárok. Kézművesek. Halászok és pásztorok. Ez elemek szerepe az adózásban. Az ország pusztulása. Az 1494 és 1564-ki állapotok összehasonlítása. Befejezés.



## Mellékletek.

Oldal  
sz.

I. A pozsonyi kamara jövedelmei 1537—60. . . . .	217
II. A megszavazott adótétel 1527—64. . . . .	218
III. Porták 1494—95. . . . .	219
IV. Megyék adójának előirányzata 1527—30. . . . .	221
V. Megyék adója 1527—36. I—II. . . . .	222
VI. » » 1537. I—II. . . . .	224
VII. » » 1538. . . . .	225
VIII. » » 1539. I—II. . . . .	225
IX. » » 1540. . . . .	227
X. » » 1541. . . . .	228
XI. » » 1542. . . . .	229
XII. » » 1546. . . . .	231
XIII. » » 1549. I—II. . . . .	233
XIV. » » 1550. . . . .	236
XV. » » 1552. (Előirányzat.) . . . . .	240
XVI. » » 1552. I—II. . . . .	242
XVII. » » 1553. I—II. . . . .	244
XVIII. » » 1554. I—III. . . . .	246
XIX. » » 1555. I—III. . . . .	249
XX. » » 1556. I—III. . . . .	252
XXI. » » 1557. I—II. . . . .	255
XXII. » » 1558. . . . .	257
XXIII. » » 1559. I—IV. . . . .	257
XXIV. » » Porták száma 1564. . . . .	260
XXV. Tolna és Baranya vármegyék adója 1564. . . . .	261
XXVI. Felsőmagyarországi vármegyék adója 1564. . . . .	261
XXVII. Megyék adóhátraléka 1564. . . . .	262
XXVIII. Hódolt porták 1549—64. . . . .	263
XXIX. Egytelkesek és plébánosok 1546 és 1549. . . . .	264
XXX. A nagybirtokosok 1537. . . . .	265
XXXI. Nagybirtok 1542. . . . .	266
XXXII. Harminczad 1539—45. . . . .	267
XXXIII. » 1549—54. . . . .	268
XXXIV. » 1555—59. . . . .	269
XXXV. A harminczadok 1555. . . . .	270
Névmutató . . . . .	271

